

Constanța Vintilă-Ghițulescu

Focul *Amorului*

despre dragoste și sexualitate în societatea românească

1750–1830

HUMANITAS

CONSTANȚA VINTILĂ-GHIȚULESCU (născută la 16 februarie 1969). Doctor în istorie și civilizație la École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. Cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Profesor asociat la Facultatea de Litere a Universității București. Colaborator la săptămânalul de cultură *Dilema Veche*.

SCRIERI: *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea* (Editura Humanitas, 2004): premiul de debut „Prometeus” al revistei *România literară* (2004), premiul „Fundației Naționale de Știință și Artă a Academiei Române” (2005), premiul de debut al Uniunii Scriitorilor din România (2005). Coordonator, împreună cu Ionela Băluță, al volumului *Les bonnes et les mauvaises mœurs dans la société roumaine d’hier et d’aujourd’hui* (EDR, NEC, București, 2005).

CONSTANȚA VINTILĂ-GHIȚULESCU

Focul Amorii

despre dragoste și sexualitate
în societatea românească
(1750–1830)

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VINTILĂ-GHIȚULESCU, CONSTANȚA

Focul Amorului: despre dragoste și sexualitate în societatea românească: 1750–1830 / Constanța Vintilă-Ghițulescu. –

București: Humanitas, 2006

ISBN (10) 973-50-1241-3; ISBN (13) 978-973-50-1241-0

395(498)"1750/1830"

© HUMANITAS, 2006

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24

www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,

fax 021/313 50 35, C.P.C.E. — CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro

ISBN (10) 973-50-1241-3

ISBN (13) 978-973-50-1241-0

ABREVIERI

AG = Arhiva Genealogică

BAR = Biblioteca Academiei Române, București

BOR = Biserica Ortodoxă Română

DANIC = Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București

RI = Revista Istorică

RIS = Revista de Istorie Socială

SMIM = Studii și Materiale de Istorie Medie

SAI = Studii și articole de istorie

INTRODUCERE

A înțelege maniera de a iubi, de a negocia cu sentimentele, de a fabrica relațiile dintre bărbați și femei în rândul populației sărace din mediul rural și urban, toate aceste aspecte sunt tributare arhivelor judiciare. Ele păstrează practici, discursuri, atitudini, cuvinte care dezvăluie anumite forme ale relațiilor umane, anumite trăiri, anumite moduri de punere în scenă a sinelui. Dincolo de aceste imagini, mai mult sau mai puțin apropiate de niște realități pe care le bănuim, există altele care se ascund însă în umbra vremurilor și la care nu se poate avea acces din cauza imperfecțiunii sursei. Scene de seducție, scene de viol, scene de răpiri sunt de fapt istorii dramatice în care iubirea este rememorată ca o justificare în fața instanței. Printre rânduri, citim totuși sămburele iubirii ce va fi existat între tineri înainte de a se despărți, înainte chiar de a se decide să transforme totul într-un proces. Tineri îndrăgostiți, amanți separați, soți sentimentali sunt personaje la care dragostea se exprimă languros, poetic, pe note muzicale, pe ascuns sau în gura mare. Chiar dacă nu iubeau ca noi cei de azi, oamenii de la 1800 aveau totuși sentimente, preferințe, năzuințe, visuri, melancolii și nostalgii. Citindu-le poveștile, regăsim un peisaj atât de diferit de al nostru, dar oameni atât de asemănători. Scenele oferite sunt pitorești, vocabularul uneori de-a dreptul hilar. Poate peste sute de ani așa va părea și al nostru altora. Dar privind cu seriozitate și acribie științifică veți descoperi doar oameni, mai simpli sau mai complicați, retrograzi sau

emancipați, activi sau pasivi, nepăsători sau colerici, care au iubit sau au urât, care s-au „îmbrobodit“ în prejudecăți de tot felul sau care au trecut cu ușurință în noul val de schimbare adus de marele secol al modernității românești.

În clasa de sus a ierarhiei sociale însă, arhivele judiciare sunt completate cu reflecții proprii, jurnale și memorii, literatură și poezie, surse care se întrepătrund pentru a produce o imagine cât mai fidelă și a reda o lume în plină prefacere. Aici și acolo se observă speranța de a găsi într-o zi fericirea. Noțiunea acoperă sensuri diferite și ține cont mai degrabă de dorințele, iluziile, așteptările fiecărui individ. După fiecare etapă de teroare, oamenii „renasc“ și, având în minte experiența trăită, se aruncă voluptuos în viața ce curge. Dragostea nu mai este un lucru ce ar trebui ascuns. Ea invadează sufletele muritorilor, care se lasă devorați de sensibilitatea cuvintelor, de frumusețea ochilor, de văpaia privirilor. Ceea ce este evident acum, ceea ce se proclamă fără încetare, este dorința tuturor de a trăi aceste sentimente, de a profita de fiecare minut din scurta viață de muritor. Și fiecare o spune în felul lui: vesel și bahic la Paris Mumulean și Anton Pann, senzual și grav la Văcărești și Conachi, simplu, dar înflăcărat la Poteca. După fiecare război, după fiecare perioadă tulbură, cu ciumă, inundații sau foamete, oamenii se aventurează în căutarea fericirii. Perioade de acalmie, perioade de visuri și speranțe, în care amorul, dragostea, iubirea se conjugă la prezent și viitor cu ardoare, cu tenacitate, cu furie. Bineînțeles că toate acestea n-au încetat cu totul, că războaiele au continuat să le invadeze casele, că ciuma a mai bântuit ani la rând, că foametea nu i-a ocolit, mai ales pe cei săraci. Dar efervescența ce a cuprins această lume a reușit să deschidă noi orizonturi, să traseze noi granițe, să așeze amorul în inima societății.

Pe firul timpului, relațiile dintre bărbați și femei se succed fără întrerupere, cunoscând etape diferite: de la simple întâlniri

accidentale de câteva clipe, la relații complexe de câțiva ani, de la o noapte de „dragoste“ la dezamăgirea abandonului, de la iubiri romantice și declarații de iubire la ura despărțirii și gustul amar al nefericirii. Multe dintre aceste istorii de dragoste au rămas în umbra timpului, altele ni se dezvăluie însă datorită dorinței feminine de a se proteja, de a supraviețui lumii masculine. Dragostea adevărată și dragostea mercantilă ajung până la urmă să fie disecate, analizate, criticate de judecători, vecini, preoți, bărbați, femei. Plăcerea, fericirea sunt descoperirile secolului; în literatură sau în gândirea filozofilor, poetilor, pictorilor, ele ocupă un loc important¹. Iar românii, chiar dacă nu le-au dedicat exegeze așa cum au făcut francezii sau englezii, de pildă, nu s-au lăsat totuși mai prejos și au încercat practic să le cunoască, să și le apropie, să le descopere, să le trăiască.

La cumpăna dintre cele două secole, țările române trec printr-un amplu proces de transformare. Încă sub dominația Imperiului Otoman, dar cu o relaxare a controlului datorită contextului internațional, ele se îndreaptă spre o nouă epocă în care modernizarea și progresul vor constitui principalele teme de discutat, analizat, rezolvat. Nu trebuie să uităm și mai ales să ignorăm importanța prezențelor militare în Țara Românească și Moldova. Ruși, austrieci, nemți, turci, francezi își aduc fiecare propria contribuție la structurarea și fabricarea unei lumi în care amorul, sentimentele ocupă un loc important. După pacea de la Kuciuc-Kainargi (1774), deschiderea către noile imperii ale civilizației mondene se concretizează prin imediata implantare de consulate – rus în 1782, austriac în 1783, prusac în 1785, francez în 1796, englez în 1801 – frecventate și luate de model de către boierii români. Mai ales

¹ Robert MAUZI, *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIIIe siècle*, Albin Michel, Paris, 1994, p. 386.

după lunga ocupație rusă din 1806–1812, schimbarea devine din ce în ce mai evidentă și mai pregnantă.

La temelia acestei cărți se află surse inedite și diverse culese în principal din arhivele atât de pline de surprize. Cum prima parte a cărții se structurează în jurul iubirii norodului, informațiile provin din condicile de la Mitropolia din București, fiind de regulă procese judecate de tribunalul ecleziastic pentru perioada 1750–1830. Înainte de 1750, astfel de procese sunt în număr infim în documentele păstrate: cinci. Între 1750 și 1780 regăsim alte șase. Numărul lor crește spectaculos cu opt cazuri în 1781 și se regularizează la aproximativ 10–12 cazuri pe an. Dar înainte de a trece la analizarea acestor cifre, trebuie spus că arhiva noastră nu epuizează întru totul sursa. Cum procesele pentru seducție, viol și răpire sunt judecate de diferite instanțe – ispravnicii de județ, divanul domnesc, departamentul de cremenalion, tribunalul ecleziastic – există posibilitatea ca numărul reținut pentru această analiză să fie completat la un moment dat cu alte cazuri, conservate în condicile acestor departamente. În plus, s-a realizat o selecție în rândul documentelor, întrucât arhivele sunt întotdeauna incomplete, pierdute, dispărute. Regăsim, de asemenea, informații despre acordurile oferite la nivel local care nu mai necesită intervenția puterii centrale, așadar a principalei surse de înregistrare a documentelor. Cazurile selectate de mine provin în mare parte din condicile Mitropoliei din București și din condicile unor departamente de judecată. Cu alte cuvinte, cercetarea își asumă această lacună; sper însă că altcineva va avea răbdare și timp să citească și să caute prin miile de acte ce așteaptă să fie descifrate, inventariate, studiate, întregind astfel tabloul desenat aici. Țara Românească va constitui și de data aceasta peisajul geografic, dar am încercat să completez și să compar cu Moldova și Transilvania acolo unde acest tip de studii există.

Forma și conținutul acestor documente sunt aproape neschimbate de la 1750 până către 1830. Rezoluțiile se încadrează cam în aceleași tipare, astfel încât putem opera un studiu al acestei arhive oferind date, idei, concluzii care să structureze concepțiile în jurul dragostei și a sexualității norodului în drum spre epoca modernă. Am vorbit deja despre avantajele și dezavantajele acestei surse², au vorbit și alții³, dar trebuie să fac câteva precizări: arhivele judiciare păstrează cu predilecție situațiile conflictuale și mai puțin sau aproape deloc „normalitatea“ unei zile senine din viața unui individ. Am încercat matematic să adun caz cu caz, să fac o statistică, dar am preferat să folosesc foarte puțin aceste date și să mă opresc mai degrabă asupra interpretării sutelor de exemple alese. Ele mi-au fost însă necesare pentru a înțelege societatea și maniera de a acționa a acelor oameni. Subiectul în sine este destul de dificil: dragostea cu sentimente mai mult sau mai puțin exteriorizate, cu gesturi mai mult sau mai puțin narate, cu trăiri ce se lasă mai degrabă ghicite decât exprimate clar și fără echivoc. Sursa este dărnica și săracă în același timp, oferă anumite informații, dar ascunde sau trece sub tăcere altele. A nu începe însă o cercetare, a nu profita de această materie primă atât de densă din teama de a nu putea descifra toate fațetele unui fenomen înseamnă a abandona din nou în uitare o arhivă imperfectă, care totuși există.

În partea a doua, acolo unde mă voi opri mai ales asupra „teatralității iubirii“, sursele sunt cât se poate de combinate:

² Constanța GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Humanitas, București, 2004, pp. 7–15.

³ Mihai-Răzvan UNGUREANU, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2004, pp. 5–16.

acte judiciare, corespondență, folclor și poezie populară, literatură și memorii. Personajele se schimbă de această dată, iar boierul devine actor principal căci el este, înainte de toate, motorul modernității. Dar veți regăsi și alte personaje de-a dreptul spectaculoase: preotul îndrăgostit, călugărul desfrânat sau sodomit, ibovnici pătimiși și mai presus de toate femei care au pășit înaintea tuturor, aruncându-se cu patos într-o iubire ce le aducea libertatea, emanciparea, nefericirea. „Focul amorului“ a sălășluit și sălășluiește încă în inimile îndrăgostiților, chiar dacă azi cuvintele lui Eufrosin Poteca sunt ambalate în tirade mai mult sau mai puțin romantice pe Internet. Cântatul sub ferestre, declamatul versurilor pasionale, „bileturile“ cu declarații erotice, atingerile nevinovate, dar senzuale, privirile fierbinți, nefericirile și lacrimile suferinței amoroase pun în scenă arta de a iubi.

Nu am pretenția de a restitui „realitatea așa cum a fost“, ar fi imposibil ținând cont de sursa principală a acestei analize: arhivele unui tribunal ecleziastic. Totuși, iubirea la 1800 ar putea fi foarte bine și așa. De altfel, interpretările mele încearcă să reconstituie o lume în schimbare, o lume în „tranziție“ spre noi valori, spre noi granițe. Lumea pe care o ofer este, mai întâi de toate, o lume așa cum am văzut-o, gândit-o, simțit-o eu după un studiu atent al miilor de documente folosite pentru a scrie această carte. Ea poate fi altfel într-o altă carte, scrisă de un alt autor.

Am scris această carte cu pasiune și mai ales cu o curiozitate bolnăvicioasă, am petrecut ore și zile, rătăcind printre istorii uitate ale oamenilor de la 1800. Fascinată de această lume am făcut-o cunoscută și celorlalți prin povești sau analize, discuții și polemici. M-au ascultat și m-au ajutat să-mi definesc propriile mele idei Maria Pakucs, Ionela Băluță, Emilia

Plosceanu, Gheorghe Lazăr, Ovidiu Cristea, Mihai-Răzvan Ungureanu. Profesorul Andrei Pippidi a fost ca întotdeauna un fidel ascultător și mai ales un bun și răbdător sfătuitor. Bineînțeles că cel mai asaltat de teoriiile mele despre dragoste și sexualitate a fost soțul meu care vrând-nevrând a auzit atâtea despre eroii mei de la 1800. Le sunt recunoscătoare tuturor și le mulțumesc dedicându-le această carte.

PARTEA I

*„Cu dragostea la tribunal“:
a iubi în rândul norodului*

Vocabularul iubirii

Cuvinte, gesturi, emoții participă la constituirea unui limbaj al iubirii. Fiecare contribuie într-o măsură mai mare sau mai mică la structurarea unor atitudini perceptibile atât pentru persoana căreia îi sunt adresate, cât și pentru grupul social. Diferite de la un mediu social la altul, diferite de la o persoană la alta, ele adună totuși elemente comune care să le facă vizibile pentru retina colectivă, ușor de reținut, exprimat, analizat, poetizat.

Bărbatul este cel care își exprimă sentimentele, el are rolul activ, fiind considerat ca persoana îndreptățită să acționeze, să-și etaleze sentimentele, așteptările, dorințele, plăcerile. Fata trebuie să fie pasivă, să aștepte, să primească, să recunoască semnalele emise de un potențial curtenitor. Ea se poate însă aventura în construirea unei relații, de cele mai multe ori ilicite, prin punerea în scenă a disponibilității, a dorinței, a plăcerii.

În mediul popular vocabularul iubirii este destul de sărac. Expresiile delicate, cuvintele senzuale sau vorbele dulci se întâlnesc foarte rar. Se constată o simplă verbalizare a iubirii: „s-au îndrăgit“, „s-au plăcut“, „au avut dragoste“, „s-au avut în libovul dragostei“⁴. Țărani și meșteșugari, mici boieri și

⁴ Toader NICOARĂ notează și sintagma „a face dragoste“ cu sensul de „a face curte“. *Transilvania la începuturile timpurilor moderne*

negustori își spun afecțiunea, sentimentele fără să folosească un vocabular sofisticat. Atunci când plac o fată spun simplu că le este „plăcută“ și că „pentru plăcere“ o cer de soție, deși este fată săracă, deși familia lui se opune⁵; sau că fata le este „dragă“ și „s-au îndrăgit“ amândoi.

Și totuși dragostea devine pasiune ce arde, ce subjugă, ce topește; așa cum se exprimă un personaj la 1800 pentru a descrie puterea sentimentelor, „de tot rob în dragostea ei“, amantul face orice i se cere, îndeplinește dorințele ascunse ale ibovniceii pentru a căpăta un surâs, o atingere, plăcerea⁶. Dragostea „scoate din minți“ și „din fire“, schimbă comportamente, stârnește pasiuni. Când sentimentele depășesc aranjamentele economice, ele se exprimă deschis cu ajutorul gesturilor și obiectelor. Nicolae delibașa „are dragoste asupra“ Radei, dragoste pe care o exprimă vizibil prin afișarea în public cu fata, deși nu sunt căsătoriți, prin haine, bani și bijuterii pe care i le dăruiește în orice împrejurare. O face din dragoste sau, după cum spune chiar autorul, pentru că „am căzut la dragoste cu dânsa“ și își afirmă iubirea în această manieră, coplesindu-și iubita și pe părinții acesteia cu larghețea gestului oferind, dăruind, risipind aur și arginți.⁷

Dacă relația nu implică neapărat și afecțiunea, ci numai plăcerea carnală, atunci registrul verbal se schimbă, iar raporturile sunt vulgarizate arătând clar conținutul lor sexual: „s-au înădădit“, „s-au încârdoșit“, „au avut înclinare“, „au făcut împreunare“, „a îngrecat-o“, „a îmborțosat-o“.

(1680–1800). *Societate rurală și mentalități colective*, Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 168.

⁵ Vezi cazul lui Ion cu Voica, ambii din Târgoviște. BAR, mss. 636, f. 88^v.

⁶ V.A. URECHIA, *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din București, publicat sub direcția...*, București, 1891–1901, vol. VIII, pp. 55–56.

⁷ BAR, mss. 641, ff. 49^v–51^r.

Persoanele implicate în „focul amorului“ poartă denumiri cât se poate de apropiate de acțiunea ca atare: ibovnic, ibovnică, cu sensul de amant, amantă, țiitor, țiitoare, posadnică – ultimii doi termeni pentru a desemna deja aceeași ipostază: femeia întreținută. La începutul secolului al XIX-lea un alt termen pătrunde în vocabular: „amorez“ căruia i se asociază diferite adjective: „vrăjmașul de amorez“. De altfel, odată cu el un întreg registru se desenează având în centru cuvântul amor, aproape deloc folosit până la această dată: amorez, amoreza, amoros, amoroasă, amoraș.

Când se află pe teritoriul justiției actorii schimbă registrul și păstrează doar puțin din romantismul relației lor. De altfel, ajunși la tribunal, aventura lor se află la sfârșit sau chiar încheiată, iar tandrețea, afecțiunea, familiaritatea se transformă în regrete, decepție, ură. Din nou, un întreg vocabular este fabricat pentru a reda fiecare sentiment. Femeile vorbesc despre „vorbele viclene și amăgitoare“, despre „momelile“, despre „măgliseliile“, despre „marghiulii, vicleșuguri și jurăminte“, despre „făgăduielile amăgitoare“ cu care au fost atrase, încântate, înșelate, dezarmate. Bărbații aduc în prim plan efemeritatea sentimentelor, care au dispărut la fel de repede cum au apărut: „i s-a răcit inima“, „s-a înșelat vederii ochilor“, „s-a amăgit“ sau pur și simplu „s-a amuzat“. Alteori cuvintele sunt de prisos, căci totul „se citește“ pe chipuri, se exprimă prin gesturi, se trădează din privirile mai grăitoare decât orice vorbă. Unul este „cufundat în mare scârbă“, altul este amenințător și își lasă ura să-i cuprindă fața, mâinile, trupul. Și de la dragostea proclamată cu tărie în jalbă se ajunge foarte repede la injurii, păruială, scandal și uneori la adevărate vendete la nivel local.

După cum se poate observa, vocabularul iubirii este cât se poate de simplu în sânul clasei de jos. De pe la 1750 până la 1830 poporul nu este prea inventiv în construirea unei

„scene“, iar iubirea se desfășoară și este narată sub clar de lună, în „fânăria din spatele poștei“, în „scaieții“ din spatele grădinii, la fântână, „în crâng“, acolo unde tinerii se regăsesc zi de zi. Este adevărat că documentele nu sunt atât de bogate pe cât am dori, că rețin foarte puțin din ceea ce a fost viața amoroasă a unui cuplu; că bărbații și femeile își spuneau mai mult de atât este evident. Cum ne lipsesc jurnalele, corespondența, istoriile, vom încerca, pentru a surprinde și a completa tabloul, să observăm, din narațiunile fetelor, dar și cu ajutorul cântecelor și poeziilor populare, retorica unei galanterii cotidiene.

Un holtei începe prin a-și declara intențiile trimitând vorbă fetei că-i este plăcută, că o așteaptă seara la poarta mare sau la fântână. Ieșirea seara la poarta mare înseamnă că fata își dă acordul în ritualul curțării ce urmează. La numeroasele întâlniri declarațiile nu conțin: „că numai ea îi este dragă“, „că ochii ei l-au scos din minți“, „că numai pă ia voiește s-o aibă de soție“, „că are o patimă la inimă și numai ia i-o poate stinge“, „că să-l lase să facă împreunare trupească“. Când fata ripostează și încercă să-și păstreze fecioria spunându-i „că după ce se vor lua vor avea și împreunare“, bărbatul se întoarce peste puțin timp și îi reafirmă că numai și numai pe ea o va lua, că tocmai a vorbit cu părinții și cu rudele sale și toți sunt de acord, că o să plece la târg să-și mai cheltuiască pentru nuntă, că se vor cununa „acu' după Paște“, sau în toamnă după culesul viilor. Îi face chiar mici cadouri: un inel, o basma, o cămașă, un zlot.

Un cântec care circulă în anii '20 ai secolului al XIX-lea pune pe versuri toată această curte cu implicații sentimentale și de-o parte și de alta: „Scoate capul la fereastră, / Frumoasă vecina noastră, / Să văd chipul tău frumos, / Stea din cerul neguros. / Față albă ca tulpanul, / Dragostii ne vine anul, / Căci, d-un an și șapte luni, / Mă porți, puică, cu minciuni. / Aseară

trecuri călare / Pe la poarta ta cea mare / Și-ți zării rochița-n poale / Cusută cu naturale: / Naturalele de fir, / La mijloc cu trandafir, / Trandafir cu trei boboci / Ce cu foc din ochi îl coci“.⁸

„Chip frumos“, „puică“, „dragoste“, „trandafiri“, „foc“, cuvinte reluate de lăutari dintr-un limbaj cotidian și cântate la horele din vremea sărbătorilor, cuvinte care i-au inspirat și pe îndrăgostiți, dar și pe lăutari pentru a versifica alte și alte iubiri, utilizând la infinit inima, patima, văpaia, focul, neliniștea, dorința, ardoarea, durerea, disperarea.

Un alt cântec surprinde asiduitatea bărbatului, reticența prefăcută a fetei, puterea dragostei care se instalează în suflet, se lipește de trup ca o boală, ia mințile ca o vrajă: „Aolică, dică Floare, / De n-ai fi fermecătoare, / Nu m-ai întoarce din cale / Să calc pe urmele tale / Cu dășagii la spinare, / Leșinat de nemâncare, / De vânt bătut, ars de soare/ Și cu bășici la picioare!“⁹

Seducătorul și victima sa

Informațiile oferite de registrele eclesiastice asupra „seducătorului“ și a „victimei“ sale sunt foarte detaliate. Nume, părinți sau alte rude, localitatea de proveniență, starea civilă, uneori vârsta, alteori numărul de copii completează desenul social¹⁰. Norodul se lasă antrenat în jocul seducției și, de la

⁸ G. Dem TEODORESCU, *Poezii populare române*, Minerva, București, 1982, p. 376.

⁹ *Ibidem*, p. 356.

¹⁰ În lumea Occidentală, după Conciliul de la Trento (1563), fetele au obligația de a-și declara sarcina. Biserica catolică încearcă prin această măsură să evite infanticidul și abandonul. Acestor declarații, li se adaugă și procesele pentru seducție, iar informațiile reținute din aceste documente sunt ceva mai detaliate decât cele din spațiul ortodox. Astfel, documentul se prezintă ca „une carte d'identité généralelement complète“ cu date

țărani la meșteșugari, de la slugi la mici dregători, de la mici negustori itineranți la boierași, toți se lasă atrași de pasiunea simțurilor. Modul lor de a iubi, jocul lor este mult mai vizibil datorită finalului, de cele mai multe ori tragic, care antrenează reclamarea în justiție, astfel încât „sentimentele“ ajung la tribunal și sunt deferite spațiului public. Sau poate „dragostea“ este o miză pentru femei și un simplu joc pentru bărbați, un angajament ce implică viitorul pentru primele, un moment de plăcere ce implică doar prezentul pentru cei de pe urmă. Cel puțin în acest sens își justifică actorii alegerile, implicările afective, trăirile. Același cuvânt, „dragostea“, capătă valențe diferite în funcție de persoana care îl folosește.

Fetele din jalbele adresate puterii sunt într-o proporție de 90% la limita cea mai de jos a sărăciei. Părinții nu le pot asigura nici zestrea necesară unei „căsătorii onorabile“, dar nici adăpostul indispensabil unui celibat prelungit. În această situație odată vârsta măritişului atinsă, fata încearcă fie să-și găsească un soț, fie să-și procure zestrea indispensabilă. Multe dintre fete sunt orfane de tată, așadar mult mai dispuse să accepte promisiunile făcute cu ușurință de primul venit. Totodată ele sunt mult mai vulnerabile deoarece scapă de sub supravegherea unei mame ocupate cu creșterea celorlalți copii, cu asigurarea hranei. În același timp, prezența unui bărbat în casă este totuși de dorit și deseori chiar mama încurajează legătura dintre cei doi cu speranța că celelalte fete vor fi măritate mai repede și mai ușor datorită relațiilor pe care le are presupusul ginere.

Din cele 210 cazuri, 166 susțin că au fost fecioare înaintea relației cu acuzatul. Doar 17 văduve s-au prezentat ca femei seduse și abandonate. De asemenea, printre jăluitoare se

asupra numelui, vârstei, calității, locului de origine și de rezidență. Vezi Marie-Claude PHAN, *Les amours illégitimes. Histoires de séduction en Languedoc (1676–1786)*, CNRS, Toulouse, 1986, p. 29.

regăsesc amestecate neveste care au cedat la un moment dat, fie într-un moment de criză în căsătorie, fie în absența soțului plecat cu afaceri în lumea largă. Bărbații sunt 190 holtei, iar restul sunt stăpâni deja căsătoriți, văduvi, preoți, călugări sau egumeni implicați cu voie sau fără de voie în procesul iubirii. Trebuie făcută precizarea că cifrele reprezintă declarațiile din jalbe ale actorilor sociali care nu reflectă nicidecum realitatea, întrucât la cercetare se dovedește că fata nu mai este demult fecioară sau că pur și simplu este cunoscută în parohie ca prostituată. Aceeași situație este valabilă și pentru bărbați a căror virginitate este și mai greu de controlat. Declarațiile lor trebuie privite cu multă circumspecție.

În 23 de cazuri este deja vorba de existența unei sarcini în momentul declanșării procesului. Alte 46 de fete au deja un copil (37), doi (7) sau trei (2) cu acuzatul, ceea ce presupune perpetuarea relației pe o perioadă de timp nelimitată și chiar instalarea unui concubinaj permanent.

Repartizarea lor geografică este următoarea: 113 dintre cuplurile prezente la tribunal provin din București, restul de 97 provin din celelalte departamente, sate, orașe sau târguri. Așadar orașul se află în frunte atunci când este vorba de relații sexuale premaritale cu mai mult de jumătate de cazuri. Explicațiile sunt cât se poate de simple: Bucureștiul este cea mai importantă aglomerare urbană și se va mări constant fie datorită creșterilor demografice naturale, fie datorită migrațiilor ce antrenează lumea rurală, dar și lumea balcanică. Oraș comercial important, Bucureștiul atrage meșteșugari și prăvăliași, negustori și comercianți, prostituate și călugări, veniți din zona Imperiului Otoman. Confesiunea ortodoxă pentru unii, toleranța religioasă, posibilitatea de a înjgheba ceva afaceri pentru alții îi determină să se așeze și să rămână în mahalalele orașului. Aici supravegherea comunității este mult mai ușor de evitat, tentațiile și pericolele sunt la tot pasul, schimbările și transformările mai rapide.

În mediul rural, între cei doi actori sociali nu există deosebiri de ordin social, fete și băieți sunt țărani agricultori. Ei aparțin ca regulă generală aceluiași sat și sunt de cele mai multe ori vecini. Excepțiile sunt puține. Iat-o pe Sanda din satul Poiana Lungă, județul Dâmbovița, cedându-i lui Ioniță negustorul în speranța realizării unei căsătorii avantajoase¹¹, sau pe fiica lui Marin din satul Clejani, județul Vlașca, căzând în păcatul curviei cu Dinu, fiul popii Jipa din același sat¹². În acest caz, diferența socială este foarte mică, dar perceptibilă datorită prestigiului dat de o asemenea meserie.

În mediul urban, actorii aparțin păturii de jos a micilor meșteșugari. Urmărind profesia seducătorului și pe cea a tatălui fetei regăsim cel mai repede următoarele meserii: jocari, curelari, băcani, lăcătuși, tâmplari, dulgheri, tăbăcari, argintari, blănari, vizitii, bărbieri, șalvaragii, mărgelari, abagii, condoragii, bogasieri. Aceștia nu se consideră însă ca fiind foarte săraci. A avea o meserie semnifică atât pentru acuzatoare cât și pentru acuzat posibilitatea de a avea un câștig. „Și văzându-mă cu meșteșug și cu câștig au sărit în spinarea mea“, sună apărarea unui bărbat acuzat. Lor li se adaugă micii dregători din armata de funcționari a statului: polcovnici, postelnici și logofeți, căpitani, ceauși, armășei, grămățici etc. Și aici excepțiile sunt foarte puțin numeroase. Astfel Rada, fiica lui Stoian lăcătușul din mahalaua Șerban vodă, devine amanta lui Nicola, mic dregător în anturajul domnului Nicolae Mavrogheni (1786–1790) în speranța realizării unui bun mariaj. Părinții fetei sunt cei care „administrează“ această relație considerând că bărbatul este o partidă ce nu trebuie pierdută¹³. Egumeni, călugări, preoți apar din când în când în jalbele adresate puterii, fie ca simple victime ale șantajului, fie ca

¹¹ BAR, mss. 641, f. 122^v.

¹² BAR, mss. 641, f. 180^r și 122^v.

¹³ BAR, mss. 641, f. 49^v–51^r.

personaje principale în „mașinăria iubirii“. Boieri „încurcați“ cu slujnicele din casă sau cu țărăncuțele de pe moșie știu să negocieze legătura astfel încât ea să nu ajungă întotdeauna la tribunal. Atunci când sunt neîndemânatici sau zgârciți, „ipochimenii“ se trezesc trași la răspundere de către Prea Sfinția Sa, dar reușesc totuși să-și păstreze anonimatul cerând ca numele lor să nu fie marcat în condică. De altfel, mai nimeni nu ia în serios o astfel de acuzație. Datorită diferențelor sociale evidente nu i se poate impune unui boier să se căsătorească cu fiica unui țăran de pe moșia sa chiar dacă la mijloc se află un copil sau numai o simplă deflorare. De asemenea, trebuie menționat că printre seducători se află bărbați de etnii diferite, dar ortodocși, veniți cu neguțătoria sau în anturajul diferiților domni. Ei sunt sârbi, bulgari, aromâni, greci, fie cuprinși în denumirea generală de „greci“, dar care nu trebuie luată *ad litteram* deoarece printre ei se aflau mulți aromâni din Peninsula Balcanică. Așadar, marea majoritate a actorilor implicați în procese de seducție aparține clasei de jos a societății, săraci ce muncesc pământul ca agricultori la țară sau cei ce muncesc cu brațele ca mici meșteșugari, servitori sau slujbași la oraș¹⁴.

Fetele și holteii se află în prim-plan deoarece ei sunt cei care beneficiază de libertatea de a flirta, de a accepta mult mai ușor curtea, declarațiile, amorul. Bărbații își îndreaptă mai degrabă atenția spre o fată pentru că dincolo de jocul iubirii ea constituie o partidă pe piața matrimonială. La rândul lor, fetele acceptă mult mai ușor curtea venită din partea unor holtei pentru că sunt disponibili și constituie „viitorul“. Faptul

¹⁴ Compară cu rezultatele anchetei prezentate de Véronique DEMARSSION, *Femmes séduites et abandonnées au XVIIIe siècle. L'exemple du Cambrésis*, ESTER, Lille, 1991, pp. 53–58; Daniela LOMBARDI, „Il reato di stupro tra foro ecclesiastico e foro secolare“, în S.S. MENCHI și D. QUAGLIONI (dir.) *Transgressioni. Seduzione, concubinato, adulterio, bigamia (XIV–XVIII secolo)*, il Mulino, Bologna, 2004, pp. 351–382.

că persoanele căsătorite, divorțate, văduve sunt mult mai puțin reprezentate nu înseamnă că nu se lasă prinse în jocul seducției, ci doar că nu întotdeauna relația lor devine publică printr-un proces. Femeile măritate nu se pot aventura într-un proces, iar văduvele și divorțatele se lasă mult mai ușor antrenate în legături ce se fac și se desfac mult mai repede, aproape de la sine, fără să implice neapărat domeniul justiției. Arhivele judiciare demonstrează că astfel de legături sunt cotidiene, iar împăcările și despărțirile sunt mult mai puțin tragice.

Retorica iubirii: femeia și „dragostea“ sa

„Acum plânge în cămară
Râsul ei de astă-vară“

ANTON PANN

Promisiunile de căsătorie reprezintă „arma tip a seducției“, după cum le califică Véronique Demars-Sion în cartea sa despre femeile seduse și abandonate în comitatul Cambrésis din secolul al XVIII-lea. În plus, ele devin o „condiție de eficacitate“, un „instrument ordinar“ fără de care un proces de seducție nu poate fi deschis¹⁵.

Astfel, 94% dintre jăluitoarele care au intentat un proces unui bărbat au cedat în urma promisiunilor de căsătorie primite din partea acestuia.¹⁶ Fete, neveste, femei divorțate sau văduve invocă promisiunile de căsătorie ca element principal

¹⁵ Véronique DEMARS-SION, *Femmes séduites et abandonnées au XVIIIe siècle. L'exemple du Cambrésis*, p. 97

¹⁶ Compară cu cazurile prezentate de J. DEPAW, «Amour illégitime et société à Nantes au XVIIIe siècle», *Annales ESC*, nr. 4–5, 1972, pp. 1165–1167 și Marie-Claude PHAN, *op. cit.*, p. 72. Și în Franța secolului al XVIII-lea promisiunile de căsătorie ocupă primul loc în motivele invocate ca acceptare a unei relații sexuale de lungă durată.

în începerea unei relații și apoi a unui „abandon sexual“. „De este acum un an de zile, începând cu multe măgliseli și vorbe amăgitoare, numitul, cu cuvânt că va să mă ia de soție prin cununie până când m-au înșelat de m-au dat și în calea lui căzând și în păcat cu dânsul“, se justifică Felda din satul Tingani, județul Ilfov¹⁷. Discursul său nu este singular, ci, sub o formă sau alta, se regăsește în mai toate jalbele adresate tribunalului. „Carele bătându-mi capul în tot chipul cu feluri de măgliseli și făgăduieli că mă va lua de soție până m-au adus în voile lui și de loc rămâind și îngrecată de dânsul“ se plânge Zoița din mahalaua Oltenilor, femeie măritată, dar sedusă de Călin¹⁸.

Atunci când unul dintre părinți preia inițiativa, preia și cauza: „că eu pornind jalbă la Măria Sa Vodă pentru dânsul (Costea grecul, *n.n.*) arătând cum că el aflându-să holteiu s-au încârdoșit cu fii-mea Mariia, fată mare fiindu și că cu făgăduieli că va să o ia întru căsătorie i-au stricat fecioria și s-au ținut cu dânsa necununați un an până au făcut și un copil amândoi care le trăiește“, povestește Neaga văduva din mahalaua popa Radu în numele fiicei seduse¹⁹.

În foarte puține cazuri aceste promisiuni de căsătorie șușotite la urechile fetelor sunt spuse cu voce tare într-un cadru solemn și în prezența martorilor. În majoritatea cazurilor, promisiunile sunt verbale, spuse în grabă pentru a învinge rezistența fetelor, pentru a obține cât mai repede „abandonul“ lor în brațele seducătorilor. În ce măsură o fată sedusă crede în realitatea unor astfel de promisiuni? Nu sunt ele mai degrabă utilizate în fața justiției pentru a întări cererile lor sau pentru a-și justifica ușurința cedării? Fetele afirmă și se apără

¹⁷ BAR, mss. 646, ff. 148^r–149^r.

¹⁸ BAR, mss. 646, ff. 64^v–65^v, 2 noiembrie 1803.

¹⁹ BAR, mss. 4024, ff. 231^v, 22 iulie 1799.

justificându-și slăbiciunea prin promisiunile de căsătorie pronunțate de bărbați; multe chiar jură că aceste promisiuni au fost reale. Bărbații preferă însă să recunoască actul sexual, negând cu înverșunare orice promisiune, orice căsătorie. Cine spune adevărul? Greu de aflat, având în vedere că totul se joacă în sala de tribunal unde tocmai căsătoria este miza jocului.

Jalba se construiește în jurul acestor promisiuni de căsătorie, reale sau imagine, pronunțate în secret sau în auzul familiei. Că s-au întâlnit o singură dată sau de mai multe ori, că au trăit împreună un an sau doi, fata și părinții se cred îndreptățiți să-l reclame pe „șiretul“, pe „vicleanul“, pe „tâlharul“, pe „feciorul de curvă“ care a profitat de absența părinților de acasă, de inocența fetei, care a abuzat de încrederea tuturor. Întâlniri, gesturi de afecțiune, mici cadouri fac parte dintr-un ritual cunoscut de toți și premergător unei căsătorii. Iată cum descrie Maria din Târgoviște relația ei cu Scarlat logofătul: „că numitul logofăt, în anul trecut aflându-se la isprăvnicat și mergând adesea la casa mume-si, zicând mume-si că va să o ia în căsătorie l-au crezut lăsându-l dă mergea slobod adesea ore“²⁰; Tudora din Rușii de Vede s-a lăsat sedusă de Stroe „care cu vorbe vicleane amăgindu-mă zicând că va să mă ia de soție“²¹. Stana din Popești, județul Prahova, îi cedează de la prima întâlnire lui Dinu holteiul, un consătean, „astă toamnă, la noiembrie... o dată seara“, după ce „s-a încredințat cuvântului ce i-ar fi dat că va să o ia de soție“²².

Fata pornește rareori jalbă la Mitropolie după primul contact. Ea acordă credit promisiunilor făcute, speră că ele vor fi concretizate mai devreme sau mai târziu sau doar trage nădejde că partenerul o va recompensa pentru serviciile sexuale oferite. Denunțul public este declanșat în momentul în

²⁰ DANIC, mss. 140, ff. 14^v–15^r, 27 august 1800.

²¹ BAR, mss. 636, ff. 109^v–110^r.

²² BAR, mss. 3932, ff. 30^{r-v}, 17 iulie 1799.

care devine clar și vizibil că bărbatul se îndreaptă spre cu totul altceva, iar ea nu mai poate avea nici o speranță. Certitudinea unei sarcini, frecventarea unei alte fete, căsătoria cu o alta sunt tot atâtea momente care avertizează fata că trebuie să acționeze cât mai repede cu putință pentru a elucida propria situație²³.

Întrebată de ce a acționat atât de târziu, de ce a așteptat să treacă vremea, femeia încearcă să explice și să justifice în fața instanței așteptările și speranțele ei, încrederea în finalitatea unei relații: „că s-ar fi încrezut în promisiunile lui“, explică simplu una dintre ele²⁴. Sau că bărbatul a intervenit din nou reluându-și angajamentele și promisiunile, a insistat să nu dezvăluie nimănui „secretul“ lor, să mai aibă un pic de răbdare până își anunță rudele sau până face rost de banii necesari pentru presupusele cheltuieli de nuntă²⁵. O plătește chiar pentru tăcerea ei, „au scos o mână de galbeni, zicând să-i dăruiască numai să nu spuie mumă-sii, făcându-i jurământ că va să să cunune cu dânsa“²⁶; sau o amenință, „au învățat-o să nu spuie la nimeni, că de va spune o va împușca și va fugi“²⁷. Pentru a convinge de credibilitatea promisiunilor făcute, alții jură în fața icoanelor și se blestemă că totul va avea o finalitate,

²³ Maria din satul Petrești, județul Vlașca, dă jalbă în momentul în care află că Stoica s-a căsătorit cu o alta. Vezi BAR, mss. 644, ff. 175^v–176^r.

²⁴ BAR, mss. 3932, ff. 82^{r-v}.

²⁵ Iată ce mărturisește Felda, satul Tingani, județul Ilfov: „zicându-mi că să nu spui părinților miei săvârșirea faptei, că apoi mă va lua de soție“. BAR, mss. 646, ff. 148^r–149^r. Stana se apără că „n-au spus nimănui până la Paști, zicând că ar fi avut cuvânt dă la el să nu arate nimănui“. BAR, mss. 3932, ff. 30^{r-v}; o altă fată afirmă „că i-ar fi vorbit el să tacă până își va mai agonisi cevași după lucruri ca să-și facă un rând de haine și-o va lua de soție“. BAR, mss. 3932, mss. 41^{r-v}.

²⁶ DANIC, mss. 140, ff. 14^v–15^r.

²⁷ BAR, mss. 641, ff. 95^v–96^r, publicat și de V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. VI, pp. 421–423.

că n-au făcut-o doar ca bătaie de joc, că sunt îndrăgostiți nebunește. În fața acestor avalanșe de cuvinte, de promisiuni, de cadouri, de jurăminte, fata cedează și speră că ziua aceea va veni curând. De altminteri, ea îi acordă tot creditul seducătorului care știe de fiecare dată să-i reafirme și să-i susțină speranțele. În plus, între aparența unei vieți oneste și dezonoarea publică a deflorării, fata preferă păstrarea secretului, amăgindu-se că azi, că mâine nunta va avea loc.

A doua parte a discursului se conturează în jurul sărăciei, a rușinii suferite, a vârstei precoce pentru a nu ști ce se întâmplă, pentru a se lăsa ușor în voia sentimentelor, a statutului inferior. Cuvinte cheie astfel construite încât să devină avantaje în susținerea cauzei, chiar dacă de cele mai multe ori femeia o afirmă inconștient preluând și reiterând stereotipurile epocii și lumii în care trăiește. Elenca de la Hurezi descrie relația ei cu postelnicul Păun ca un raport de putere inegal, în care bărbatul a avut tot timpul avantajul forței, prestigiului și al autorității masculine. Ea, femeie săracă, inferioară și „proastă“ nu i se putea opune, chiar dacă ar fi vrut. Odată sarcina evidentă, părinții au alungat-o, așadar un alt dezavantaj. Refugiată în București, femeia intră doică, dar cum trebuie să plătească și pentru creșterea propriului copil, sărăcia face parte din realitatea cotidiană: „și spăimântându-mă foarte rău, văzându că mă aflu într-o atâta nenorocită stare“, se vaită femeia, se vede obligată să strige după ajutor, mai ales că soluții de scăpare din această cursă a mizeriei nu prea există. Apelul la domnie este considerat unica salvare. Elenca își încheie jalba în aceiași termeni de jale: „cu lacrimi caz la nemărginita și bogata milă a Măriei Tale spre a mi se face dreptate ca să nu rămâiu cu lacrimi pe obraz, că va fi păcat“.²⁸ Alteori

²⁸ DANIC, mss. 140, ff. 26^v–27^r, 10 mai 1798. Pricina a mai fost judecată și în 1796, iar atunci sentința a fost defavorabilă femeii.

vocii fetei i se alătură vocea mamei, văduvă în majoritatea cazurilor, care-și plânge sărăcia, necinstea suferită și imposibilitatea de a-și înzestra fata și mai ales de a-i găsi un soț.

Jalba se construiește așadar mai degrabă în jurul unor argumente de natură economică și morală, abia în ultimul rând apar cele de natură juridică. Femeia gândește altfel decât ar gândi orice femeie din zilele noastre. La 1800, fetele și femeile cunoșteau foarte bine cutuma care prevedea înzestrarea fetei deflorate de către seducător sau, cum se spune adesea în documente, „plata fecioriei“. Apoi, ele fac parte dintr-un grup social, dintr-o rețea, dintr-o comunitate. Pe de o parte, părinții sunt împinși să acționeze de un „cod al onoarei“, de sărăcie, de presiunea socială. Pe de altă parte, comunitatea este un alt factor de presiune, ea transmite informații de interes public către fată și părinții ei și în același timp îi obligă să aibă o reacție, să intre pe firul cunoscut al celorlalte sute sau poate mii de cazuri difuzate de bârfa colectivă. Neacțiunarea, purtarea rușinii în public presupune participarea benevolă a fetei la săvârșirea „păcatului“ sau chiar inițierea relației sexuale; o apropiere așadar de statutul unei prostituate. Ea este practic obligată de cutumă, părinți, comunitate să facă primul pas: jalba la Mitropolie (sau alte departamente de judecată). Din păcate, se știe mult prea puțin despre soarta acestor femei, odată procesul încheiat: câte s-au măritat, câte s-au prostituat, câte au căzut într-o relație cu final previzibil, câte au continuat să sufere rușinea primului gest.

Sfătuite sau nu de logofăt, preot sau oricare alt diac, jăluitoarele dezvoltă uneori o retorică excelentă. Iată cum se articulează jalba Dinei din București la 25 noiembrie 1802:

„Prea Înălțate Doamne, Cu lacrimi jăluesc Măriei Tale pentru un Mateiu, fecior Niții băcănesii, că eu aflându-mă vecină cu numitul în multe rânduri obraznicea de venea la

mine, măglisindu-mă cu feluri de mijloace și făgăduieli ca să mă ia de soție și eu totdeauna mă apăram de dânsul, știind că el să află fecior de neguțător și eu săracă, nefiind de potriva lui. Și el zicea că și de iaste fecior de neguțător, dar el voiește să mă ia pe mine. Dar eu nicidecum nu primeam ceririle, știindu-l și blestemat din fire precum este știut și de alții. Dar el nicidecum nu contenea cu venirea până când au văzut că tatăl meu au plecat afară la țară. Și eu rămâind acasă singură, numai cu o copilă mică ce-mi este soră, neavând mumă, și atunci m-am pomenit cu numitul că au venit asupra mea și cu mare silnicie, beat fiind, mi-au stricat fecioria carele având patima sfrinții m-au umplut și pe mine ticăloasa de am zăcut toată vara. Și mi-am vândut tot ce am avut de m-am căutat la boală și până acum încă nu sunt tămăduită, pentru care am jăluit la Măria Sa Alexandru Vodă Șuțu. Și fiind orânduită la Sfinția Sa părintele episcop al Argeșului, muma pârâtului, aflându-se cu putere de bani, ce mijloc au făcut nu știu, că au adus pe un Licsandru croitorul, fruntea bețivilor, și pe un cumătru al lor de au dat mărturie, zicând că eu sunt curvă. Și fără a-l pune la jurământ, pe mărturiile ce au dat, mi s-au aco-perit dreptatea, rămâind ticăloasa și în rușinea neamului meu și goală și despuiată și cu patima în trup. Și eu ticăloasa, în casa părintească curată și cu cinstea mea, neștiind pe altul decât pe numitul cu silnicii ce mi-au făcut. Pentru care cu lacrimi mă rog Măriei Tale ca să te milostivești asupra sărăciei mele a mi să face dreptate la aceasta, ca ori să primescă numiții martori jurământul în sfânta biserică pă mărturiile ce au dat, sau să mi să răsplătească cinstea mea și cheltuiala ce am făcut la boală. Că eu mă poci îmbrăca cu jurământul, la orice în jurământ le arăt. Și cum va fi mila Măriei Tale. Roaba Măriei Tale, Dina, fata de aici.“²⁹

²⁹ BAR, mss. 3934, ff. 27^r–28^r.

„Amorul trăit“

Oricât ar încerca Biserica să includă toate aceste scene de amor în niște cadre juridice rigide, ele aparțin cotidianului. Un timp sau un loc favorabil, un cuvânt sau un gest care înfierbântă, pune sângele în mișcare, înroșește obrajii, excită simțurile, slăbește vigilențele. Fiii și fiicele norodului se întâlnesc, se încrucișează, flirtează, se îndrăgesc sau pur și simplu fac dragoste fără să se gândească pe moment la consecințe, la gura lumii sau la un eventual scandal juridic. Fetele sunt tinere, mult prea tinere pentru a cunoaște neajunsurile unui act sexual, de cele mai multe ori sunt surprinse, alteori habar nu au ce li se întâmplă; abia când există un „după aceea“ află de la celelalte surate, de la vecine sau moașe ce ar putea păți. Timidele se trezesc că zi cu zi devin mai rotunde, mai greoaie, că nu mai încap în rochii. La întrebările judecătorilor răspund de multe ori cu inocență, cu simplitate că n-au știut că sunt însărcinate, că nici măcar n-au bănuir că poartă în pânțece un suflet. Una dintre ele, rușinată, emoționată, înfricoșată, bulversată de întrebările insistente și răutăcioase ale clericilor avortează la câteva ore de la ieșirea din sala de tribunal. Avea doar 13 ani. Ce putea ști? Ce putea bănuir?³⁰

Altele, în schimb, cunosc arta de a seduce și arta de a iubi. Știu cum să pătrundă în jocul iubirii, și mai ales se pricep să transforme dragostea într-un litigiu și apoi într-un profit. Printre ele se clasează femeile mature, divorțatele, văduvele, prostituatele. Dar și printre ele se află destule care se prind în joc din plăcere, din „patimă“, din dragoste, din nevoia de a fi iubite. Abia actul consumat, abia odată abandonate, totul este gândit în formă de profit sau poate de răzbunare. Nu trebuie uitat că până târziu, către 1830, orice relație sexuală în

³⁰ BAR, mss. 640, ff. 19^v–20^v.

a fara căsătoriei este sancționată de cutumă cu plata gloabei, iar deflorarea unei fecioare cu înzestrarea acesteia. Or, populația își cunoaște obiceiurile și știe să se folosească de ele la momentul oportun. La 1805, Dragomira din satul Prisăceni, județul Vlașca, îi reclamă la ispravnici și apoi la Mitropolie pe frații Ioan și Costandin din același sat. Ambii o frecventează și „au împreunarea păcatului curviei“ cu numita. Nu-i poate cere pe amândoi de soți, dar poate spera la o mică „despăgubire financiară“ pentru pierderea repetată a virginității ori de câte ori frații i-au cerut-o. Neputând să nege, frații se mulțumesc să-i dea „o vacă cu vițel alături și o mânzată“ și să-i închidă gura, dar mai ales să-i câștige disponibilitatea pentru alte partide amoroase până la eventuala lor căsătorie legitimă³¹. Aproape în fiecare sat există o Dragomira gata să-și piardă virginitatea cu tinerii satului, visând poate căsătoria, sperând poate o zestre, dorind poate numai plăcerea.

Tineretea este o etapă în care plăcerea, dorința se manifestă, se simte, se exprimă cu mai multă forță. O spune Dimitrie Cantemir atunci când consemnează obiceiul pe care îl au tinerii moldoveni: „că nu este rușine, ci că este de laudă să preacurvească în taină până se însoară.“ Tinerii sunt sfătuiți chiar de tații lor să păcătuiască înainte de a se însura oricât de mare ar fi gloaba³². O afirmă țăranii sau orășenii atunci când pun pe seama „obiceiului tinereților și a patimii“ păcatul trupesc. În sat sau în mahala, dragostea se joacă cu adolescenții abia trecuți de pubertate, cu tinerii însurăței, cu văduve tinere, cu stăpâni pătimași, cu bătrânei a căror inimă mai tresare încă. Tineretea este însă etapa cea mai vulnerabilă din punct de vedere sexual, iar „patimile“ pot fi stăpânite

³¹ BAR, mss. 646, ff. 274^v–275^r, 9 mai 1805.

³² Dimitrie CANTEMIR, *Descrierea Moldovei*, Minerva, București, 1973, p. 233.

cu greu. Sărăcia prelungește uneori la nesfârșit această etapă și din acest motiv relațiile sexuale premaritale devin inevitabile.

De altfel, galanteria între tinerii de aceeași vârstă este ceva obișnuit, care face parte din cutumele tinereții³³. A face curte sau numai a flirta sunt comportamente regăsite în toate mediile sociale. Nu există și nu se detașează o iubire a țăranilor sau o altă iubire a orășenilor. Diferențele apar între norod și elită atunci când este vorba de punerea în scenă a iubirii: spectaculoasă și senzuală la boieri, simplă și directă în rândul norodului.

Familia, vecinii, anturajul nu sunt ostili acestor relații ce se fac și se desfac sub ochii lor, dat fiind că tinerii sunt disponibili, liberi, iar frecventarea, curtarea, flirtarea aparțin unui ritual pus în scenă înaintea căsătoriei. Este totuși o libertate sub supraveghere, pentru că atunci când se trece de la simpla familiaritate și galanterie la lucruri serioase, gesturi în public, sarcina care se ghicește sub rochie, vecinii, apoi familia intră în alertă și încearcă să regleze situația partenerilor angajați în relație. Dacă întreg comportamentul este circumscris unei dorințe de a constitui un cuplu legitim, vecinii bârfesc, dar nu sancționează, lăsând familiile celor doi parteneri să-și rezolve și să definească raporturile. Bârfa se transformă în zvon și chiar în denunț numai dacă persoanele sunt suspecte (statut social și civil diferit, diferență de vârstă, rudenie) sau intențiile lor sunt altele decât cele afișate în public.

Comunitatea îi acordă mult mai multă libertate tânărului june, care este încurajat „să preacurvească în taină până se însoară“. Seducătorul deține poziția cheie într-o relație, el

³³ Nu este o poziție singulară, vezi și Véronique DEMARS-SION, *Femmes séduites et abandonnées au XVIIIe siècle. L'exemple du Cambrésis*, p. 107; *Journal de ma vie. Jacques-Louis Ménétra compagnon vitrier au XVIIIe siècle*, ed. Daniel ROCHE, Montalba, Paris, 1982, mai ales capitolul II «Les plaisirs et les jeux: rires, violence, sexualité», pp. 311–330.

decide cine, cum, când, unde. Pentru familiile sărace o simplă promisiune de căsătorie este suficientă pentru a deschide bărbatului ușa casei. Până la concretizarea căsătoriei promise, tânărul începe să-și viziteze „viitoarea soție“, încercând să câștige încrederea celor din jur. La început, tinerii se află sub stricta supraveghere a părinților, iar întâlnirile se desfășoară în prezența unei a treia persoane, de regulă mama sau o soră mai mică. Micile cadouri, banii, vorbele dulci, reîntărirea promisiunilor contribuie la consolidarea poziției tânărului și la relaxarea vigilenței. Părinții se arată toleranți și uneori încurajează micile gesturi de afecțiune dintre cei doi în speranța grăbirii cursului normal al relației. Măritișul unei fete înseamnă o gură mai puțin de hrănit, satisfacția că și-au făcut datoria, că o „știu așezată la casa ei“. După ceva timp, junele, privit ca unul de-al casei, are dreptul de a-și vizita singur iubita. Este momentul în care fata, considerând căsătoria foarte aproape, acceptă și încurajează o relație sexuală în speranța unei căsătorii rapide. Alții nu mai au răbdare să aștepte atât și, într-un moment de neatenție, profită.

Chiar dacă totul pare un scenariu bine gândit, bine pregătit, trebuie însă spus și recunoscut că nu întotdeauna gesturile sunt pregătite, premeditate, analizate diabolic cu intenția de a profita de-o fată. Deseori lucrurile se întâmplă pur și simplu, favorizate de circumstanțe care grăbesc finalizarea unei etape. Dincolo de aceste întâlniri comune, gesturi complice, afecțiune și familiaritate ce largesc și consolidează raporturile dintre tineri, există bineînțeles și scene de amor fugare în care cuvintele nu-și au locul, rostul și deci nu ajung să mai fie rostite chiar dacă ele sunt invocate după. Iat-o pe Tudora care a doua zi după ce a primit promisiuni de căsătorie cedează și se lasă purtată de pasiunea simțurilor³⁴; sau pe Mărioara

³⁴ BAR, mss. 636, ff. 109^v–110^r.

care într-o seară îl primește în casă pe unul Iordache, vătaf, pe care îl acceptă apoi în pat, unde „ca un bărbat s-au culcat cu mine – povestește aceasta – făcând și împreunare trupească”³⁵. Partenerii gândesc și interpretează diferit comportamentul celuilalt: bărbatul se amuză și este mai degrabă galant, în timp ce fata se vede deja măritată după prima strângere de mână³⁶.

În tot cazul, relația progresează încet-încet, bărbați și femei contribuind în egală măsură la structurarea relației. Scarlat logofătul din Târgoviște merge „adesea” la casa Mariei și-i asigură familia că în curând se vor căsători. Devenit de-al casei, el pătrunde atunci când toți sunt plecați, rămâne cu „orele”, se laudă, promite, măglikește. Maria îi devine complice trimițându-i vorbă să vină atunci când are un moment de liniște, o clipă de singurătate doar pentru ei doi.³⁷ O altă Maria, îndrăgindu-se cu Costandin, are adesea întâlniri ba în casa unchiului ei, ba la conacul lui Costandin, unde merge numai pentru a-l întâlni³⁸.

Dar nu întotdeauna fata participă activ la propria defloare, chiar dacă acceptă promisiunile, încurajează curtea, răspunde și se implică afectiv în relație. Surprinsă de agresivitatea subită, ea încearcă să se apere, să implore, să scape, să reziste. Scenele de violență sunt la fel de prezente în narațiunile lor: brutalitatea masculină se dezvăluie odată momentul propice sesizat, iar femeia devine o pradă. Solitudinea feminină accelerează dorințele masculine. „Fiind numai eu singură au venit

³⁵ BAR, mss. 637, ff. 108^r.

³⁶ Vezi interpretarea oferită de Erving GOFFMAN la ceea ce el numește «la pratique de la cour» și «le système de la galanterie» în *L'arrangement des sexes*, La Dispute/Snédit, Paris, 2002, pp. 66–70.

³⁷ DANIC, mss. 140, 14^v–15^r.

³⁸ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. VI, pp. 421–423.

mai sus numitul la casa numitului preot și găsindu-mă numai pe mine m-au apucat cu zoru și au păcătuït“, povestește Iana din mahalaua Biserica Sfântul Ilie surprinsă de atitudinea violentă a bărbatului cu care schimbuse nenumărate glume și vorbe prin târg. În singurătatea casei, Anton își dezvăluie intențiile violând-o pe tânăra fată, murmurându-i la ureche promisiuni de căsătorie³⁹. Copile încă, fragede și inocente la 11, 12, 13 ani nu prea știu ce li se întâmplă și mai ales nu știu cum să reacționeze în fața insistențelor masculine. Frosina are 11 ani când Iordache Pascal o scoate noaptea pe pridvorul casei și-o ademenește cu doi zloți; „bucurându-se de bani“, fata „au tăcut fără a țipa“, chiar dacă mai târziu instanța de judecată consideră că „nu este lucru de crezut, fiind împotriva firii“. Frosina păstrează secretul, sau pur și simplu nu-și dă seama, abia după un an și șapte luni, împinsă de mamă-sa, dă jalbă la Mitropolie⁴⁰.

În patul iubirii

Actul sexual se desfășoară de cele mai multe ori în locuri obscure, întunecate, ferite de privirile celorlalți, dar în același timp ușor accesibile. Grădina, pivnița, patul din bucătărie, prăvălia, fântâna sunt locuri favorite. Se adaugă hanul, cârciuma, pădurea, izlazul, tufișurile, fânăria atunci când gestul se desfășoară în grabă, când bărbați și femei se întâlnesc întâmplător, glumesc, se hârjonesc și cad apoi în propria capcană iubindu-se. Munca în comun creează locuri de întâlnire propice: tinerii se văd la câmp, în casă, pe scările pivnițelor, în

³⁹ BAR, mss. 646, ff. 157^v–160^r.

⁴⁰ Ligia LIVADĂ-CADESCHI, Laurențiu VLAD, *Departamentul de cremenalion. Din activitatea unei instanțe penale muntene (1794–1795)*, Nemira, București, 2002, pp. 83–84.

grădină, la râu sau la fântână, pe pod, la cârciumă, se încrucișează în fiecare zi, se salută, își zâmbesc, se privesc, se tachinează, glumesc, se amuză. Un joc al gesturilor, un joc al cuvintelor efemere, un joc al privirilor, un joc al mâinilor, un joc al trupurilor, toate puse în scenă pentru simpla dorință de a se amuza. În plus, bărbați și femei dezvoltă un întreg arsenal de conduite și comportamente pentru a fi atrași și a atrage, pentru a plăcea și a fi plăcuți. O întreagă galanterie este experimentată mai ales de către tinerii încă necăsătoriți care își marchează astfel disponibilitatea.

Războiul, cu retragerile populației la mănăstiri, în munți, la țară, în locuri ferite de invaziile soldaților, favorizează de asemenea amorul ocazional. Bărbați și femei, căruțe și animale, boarfe și mărunțișuri, adunate în spațiul limitat al mănăstirilor, contribuie la imposibilitatea unui control social al mulțimii. În corturi, sub căruțe sau sub cerul liber, oamenii se încrucișează, se ating, își vorbesc, se încurajează, cedează sub impactul „singurătății“, emoțiilor, fricilor de tot felul. Într-un astfel de spațiu și-a pierdut virginitatea Ana din București. Retrasă la mănăstirea Cernica, în timpul răzmeriței din 1802, împreună cu mama și o mătușă, cele trei femei și-au așezat calabalâcul lângă un Ioniță, șelar, venit și el sub adăpostul mănăstirii de teama rușilor ce tocmai invadaseră orașul. Acolo, într-o seară, inevitabilul s-a produs, când cei doi tineri s-au apropiat mai mult decât ar fi făcut-o în alte condiții, în alt spațiu. O scenă de amor fugară, neașteptată care i-a unit într-o noapte și pe care au uitat-o de cum au apărut zorile. Se pare însă că Ana este „victima“ acestor amoruri pasagere pe care le trăiește fără să se implice prea mult. „În grădina lui Hagi Gheorghe“, Ana este surprinsă de un neguțator care a sărit peste uluci, ziua în amiaza mare, și cu care s-a împreunat în umbra copacilor. Altădată tot în grădină, dar de data aceasta

chiar în grădina casei ei, un oarecare, „un om cu căciulă în cap“, pătrunde și-o violează „după toacă în diseară“. Fata nu vorbește niciodată de violență fizică sau verbală, sunt probabil gândite ca simple scene cotidiene cărora nu le-a acordat prea mare importanță până când, după nuntă, soțul descoperă că nu este fecioară.⁴¹

Uneori lipsa intimității nu are prea mare importanță. Ilinca se lasă sedusă de viitorul ei logodnic noaptea în propria-i casă unde, alături de părinți și frați, mai sunt prezenți câțiva flăcăi veniți să petreacă la înțelegerea de logodnă. În marele pat comun, tinerii profită de somnul profund al celorlalți pentru a fura câteva clipe de hârjoneală care se transformă destul de repede în dragoste carnală⁴². Maria fata și Stan calfa sunt surprinși în via de „supt dealul Mitropoliei“ în timp ce se iubesc, curiosul îi privește și apoi îi lasă în pace sub pretext că „auzeam că o să o ia“⁴³, așadar actul nu poate fi decât ceva până la urmă firesc din moment ce nunta este aproape. La tribunal, întrebată cu insistență unde și când a avut loc împreunarea, fata dezvăluie scenariu și locuri comune regăsite de la o istorie la alta.

Un timp pentru a seduce

Cel acuzat nu este niciodată un străin. El aparține spațiului cunoscut și face parte din lumea cotidiană deja familiară: un vecin, un tovarăș de afaceri al tatălui, un amic de-al fratelui, un oarecare din mahala cu care a schimbat vorbe și priviri pline de înțeles ori de câte ori s-au întâlnit, un iubit. În mediul

⁴¹ DANIC, Fond Mitropolia Țării Românești, CCCLXI/3, 28 aprilie, 6 mai și 31 iulie 1803.

⁴² BAR, mss. 637, f. 69^v.

⁴³ BAR, mss. 646, ff. 33^{r-v}.

rural, lucrurile sunt mult mai simple. Fata face parte dintr-un spațiu închis unde toată lumea cunoaște pe toată lumea. Fete și băieți se întâlnesc adesea la munca câmpului, la fântână, pe ulițele satului, la biserică, la horă. Așadar, când în miez de noapte un asemenea bărbat bate la ușa unei fete, aceasta deschide poate cu sfială, dar nu cu teamă. Iată cum descrie Ene pătrunderea sa în casa lui Radu, pescar din mahalaua Delea: „El (tatăl fetei – *n.n.*) fiind dus afară la țară și având o copilă în vârstă de căsătorie și cum că într-una din zile, fiind și muma fetii dusă la târg, am mersu eu acasă și cum că găsind pă fată singură în casă am năvălit și am împresurat-o cu sila de i-am stricat fecioria, rămâind fata lor cu ponos.”⁴⁴ Ene nu este un necunoscut, ci un vecin care-i face curte fetei de ceva timp și care acum profită de absența părinților de acasă. Iat-o și pe Anastasia, tot din București, care, „chemată într-o noapte afară” de Iane căpitanul, iese fără să se gândească la riscul la care se expune. Răpită și violată, fata nu poate dovedi în fața soborului că a fost fecioară în noaptea cu pricina⁴⁵.

Noaptea dă curaj bărbaților care s-au asigurat că fata e singură, că părinții sunt plecați sau că stăpânii dorm. Noaptea ajută fetele să-și învingă timiditatea și să trimită vorbă tânărului pentru a se vedea în bucătărie sau numai pe prispă casei, în grădină sau numai la poartă. Este timpul privilegiat când umbra nopții ascunde fețele, lumânarea este stinsă și în obscuritatea întunericului fata se abandonează în brațele iubitului, prietenului, unui cunoscut, unui oarecare. Lumina lunii, promiscuitatea, teama, dorința contribuie la grăbirea lucrurilor, la accelerarea simțurilor, la săvârșirea neprevăzutului. Rada din mahalaua popa Nan se afla la o vecină, când a apărut Ioniță Datco care „cu zoru” și „neafându-se nimeni”

⁴⁴ BAR, mss. 641, f. 90^v–91^r.

⁴⁵ BAR, mss. 653, f. 33^v–34^r, 17 decembrie 1791.

o violează. Ciudat însă că femeia îl reclamă abia după nașterea copilului⁴⁶.

Alte scene de amor se petrec în timpul sărbătorilor. De altfel, este perioada din an când vigilența scade considerabil, când tinerii primesc mult mai multă libertate de mișcare, când violența gesturilor este mult mai vizibilă⁴⁷. Familiile celor doi au petrecut împreună, vinul și rachiul au fost consumate din belșug, de o parte și de alta. Iar amorul nedeclarat găsește astfel prilej să se etaleze, să se desfășoare, să se exprime. Matei, băcan din București, după o petrecere cu amicii săi, cunoscut ca fiind „blestemat din fire“, a pătruns în casa vecinei sale Dina și „cu mare silnicie, beat fiind mi-au stricat fecioria.“⁴⁸ Manuc armeanul o seduce pe Magdalina „în noaptea lăsatului de sec“, când a găsit-o singură acasă⁴⁹; Ilinca povestește că „ar fi avut dragoste“ cu Alexandru, iar „în ziua de sfântul Ilie au făcut și împreunare amândoi“, pândind momentul când stăpânul lor, Marin postăvarul, era plecat de acasă⁵⁰; Apostol cojocarul recunoaște că a sedus-o pe Safta în timpul sărbătorilor de Rusalii.⁵¹ Sărbătoarea rămâne pe de altă parte și un timp al singurătății pentru o mare parte dintre fete. Părinții plecați la biserică sau la târg lasă acasă pe una din fete pentru a avea grijă de frații mai mici, în timp ce stăpâna, plecată să asculte liturghia, își lasă casa pe mâna slujnicei.

⁴⁶ BAR, mss. 647, f. 72^v.

⁴⁷ Asupra acestui subiect vezi: Yves-Marie BERCÉ, *Fête et révolte. Des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle*, Hachette, Paris, 1976; Robert MUCHEMBLED, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIIe siècle). Essai*, Flammarion, Paris, 1978; Natalie Zemon DAVIS, *Les cultures du peuple. Rituels, savoirs et résistances au 16e siècle*, Aubier, Paris, 1979.

⁴⁸ BAR, mss. 3934, f. 27^r–28^r.

⁴⁹ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. I, pp. 551–552.

⁵⁰ BAR, mss. 3932, f. 37^v.

⁵¹ BAR, mss. 643, f. 124^v.

Retorica iubirii: bărbatul și „dragostea” sa

„Junele neînsurat e ca un împărat.
Umblă cu floare la ureche.
N-are copii să-i plângă de foame.”

ANTON PANN

Apărarea bărbatului se bazează pe trei teme principale: negarea faptelor, transformarea fetei într-o prostituată ordinară, considerarea acuzațiilor drept un complot. Discursul său începe de obicei cu negarea promisiunilor pe care fata i le atribuie. Niciodată nu a promis nimic nimănui, cu atât mai puțin acelei fete, ba mai mult, nu a avut niciodată de-a face cu ea. Și pentru a-și susține spusele acceptă jurământul cu mâna pe Evanghelie. Că mitropolitul nu-l crede o dovadă chiar intervenția acestuia care îl sfătuiește să nu-și piardă sufletul și să accepte o învoială cu tânăra, fie s-o ia de soție, fie s-o miluiască cu ceva. Puțini sunt cei care nu acceptă sfaturile propuse, ceea ce le dovedește de fapt vinovăția. Anastasie, grec din mahalaua Foișor, nu tăgăduiește că a avut împreunare cu Dobrița, dar nu i-a promis niciodată un mariaj și „mai vârtos pohta îi iaste să să călugărească”, decât s-o ia pe aceasta de soție, deși la mijloc este și un copil⁵².

Unii bărbați recunosc actul sexual, dar afirmă inexistența fecioriei. Cu alte cuvinte, ei pot primi canon bisericesc pentru păcatul comis, pot plăti chiar gloaba, dar nu au de ce să alcătuiască o zestre din moment ce nu au fost ei primii. „Că n-au fost începerea de la dânsul” se apără Iane căpitanul, ci „zice că părinții ei vând vin și el au mers la ei ca la o cârciumă”. Nu tăgăduiește „fapta păcatului”, dar „încă mai nainte de dânsul și cu alții au săvârșit”⁵³. Iacov jură cu mâna pe Evan-

⁵² BAR, mss. 636, f. 5^v–6^r.

⁵³ BAR, mss. 653, ff. 33^v–34^r.

ghelie că atunci la prima împreunare cu Ioana „n-au găsit-o fată“⁵⁴; la fel susține și Gheorghe, tabagiu din mahalaua Olarilor, deși trăia în concubinaj cu Catrina de doi ani trecuți.⁵⁵ De aici până la a declara calitatea îndoielnică a reputației feminine nu mai este decât un pas. Bărbatul își construiește apărarea, înnegrind reputația fetei în mahala sau în sat. Și el a mers la ea ca toți ceilalți, „ca la o curvă“. Nu el a inițiat această relație, „ci ia l-au chemat pă dânsul la casa ei“ și tot ea „i-au mărturisit că este stricată de un șalvaragiu“. Și ca întotdeauna identitatea celui acuzat nu conține toate elementele necesare unei bune identificări, un oarecare aflat din întâmplare la îndemână și care de cele mai multe ori lipsește din spațiul controlat de Mitropolie: „carele acum să află fugit în țara turcească“. Și ia-l de unde nu-i. Nu e singurul, căci fata, după spusele lui, se vinde oricui dispune de bani, „și că după cum mergea el la dânsa să ducea și alți mulți atât mai nainte de a cădea el cu dânsa în păcat, cât și mai în urmă“⁵⁶. Seducătorul se apără, încercând să convingă tribunalul că fata a vrut la fel de mult ca și el, că i-a plăcut chiar, că l-a sedus, că până la urmă ea l-a pervertit în fapta păcatului.

O solidaritate masculină se conturează imediat. Vecini, prieteni, colegi îi sar în ajutor și mărturisesc orice li se cere: că fata a mai fost văzută cu altul, surprinsă bând la cârciumă, sau cu lumânarea stinsă în pivnița vecinilor, pe poduri petrecând. Această solidaritate este manifestă mai ales în cadrul unei bresle sau a unui corp de dregători. Poți constata cu ușurință cum fata se transformă din victimă umilă și neajutorată

⁵⁴ BAR, mss. 639, f. 33^r.

⁵⁵ BAR, mss. 643, f. 93^v.

⁵⁶ DANIC, mss. 140, f. 14^v–15^r. Același discurs este surprins atât de Marie-Claude PHAN, *Les amours illégitimes*, p. 80, cât și de Yves CASTAN, *Honnêteté et relations sociales en Languedoc (1715–1780)*, Plon, Paris, 1974, p. 165.

în prostituată vicleană și înrăită, amantă a întregului regiment sau femeia întreținută a oricărui mic prăvăliaș cu stare.

Alții susțin că s-au răzgândit după o perioadă de timp, când au observat că ea „nu-și păstrează cinstea împreunării numai cu dânsul“. Gheorghe, croitor din mahalaua Izvorul, refuză să se mai căsătorească cu Bălașa, chiar dacă au amândoi un copil, chiar dacă locuiesc împreună de un an și jumătate. Motivul este cât se poate de simplu: infidelitatea. Bănuiala că ea nu și-a păzit cinstea îl roade, mai ales că a adus-o în casa lui dintr-o cârciumă. Cu alte cuvinte, într-o asemenea femeie nu poate avea încredere și încet-încet bărbatul se înstrăinează și într-una din zile chiar o părăsește. La judecată explică cu seninătate „că pentru copil este în bănuială că nu va fi chiar cu el făcut, ci cu alții. Asemenea și pentru îngrecarea în care se află acum, zise că are bănuială a fi cu alții, arătând că nu ar fi fost apururea petrecând amândoi, ci el au fost aflat la stăpân lucrându-și meșteșugul.“ În fața unor astfel de acuzații, femeia nu are cum se apăra. Cum poate dovedi că și-a păstrat cinstea, când înainte de legătura stabilă cu acest bărbat a fost cârciumăreasă, cu alte cuvinte prostituată? Cum poate dovedi legitimitatea copilului? Nu are elementele necesare pentru a o face, în ciuda bunăvoinței mitropolitului care insistă pe lângă bărbat să o ia de soție⁵⁷.

Cea din urmă modalitate de a se apăra o constituie considerarea acuzației ca un complot pus la cale fie de părinții fetei, fie de către alți tineri din comunitate. Dinu holteiul din satul Popești, județul Prahova, strigă sus și tare că familia lui Ioan unchiașul îl acuză pe nedrept, „căci sunt porniți asupra noastră din pizmă și răutate, ca să ne sărăcească și să ne stingă prin cheltuieli“⁵⁸. Pe măsură ce relația dintre cei doi tineri se deteriorează și tensiunile dintre familii trec printr-o

⁵⁷ BAR, mss. 3932, f. 8^v, 18 august 1798.

⁵⁸ BAR, mss. 3932, ff. 30^{v-r}.

perioadă de confruntări verbale și fizice, familiei i se raliază atât celelalte rude, cât și prietenii din vecinătate. O adevărată vendetă se construiește, iar conflictele sunt purtate pe la ispravnici, apoi pe la protopopi, la divan, la Mitropolie. Acuzațiile pot fi interpretate și drept un complot regizat din umbră de un alt tânăr din sat, autorul adevărat al faptelor, care încearcă astfel să-și salveze propria piele⁵⁹. Cazurile sunt numeroase și doar intervenția clericilor scoate la iveală adevărata autori ai faptelor, tensiunile de la nivelul comunității și mai ales starea precară a fetelor care se lasă manipulate pentru a nu rămâne dezonorate.

Amorul: „neguțătorie“ și plăcere

Seduția structurează trei tipuri de comportamente: femeii seduse și abandonate care acuză seducătorul, femeii seduse dar care acuză o altă persoană decât seducătorul și femeii care acuză construind întreaga intrigă amoroasă fără ca faptele să existe, fabricând, de fapt, din nimic un întreg scenariu care le-ar putea ajuta să profite.

Fete care nu mai au răbdare să aștepte încearcă să forțeze mâna pretendentului, șantajează prin lansarea de „vorbe și zvonuri“ prin sat sau mahala. Odată intrate în această moară nu mai pot da înapoi și se antrenează într-un proces juridic prin construirea de acuzații. Strânse cu ușa, rușinate, amenințate, ajung să recunoască în fața clericilor și în auzul tuturor „că dragoste ar fi avut amândoi, dar împreună nu“⁶⁰. Femeii, care cuprinse de panică odată ce sarcina avansează, acuză în disperare pe oricine ar putea deveni un potențial partener,

⁵⁹ Vezi cazul lui Petre din satul Baci, județul Vlașca. BAR, mss. 4024, ff. 87^v–88^r, 12 ianuarie 1798.

⁶⁰ Vezi cazul Mariei din satul Belciugatul, județul Ilfov, BAR, mss. 3932, ff. 132^v–133^r.

un potențial agresor. Sărăcia, mizeria, foametea, goliciunea le fac să treacă peste rușine și umilință și să acuze, să strige, să blameze un oarecare. Orice bărbat din proximitate devine o țintă spre care se îndreaptă întreaga nemulțumire; spusă și repetată la infinit, acuzația ajunge și devine credibilă pentru anturaj, pentru victima însăși. Nița din mahalaua Agiului nici nu mai știe cu cine s-a împreunat ultima oară și care este adevăratul tată al copilului pe care îl poartă, așa că în jalbă acuză un bărbat fără nume, un bărbat imaginar ce plecase de mult din mahala, aflându-se în situația paradoxală de a nu avea cu cine să se judece⁶¹. Zamfira din satul Cășcioarele, județul Ialomița, a păcătuit cu Dumitru atunci când acesta a fost găzduit în casa părinților ei ceva timp. Peste ceva vreme, când Dumitru a părăsit comunitatea, iar sarcina a devenit vizibilă, a trebuit să reacționeze pentru a nu rămâne singură, pentru a-și salva onoarea, pentru a răspunde întrebărilor celor din jur. Așa că îl acuză pe Stan, vecin și sătean, holtei, potențial pretendent, potențial seducător⁶².

Femei care cunosc de-a fir a păr întreaga viață a bărbatului, știu ce avere are și ce poate oferi, știu ce loc ocupă în comunitate și care-i sunt sensibilitățile, punctele slabe care l-ar putea face să cedeze. Alături de familie, sau lăsându-i locul, femeia se antrenează într-un proces, știind că datoria unui seducător este să-și înzestreze victima sau s-o ia de soție. Mame, tați, frați, unchi „neguțătoresc” cinstea fiicei, surorii, nepoatei, acuză, se târguiesc, se lamentează. Pentru unii este o afacere profitabilă și înainte de a ajunge la tribunal au șantajat în stânga și-n dreapta, oprindu-se la cel mai slab, la cel ce ar putea ceda mai mult. Scopul nici măcar nu mai este căsătoria, ci „agoniseala”, „procopseala”, mânuind cu îndemânare „meșteșugul neguțătoriei”, speculând sensibilitățile

⁶¹ BAR, mss. 641, f. 107^r.

⁶² BAR, mss. 645, f. 33^r.

celorlalți, accentuând rușinea, deplângând o sărăcie mai mult sau mai puțin reală⁶³.

Seducția și construirea intrigii devin așadar la un moment dat o afacere. Construirea intrigii respectă punct cu punct scenariul cunoscut și folosit deja de fete în jalbele lor. Îndemnată de alții, fata se supune, iar de cele mai multe ori este manipulată, învățată ce să spună, cât să spună și pe cine să acuze. Publicitatea din jurul unor astfel de procese, dezonorante, îi convinge totuși pe unii să accepte repede și tacit o înțelegere cu părinții fetei pentru a nu da amploare evenimentului, pentru „a nu-și sparge casele“, pentru a-și păstra clienții atunci când este vorba de meseriași, prăvăliași sau negustori. Altele folosesc acest mijloc pentru a face presiuni asupra stăpânilor care nu-și respectă angajamentele. Voica din mahalaua Biserica cu Svinele, supărată că stăpânul ei, postelnicul Ianache Ghin-pescu, de trei luni nu-i dă „simbrioara“, profită de absența acestuia din București și dă jalbă la Mitropolie cu acuzația de „stricare de feciorie“. Când postelnicul se reîntoarce este ridicat pe sus cu mumbașir și dus la gros (închisoare). La judecată, fata recunoaște că, învățată de alții, „au zis această năpastă“, dar și pentru că ea își vrea cei 5 taleri, simbria pe trei luni, pe care pârâtul refuza să-i plătească⁶⁴.

Altădată, scenariul seducției este reconstituit cu toate elementele necesare unei cât mai mari credibilități. Haine deșirate, semne, lacrimi, discurs, toate acestea sunt folosite pentru a convinge și pentru a triumfa asupra lumii masculine. Fata nu este niciodată singură și nici nu poate manipula un scenariu de o asemenea amploare: părinții sau frații și uneori vecinele sunt alături de ea, trăgând din umbră sforile. Iat-o pe Voica

⁶³ BAR, mss. 3935, ff. 65^r–66^v, 15 octombrie 1819. Ștefan acuză și neguțătorește virginitatea fiicei sale de fiecare dată când are ocazia, astfel încât ajunge destul de des la Mitropolie în încercarea de a câștiga ceva.

⁶⁴ BAR, mss. 638, f. 66^r, 7 ianuarie 1783.

din mahalaua Apostol, personajul principal în intriga dintre Stana și părintele Gavrilă, duhovnic al mănăstirii Radu-Vodă.

Era la începutul lunii martie 1785, Stana se întorcea de la chilia călugărului Gavrilă căruia îi plătise chiria pentru bordeiul pe care îl ocupa împreună cu mama ei, Vasilica văduva, pe pământul mănăstirii. Întâlnirea cu vecina Voica va dezvălui drama în care fata s-a lăsat prinsă cu naivitate. Voica își începe tirul întrebărilor obișnuite între vecine: unde ai fost, ce-ai făcut, ce s-a întâmplat. Fata povestește cu inocență și cu vervă întâlnirea ei cu ieromonahul și glumele pe care acesta le face ori de câte ori se încrucișează, glume bineînțelese cu conotație sexuală. Imaginația vecinei începe imediat să lucreze, nu are prea mult, dar poate construi foarte repede un scenariu. Are nevoie doar de două zile, timp în care o convinge pe fată că „ia va scoate 300 taleri de la duhovnic“. Și astfel, fără știrea mamei, Stana depune plângere la Mitropolie în care îl acuză pe Gavrilă că „atunci la datul paralelor ar fi apucat-o numitul ieromonah în chilia sa și cu sila i-ar fi stricat fecioria ei“. Și ca totul să pară cât mai credibil, Voica reface cu ingeniozitate tabloul seducției: „și spre semnele feti[i]i mele au tăiat o creastă de găină de mi-au mânjit iia“. Alungată de mamă, fata găsește adăpost tot la Voica unde stă ascunsă cinci săptămâni în podul casei. Că este o afacere tipic feminină, ne-o spune și Anghelina, vecină cu Voica, chemată să mărturisească de le-a văzut pe cele două împreună sau nu. Dacă Anghelina este sigură că cele două au pus totul la cale, soțul ei, Istrate brutarul, nu știe decât ce „mi-au spus nevasta“. Dar nimeni n-a luat în considerare un element foarte important care până la urmă a înclinat balanța în defavoarea lor: virilitatea călugărului. Judecata ajunge la concluzia că Gavril este prea bătrân pentru a mai reprezenta un pericol pentru tinerele fete: „și mai vârtos că după cum ne-am adevărit este și om secatu de surpătură și se află și trecut în vârsta bătrâneților“.

Drama se termină trist pentru tânăra fată: surghiunul la mănăstirea Viforâta. Nu știm din păcate ce s-a întâmplat cu instigatoarea acestui proces, vecina Voica⁶⁵.

Descoperite că au pârât pe nedrept, că s-au aruncat în spinarea unuia sau altuia, că au aruncat năpastă asupra vreunui jăluitor nefiind vinovat, femeile sunt mai întâi dojenite, apoi certate cu bătaie și în cel mai rău caz surghiunite pe la mănăstiri. Ceea ce îi sperie și îi surprinde pe judecători este perseverența cu care unele dintre jăluitoare se înverșunează să-și poarte intriga pe la toate departamentele de judecată fără rușine, cu îndrăzneală, cu agresivitate chiar. Stana din Crângași, județul Vlașca, strigă și acuză că Radu este vinovat în săvârșirea păcatului cu ea; n-o sperie nici mărturiile satului care îi sunt împotriva, nici jurământul flăcăului, nici deconspirarea adevăratului vinovat. Pentru atâta îndrăzneală părinții clerici propun să fie pedepsită mai întâi pentru că „nu și-au păzit cinstea să se fi cununat mai întâi pre lege cu bărbat și apoi să să dea pă sineși spre împreunarea trupului“. Apoi pentru că „rău și fără cale s-au sculat ia cu această pâră asupra Radului“. Și nu în ultimul rând pentru că între ei se afla și ceva rudenie, cumetri fiind⁶⁶.

Lumea slugilor

Dragostea dintre servitorii din aceeași casă, dintre stăpân și slugă se lasă mai degrabă bănuită decât descoperită. Se vorbește foarte mult, dar se știe foarte puțin. De fapt, acest amor născut în promiscuitatea odăilor este considerat de unii un fenomen banal⁶⁷, de alții cel mai răspândit și cel mai aproape

⁶⁵ BAR, mss. 637, f. 198^r, 7 iulie 1785 și V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. II, pp. 439–440, 17 martie 1785.

⁶⁶ BAR, mss. 4024, ff. 18^v–19^r.

⁶⁷ V. DEMARS-SION, *op. cit.*, pp. 58–61.

de ilicit⁶⁸, de și mai mulți un loc comun la care fac referire fără a fi nevoie de notele de subsol⁶⁹. Analizele sunt inexistente în ceea ce privește spațiul românesc⁷⁰, dar ele pot fi suplinite prin documentele de arhivă care ne dezvăluie această lume cu ambiguitatea și secretele ei, cu tarele și calitățile ei, cu solidaritățile și denunțurile ei.

Conviețuirea în același spațiu și timp duce la apropieri, intimitate și inevitabil la prinderea în jocul seducției. Legăturile se fac și se desfac foarte repede și nu ajung întotdeauna în fața instanței. Întâlnirile sunt numeroase: prin curți, odăi, pivnițe, bucătării, holuri, grădini, grajduri, deoarece activitățile cotidiene favorizează ciocnirile, glumele, poveștile, compătimirile, solidaritățile. În plus, nopțile și le petrec tot împreună, pe prispa casei, în același pat, în grajduri, în poduri. Veniți de departe, plecați din lumea lor, curtea boierului sau prăvălia stăpânului țin loc de familie, aici mănâncă, aici dorm, aici găsesc refugiu în vreme de necazuri, aici se bucură la sărbători. În fapt, curtea, prăvălia, prezența celorlalți oferă siguranță, securitate, un adăpost atât la bine cât și la rău. Familiaritatea acestei lumi le dă curaj, încredere, îndrăzneală. În acest univers, cuvintele se prăvălesc fără încetare într-o artă a galanteriei fără sfârșit. Vorbe spuse pe scara pivniței, vorbe aruncate în grabă unei nou-venite, glume obscene schimbate la fântână, urmate îndeaproape de gesturi, ciupituri, mângâieri pe sâni și străngeri în brațe, ridicarea fustelor, în joacă, incitați de ceilalți, pentru privirile celorlalți. Legăturile amoroase se nasc la fel de repede. Rada fata este descrisă de celelalte

⁶⁸ J. DEPAUW, art. cit., p. 1163.

⁶⁹ Vezi în acest sens analiza lui Pompiliu ELIADE, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Humanitas, București, 2000.

⁷⁰ Pentru spațiul occidental vezi bibliografia.

slugi din curtea boierului Hagi Moscu ca femeie veselă și desfrânată, astfel încât nu este slăbită de avansuri și cereri. Se spune că este cunoscută „după multă dăsfânare și întinsoare ce avea cu toți din curte și pă afară cu care să întâmpla“. Reputația ei îi dă curaj lui Vasile holteiul care mărturisește că a căzut în păcat cu Rada de patru ori „în pridvor“, „în curte“. Un alt curtenitor al fetei este Costache, chelar în curtea aceleiași vistier Hagi Moscu. Acesta cochetează cu fata și-i „bate capul“ cu promisiuni de căsătorie până într-o seară când, trimisă de stăpână în pivniță, Costache se ia după ea. Iată scena povestită de Rada: „într-o seară trimițându-mă coconița să iau puțin oțet din pivniță au mersu să-mi dea (Costache — *n.n.*). Și apucându-mă înlăuntru îndată au tras zăvorul și au stins lumânarea și precum zic apucându-mă în silă și nemaiputând lupta și striga cu totul am fost biruită, lăsându-mă ca o moartă“. ⁷¹ Stan, calfă în prăvălia lui Stan croitorul din Craiova, povestește dragostea lui cu Maria, slujnică în aceeași casă: „că să scula noaptea Mariia și intra ia în prăvălie la mine și să culca cu mine. Și eu nu vream să fac împreunare cu dânsa, iar deaca am auzit prin alții cum că au mai prins-o și cu alții și că au bătut-o la căpitănia dă lefegii pentru aceia m-am lăsat de am păcătuیت cu dânsa“. ⁷²

În această lume, acuzațiile pot fi greu de dovedit dacă ținem cont de complicitățile și disponibilitățile personajelor, de familiaritatea gesturilor, de fragilitatea graniței între permis și nepermis, de plăcerea nedisimulată a cochetăriei. Această participare la flirtul cotidian contaminează imaginea, reputația, conduita slujnicei. Cum poate dovedi Rada că a fost violată de Costache chelarul, când ea zi de zi se amestecă și se amuză prin curtea boierească? Chiar dacă ar fi adevărat, cine

⁷¹ BAR, mss. 644, ff. 203^v–205^r.

⁷² BAR, mss. 646, ff. 33^r–^v.

ar credita spusele ei? Iar situația Radei este unanimă pentru toate aceste slujnicuțe ale căror povești nu mai valorează mare lucru. Cei care până mai ieri s-au amuzat și au profitat de naivitatea, nurii, joaca devin aspri judecându-le, discreditaându-le. Puține sunt totuși cele care se aventurează în deschiderea unui proces, puține au îndrăzneala de a risca să acuze, să târască în rușine întreaga curte, întreaga prăvălie. Stăpânii nu privesc cu ochi buni aceste devieri și preferă să-și concedieze slujnicele, să le gonească fără să le plătească simbria, să le denunțe la spătărie, agie, căpitănie pentru „relele lor urmări“. Zoița intră slujnică la Petre croitorul, dar stăpân vigilant, acesta o chestionează cu insistență ori de câte ori apare ba cu o rochie nouă, ba cu o tivilichie de ghermeșut. Cum fata nu și le poate permite din simbrionara ei, stăpânul intră la bănuieli și-o alungă „temându-se mai vârtos ca să nu-i vie vreo necinste la casa lui după urma ei“⁷³.

Și totuși unele trec peste orice obstacol, se înarmează cu răbdare, cu îndrăzneală, cu agresivitate și poartă jalbă după jalbă sperând măcar un ajutor la „scăpătăciunea lor“ din moment ce se află din nou pe drumuri. În plus, apariția sarcinii pune în evidență infidelitatea conjugală în cazul unei soții și o conduită desfrânată în cazul unei tinere fete. Sarcina devine un semnal de alarmă care-i mobilizează pe toți cei din jur, indiferent de natura implicării lor într-o astfel de problemă. Pentru a-și ascunde sarcina, femeia acceptă să-și părăsească slujba, să se instaleze la rudele ibovnicului sau în vreo casă închiriată, să înghită noile promisiuni, noile minciuni. După nașterea copilului sau chiar înainte, sunt uitate de ibovnicii ce s-au întors în curtea boierească unde alte tentații, alte fete tinere îi așteaptă.

⁷³ BAR, mss. 3932, ff. 135^v–136^r.

Mult mai complicate sunt relațiile dintre slujnice și stăpâni. Raporturi inegale, raporturi de forță, raporturi în care se înfruntă reputații diferite. În același timp, trebuie subliniat că documentele dezvăluie legături destul de complexe și personaje diferite. Figura clasică a slujnicei abuzate, figura stăpânului lasciv, puternic și crud constituie doar o părțică din imaginile desprinse dintr-o lume reală unde în fapt se reîntâlnesc în același loc, la aceeași epocă slujnice viclene ce știu să șantajeze stăpâni temători pentru reputația și casa lor, slujnice practice ce știu să profite de amorul înrobitor al stăpânului. Secretul, obscuritatea, zidurile prăvăliei, pereții caselor constituie un obstacol în difuzarea unor astfel de iubiri. Zvonurile, bănuielile, suspiciunile le împing către publicul gata să le devoreze⁷⁴.

Micii prăvăliași, micii negustori, micii artizani angajează una sau două slujnice pentru treburile mărunte din casă. Un contract, adeseori oral, stabilește atribuțiile fiecăruia: simbria, hrana, hainele sau timpul liber. Contractul nu prevede bineînțeles hărțuirea sexuală a stăpânului sau a fiului acestuia, admonestările, bătăile sau anularea înțelegerii. Slujnica, tânără sau văduvă, măritată sau divorțată, se lasă târâtă în aceste aventuri din naivitate, din calcul, din neputință. Odată intrată, lucrurile se complică, tentațiile ademenesc, presiunile grăbesc, amenințările sperie, astfel încât cercul devine din ce în ce mai vicios, iar salvarea nu se întrevade de nicăieri. Acceptarea avansurilor stăpânului este strâns legată de păstrarea slujbei. Curtea este de multe ori inexistentă și de la vorbe la fapte nu este drum lung. Cerne, neguțătorul din mahalaua Gorganului, o angajează pe Dina să-i fie slujnică în casă, dar chiar de-a doua zi pleacă cu ea din București într-o casă la țară. Violată, Dina

⁷⁴ Pentru relația dintre stăpâni și slugi vezi și Mihai-Răzvan UNGUREANU, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, ed. cit., pp. 120–122.

îi este slujnică și amantă până la nașterea unui copil⁷⁵; Ilinca se plânge de Gheorghe, grămătic bisericesc, că „băgându-mă slujnică la dânsul m-au apucat cu zor dă mi-au stricat fetiia”⁷⁶; iar Bălașa îl acuză pe Riga care la nici trei zile de la începerea slujbei a „căzut în păcatul împreunării trupești cu mine”⁷⁷. Relații consumate în grabă, relații sfârșite odată actul săvârșit, acolo unde o stăpână supraveghează atent. Relații durabile atunci când stăpânul este celibatar și are totuși nevoie de o femeie și o slujnică în casă.

Pentru a obține ce vor, stăpânii nu se sfiesc să facă abuz de putere și de violență. Nu se dau în lături nici de la promisiuni. Popa Toma îi promite Penei rânduri de haine și salbe de galbeni, iar într-o seară „viind beat și-au scos preoteasa cu bătaii din casă afară și s-au apucat de fata aceasta de au stricat-o. Și ca să nu ție i-au astupat gura. Și această faptă de două ori au făcut-o într-acea noapte”. Speriată, copila aleargă acasă de „au spus pricina”. Dar lupta juridică nu-i dă câștig de cauză, căci preotul are de partea sa tovarășii din mahala, prestigiul, puterea⁷⁸. Denunțarea unui astfel de stăpân implică riscuri mult mai mari decât păstrarea secretului: pierderea slujbei, dezonoarea, imposibilitatea de a găsi o altă slujbă. Cu relații printre ceilalți prăvăliași, el poate oricând să-și folosească rețeaua pentru a stopa angajarea slujnicei „necinstite”, defăimătoare sau pur și simplu abuzate. În aceste medii, șantajul este cât se poate de normal și este folosit atât de stăpân, cât și de slujnică, de stăpân pentru a obține favoruri, de slugă pentru a câștiga bani sau pentru a se răzbuna. La fel de dese sunt complicitățile dintre cei doi în înlăturarea soției nedorite,

⁷⁵ BAR, mss. 643, f. 72^v.

⁷⁶ BAR, mss. 3932, f. 38^r.

⁷⁷ L. VRANOUSIS, *Rigas un patriot grec din Principate*, Minerva, București, 1980, pp. 95–97.

⁷⁸ BAR, mss. 640, ff. 19^v–20^v.

în subminarea autorității ei și în final în înlocuirea ei. Nu sunt povești romantice cu iubiri și declarații de amor, ci practice, în care slujnica acceptă să devină amanta stăpânului cu speranța că-și poate depăși condiția, că viitorul nu mai este atât de sumbru, că hrana și îmbrăcămintea nu-i vor mai lipsi. Iluzia câștigării unei averi, iluzia acaparării unei poziții sociale îi dă curaj, iar sprijinul stăpânului-amant o ajută să domine celelalte slujnice, să viseze la locul adevăratei stăpâne⁷⁹. Maria, slujnică în casa lui Antonie brutarul, îi devine în scurt timp amantă și așa cum se destăinuie celelalte slujnice, Ioana, prietenă bună, „stăpână-său ar fi stricat-o și că ar fi avut-o și în urmă întru ale sale petreceri“. De la Ioana au aflat repede Dobre calfa, Catrina soția, soacra, apoi vecinii. Pentru a deturna atenția celorlalți de la amorul lor devenit public, Antonie și Maria pun la cale o înscenare de zile mari în care un vecin, așa-zis ibovnic al Catrinei, este prins la trei ceasuri din noapte în odaia acesteia. La judecată, amant și amantă se apără, îi denunță pe ceilalți, se susțin, narează aceeași poveste. Încercările soborului de a-l întoarce din drum pe Antonie sunt zadarnice, deoarece refuză orice sfătuire, o amenință cu moartea pe Catrina și îi afirmă mai departe vinovăția. Soborul nu se lasă însă păcălit și pentru a pune capăt amorului, pentru a înăbuși orice urmă de deviere conjugală o trimite pe Maria în surghiun la mănăstire, refuzându-i soțului amoretat divorțul⁸⁰.

În tot cazul, astfel de legături stârnesc reacțiile celor din jur pentru că, dincolo de dragostea profundă sau interesată, implică puterea economică a unei familii. Cu o rochie, o giubea, un pogon de vie, două vaci, trei oi, ibovnica este dăruită, câștigată pentru alte partide de sex, i se închide gura pentru a nu denunța, i se câștigă încrederea. Denunțați de soții, soacre,

⁷⁹ Vezi cazul Tudorei, slujnica și amanta lui Dumitrache Georgică, C. GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 298–303.

⁸⁰ BAR, mss. 647, ff. 143^v–144^v, 12 iunie 1813.

vecini, slujnice, stăpânii reușesc să se salveze, oferind încă ceva tinerei, un angajament părinților clerici, promisiuni de îndreptare tuturor. Slujnica, la rândul ei, are însă curajul să treacă peste diferențele sociale, peste reputația preotului, prăvăliașului, meșteșugarului, negustorului și să-i târască într-un proces public. Soborul, chiar dacă amintește de „obrazul cinstit” al pârlatului, nu se sfiește să-l judece pentru faptele sale, să-i ceară un compromis, o sumă de bani pentru sărăcia fetei.

Boierul nu scapă nici el de aceste legături ilicite. Slujnice sau roabe îi devin amante pentru o noapte, o zi sau pentru totdeauna. Dumitrana este slujnică de șapte ani în casa „cocoanei Zmaranda”, de atunci „are a face cu bărbatul dumneaei” provocând mare „dihonie” între soți⁸¹; Mina îl acuză pe boierul Iancu Cocorăscu că „mergând la dumnealui clucerul Bălăceanu”, unde ea era slujnică, și „plăcându-o” a sedus-o, înduplecând-o cu făgăduieli că o va înzestra⁸²; Vlada acuză și ea un alt boier care într-un moment al vieții ar fi sedus-o și „îngrecat-o”⁸³. „Ipochimeni cinstiți”, boierii nu se lasă șantați; de altfel, se observă că fetele nu îndrăznesc să ceară decât cel mult o zestre, de căsătorie nici nu poate fi vorba. Tribunalul tratează diferit acest tip de afaceri; obraze de cinste, boierii sunt crezuți fără să li se pună la îndoială cuvintele, fără să li se ceară dovezi, martori sau jurăminte. Și totuși Prea Sfinția Sa nu se poate abține să nu le ceară să se milostivească de sărăcia fetelor, să le miluiască cu ceva, măcar ca ajutor la măritiș sau ca o milă „ca să-i pomenească”: Mina se alege cu 40 de taleri, Vlada cu 50 de taleri.

Amorul cu roabele-țigănci este și mai ascuns în întuneric, informațiile sunt și mai precare; ele se păstrează doar atunci când boierul sau boieroaica dau o oarecare vizibilitate acestei

⁸¹ BAR, mss. 614, f. 52^v.

⁸² BAR, mss. 646, ff. 121^{r-v}.

⁸³ BAR, mss. 646, ff. 292^v–230^v.

relații prin adoptarea bastarzilor sau menționarea lor în testament. În acest mod aflăm de legătura medelnicerului Costache Sefendache cu o roabă țigancă, legătură din care a rezultat o fiică, Voica. Boierul, „ca unul ce și-au știut sângele său au dezrobit-o și au numit-o și o numește fiică a dumisale“, se ocupă de fată ca de propriul copil măritând-o și înzestrând-o⁸⁴. Obişnuințele unor astfel de practici nu sperie cucoanele, mult mai temătoare în fața unei adevărate concurențe reprezentate de o femeie de același rang care ar fi putut pretinde căsătoria. Or amozurile cu „niște biete roabe“ nu sunt decât „plăceri trecătoare, ca niște stele sclipitoare“, așa cum poetic se exprimă Porfira Cantacuzino-Paşcanu atunci când află că soțul ei, Dumitrache mare logofăt, are o relație cu țiganka Maria⁸⁵.

Slujnicuțe sau roabe, unele dintre servitoarele din casele boierești au rol explicit sau implicit de a-i iniția pe feciori în primii pași din viața lor sexuală. Crescuți în colibele acestora, dormind în același pat, respirând aceeași „atmosferă fetidă și stricăță“, ascultând aceleași „lucruri nerușinate“ „pe la al zecilea mult al doisprezecilea an, se deșteaptă într-înșii pornirea dorințelor rele, stricându-le atât starea fizică, cât și cea morală“, ne asigură medicul Constantin Caracaș⁸⁶. Informația sa este de primă mână, întrucât vorbește nu numai în calitate sa de locuitor al capitalei, ci și ca medic, venit în contact cu astfel de cazuri când copii de boieri de numai 10–12 ani, bolnavi de sifilis, solicită tratament. De altminteri, medicul nu este deloc mulțumit de această pătură socială:

⁸⁴ BAR, mss. 4027, ff. 105^v–106^v.

⁸⁵ Gheorghe SION, *Proză. Suvenire contimpurane*, EPLA, București, 1956, p. 81. Vezi și mărturia despre Ienăchiță Văcărescu și roabele sale în Mihail Perdicari, *Ermil sau democriteraclitul (1817)*, apud Alexandru PIRU, *Poezii Văcărești*, Editura Tineretului, București, 1966, p. 28.

⁸⁶ Pompei P. SAMARIAN, *O veche monografie a Munteniei de dr. Constantin Caracaș (1800–1828)*, București, 1937, pp. 95–96.

doicile sunt în mare parte bolnave de sifilis sau de alte boli venerice ca rezultat al unei vieți dezordonate și imorale, slugile se comportă de aceeași manieră, astfel încât rățăcesc deseori drumul, părăsindu-și „meseriile și ocupațiile pentru plăceri, se dedau la furtișaguri, escrocherii, beții și alte nenumărate pasiuni rele“. De aici se recrutează marea masă a prostituatelor ce viermuiesc peste tot în oraș și cu ajutorul lor se propagă sifilisul. „Din care cauză, conchide Caracaș, lipsesc servitorii buni și vor lipsi încă multă vreme.“⁸⁷

Despre legăturile amoroase ale boierilor cu slujnicele sau roabele sale s-a vorbit foarte mult în istoriografia românească și mai mult în discuțiile particulare. Loc comun, dragostea boierului pentru slujnicuțele sale păstrează încă iz de roman-tism și a trecut de mult în folclor, iar poetul popular le-a surprins în versurile sale. Iată una din poezii: „La coșarul dărâmat / Stă boierul răzimat / Numai aur îmbrăcat. / Cântă: inima-i e foc / Dragostea-i n-are noroc. / El trămite slugile / Să-i dea Dina buzele, / Buzele, naramzele. / Dina, cu gura-i de rag, / Zice: «altul-mi este drag, / Ca mine băiat sărac!»“⁸⁸

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 89 și 125–126.

⁸⁸ G. Dem TEODORESCU, *Poezii populare*, p. 375.

Biserica, Statul și Seducția

„Dragostea“ este un amestec între popă, protopop, ispravnici, tribunal ecleziastic⁸⁹, departamente de judecată, pentru că ea presupune legătura dintre laic și religios, păcatul trupesc și căsătorie, ordinea publică și moralitatea individuală. Seducție, rapt, viol sunt procese disputate atât de Biserică, cât și de puterea laică. Cum majoritatea documentelor provin din anii 1750–1830, putem observa un amestec continuu între cele două instituții în rezolvarea și reglementarea acestor probleme. „Stricarea fetii“ este considerată un delict foarte grav rezervat justiției princiare, dar aceasta delegea rezolvarea acestor procese fie departamentelor de judecată⁹⁰, fie mitropolitului.

Îndreptarea legii (1652) și *Codul Penal* (1783) sunt manualele folosite de judecători în instrumentarea pricinilor. Primul cod se ocupă pe larg de „ceia ce fac silă featelor dă le strică fetia“, glavele 251, 252, 253, 254 analizând situații, cazuri și probleme, propunând o serie de soluții de la cele mai aspre

⁸⁹ Până la 1830, în documentele din epocă, tribunalul ecleziastic poartă denumiri cât mai diverse: sobor, Mitropolie, consistorie, duhovnicescul departament.

⁹⁰ Vezi Ligia LIVADĂ-CADESCHI, „Un mariage décidé en instance: du concubinage au mariage en Valachie à la fin du XVIIIe siècle“, în Ionela BĂLUȚĂ și Constanța VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d’hier et d’aujourd’hui*, EDR, NEC, București, 2005, pp. 111–128.

până la libertatea judecătorului. De altfel, glava 252, zaceala 9 rezumă toată această „confuzie legislativă” în care totul este posibil: „un fel de pravile zic să se certe după voia judecătorului, altele zic să-i trimiță la ocnă, altele zic să li se facă moarte.” Pedepsele sunt însă mult mai numeroase și se aplică ținând cont de reputația, voința, vârsta, statutul social al fetei. Înzestrarea, tăierea nasului, trimiterea la ocnă, confiscarea bunurilor, defilarea prin târg, pedeapsa capitală, toate acestea se află la dispoziția judecătorului; el poate îmblânzi pedeapsa sau o poate înăspri, plecând de la circumstanțe, calitatea persoanelor, cunoștințele în materie de drept. Se adaugă canonul care merge de la pierderea dreptului de cuminicare la afurisenie menținut până la pocăirea păcătosului și împlinirea pedepsei bisericești⁹¹.

Codul penal are numai patru articole referitoare la seducție. Stricarea de feciorie cu voia fetei se pedepsește cu logodirea părților, dacă părinții se opun, atunci bărbatul este dator să răscumpere „fetiă” cu o litră de aur; scăpătatul scapă doar cu confiscarea a jumătate din avutul său; săracul este bătut, tuns și surghiunit. Dacă a fost fără voia fetei, seducătorul este pedepsit cu tăierea nasului și confiscarea a jumătate din avutul său ce urma a se da fetei⁹².

Cazurile de seducție ajung la Mitropolie pentru că implică două competențe de natură bisericească: păcatul curviei și căsătoria. În circularele trimise în teritoriu, protopopul primește printre atribuțiile sale și pe cele referitoare la supravegherea morală a enoriașilor săi: „să aibă orânduitul protopop a căuta și pricinile ce s-ar întâmpla între mireni împotrivoare legii, care se cuvin a se teorisi bisericește, cum pentru curvii, pentru hrăpiri de fete, pentru amestecarea sângelui, pentru

⁹¹ *Îndreptarea legii*, ed. critică, Editura Academiei Române, București, 1962, pp. 252–256.

⁹² BAR, mss. 1336, ff. 24^v–27^v.

fermecătorii, pentru vrajbă și neunire între bărbat cu muiera lui, și pentru care dintr-acestea pricini se cade să aibă [a] înștiința aici la Prea Sfinția Sa părintele mitropolit, ca să facă cea după pravilă hotărâre.”⁹³ Cartea trimisă protopopilor la 15 noiembrie 1783 retracează aria largă a competențelor tribunalului ecleziastic în materie de familie, individ, moravuri⁹⁴.

După cum se știe, nunta este una dintre tainele administrate exclusiv de către Biserică. Jalba pentru seducție are ca cerere principală căsătoria, or, numai Biserica poate decide în această materie. La 14 februarie 1792, domnul își declină competența în procesul de seducție intentat de Bălașa, văduvă din București, lui Rale bulucbașa, considerând că, fiind la mijloc „pricină de cununia sau necununia lor“, această cauză nu poate fi cercetată și soluționată decât de mitropolit, „ca treabă ce trebuie să se caute și să se hotărască de către Prea Sfinția Sa părintele mitropolit”⁹⁵. Pe tot parcursul secolului, cele două puteri, laică și ecleziastică, se ajută și se încurcă reciproc în rezolvarea unor astfel de pricini. Inexistența unei delimitări clare între atribuțiile unui departament sau altul face ca litigiile să fie judecate și de-o parte și de alta. De la 1750 și până la 1830 noi le regăsim deseori în ograda Mitropoliei, dar asta nu înseamnă că unele dintre ele nu își găsesc rezolvarea la isprăvnicia județului sau la departamentul de cremenalion. Ci pur și simplu, judecătorii acestor instanțe dau o soluție unei pricini care li s-a propus de chiar actorii

⁹³ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. I, pp. 368–369.

⁹⁴ Pentru mai multe detalii vezi C. GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 23–105; Ligia LIVADĂ-CADESCHI și Laurențiu VLAD, „Aspecte ale justiției criminale din Țara Românească în secolele XVII–XVIII“, în *Studia Politica*, vol. II, nr. 2, 2002, pp. 349–368; L. LIVADĂ-CADESCHI, «Un mariage décidé en instance....», în loc. cit., pp. 111–128.

⁹⁵ BAR, mss. 653, ff. 42^r–43^r.

sociali sau care le-a fost trimisă de la cancelaria domnească. Totodată, Biserica este din ce în ce mai des secondată de puterea politică care îi preia competențele, chiar dacă aceasta încearcă să se opună amintindu-i că anumite pricini au fost judecate dinainte vreme de frații mitropoliți, și cere revenirea la vechea stare de lucruri⁹⁶.

De altminteri, nemulțumiți de rezoluția pusă de tribunalul ecleziastic, împricinații se pot adresa domnului cerând rejudecarea pricinii. Mulți dintre împricinați apelează într-o primă instanță tot la domn, acesta fiind văzut ca singurul capabil să-și „pogoare” dreptatea asupra lor. Apariția departamentelor de judecată nu-i împiedică să continue să apeleze la judecata domnească. În aceste condiții, multe din pricinile judecate la Mitropolie ajung după o perioadă de timp din nou la domnie. Unii omit să amintească că procesul s-a judecat deja la soborul Mitropoliei. Alții își prezintă nemulțumirea față de sentința dată și cer intervenția domnului. Și într-un caz și în celălalt, ajung tot la Mitropolie. Domnul sau mai bine zis cancelaria domnească, reprezentată de un mare dregător (marele medelnicer, marele paharnic, marele serdar, marele logofăt), înregistrează plângerea și o trimite din nou la Mitropolie cu cerința de a primi un raport cu cercetarea și rezoluția. Deși îi recunoaște ca vechi clienți ai soborului, regăsiți și în paginile condicilor, mitropolitul reia cercetarea, dar ținând cont și de documentele anterioare. Smaranda din București se adresează cu o jalbă Prea Sfinției Sale părintelui mitropolit, dar „pentru că nu mi-am aflat nici o dreptate” încearcă și la marele divan. Îndreptată către un departament de judecată, femeia este nemulțumită și de sentința primită aici, din nou adresează o plângere către marele divan. Acesta o trimite la Mitropolie cu următoarea rezoluție pe jalbă „Prea Sfinția Ta părinte

⁹⁶ BAR, mss. 648, f. 105^v, 31 decembrie 1815.

mitropolit vei teorisi Prea Sfinția Ta judecata aceasta și în ce chip vei găsi cu cale să arăți în scris divanului cu zapciul cel orânduit⁹⁷.

Cum hotărârea nu este niciodată definitivă, un proces se poate judeca și rejudeca ori de câte ori împricinații au chef. Astfel procesul Maricăi din Perieți, județul Ilfov, se judecă la 9 mai 1792, 19 iulie 1792, 26 mai 1793, 4 mai 1794. Femeia s-a perindat de la ispravnicii de județ, la departamentul de cremenalion, la marele divan, la domn și de fiecare dată a ajuns la Mitropolie.⁹⁸ În aceeași situație se află și Anița, care se judecă în 1787 cu Nicola cojocarul, câștigă procesul, iar Mavrogheni îl obligă să se căsătorească; până la urmă cei doi cad la învoială și femeia se mulțumește cu 200 de taleri. Patru ani mai târziu, sub pretext că bărbatul a continuat s-o frecventeze și mai ales să-i făgăduiască iarăși căsătoria, Anița dă altă jalbă și un nou proces reîncepe⁹⁹. Trebuie însă remarcat că practica consemnării fiecărui proces capătă importanță nu numai ca jurisprudență, ci și ca sursă de verificare și de control a fiecărui proces. De multe ori se caută în condică maniera de rezolvare a unei pricini pentru a fi folosită ca exemplu sau ca punct de plecare, dar și de mai multe ori chiar împricinații sunt regăsiți printre rândurile condicilor ca mai vechi clienți ai soborului.

Pitace, sexualitate și păcat

Biserica este inițiatoarea unor porunci care au drept scop reglementarea raporturilor dintre tinerii unei parohii. Ea se sesizează mai ales atunci când este asaltată de jalbele femeilor pentru judecarea acestor pricini. Primul pitac datează din 1792,

⁹⁷ BAR, mss. 653, f. 18^v–19^r.

⁹⁸ BAR, mss. 653, f. 53^{r-v}, 62^r și DANIC, mss. 140, f. 142^v–143^r.

⁹⁹ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. IV, p. 107–108.

ceea ce presupune că, până la acea dată, tribunalul ecleziastic s-a confruntat cu un număr important de femei care au acuzat „stricarea fecioriei“. În 1791, tribunalul rezolvă 14 astfel de cereri, dar trebuie să ținem cont și de altele rezolvate de protopopi, ispravnici, departamente de judecată. Față de anii precedenți, cifra este cea mai mare, ea culminează cu informațiile din provincii care i-au parvenit mitropolitului Cozma și care îl îngrijorează, astfel încât se vede nevoit să ia măsuri.

Anaforaua mitropolitului Cozma din 4 iulie 1792 analizează și informează domnia, oferindu-i date și soluții pentru reglementarea procesului ce ajunge să ia proporții nebănuite. Mitropolitul începe cu punerea în evidență a importanței nunții ca taină bisericească ce trebuie să fie „cinstită“ și mai ales cu „patul nespurcat“. Apoi urmează o detaliată analiză asupra seducției și asupra celor care sunt prinși în mrejele ei. Fenomenul se înregistrează numai în rândul celor de jos, „proștii locuitori“, cum îi numește Prea Sfinția Sa referindu-se de fapt la poziția socială și economică a acestora. După cum însuși mitropolitul recunoaște și după cum o probează și documentele, avem de-a face cu relații premaritale între tinerii aceleiași parohii, o sexualitate care acum, la sfârșit de veac, scapă de sub controlul comunității, al Bisericii și implicit al puterii. Pe de altă parte, sărăcia este componentă importantă în manifestarea unor astfel de conduite. Între pierderea virginității, cu speranța că poate se vor mărita, și celibat fetele preferă prima variantă chiar dacă presupune și riscul dezonoarei. „Îndrăgindu-se cu unii-alții (mai nainte de cununia cea după lege), fetele cad și la fapta păcatului curviei cu nădejdea că-l va cere de bărbat“, dar o dată „păcatul împlinit“, „înșelătorii se întorc, se căiesc, nu le primesc“. Relația care începe atât de simplu și de cele mai multe ori din dragoste sfârșește așadar în fața tribunalului unde tinerii „se sting cu cheltuielile“. Dar fenomenul are repercusiuni mult mai profunde. Zapcii

laici și ecleziastici intervin imediat, bârfa purtată prin comunitate „publicuește“ relația, pretext cunoscut pentru a percepe „gloabe și geremele“. De frica lor, multe dintre fete „își omoară copiii și peste fapta curviei se fac și ucigașe de prunci“. Analiza mitropolitul merge și mai departe, pierderea sufletului prin acceptarea jurământului: „mulți tineri ca să-și apere fapta, sau de rușine ca să nu se arate vinovați, sau de nevoie nevrând ca s-o ia de nevastă, ci primesc blestem, fac înfricoșate jurămături ca să scape de pâra fetelor. Și așa amândouă părțile rămân într-o căire neîndreptată, unul cu pierderea sufletului, alta cu pierderea curăteniei feciorii ei și rămâne ca o curvă“. Plus, de frica rușinii, a singurătății, speriate de sarcină multe fete „își strică fecioria cu unii“ și apoi „cad în spinarea altora“. Este o descriere cât mai exactă a întregului proces cu toate tarele lui, așa cum poate fi foarte bine observat și de-a lungul tuturor jalbelor, mărturiilor sau rezoluțiilor. Biserica cunoaște atât fenomenul cât și neajunsurile lui, tertipurile practicate de fete sau holtei, intervenția înfricoșătoare a zapciilor. Rezultatul: infanticidul și crearea unei situații profitabile pentru „neveste-văduve“ care „fără rușine“ își „dezgolesc curvia“ și apoi cer judecăți și „îndreptări“.

Măsurile propuse sunt însă destul de slabe și par mai degrabă sfaturi care pot fi ascultate sau ignorate, decât reglementări cu putere de lege, care să atragă după sine sancționarea și stoparea fenomenului. Astfel, părinții sunt sfătuiți să-și supravegheze mai bine copilele și mai ales să se ocupe de mărițișul lor, alcătuindu-le o zestre și găsindu-le un soț potrivit rangului și averii lor. De asemenea, fetele sunt amenințate că jalbele lor, pentru „a dobândi silnice și rușinate cununii sau alt folos de câștig cu împlinire de bani“, nu vor mai fi primite la nici o judecată. Numai plângerile susținute de probe – „împreună cu semnul feciorii“ – vor fi primite și cercetate conform „sfintelor pravile“. În plus, se prescrie abolirea gloabei vinovată de atâtea infanticide. Anaforaua este trimisă

spre citire și aprobare domnului considerându-se că „cu acest mijloc socotim că se va înceta și să va tăia acest rău obicei și neligiuite fapte, multe fete sau mueri văduve își vor păzi curățenia lor tăindu-li-se nădejdea, că vor fi ascultate și primite la judecată“. Anaforaua devine pitac domnesc și la 4 iulie, domnul Mihai Suțu trimite o copie după anaforaua mitropolitului cu propria sa decizie la marele agă și la marele spătar, iar pe 5 iulie ea este trimisă la toate județele și la caimacanul Craiovei¹⁰⁰.

Pentru anii 1792 și 1793, se regăsesc doar 9 cazuri, ceea ce ar presupune că locuitorii s-au speriat, că fetele și-au păstrat curățenia sau că pur și simplu cazurile n-au mai ajuns în atenția departamentelor pentru a-și oferi consilierea. Și totuși, în 1793, se revine asupra deciziei pentru că se observă că ea a adus mai mult rău decât bine. Noul mitropolit Filaret constată că, deși pricinile nu mai ajung la judecată, ele există fiind constatate de el, dar și de episcopii de la Buzău și Râmnic, neimplicarea ar însemna, după opinia lui, închiderea ochilor și trecerea cu vederea a unui fenomen care oricum se întâmplă. Or, revenirea lui în spațiul juridic ar însemna cunoașterea cu posibilitatea de a-l controla dacă de stârpire nici nu poate fi vorba. Așa că propune, nici mai mult nici mai puțin, anularea vechilor pitace și revenirea la vechile obiceiuri: „arătăm Măriei Tale că ar fi cu cale să urmeze toate cele vechi obiceiuri, adică de a fi cercetate aceste pricini și înfrânate, care se vor cuveni de către politiceasca oblăduire, care de către duhovnicească, ca să nu ne arătăm că cu știre îngăduim fărdeleguire și ne socotim părtași dăsfânării.“¹⁰¹

Dar anaforaua mitropolitului Cozma de la 1792 este reluată sub aceeași formă la 1805. Porunca domnească din 24 august nu schimbă nimic din măsurile anterioare prevăzute de

¹⁰⁰ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. IV, pp.101–105.

¹⁰¹ DANIC, mss. 143, f. 194^v–195^r.

mitropolitul Cozma; ea este trimisă ispravnicilor de județe, marelui spătar și marelui agă¹⁰². Reluarea acestui pitac a fost determinată de numărul constant de cereri adresate departamentelor de judecată spre soluționare: 11 la 1800, 15 la 1801, 11 la 1802, 14 la 1803, 10 la 1804, 9 la 1805 și încep să scadă din nou în anii următori. Ele ar trebui bineînțelese completate cu cazurile instrumentate de ispravnicii de județe și de episcopi pentru că îngrijorarea puterii este insuflată de acești factori de decizie locali confrunțați în mod evident cu plângerile supușilor.

Pitacul este reluat în 1819, în 1828 și, de fiecare dată, întărit cu pecetea domnului. În 1819 se reamintește că acest fel de pricini au tot fost oprite de Mihai vodă Suțu, dar că fetele au continuat să se adreseze instanțelor sperând „că și dă nu să vor lua în căsătorie dar le vor înzestra“¹⁰³. Insistența pentru controlul și mai ales încadrarea procesului într-un cadru social legal este reiterată. Clericii tribunalului ecleziastic încep să invoce din ce în ce mai des pitacele mitropolitului ce străbătuseră deja parohiile, plasele, județele. Când se prezintă un proces, ei nu se sfiesc să amintească actorilor că astfel de „davagealâcuri“ sunt „poprite prin tăstamenturi domnești“¹⁰⁴ sau „că astfel de davale sunt aridicate cu dooă arhieriești anaforale și hotărâri domnești: una a răposatului părinte Cozma mitropolit în zilele răposatului domn Mihai vodă Șuțu și alta a părintelui Dositei mitropolit în zilele răposatului domn Alexandru Ipsilanti, domn întru a doua domnie“¹⁰⁵. Și totuși asta nu-i împiedică să instrumenteze cazul, să găsească o soluție, să impună un compromis.

¹⁰² V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. VIII, pp. 428–429.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ BAR, mss. 3935, ff. 65^{r-v}, ff. 227^v–228^r, mss. 4027, ff. 95^{r-v}, 15 octombrie 1819, 16 aprilie 1822, 12 februarie 1829.

¹⁰⁵ BAR, mss. 3935, ff. 230^{r-v}, 10 decembrie 1822.

Gloaba pântecelui

Orice relație sexuală în afara căsătoriei este considerată un păcat și un delict pedepsit atât prin canon bisericesc, cât și printr-o pedeapsă politicească, fie că este vorba de gloabă, de bătaie sau de închisoare. Gloaba pântecelui, dușegubina, șugubina, geremea, sau simplu gloaba este o amendă percepută pe păcatul trupesc. Orice relație sexuală înainte de căsătorie sau în afara căsătoriei este sancționată: curvia, preacurvia (adulte-rul), amestecarea de sânge, răpirea, stricarea de feciorie etc.¹⁰⁶. Se poate spune că ea încearcă de fapt să circumscrie sexualitatea în cadrul restrâns al familiei, să evite infanticidul, bastarzii, prostituția. Obicei cutumiar foarte vechi, gloaba începe să intre cu secolul al XVIII-lea în seria de reglementări laice și ecleziastice ale celor două puteri. Vornicii, protopopii, ispravnicii sunt principalii încasatori, deoarece ei au printre atribuții moravurile populației din județe¹⁰⁷.

Cuantumul este destul de diferit de la an la an și de la județ la județ. El este reglementat de pitace și nizamuri bisericești, dar depinde în mare parte de dregători, protopopi și ajutoarele

¹⁰⁶ Ovid SACHELARIE și Nicolae STOICESCU (dir.), *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, Editura Academiei Române, București, 1988, pp. 180, 119–120, 207–208. Vocile *gloabă*, *dușegubină* și *concubinaj*.

¹⁰⁷ Val. Al. GEORGESCU și Petre STRIHAN, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova, 1611–1831*, partea I, *Organizarea judecătorească*, Editura Academiei Române, București, 1981, pp. 123–125; Nicolae IORGA, „Documente câmpulungene“, în *Studii și documente*, tom V., p. 358, tom VII, București, 1904, pp. 53–54, 21 mai 1762. În Moldova, gloaba este percepută atât de protopopi, cât și de vornici în funcție de statutul social al persoanei care a comis greșeala – laic sau cleric. Ca regulă generală, bărbatul plătește gloaba vornicului, iar femeia plătește ciubotele (osteneala) protopopului. Ioan ANTONOVICI, *Documente bârlădene*, Bârlad, 1911, vol. I, pp. 6–7, 15 mai 1741.

acestora. Astfel la 1714, mitropolitul Antim Ivireanul stabilește ca „protopopul să globească pre fată cu bani 200, iar pre fecior să-l globească vorniceii cu bani 400“¹⁰⁸. La sfârșitul secolului, gloaba se ridica la 300 de bani, ridicați numai de la persoana vinovată¹⁰⁹. La 1720, un bărbat ce a curvit cu o văduvă plătește 3 taleri, în timp ce un holtei trebuie să dea 7 taleri și jumătate¹¹⁰. În aprilie 1793, Barbu și Petre, cuscri din satul Mircești, județul Ialomița, se plâng mitropolitului că protopopul plășii i-a globit pe amândoi, pe unul cu cinci taleri și jumătate, iar pe celălalt numai cu cinci taleri, sub pretextul că „feciorul... ar fi avut păcat cu fie-sa până a nu se cununa“¹¹¹. Tot de protopopul plășii se plânge și Dragomira din satul Buftea, județul Ilfov, acesta îi confiscă o ghiordie (haină scurtă femeiască) drept gloabă pentru că fiica ei, Lila, păcătuse cu holteiul Neagu.¹¹² Gloaba este adânc înrădăcinată în mentalitatea colectivă, iar cel care a comis un păcat trupesc știe că trebuie să plătească și, oricât se va ascunde, nu va scăpa. De exemplu, Marin, prins că a păcătuit cu stăpâna sa, fuge de teama bățăilor aplicate de soțul acesteia, dar nu uită să lase banii de gloabă unui diacon căruia îi cere să-i achite datoria¹¹³. De altfel, la judecată părinții clerici îi pun pe tineri să înscrie în angajamentul lor pedeapsa cu perceperea gloabei în cazul în care recad în păcat sau nu respectă învoiala oferită.

În practică se observă că gloaba reprezintă o mare atracție pentru orice protopop, mergând până la a face „prepuneri

¹⁰⁸ Antim IVIREANUL, *Opere. Didahii*, ed. Gabriel ȘTREMPPEL, Minerva, București, 1996, p. 355.

¹⁰⁹ DANIC, mss. 141, ff. 89^r–90^v, 5 decembrie 1795.

¹¹⁰ N. IORGA, *Studii și documente*, tom XIV, p. 294.

¹¹¹ DANIC, mss. 143, f. 144^v.

¹¹² BAR, mss. 641, ff. 192^v–193^r, 20 ianuarie 1797.

¹¹³ DANIC, mss. 143, ff. 103^v–104^r, 4 martie 1793.

și năpăști ca să globească fără dă nu a fi vină dovedită¹¹⁴“. Pitacele domnești care se referă la stricare de feciorie analizează și problema gloabei, considerată factor important ce contribuie la uciderea pruncilor de către mamele nemăritate din teama de a nu fi descoperite. Iată mărturia mitropolitului Cozma în anafora sa adresată domnului: fetele „se întâmplă de nasc copii, și ca să nu fie rușinea lor vădită, și pentru ca să scape de ispravnici, de zapcii, de protopopi a nu le globi precum sunt obișnuți, ele își omor copiii, și peste fapta curvii se fac și ucigașe de prunci“. El propune domnului să ceară slujbașilor laici, în speță „boierilor ispravnici de prin județe, căpitanilor, zapciilor de prin plăși“ „să nu mai globească sau pre fete sau pre tineri“ din moment ce nici o pricină de stricare de feciorie urma a nu mai fi primită la judecată¹¹⁵. În ceea ce îi privește pe protopopi, încă din anii trecuți se încercase prin numeroase pitace trasarea atribuțiilor ce le reveneau, maniera lor de rezolvare. Chiar dacă aveau printre sarcini păcatele trupești, ei nu mai aveau dreptul de a percepe gloaba. Fiecare caz în parte urma a fi cercetat, analizat, soluționat; pentru efortul său, protopopul putea cere 2 taleri și jumătate de la partea femeiască „pentru osteneală și slujba ce face la cercetarea acestora, iar nu cu nume de gloabă sau geremea“¹¹⁶. Taxa percepută poartă numele de „dichioma“. Cuvântul nu s-a împământenit și nici nu a fost folosit în anii următori, dovadă că nu s-a aplicat această nouă măsură în care vechea amendă căpăta nume nou și alt tip de justificări.

Într-o anafora a mitropolitului din 2 decembrie 1795, gloaba reapare, astfel se hotărăște că pentru „călcări de lege“ se va

¹¹⁴ *Acte judiciare din Țara Românească, 1775–1781*, ediție întocmită de Gh. CRONȚ, AL. CONSTANTINESCU, A. POPESCU, T. RĂDULESCU, C. TEGĂNEANU, Editura Academiei Române, București, 1973, pp. 744–745, 1 martie 1779.

¹¹⁵ V.A. URECHIA, *op. cit.*, IV, p. 102, 4 iulie 1792.

¹¹⁶ *Ibidem*, pp. 368–369, 15 noiembrie 1783.

globi „partea cea greșită“, dar numai cu 300 de bani „după vechiul obicei“, protopopii fiind amenințați cu certarea dacă se lăcomesc mai mult¹¹⁷. Din 5 decembrie 1795 anafora devine pitacul domnesc prin care se încearcă reglementarea abuzurilor săvârșite de protopopi prin județe. Se constată că, fără să aibă vreun motiv temeinic, fără să dețină informații sigure, ci bazându-se doar pe pârâ și zvonuri, protopopii ridică bărbați, holtei, muieri văduve, fete, îi bat, îi pun în fiare și apoi îi globesc. Se recomandă iarăși să se ia doar 300 de bani de la partea vinovată, „dichioma“, percepută pentru osteneala de a rezolva pricini și nu drept gloabă.¹¹⁸

Astfel gloaba este desființată de către unii domni și reînființată de alții, deși toți sunt de acord că această amendă cutumiară provoacă numeroase abuzuri. Alexandru Ipsilanti o interzice prin actul din 6 iulie 1777, dar este reînființată de Nicolae Caragea la 22 septembrie 1782. Este din nou desființată la 4 iulie 1792, dar reînființată la 9 decembrie 1795, interzisă iar în 1805 și se pare că este încă percepută ilegal, pentru că la 18 septembrie 1814 Ioan Caragea cere mitropolitului să o desființeze, considerând că Biserica nu trebuie decât „să dea sfaturi duhovnicești și ispovedania“ și nu să ceară bani¹¹⁹. Această confuzie a creat, bineînțeles, abuzuri atât din partea ispravnicilor și zapciilor, cât și din partea protopopilor, toți dorind perceperea gloabei fie și bazată pe simple zvonuri, fie pe fapte reale, fie prin năpăstuirea unora și altora.

Dincolo de amendă, întemnițarea „îndrăgostiților“ se practică. Holtei și fete, amanți și amante, bărbați și femei ajung în închisorile puterii unde sunt reținuți câteva zile, câteva săptămâni sau câteva luni. Motivul întemnițării este pentru toți

¹¹⁷ DANIC, mss. 141, ff. 80^v–81^r.

¹¹⁸ DANIC, mss. 141, ff. 89^r–90^v, 5 decembrie 1795.

¹¹⁹ Val. Al. GEORGESCU, P. STRIHAN, *op. cit.*, partea 1, vol. II, pp. 123–124.

același: păcatul trupesc. Măsura se aplică uneori chiar și după perceperea gloabei, închisoarea fiind considerată ca unica soluție în a-i ține la distanță pe parteneri, mai ales atunci când trăiesc în aceeași parohie iar șansele de a recădea în păcat sunt destul de mari. Așa se întâmplă în cazul fiicei Vasilichii din Negreni, județul Olt, „pusă la opreală“ pentru că a căzut în păcat cu Gheorghe, văr de-al doilea. Eliberată la insistențele mamei și ale holteiului, fata este reîntemnițată când se constată că păcătuiește fără întrerupere cu vărul său și mai ales după ce se naște un copil¹²⁰. Radu și Floarea din satul Baci, județul Vlașca, sunt denunțați de către preot și vecini „cum că au căzut în fapta păcatului“; ridicați de zapcii plășii, bătuți, căzniți tinerii ajung până la urmă la Mitropolie. Aici ancheta efectuată de preoții tribunalului ecleziastic demonstrează că „ar fi avut amândoi dragoste“ încă din copilărie, dar „nu sunt vinovați faptei păcatului“¹²¹.

Închisori ale protopopilor se află pe lângă fiecare protopopiat. Să nu ne imaginăm că sunt închisori în adevăratul sens al cuvântului, ci doar simple camere închise din toate părțile ce pot primi un lacăt pentru a izola persoana vinovată de restul lumii. Ca și gloaba, ele sunt interzise de către domni fără prea mare succes¹²². Dar cum atribuțiile fiecărui departament de judecată sau ale fiecărui dregător nu sunt clar stabilite, amestecul și concurența între laic și religios sunt fapte evidente, după cum o arată și cazul prezentat mai sus.

Pitacul lui Alexandru Moruzi din 5 decembrie 1795 oferă informații importante cu privire la procedurile operate de protopopi, dar și de dregătorii locali, în analizarea pricinilor ce le revin în materie de moravuri. În fapt, instrucțiunile

¹²⁰ DANIC, mss. 143, ff. 114^{r-v}.

¹²¹ BAR, mss. 4027, ff. 87^v–88^r, 10 ianuarie 1798.

¹²² Pentru detalii cu privire la regimul închisorilor vezi C. GHÎȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 366–377.

trimise de Vodă, la cererea mitropolitului, pun în evidență practicile cotidiene prin care sexualitatea este sugrumată, blamată, interzisă. Astfel, se cere protopopilor să păzească nizamul prin care „fiară, bici, butuc, bătae, înjurături și jafuri de gloabe să nu auzim domnia mea mai mult că le fac protopopi“ care aveau obiceiul „să ridice și să arate vreo muere văduvă, veri fată, veri mueri măritate numai după vorbe și pâra cuiwa că au auzit“. Se poate interveni numai când „un bărbat va merge de sineși la protopop ca să ceară îndreptarea soției lui ori un pârât, tată-său, mumă-sa, pentru fata lui sau rudenii, cea de aproape, pentru rudele sau când ispravnicii județului va orândui la protopop pricină ca aceasta, atunci are a cerceta, a înțelepți și a face îndreptarea cea cuvioasă și cu învățătură bisericească și duhovnicească și numai de a închide parte muerească pentru înțelepțire și cu cererea părinților lor sau rudelor lor, slobozim. Iar hiare, bici, bățu să nu aibă de a-i bate, nici de a-i globi, pentru că biciul preotului iaste cuvântul lui Dumnezeu în gura lui cu care trebuie să învețe și să îndrepteze pe norod“¹²³. „Că biciul preotului iaste cuvântul lui Dumnezeu în gura lui“, frumoasă parabolă cu ajutorul căreia vodă Moruzi încearcă să trezească umanitatea unei categorii sociale obișnuite să se îmbogățească pe seama unui păcat cât se poate de simplu, dar practicat de toți: dragostea. Se constată totuși că familia, soțul, rudele au încă dreptul să-l denunțe pe cel care „greșește“, pe cel care nu se supune, pe cel care iubește altceva decât ceea ce îi este prescris, pe cel care se abate de la ceea ce se consideră a fi drumul bun și drept.

Conflictul între laic și ecleziastic devine din ce în ce mai evident pe măsură ce Statul capătă forme administrative și juridice din ce în ce mai vizibile. Zapcii, zabiți, ispravnici

¹²³ DANIC, mss. 141, ff. 89^r–92^v, 5 și 10 decembrie 1795.

se „obraznicesc“ să judece chiar pe slujbașii Bisericii, să se amestece în pricini ce aparțin de regulă Bisericii, să impună căsătorii forțate numai pentru a percepe gloaba și gândind că din moment ce au acceptat să se cunune înseamnă că au și păcătuit. Aceasta este analiza unui pitac bisericesc de la 1819 prin care se solicită intervenția hotărâtă și imediată a domnului pentru a delimita atribuțiile fiecărui departament, pentru a evita abuzurile. Interzisă prin reglementări domnești, gloaba este încasată totuși de slujbașii laici sub pretext că nu pe ei îi vizase pitacul. Și pentru a face rost de bani, pun la cale înscenări, intervin bazându-se pe zvonuri, nu fac cercetări, nu-i interesează realitatea. Să ascultăm descrierea mitropolitului cu privire la extinderea și gravitatea acestui fenomen: „Dar pentru că au numit numai pă protopopi așa curgând pricina din care s-au dat îndemnare a să face acele porunci, au găsit mijloc zapcii isprăvnicești ca să globească ei cu cuvânt că pentru dumnealor nu să coprinde porunca și așa i-au globit și globesc în multe chipuri, atât pă partea bărbătească, cât și pă partea fămeiască, pe alții îndata-și după cununie fără a fi mai nainte zvon de păcaturi îi globesc puind mai nainte acest cuvânt că nu este cu puțință a nu fi avut ei păcaturi amândoi înainte de a să lua în căsătorie. Încă și alt rău mai urmează, că eșind nume de păcaturi la vreo fămeie căsătorită și o globesc și îndata-și fără nici o cercetare de este adevărat sau nu, o pun la închisoare fără a ști bărbatul ei și așa răcește inima bărbatului despre soția lui că și de nu o lasă dar apururea urmează tot rău între dânșii din bănuielile ce [sunt] asupra ei.“¹²⁴

Se cere cu insistență abolirea gloabei, măsuri punitive și dure care să stăvilească cât de cât apetența slujbașilor laici și ecleziastici: „Deci pentru toate acestea arătate pricini ne

¹²⁴ BAR, mss. 3935, ff. 38^v–39^v, 28 iulie 1819.

rugăm ca cu strașnicele Măriei Tale porunci să să facă oprire și înfrânare ca nici protopopii să nu să îndrăznească a lua acest fel dă gloabe, nici dumnealor boierii ispravnici, nici zapcii dumnealor sau alți zabiți politicești. Și pentru ca să aibă sfială a nu să mai întinde la acest fel de fapte rele să aibă poruncă arhieriei eparhiilor ca să aibă luare aminte și cum și de acum înainte [de] să vor mai urma să înștiințeze părintele. “¹²⁵ Justiția laică și bisericească operează în aceeași manieră, iar la 1819 protopopi și ispravnici se întrec în punerea în aplicare a unor măsuri interzise de nenumărate ori prin pitace domnești sau bisericești, a căror valoare nu contează însă prea mult în județe și plase, acolo unde adevăratul stăpân este cu totul altul.

Toleranță și clemență, măsuri neduse niciodată până la capăt, amenințări nefinalizate și pitace reiterate, abrogate, reinventate, ignorate, control insuficient asupra propriilor slujbași, amestec între laic și ecleziastic, fac ca până la urmă arbitriul și compromisul să fie mai importante decât aplicarea cu tenacitate și consecvență a unor reguli propuse și gândite chiar de către instituția ce prima le încalcă. Se nasc astfel practici ce devin „norme“, laxități în inima sistemului ce vor fi speculate de subiecții sociali. Vom încerca să analizăm aceste practici, urmărind în permanență raportul dintre declarațiile personajelor, atitudinile judecătorilor, discursul pravilelor și al pitacelor, soluțiile născocite și gradul lor de aplicabilitate.

Practica juridică și inventarea de soluții

Analiza timpului, a spațiului, a manierei, a modalităților animă spiritele în sala de judecată. Când? Unde? Cum? Cu cine? Răspunsurile ar trebui să lămurească, dar și să potolească dorința de a ști, de a cunoaște, de a afla a judecătorilor. Curiozitatea asupra acțiunii în sine naște întrebări de genul: „am întrebat pe numita câtă vreme iaste de când au avut împreunare cu pârâtu“; „cercetând pă fată când și în ce loc s-au întâmplat fapta“; „cercetând-o pentru stricarea fecioriei ei, când s-au întâmplat“ sau „întrebându-se de i-au fost cu voie“.

De asemenea, se analizează intenția gestului, a actului, a faptelor. Gestul a fost gândit, premeditat sau pur și simplu spontan? Promisiunile antrenează și intenția de a le duce la bun sfârșit sau au fost făcute la beție, în joacă, în glumă? Acceptarea actului a presupus faptul că fata cunoștea consecințele acestuia sau a fost într-adevăr ademenită în capcana amorului? Intenția pune probleme judecătorilor care se precipită în întrebări pentru a lămuri și a afla gândurile fiecărui partener.

Fata primește o mare parte din responsabilitatea actului, ea trebuie să fie prevăzătoare, să ghicească intențiile bărbatului, să nu se lase înșelată de iluzia promisiunilor și dragălașenia gesturilor, să nu se pună în situații neclare, să nu meargă în locuri ce nu pot fi supravegheate. Chira încearcă să se prezinte la judecată ca o victimă a holteiului Năstasie. Întrebările insistente ale judecătorilor scot la iveală că, de fapt, fata s-a

lăsat antrenată în jocul dragostei și „în dulcele Sâmpietrului, cu vreo cinci zile până în sfeti Arhangheli, într-o seară, au mersu numita fată la conacul lui Anastasie și că într-acea seară au apucat-o și au căzut în păcat cu dânsa“. Chiar dacă într-o primă fază judecătorii încearcă să-l convingă pe june să accepte căsătoria, în fața refuzului, se îndreaptă spre fata care devine responsabilă de fapta ei din moment ce „am mersu eu de la casa părinților miei la conacul numitului noaptea fiind“, așadar conștientă de pericolul ce ar putea apărea¹²⁶. În aceste cazuri, recunoașterea faptei, și implicit a vinovăției, nu mai devine un cap de acuzare din moment ce fata se află pe poziție de egalitate în construirea relației prin participarea voluntară la propria seducție. Ștefana din satul Ștefești, județul Ialomița, o recunoaște cu seninătate: „această cădere a mea în păcat cu dânsul n-au fost la vreun loc pustiu sau să fi fost împreunarea mea cu dânsul în vreo silnicie, ci au fost cu bună-voia mea și în sat. Care și după împreunarea ce am [mai] avut tot cu dânsul, nu am arătat pe loc, ori la vreo judecată sau la preotul și pârcălabul satului ca să mi se cunoască curățenia fetei, ci am tăinuit tot până când am și rămas grea“. Ianache holteiul, la rândul său, nu neagă nici actul sexual, nici paternitatea copilului, ci pur și simplu refuză să ducă la bun sfârșit o legătură în care s-a implicat probabil și datorită disponibilității fetei¹²⁷.

În alte situații, se merge până la culpabilizarea fetei care nu numai că devine responsabilă de producerea actului, ci este chiar singura vinovată. În plus, participarea activă a fetei este evidentă atunci când totul se desfășoară în mijlocul comunității, în sat, în mahala, în casă, în curte, pe prispă, unde un

¹²⁶ BAR, mss. 644, ff. 164^{r-v}.

¹²⁷ BAR, mss. 645, ff. 122^v–123^r. Dar încăpățânarea îl costă scump: 850 de taleri, o sumă uriașă pentru un țăran. Suma trebuie să acopere și cheltuielile necesare pentru întreținerea copilului.

simplicu tipăt poate antrena prezența umană, așadar salvatorii de care ar avea nevoie, în cazul unui viol, unui amor nedorit.

Sau iată cum se construiește discursul clericilor în cazul Mariei din satul Petrești, județul Vlașca, sedusă și abandonată de Stoica, fratele popei Trandafir: „dar și pe mine m-au învinovățit judecata pentru căci n-am arătat la rudele mele sau la duhovnic său la altcinevași de săvârșirea păcatului, cum și pentru căci am tăcut în diastimă până când am făcut copilul fiind cu șăderea tot într-un sat cu numitul de am auzit și am văzut atât eu cum și rudele mele când s-au logodit, și când s-au însurat”¹²⁸. Așadar, prezența ei la tribunal, după mai bine de nouă luni de la producerea faptelor, nu poate fi văzută decât ca o „năpăstuire“, o punere în scenă. Tăcerea fetei, păstrarea secretului, ascunderea sarcinii, ignorarea deflorării anulează veridicitatea faptelor.

Apoi se trece la analiza promisiunilor, a valorii cuvintelor pronunțate, a locurilor în care au fost pronunțate, a timpului, a persoanelor, a responsabilităților. Fata sedusă își fondează cererile pe promisiunile de căsătorie, ele devin argumente principale în construirea și formularea unei jalbe. Judecătorii însă, cu excepția anumitor situații, nu le acordă aceeași importanță. Ei propun căsătoria fiecărui cuplu, dar nu ca urmare sau ca ducere la bun sfârșit a unor promisiuni presupuse, ci ca unică soluție de a pune capăt unei situații critice: stingerea conflictului ce mocnește în interiorul unei parohii.

Urmează studierea diferitelor variante oferite de pârâți, de martori, de părinți, de vecini. Dacă Anastasia a recunoscut că „s-a împreunat“ cu Iane căpitan în „dulcele Crăciunului“, iar Gheorghe căpitan susține că și el a avut dragoste cu pârâta, dar în postul Sfinților Apostoli, atunci să explice dumneaei de ce a așteptat „atâtea luni trecute la mijloc“?

¹²⁸ BAR, mss. 644, ff. 175^v–176^r.

De ce îl acuză pe Iane și nu pe Gheorghe care a avut așadar întâietatea?¹²⁹ Fiecare amănunt este speculat, disecat, valorificat. Ana de la Mogoșani, județul Vlașca, susține că miercuri, în Săptămâna Luminată din primăvara lui 1801, a avut împreunare cu Manea holteiul. Pârâtul, la rândul său, o contrazice susținând sus și tare că „dă luni, a doua zi dă Paști“ a plecat la nașul său în satul Moșoaia, județul Teleorman, „unde s-au zăbovit o săptămână“¹³⁰.

Judecătorii sunt martori la scene tragice, bizare, melodramatice. Până mai ieri iubiți, amanți, îndrăgostiți, concubini, aceiași parteneri, ajunși la tribunal, devin dintr-odată dușmani, fiecare încearcă să se apere, să se legitimeze, să transfere responsabilitatea actului pe umerii celuilalt, să strige mai tare. De la timiditate și jenă la îndrăzneală și ipocrizie, de la minciună și umilință la sfidare și nesupunere, toate aceste sentimente umane defilează prin fața clericilor. La 1804 iunie 6, soborul judecă procesul dintre Felda și Ion, ambii din Tingani, județul Ilfov. Între timp, holteiul a sedus-o și pe Ilinca din București, așadar tribunalul are în fața sa două fete care cer același bărbat. Scenele reținute sunt cât se poate de melodramatice. Felda insistă și imploră, cerându-l de soț în virtutea întâietății – „că numitul au căzut mai întâi cu mine în păcatul stricării fecioriei“. De partea cealaltă, Ilinca „au strigat lângă dânsul, zicând ia că nici într-un chip nu îl lasă, ci îl cere de bărbat, agățându-să mai vârtos de dânsul și țiindu-l de haina lui“, neslăbindu-l nici un minut din ochi de frică să nu-l piardă¹³¹.

În astfel de litigii, rareori se face apel la prevederile legii. Dacă în cazurile de divorț prevederile legii, cu articol, paragraf, listă, sunt inserate în sentința finală¹³², acum se recurge

¹²⁹ BAR, mss. 653, f. 33^v–34^r.

¹³⁰ BAR, mss. 645, f. 38^r.

¹³¹ BAR, mss. 646, ff. 148^r–149^r.

¹³² C. GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 46–55, 378–388.

la o procedură sumară în care se încearcă aplanarea conflictului și împăcarea părților. Totuși întrebările judecătorilor, analiza minuțioasă a actorilor sociali, soluțiile avansate demonstrează faptul că cel puțin atunci când pricina se judecă în fața tribunalului ecleziastic, glavele și zacealele Pravilei fuseseră deja citite, asumate, informația fiind folosită într-o formă sau alta. Pedepsele însă nu sunt atât de dure, iar tăierea nasului prevăzută atât în *Îndreptarea legii*, cât și în *Codul penal* nu se întâlnește niciodată. La ocnă ajung doar câțiva acuzați care se dovedesc refractari și nu acceptă nici una dintre soluțiile propuse, deși vinovăția lor este clară.

Mitropolitul judecă fiecare caz în parte încercând să găsească soluții, plecând de la particularitățile problemei propuse spre judecare. Dragostea și sentimentele sunt lucruri care-i scapă de cele mai multe ori printre degete, greu măsurabile, greu de dovedit, greu de infirmat. Aceleași fapte, aceleași valori sunt interpretate în funcție de partea care refuză să accepte compromisul propus. Poate că părinții—clerici nu au o pregătire juridică excepțională, dar sunt buni cunoscători ai oamenilor și știu cum să-i manipuleze, să-i înfricoșeze și să-i convingă de justetea „dreptății” oferite. Arbitrariul este la el acasă, atunci când mitropolitul are de judecat astfel de cazuri. Chiar dacă un anumit număr de procese poate fi înscris într-un anumit tipar, celelalte sunt însă unice prin problemele pe care le ridică, prin soluțiile inventate, prin modalitățile de acceptare a compromisului propus.

Judecătorii au, în acest tip de pricini, o mare libertate în cercetarea și interpretarea faptelor. Nu trebuie omis că, de cele mai multe ori, ceea ce îi ghidează în alegerea unei soluții sau a alteia este chiar statutul socio-economic al părților. Cel mai concludent caz este cel al Niței din mahalaua Argintarului care insistă cu plângeri la Mitropolie împotriva unui bărbat fugit de mult din capitală. În absența acuzatului, în mod normal,

instanța nu se poate pronunța, mai ales dacă nu există rude care să preia punerea în aplicare a sentinței. Dar în acest caz, mitropolitul, sătul de numeroasele plângeri depuse de femeie, preia asupra sa atribuțiile acuzatului, miluind-o cu „o roche de algea și o tivilichie și bani gata tl. 10“. În schimb, femeia promite să nu mai supere auzul Prea Sfinției Sale cu nenumărate jalbe¹³³.

Semne și dovezi

În fața soborului de clerici, cele două părți sunt rugate să-și susțină acuzațiile cu probe sau cu martori, căci judecătorii au deja o experiență juridică și știu că „spusele numai cu gura“ nu pot fi luate în seamă. În plus, Pravila recomandă judecarea acestui tip de pricini pe baza unor probe solide și a unor martori de încredere. O fată, pentru a dovedi că a fost sedusă fără voia ei, trebuia să demonstreze că s-a opus și a strigat pentru a fi auzită de vecini și de toți cei care treceau întâmplător pe drum (zaceala 1). Apoi ea trebuie să se prezinte la judecată imediat după consumarea actului sexual cu probele feciorii ei: „arată-se cum se-au stricat fetiia featei, pre sânge ce se va arăta pre hainele ei și pre iia featei“ (zaceala 2). Lipsa de reacție imediată și păstrarea secretului devalorizează actul în sine. Trecerea timpului lucrează în favoarea bărbatului, el duce la distrugerea probelor și, mai ales, la diluarea credibilității acuzațiilor. Dacă jăluitoarea nu poate prezenta toate aceste probe, instanța îi mai dă o șansă, ea are dreptul să jure că acuzatul a fost primul și singurul bărbat din viața ei și mai ales că „și-a petrecut viața cu cinste“. În această situație ea are nevoie de susținerea martorilor din comunitate (zaceala 3)¹³⁴. În practică putem constata că doar două fete

¹³³ BAR, mss. 641, f. 107^v, 29 octombrie 1794.

¹³⁴ *Îndreptarea legii*, p. 256.

se prezintă la Mitropolie cu dovezile feciorii, dacă ar fi s-o excludem pe Stanca din mahalaua Apostolului care a înscenat totul. Alte două fete pun în scenă primul tip de probă, țipete, haine deșirate, atragerea comunității și mărturia publică. În rest, toate celelalte 206 cazuri intră cu greu în prevederile glavei 254.

Pătrana din mahalaua Delea, încrezătoare în promisiunile făcute de Ene, acceptă să-i deschidă ușa casei atunci când acesta bate la poartă într-o zi când tatăl era „dus afară la țară“, iar mama era „dusă la târg“. „Împresurată cu sila“, Pătrana își pierde fecioria pe lavița din propria casă. După consumarea actului sexual, băiatul se răzgândește și refuză căsătoria promisă. Probele zdrobitoare aduse de fată la judecată îl obligă însă să revină asupra primei intenții, căci „după semnilor feciorii ei, fetii, ce s-au văzut pă iia cu care au fost îmbrăcată atuncea m-am cunoscut eu în vină“. Fata mai prezintă și alte dovezi pe care Ene nu s-ar fi așteptat să le folosească sau de care pur și simplu uitase: „dar peste acel semn mai arată Pătrana fata și un inel al meu i o basma ce mi-au rămas atuncea în casă la dânsa“¹³⁵. Pentru a-și asigura victoria, imediat după consumarea actului, fata arătase toate aceste „probe“ preotului și vecinilor mahalagii care o însoțesc apoi la Mitropolie, dând astfel credibilitate și forță acuzațiilor.

La judecată, în fața soborului de clerici, cele două părți sunt rugate cu insistență să-și prezinte dovezile care pot susține veridicitatea acuzațiilor. „Neaducând nici un semn ca să poci dovedi că am avut împreunare cu numitul de fată“, recunoaște Maria, ale cărei spuse nu pot fi susținute și care nasc suspiciuni: „ci dând judecata bănuială că numai așa cu năpăstuire m-am pus eu în spinarea numitului că mi-au stricat fecioria“¹³⁶. Dovada cea mai clară și care probează întotdeauna

¹³⁵ BAR, mss. 641, f. 90^v–91^r, 28 august 1794.

¹³⁶ BAR, mss. 641, ff. 93^v.

veridicitatea acuzațiilor este cămașa pătată cu sânge. Judecata admite însă și alte obiecte uitate de seducător în patul fetei seduse. De cele mai multe ori însă fetele nu pot prezenta nici semne, nici indicii, nici probe, iar judecătorii notează sec: „cerându-i-se vreo dovadă ca să o adevereze judecății nu avu, nici o *dovadă*, nici cu *mărturii*, nici *alt fel*“.

Totodată, clericii insistă pe aflarea locului și timpului desfășurării primei întâlniri, încercând să vadă dacă informațiile oferite de fată și de băiat se suprapun. Un pic de neatenție în relatarea faptelor, o proastă memorie pot influența decizia soborului. În povestea ei, Maria afirmă că deflorarea a avut loc „într-o zi de dimineață“ „la apă“ „în curtea cea veche“, în timp ce Neacșu cojocarul oferă o altă variantă, „au avut împreunare... dar nu în curtea cea veche..., ci într-alt loc, într-o cârciumă“¹³⁷. Deflorarea nu mai poate fi așadar considerată ca act de acuzare principal, transformându-se într-o relație sexuală pasageră mai puțin gravă: cârciuma este un loc al pierzaniei, nici o fată cu minte nu i-ar fi călcat pragul. Locul, timpul devin indicii în stabilirea faptelor, în fixarea evenimentului într-un cadru reperabil. Ele ajută tribunalul să împartă responsabilitățile actului. Se încearcă aflarea gradului de participare a fiecăruia: dacă a fost cu voia sau fără voia fetei, dacă victima s-a implicat provocând de fapt „consumarea“ unei relații, dacă a fost doar victimă pasivă, agresată de forța și violența masculină.

Satul, mahalaua, casa, fântâna sunt considerate drept locuri populate cu oameni a căror intervenție trebuie solicitată prin țipete și strigăte de ajutor; cu alte cuvinte, fata nu mai poate fi o victimă inocentă dacă asistă la propria seducere fără să acționeze într-un fel. Pădurea, tufișurile, grădina, izlazul, pivnița sunt locuri destul de izolate unde victima ar putea fi

¹³⁷ *Ibidem*.

surprinsă și seducția transformată repede în viol. Noaptea este mai periculoasă decât ziua, duminica mai solitară decât oricare altă zi a săptămânii, sărbătoarea mai plină de riscuri decât un timp normal. Informațiile de acest tip sunt deosebit de importante mai ales când se vrea stabilirea paternității copilului. Tribunalul îi descoase practic pe împričinați pentru a fixa cât de cât timpul conceperii copilului, suprapunând fragmente de istorii trecute și prezente narate.

Martori, vecini și reputații

Ancheta la fața locului se efectuează în puține cazuri. Ea coincide cu cercetarea faptelor, dar și cu obținerea de mărturii de la vecini sau de la alte persoane din comunitate cunoscătoare ale părților aflate în litigiu. Mărturiile se conturează în jurul a două teme principale: reputația celor doi tineri în parohie și legitimitatea legăturii. Martorii sunt chestionați cu privire la atitudinea bărbatului față de fată, gesturile, frecvența întâlnirilor, familiaritatea. Dar nu numai atitudinea bărbatului contează, ci și conduita femeii este la fel de importantă pentru că parohia urmărește atent comportamentul fiecăruia. Adjectivele atribuite fiecărei etape descriu nu numai intenția unei relații, ci și răspunsurile partenerilor. Curtarea include anumite gesturi particulare ce pot fi cu ușurință recunoscute și înțelese de cei din jur. De fapt, ele le sunt adresate vecinilor și celorlalți bărbați de înșurat din comunitate care trebuie să recunoască că fata este deja angajată și nu mai poate accepta curtea altcuiva. În funcție de ritualul urmat, comunitatea decide dacă băiatul avea gânduri serioase, „au avut-o ca pe o soție“, sau numai s-a distrat și „mergea la ea ca la o cârciumă“. „O coabitare socială fără constrângeri este imposibil de imaginat“¹³⁸,

¹³⁸ N. ELIAS, *La société de cour*, Calmann-Levy, Paris, 1974, p. 303.

iar tinerii se supun normelor nescrise ale comunității în care trăiesc¹³⁹. Comunitatea, la rândul ei, împarte responsabilitățile în funcție de comportamentul fiecăruia. Când Dumitra, din satul Crăsani, județul Ialomița, se prezintă la judecată, pe lângă tată, mamă, rude, ea este însoțită de două vecine, Dumitrana și Iana, gata să jure că Barbu, prin comportamentul său, a lăsat tuturor să se înțeleagă că este gata să se însoare. Retragerea băiatului și mai ales negarea faptelor nu-i sunt de folos în fața zdrobitoarelor mărturii ale rudelor și ale vecinătății care atestă intenția comportamentului, acceptând tacit conduita fetei, înșelată, ca toți ceilalți, de aparențele unui ritual marital¹⁴⁰.

Ochiul colectiv știe să împartă responsabilitățile cu precizie, plecând de la simplul comportament al tinerilor. Când Necula din satul Rașii, județul Ialomița, strigă și se lamentează acuzându-l pe Tudor că noaptea ca un „tâlhar“ i-a călcat casa „hoțește“, în timp ce el era plecat la câmp, „spăimântându-i și siluindu-i fata“, când Tudor se apără jurând că nu se știe vinovat, satul întreg mărturisește că adevărul este cu totul altul, iar fata și holteiul sunt deopotrivă implicați și deopotrivă vinovați: „că părâtul ar fi făcut stricarea feciorii fetei cu adevărat, dar însă nu cu sila precum tată-său arată, ci cu a ei voie, mai vârtos aflându-se om în casă când s-au săvârșit fapta cu voia fetei, fără a face nimeni strigare“¹⁴¹. Martorii aduși chiar de tată șterg din gravitatea acuzațiilor, denunță sperjurul băiatului, schimbă cursul întregului proces care de la pedeapsă grea (cerută de Necula) se reduce la eterna și banala învoială.

¹³⁹ Pentru detalii vezi Constanța VINTILĂ-GHIȚULESCU, „Vecini, reputații și control social în societatea românească (sec. XVIII)“, *RIS*, nr. 8, 2003–2005.

¹⁴⁰ BAR, mss. 636, ff. 96^v–97^r, 30 octombrie 1781.

¹⁴¹ BAR, mss. 651, mss. 137^v–138^r.

Acuzațiile masculine trebuie la rândul lor să fie susținute, probate cu martori. Când un bărbat acuză aruncând vorbe de genul „ar fi avut petrecerea necinstită“ și din acest motiv nu vrea s-o ia de soție, tribunalul îi cere să aducă martori care cunosc „politiia desfrânată“ a fetei în cauză. Dumitru, holteiu din mahalaua Sfânta Vineri, aduce la Mitropolie șapte martori care susțin că Maria din mahalaua Popa Cozma n-a fost fecioară la prima lor împreunare. Martorii sunt toți nu din mahalaua unde fata își are locuința, ci vecini și tovarăși de afaceri ai băiatului. Iată-i, așa cum au fost transcriși în condica Mitropoliei: „Ioniță ișlicar i Ioniță cojocar i Chiriiac cojocar i Iane lipsca-nul și cu meșteșugu condoragiu i Gheorghe cojocar i Marco bărbieru i Lazăr croitoru toți aceștia din mahalaua Sfântu Gheorghe cel Vechi“. Mărturia lor este unanimă: „jăluitoarea este cu ponosuri dă umblete rele“. Solidaritatea masculină este evidentă, dar aici este vorba în același timp și de o solidaritate de breaslă, toți mici meșteșugari și probabil cu strânse legături comerciale cu tatăl băiatului, Gheorghe neguțătorul, care își are prăvălia tot în mahala. Mărturia lor s-a conturat în jurul cinstei și a comportamentului fetei pe care probabil unii au frecventat-o, dat fiind eticheta de prostituată pe care i-o atribuie fără să reflecteze prea mult¹⁴².

Mărturia se creionează în jurul comportamentului manifest al fiecăruia, așa cum este el perceput de vecini sau de alți martori, subliniind anumite trăsături, nuanțând anumite aspecte, punctând diferența între ceea ce se știe, ceea ce s-a văzut, ceea ce s-a auzit, ceea ce s-a aflat de la alții. Dacă comportamentul Mariei din mahalaua Argintarilor este vizibil și clar pentru toți vecinii, nu același lucru se întâmplă în cazul Saftei din mahalaua Fântâna Boului. Ambele cârciumărese, cele două fete sunt descrise diferit în aceleași circumstanțe: un proces

¹⁴² BAR, mss. 3932, ff. 20^{r-v}.

de seducție intentat clientului asiduu și „îndrăgostit“. Maria este percepută de vecini ca o fată destrăbălată care mănâncă, bea, dansează „cu unii, cu alții, cu străini“, cu cine se nimește în cârciumă. Safta este mai degrabă slujnica supusă care servește clienții, dar fără „să se amestece“ cu ei, nici nu părăsește cârciuma în compania lor. Iată așadar două comportamente diferite în același context, trebuie însă specificat că în primul caz mahalagii vecini mărturisesc și denunță, nemulțumiți de atitudinea fetei care le tulbură deseori liniștea somnului. În cel de-al doilea caz sunt tovarășii acuzatului; ei se arată destul de reținuți în declarații pentru a nu-l inculpa pe cel care îi chemase să-l apere: „iar cu ochii noștri n-am văzut făcând alte fapte, nici cu numitul Tănase, nici cu alții. Iar că au luat-o Tănase și a u dus-o la altă casă am auzit de la alții“¹⁴³. Se marchează diferența între „ochii care au văzut“ și ceea ce a circulat ca bârfă la un moment dat prin mahala.

Se fac mărturii asupra comportamentelor, conduitelor, gesturilor. Se povestesc scene, se redau cuvinte, se descriu poziții, locuri, fapte, timpuri. Se poate privi peste gard, prin gaura cheii, pe fereastră, prin gura podului, din frunzișul copacilor. Gemetele, suspinele, vorbele pot fi auzite din spatele ușilor, din dreptul ferestrelor, de pe prispă, de sub pat.

Într-o seară, „după lăsata secului de postul cel mare“, căutându-și prietenul, Gheorghe holtei este fără să vrea martorul unei scene pe care o povestește apoi cu dezinvoltură: „într-o seară, chemând dumnealui vornicul Golescu pe un Marin slugă a dumnealui, și nefiind Marin aici, eu am mersu să-l caut. Și ducându-mă pân grădina dinapoia casilor ce să vecinește cu casa numitei Catrinii, am văzut pă numitul Marin cu numita Catrina, într-acea grădină, în scaieți, săvârșind păcatul amândoi“. Fără să stea prea mult pe gânduri, îi strigă: „Marine, te

¹⁴³ BAR, mss. 636, f. 78^r, 31 august 1781; mss. 638, f. 120^v, [10 august 1783].

cheamă boierul!“ La rândul său Marin îi răspunde fără prea mare jenă: „Fugi de aici, că viu acum!“ Gheorghe continuă scena care i se pare cât se poate de normală: „Și depărtându-mă de acolo, în urmă au venit și el și s-au dus la stăpână-său. După acia, trecând trei zile la mijloc, am avut și eu cu dânsa a face păcatul“, probabil în spatele aceleiași grădini, în aceiași scaieți¹⁴⁴. În acest caz, acuzatul nu este nici Gheorghe, nici Marin, ci Antonie, slugă boierească, care, ca și tovarășii săi, a păcătuț într-o seară cu Catrina printre scaieții din spațele casei. Catrina a ales pe unul dintre ei, dar ar fi putut fi la fel de bine alege pe oricare altul. Așadar prin mărturisirea acelorași fapte bărbații se apără, atenuând gravitatea acuzațiilor, anulând veridicitatea acestora, schimbând în fapt cursul procesului ce se redirecționează către acuzatoare.

...,și văzând că nu voi lua nimic“...

Raporturile dintre bărbați și femeie ajung să devină o marfă ce poate fi ușor „negociată“. Femeia își oferă trupul în schimbul promisiunilor de căsătorie, cel mai adesea, sau în schimbul altor mici cadouri. Nerespectarea termenilor „contractului“, sau mai bine zis a sorocului – „mi-au promis că după Paște ne vom lua“ –, implică apelul la o a treia parte, cu ajutorul căreia se speră că se vor putea pune în practică promisiunile date. 85 din cele 210 cazuri s-au încheiat cu acceptarea unei învoieli, de cele mai multe ori propusă chiar de clericii de la Mitropolie. Sub pretextul evitării jurământului, părțile sunt sfătuite să se împace. Efectele negative ale prestării unui jurământ strâmb sunt accentuate, împricinații sunt înfricoșați și chiar amenințați cu impunerea unor pedepse mult mai aspre. Pe de altă parte, clemența mitropolitului se manifestă

¹⁴⁴ BAR, mss. 644, ff. 229^r, 17 iunie 1803.

cu larghețe ori de câte ori apare ocazia. Chiar dacă bărbatul este nevinovat și gata să presteze jurământul, mitropolitul îl convinge că ar fi mai bine să ajungă la o înțelegere cu jăluitoarea și s-o miluiască cu o sumă de bani, dată fiind starea ei de „scăpătăciune și sărăcie“. Și asta după ce mitropolitul insistase asupra căsătoriei dintre cei doi. Dacă nu reușește să-l înduplece pe bărbat, fie că este vinovat sau nu, să-i dea ceva femeii din fața lui, mitropolitul se apleacă chiar el asupra nefericirii acesteia, impresionat mai ales de sărăcie. Suma nu depășește niciodată 50 de taleri, ea este echivalentă cu ceea ce ar ceda un bărbat vinovat. Mila este mai totdeauna justificată ca „un ajutor la măritiș“. Acest ajutor nu este însă acordat tuturor fetelor care au pierdut procesul. Selecția este aleatorie și depinde probabil de dispoziția Prea Sfinției Sale. De exemplu, el o miluiește pe Maria, fata unui preot din Valea Călugărească, județul Prahova, cu 50 de taleri, deși aceasta câștigase procesul¹⁴⁵. Am putea presupune că această „milă“ se datorează meseriei tatălui, preot, deci în custodia Bisericii, obligată să-și sprijine slujbașii. Dar o face și în alte cazuri care nu mai au nimic de-a face cu Biserica.

Tocmeala (sau învoiala) ar putea fi considerată o răscumpărare a virginității fetei. Seducătorul are, potrivit discursului din jalbă, obligația morală de a înzestra fata pe care a înșelat-o cu promisiuni de căsătorie. „Prețul virginității“ este în realitate un ajutor material cu care fata speră că se poate mărita mai ușor. Dacă Pravila prevede înzestrarea în raport cu poziția socială a fetei, în practică observăm că „zestrea“ apare ca o continuă negociere între părți sub atenta supraveghere a Bisericii și că suma reflectă mai degrabă poziția socială a băiatului și capacitatea economică a acestuia. „Zestrea“ oferită de seducător este în realitate mult mai mică decât o zestre normală

¹⁴⁵ BAR, mss. 643, f. 38^v.

și infinit mai mică decât cea prevăzută de lege. Dacă tocmeala poate fi văzută ca o pedeapsă suportată de bărbat, atunci ea este mult mai blândă, în comparație cu prevederile codului de legi. Chiar dacă lasă impresia că favorizează femeia, în fapt bărbatul este cel favorizat, protejat. Cu o vacă, trei rochii, sau 20 de taleri scapă de confiscarea averii, de ocnă, de pedeapsa capitală; prevederi destul de grave ale legii scrise pe care mulți dintre ei nici nu le cunosc, la care, de altminteri, judecătorii nu fac apel decât în cazuri extrem de rare. Totodată, nu trebuie uitat că aceste învoieli se desfășoară prin mijlocirea mitropolitului, soborului, ispravnicilor, judecătorilor: o soluție impusă de tribunal și transformată în practică prin intensă ei utilizare de-a lungul întregii perioade studiate. O învoială dusă până la capăt și pusă în aplicare se datorează judecătorilor-arbitri.

Deși mulți pârâți își recunosc vina, ei refuză totuși să plătească pentru „greșeala comisă“, considerând că au plătit după fiecare întâlnire sau că femeia s-a oferit de bunăvoie. Unii se revoltă și își strigă nemulțumirea, afirmând că nu înțeleg de ce trebuie să plătească numai ei sau de ce să plătească când fata este la fel de vinovată prin acceptarea actului. Alții sunt săraci pur și simplu și nu au de unde ceda o vacă și-o rochie. Cum relațiile au loc înaintea căsătoriei, bărbatul se află încă sub tutela economică a tatălui, și până la urmă din patrimoniul comun s-ar rupe o parte pentru a acoperi o „greșeală“, deci familia întreagă fiind nevoită să suporte și să accepte „paguba“.

Suma este sugerată de către clerici plecând de la situația financiară a acuzatului. Astfel, Lila din Buciumeni, județul Ilfov, primește de la Neagu din Buftea, același județ, 20 de taleri și o vacă¹⁴⁶; fecioria Mariei din Măgura, județul Vâlcea,

¹⁴⁶ BAR, mss. 641, ff. 192^v–193^r.

valorează „o rochie și o vacă“. Dar pentru că fata a insistat pe o ghiordie, procesul a fost reluat și în final fata are haina dorită¹⁴⁷; negustorul Ioniță îi oferă Sandei, cu care are doi copii, 400 de taleri, o casă și toate hainele pe care i le-a făcut cât au fost împreună. Suma este considerabil mai mare atunci când la mijloc se află copii. În funcție de numărul acestora, ea crește sau scade. Ianache, holteiul din Ștefești, județul Ialomița, este obligat de instanță să-i plătească Ștefanei 850 de taleri, bani pentru răscumpărarea fecioriei, dar și pentru întreținerea copilului¹⁴⁸.

Prea Sfinția Sa părintele mitropolit își folosește cu abilitate puterea de convingere. La sfârșit, după ce părțile au fost prelucrate în taină și separat, fiecare are convingerea că acel compromis propus este cel mai bun și că se află în avantaj față de adversar. În acest caz, Prea Sfinția Sa încearcă să impună soluția pe care o are deja în minte cu „armele“ pe care chiar femeia i le oferă în jalba sa. Iată cum o convinge pe Sanda, țărancă din Poiana Lungă, județul Dâmbovița, să accepte învoiala de mai sus. După cum singură mărturisește, femeia a acceptat toate avansurile bărbatului și pentru că spera să se căsătorească, „și dumnealui întâmplându-se a veni după neguțatorie pă acolo, m-am îndrăgit cu dumnealui amăgindu-mă cu firea că-l voi lua drept bărbat, fiind eu fată“. Mai întâi, mitropolitul o convinge că o astfel de căsătorie este imposibil de realizat, date fiind diferențele sociale dintre ei. Așadar fata ar trebui să renunțe la pretențiile sale de căsătorie și să accepte ceea ce i s-a propus, mai ales că „împreunarea mea cu dumnealui au fost cu voia mea“. Dacă insistă, ea poate pierde totul și atunci, decât nimic, mai bine banii¹⁴⁹. De altfel, multe dintre ele recunosc că decât să piardă, renunță la căsătoria

¹⁴⁷ BAR, mss. 4024, ff. 37^v.

¹⁴⁸ BAR, mss. 645, ff. 122^v–123^r.

¹⁴⁹ BAR, mss. 641, f. 122^v, [23 februarie–26 februarie 1795].

visată și acceptă compromisul. „Dar socotindu-mă eu și văzându-l cu totul spre a face jurământ și văzând că nu voi lua nimic au stăut părinții clerici mijlocitori către tată-său de l-au făcut și mi-au dat taleri 15 bani gata și o vacă și un gonitor“, mărturisește Maria din Tântava, județul Ilfov¹⁵⁰.

De cele mai multe ori fetele știu că nu pot conta pe o căsătorie, chiar dacă o doresc. Înainte de a ajunge la judecată s-au convins de irealitatea cererii lor în urma disputelor avute cu acuzatul și familia lui. Abandonate pe prisma casei seducătorilor de către propriile familii, multe sunt alungate cu ciomagul, bătute, ocărate, hulite. Și atunci de ce au mai apelat la actul de justiție? Ce le poate oferi? Un acord, un pact economic care să le „îndulcească“ situația, să le ajute să spere într-o viitoare căsătorie. Actul de justiție este o umilință publică pe care din răzbunare, împinse de familii, din sărăcie, multe îl suportă fără să facă cel mai mic comentariu. Umlința și supușenia sunt însă vizibile în fiecare linie a unei învoieli, dat fiind că femeile vin acolo pregătite să accepte orice, important fiind să nu plece cu mâna goală. Pretențiile lor se schimbă în funcție de pârât, de judecători. Dacă în jalbă își afirmă și își argumentează pretențiile de căsătorie, în fața judecătorilor încep deja să se manifeste primele îndoieli asupra realității împlinirii acestora și se lasă convinse de necesitatea unei învoieli. „Și văzând că nu voi lua nimic“, iată vorbele magice care reușesc să le facă să renunțe la căsătorie și să accepte un „altceva“.

La tribunal, bărbații devin adevărați detractori, „vrăjmași“ gata să le devoreze; refuzul malițios și batjocoritor al acestora le convinge că o „căsătorie cu sila nu se poate face“. Dezamăgirea profundă se citește în cuvintele Saftei din Urluiani, județul Teleorman, sedusă și apoi abandonată de Gheorghe, care sătulă de judecată, de umilință, renunță practic la orice pretenție: „cu bunăvoia mea l-am iertat de jurământ (de vreme

¹⁵⁰ BAR, mss. 638, f. 181^v.

ce n-au vrut să mă ia întru căsătorie) și l-am lăsat în plata lui Dumnezeu“¹⁵¹.

Cunoscând firea oamenilor și mai ales pentru a evita alte procese și reluarea neînțelegerilor după părăsirea instanței, învoiala devine întotdeauna un act scris dat la mâna fetei. Acest act poartă „semnătura“ fetei și a rudelor care au însoțit-o. „Semnătura“ este de fapt numele iscălit de către diacul de cancelarie, dar întărit de degetul persoanei respective: „însă eu iscălindu-mă mai jos mi-am pus numele și degetul în loc de pecete“. Amprentele digitale însoțesc numele persoanelor care au trecut prin fața tribunalului. Alteori, când documentul este numai o transcriere în condica cancelariei mitropolitane, amprentele digitale sunt înlocuite cu mici pete de cerneală pe care logofătul le desenează în dreptul numelor. Sau același logofăt desenează mici cercuri. Toate acestea marchează trecerea prin fața instanței și acceptarea unei soluții, acordul pentru restabilirea ordinii sociale.

Bărbatul primește și el un act scris atunci când el este cel care are câștig de cauză. De asemenea, învoiala nu este numai un act scris, ea se tranzacționează pe loc sub ochii judecătorilor. Această practică s-a impus deoarece odată reîntorși acasă, partea care a pierdut procesul refuză să-și asume datoriile stabilite în fața instanței și certurile reîncep, plimbările pe la tribunale se reiau. Banii sunt dați deplin în mâinile celui care a câștigat, dar celelalte obiecte cerute nu sunt întotdeauna la îndemână, așa că ele sunt prinse în actul de învoială. Se stabilesc termene, se dau soroace, se acordă răgazuri: „pe care bani i-am primit pă deplin în mâna mea, și vaca cu gonitorul să aibă a mi le da acasă“¹⁵².

Dar pentru că nu au încredere unii în alții și pentru că autoritatea lucrului judecat nu există, jăluitori și pârâți insistă pe

¹⁵¹ BAR, mss. 638, ff. 28^v–29^r.

¹⁵² BAR, mss. 638, f. 181^v.

întărirea actelor de către mitropolit: „la care dând fierbinte rugăciune au întărit și cu pecetea Prea Sfinției Sale spre mai bună adevărîță și pohtind și părinții clerici l-au întărit cu iscăliturile“.

Învoiala include și o latură punitivă. Tribunalul, prin tocmeala realizată, a reușit să stingă un conflict, să restabilească un echilibru. Cum oamenii sunt totuși destul de complicați și nu se supun decât cu greu unor pacte sociale, în sentința finală sunt introduse și „amenințări“ penitențiale care să-i sperie pe actorii sociali și să-i facă să reflecteze de două ori înainte de a relua pricina. Amenințările sunt adresate în egală măsură bărbaților și femeilor, responsabili sau nevinovați în comiterea actului. „Să fiu pedepsită cu bătae politicește și nici la judecată zisele mele în seamă să nu se ție“¹⁵³, este amenințată Maria integrând și memorând eventuala pedeapsă ce i-a fost repetată în instanță, apoi iterată în rezoluția finală. „Atunci să mă pedepsească după Pravilă ca un stricător dă feciorie, făcându-mă judecata ca și fără de voia mea să mă cunune cu numita“, admite Ene¹⁵⁴. „Iar care din noi nu să va țină de acest așezământ și ne vom mai scula la vreo judecată politicească sau bisericască să fim izgoniți cu bătaie și cu gloabă“, se supun deciziei soborului Ion croitorul și Zamfira din București după ce au transformat dragostea lor într-o „roche de alagea și-o căldare“.¹⁵⁵

Jurământul

Jurământul este soluția pe care soborul o alege după ce a epuizat toate celelalte mijloace de convingere. Acceptarea lui se face în cazul în care nu există nici un fel de probă care

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ BAR, mss. 641, ff. 90^v–91^v.

¹⁵⁵ BAR, mss. 640, f. 6^v.

să susțină acuzațiile jăluitoarei sau apărarea pârâtului¹⁵⁶. El este propus de părți ca soluție necesară pentru descoperirea adevărului. Acuzați sau acuzatori pot face apel în egală măsură la prestarea jurământului pentru a-și susține veridicitatea spuselor.

Jurământul este pus în scenă cu ajutorul corpului și al cuvântului și capătă valoare numai în prezența martorilor. Sacrul este indispensabil în prestarea unui jurământ, el nu există decât în interiorul sacralui. Din acest motiv, jurământul este administrat numai de către Biserică și în prezența slujitorilor ei. Orice persoană care a acceptat jurământul ca probă importantă în descoperirea adevărului este trimisă la Mitropolie pentru a presta jurământul și a primi actul scris cu descrierea ritualului și a gesturilor prestatorului. Condițiile ținute de cancelaria mitropolitană păstrează o serie de documente cu procese care nu țin de competența Bisericii, dar care ajung la ea datorită necesității prestării jurământului. Acceptarea unei astfel de probe îl leagă pe individ direct de divinitate. El poate scăpa de acuzațiile aduse pentru moment, dar își încarcă sufletul nu numai cu un păcat care poate fi trecut cu vederea la Judecata de Apoi, păcatul cărnii, ci și cu un sperjur cu atât mai grav, cu cât el este făcut într-un loc sacru și într-o atmosferă sacră. Dacă cei din jur pot fi păcăliți, Dumnezeu nu, iar răzbunarea sa nu va întârzia să apară. Oamenii cred cu tărie în răzbunarea divină și mai ales în Judecata de Apoi. Legenda culeasă de mitropolitul Neofit Cretanul în preumblările sale prin țară din vara anului 1735 demonstrează acest lucru¹⁵⁷.

¹⁵⁶ În Franța, de exemplu, jurământul își pierde eficacitatea în cadrul unor astfel de litigii, el trebuie să fie însoțit de alt tip de probe în care martorii ocupă locul central. Véronique DEMARS-SION, *Femmes séduites et abandonnées au XVIIIe siècle. L'exemple du Cambrésis*, pp. 285–310.

¹⁵⁷ „Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei Neofit I Cretanul“, traducere și prezentare de Mihai CARATAȘU, Paul

Prestarea jurământului se face în orice zi a săptămânii, atunci când se judecă o pricină. Actorii ar putea fi încadrați în schema propusă de François Billacois: un oficiant, un public, un destinatar și un jurător¹⁵⁸. Preotul este cel care se ocupa de respectarea cu strictețe a etapelor jurământului. Dar el, singur, nu poate acorda autenticitate ritualului. Numai soborul are acest drept, iar preotul rămâne un oficiant cu rol de administrare a ritualului. Publicul este format din clericii soborului, părinții părților implicate, tovarăși, martori, prieteni. Ei transformă jurământul într-un act public¹⁵⁹. Jurământul se face întotdeauna în prezența persoanei care a făcut recurs la acest tip de probă, persoana căreia îi este adresat. Ea trebuie să răspundă dacă „s-a mulțumit“, cu alte cuvinte dacă renunță la acuzații. Judecătorii sunt interesați s-o convingă să nu mai reia procesul și „să nu mai supere pe numitul (acuzatul) și auzul urechilor Voastre (instanța) cu astfel de pricini“. Mulțumirea sa este foarte importantă în restabilirea ordinii sociale. Recursul la jurământ implică încrederea în individul care urma să jure. Până în ultima clipă, femeia crede că bărbatul care o înșelase nu va avea curajul să-și ascundă vinovăția în spatele unei probe atât de dificile din punct de vedere spiritual.

Bărbați și femei au deopotrivă dreptul de a presta jurământ. Chiar și un cleric poate face apel la jurământ, atunci când o acuzație apasă asupra sa, iar alt tip de probe pentru a-și arăta nevinovăția nu există. În cazul proceselor de seducție, femeia

CERNOVODEANU și Nicolae STOICESCU, în *BOR*, tom 98, nr. 1–2, 1980, pp. 259–262. Vezi explicații în Constanța VINTILĂ-GHIȚULESCU, „Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine du XVIIIe siècle“ în I. BĂLUȚĂ și C. VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs*, ed. cit., pp. 77–111.

¹⁵⁸ «Rituels du Serment: des personnages en quête d'une «voix off», în *Le Serment*, volum editat de Raymond VERDIER, CNRS, Paris, 1991, vol. I, pp. 23–33.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 25.

cere jurământul în lipsa altor probe și ca o ultimă soluție în aflarea dreptății: „jăluitoarea răspunse, zicând că să jure preotul cum că nu se știe vinovat la fapta păcatului și va rămânea în pace și nesupărat“. Desfășurarea ritualului presupune pregătirea sufletului, a trupului și a locului sacru. Nu există o preferință pentru o biserică anume. Pentru că pricinile se judecă la Mitropolie, slujbașii acestei instituții preferă biserica din incintă pentru că le este la îndemână. Părțile primesc un soroc de trei zile pentru a reflecta asupra efectelor spirituale ale unui jurământ strâmb și pentru a se pregăti sufletește. După expirarea răgazului, cele două părți merg în biserică. Aici are loc o a doua pregătire spirituală, când un pasaj din Biblie este citit, iar preotul le cere actanților să renunțe la acuzații și să se împace. Urmează prestarea jurământului, când o serie de „obiecte-simbol“¹⁶⁰ sunt folosite pentru a scoate în evidență importanța spirituală a actului. Băiatul, în fața fetei, jură cu mâna pe Evanghelie că nu se știe vinovat. O serie de alte gesturi însoțesc actul: îngenuncherea în fața altarului sau a icoanelor, semnul crucii, sărutarea Evangheliei, a crucii și a sfintelor icoane. Textul pronunțat nu ne este cunoscut, ci doar o formulă care reduce întreg ritualul: „a jurat că nu se știe vinovat cu numita“. Oficiantul are misiunea de a observa gesturile și mimica jurătorului. El informează organele de judecată dacă jurământul s-a făcut „fără nici o sfială“ sau dacă jurătorul n-a putut duce la capăt ritualul. Observațiile sunt trecute într-un act scris, întărit cu semnăturile clericilor. Alături de prestator se află și martorii, în cazul preotului Toma, de exemplu, „cei-lalți preoți de la Sfântu Gheorghe, tovarășii numitului preot“ care „au fost față de au văzut cu ochii săvârșirea jurământului“¹⁶¹. Acest act îl absolvă pe acuzat de orice vină. El poate reveni la viața normală ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. XVII.

¹⁶¹ BAR, mss. 640, f. 19^v.

Mitropolitul Dositei constată în anafora din 1792 că prea mulți bărbați acceptă cu ușurință prestarea jurământului pentru a scăpa de cerințele fetelor. Se observă că unii dintre acuzați prestează jurăminte false fără să se teamă de mânia divină și de ziua Judecății de Apoi. Pe de altă parte, chiar comportamentul împricinaților în fața instanței ridică o serie de semne de întrebare cu privire la sinceritatea lor. Dacă într-o primă fază a cercetării ei sunt gata să presteze jurământ pentru a scăpa de acuzații și ajung chiar până în fața altarului, în cele din urmă renunță, în ultimul moment, și acceptă învoiala propusă de clerici. Să fie oare vorba de o manipulare a instanței pentru a ajunge la un compromis cât mai aproape de dorințele și posibilitățile acuzaților? Sau constrângerile spirituale presupuse de acest tip de probă s-au diluat vizibil la acest sfârșit de secol? O parte din răspuns ni-l oferă mitropolitul Dositei care constată că jurământul este acceptat cu ușurință de tineri pentru a scăpa de „păra fetelor“ și fără a se gândi la căință sau judecată divină¹⁶².

De multe ori totul este pregătit pentru săvârșirea jurământului, dar fata îl oprește pe acuzat gândind că răzbunarea se poate abate nu numai asupra lui, ci și asupra ei. Și în mijlocul bisericii îi cere să se oprească, preferând să piardă decât să-și încarce propriul ei suflet cu teribilul blestem. Ileana din mahalaua Arhimandritului trăiește cu Ioan Brașoveanul de șase ani, dar când acesta nu vrea s-o ia de soție sub pretext că n-a fost fecioară în prima noapte, fiind gata chiar să jure în fața clericilor, cedează și renunță la toate pretențiile ei de căsătorie. „N-am vrut nici într-un chip ca să-l las să jure pe numitul Ioan, socotindu-mă ca niște tineri ce suntem să nu să facă vreo vătămare de suflet ori la mine sau la el, ci dânn bunăvoia mea, nesilită de nimenea, față fiind și părinții clerici și alte obraze de cinste, cum și mumă-mea, am primit ca să-mi dea

¹⁶² V.A. URECHIA, *op. cit.*, IV, p. 102.

numitu taleri 60 și să lipsească jurământul de la mijloc¹⁶³, acestea sunt discursul și reacția fetei. În fapt, teama de răzbu-narea divină se amestecă cu teama de a pierde orice, de a nu rămâne după șase ani cu nimic, ba chiar cu „ponos“. Așadar nu trebuie luat în considerare numai factorul religios, ci și cel economic, la fel de important în aceste intervenții care opresc la jumătate prestarea unui jurământ, acceptându-se compro-misul inițial, propus deja de tribunalul ecleziastic.

Dacă bărbații sunt bănuți de sperjur, în aceeași situație se află și femeile, care în disperare de cauză trec peste orice și acceptă să jure orice cu speranța de a câștiga ceva aici pe pământ și în viitorul imediat. Calea din satul Deasul, județul Teleorman, jură cu mâna pe Evanghelie și în fața părinților clerici că Grigore din același sat i-a promis căsătoria. Peste ani, când se mărită cu un altul, femeia recunoaște că a mințit cu ani în urmă aruncând acuzații mincinoase asupra bărba-tului: „când au fost atunci la măritarea mea, am și mărturisit drept înaintea Prea Sfinției Sale părintele mitropolit pă cum cu rău și cu năpastă am fost năpăstuit pă numitul Grigore la fapta curviei ce arătam“. Căința Calei, mărturisirea păcatului sperjurului și asumarea greșelii îi aduc iertarea bisericească prin citirea unei „molitve de iertăciune“¹⁶⁴. Pentru mulți alții însă nu se cunosc date astfel încât să se poată trasa o hartă a sperjurului; acesta rămânând de fapt o problemă între individ și divinitate. Deși atrage atenția asupra implicațiilor spirituale, Biserica nu mai poate face mare lucru în lupta cu timpul.

¹⁶³ BAR, mss. 640, ff. 38^{r-v}, 3 noiembrie 1791.

¹⁶⁴ BAR, mss. 636, f. 16^{r-v}. Vezi cazul lui Tudor din Rașii, județul Ialomița, care jură fără sfială că n-a avut împreunare cu fata lui Necula din același sat. La reluarea procesului, sătenii îl dau de gol susținând „că pârâțul ar fi făcut stricarea feciorii fetei cu adevărat“. Pentru a fi iertat, el trebuie să accepte pedeapsa canonică prescrisă de sobor. BAR, mss. 651, ff. 137^v–138^r.

Virginitate: onoare și dezonoare

Onoarea feminină se definește în funcție de puritatea sexuală a fetei și de păstrarea fidelității conjugale a femeii măritate. Aceasta structurează și determină un întreg comportament în care controlul limbajului, al trupului, al minții sunt la fel de importante. Fata trebuie să-și păstreze fecioria, să fie modestă și supusă. Să nu se aventureze în afara spațiului controlat de familie, rude, vecini. Pitacele ecleziastice insistă până târziu în secolul al XIX-lea pe buna conduită a tinerei în familie, parohie, comunitate. Tați și mame sunt sfătuiți să se implice și să contribuie la menținerea ordinii domestice prin înconjurarea fetelor cu o „educație“ în care controlul ocupă locul principal. Copilă la 12–14 ani când începe să fie curtată, fără minte, mai supusă „patimilor“ decât un băiat, mai puțin stăpână pe sineși, ea are nevoie de ochii celorlalți pentru a fi avertizată asupra pericolului, pentru a fi protejată, ajutată să înțeleagă. Din acest motiv curtea ar trebui să se desfășoare întotdeauna în prezența unei a treia persoane, din acest motiv ar trebui măritată atunci „când vremea i-a sosit“ fără să mai aștepte sau să prelungească un soroc ce natural nu mai poate fi prelungit.

Am văzut că fata sedusă poartă o parte din responsabilitate în jocul seducției, iar clericii notează adeseori sec că vina deflorării îi aparține în parte ei și părinților care n-au știut s-o supravegheze, s-o sfătuiască cum trebuie să-și păzească cinstea și mai ales s-o mărite la timp. Onoarea lor este terfelită pe ulițele satului, purtată din gură în gură de vecini, discutată, analizată, disecată la cârciumă, la porțile bisericii, la fântână. Din acel moment fiica lor va fi o fată „cu ponos“, „cu nume și zvon“, „stricată“, „ca o curvă“. Ea va fi asociată cu o femeie ușoară, oricând gata să răspundă și altor bărbați.

Și totuși dezonoarea adusă de deflorarea spontană sau voită a unei fete este mai complicată decât pare la prima vedere.

Dacă rușinea deflorării este atât de mare, de ce este transformată într-o afacere publică prin prezentarea ei în justiție? Publicitatea din jurul actului social și juridic în același timp ar duce la lărgirea numărului celor care sunt informați de reputația fetei și ar scădea deci posibilitatea de a mai găsi un potențial partener în cercul restrâns al satului, mahalalei sau micilor vecinătăți. De ce nu se păstrează „secretul“ în interiorul familiei sau la nivelul parohiei? Părinții și jăluitoarele flutură această dezonoare prin fața justiției, accentuând gravitatea statutului persoanei în mijlocul comunității. „Cu ponos“, „ca o curvă“, „cu nume și cu zvonu“, fata poartă stigmatul dezonoarei pe frunte, „gura lumii“ o sancționează și o aruncă în marginea comunității printre cei lipsiți de considerație socială. Toată această retorică din jurul onoarei/dezonoarei are o logică: manipulând una sau alta, femeia încearcă să-și apere propriile interese.

Poate oare un câștig de cauză să antreneze și o „reparare“ a onoarei pierdute? Învinovățirea și recunoașterea publică a faptei de către bărbatul acuzat șterge această dezonoare? Da și nu în același timp. Câștigarea unui proces îi aduce recunoașterea veridicității acuzațiilor sale, iar vina se divide în mod egal între parteneri, apoi „despăgubirile materiale“ o pot ajuta să ofere altcuiva un „preț“ în locul virginității pierdute. Una dintre fete spune la un moment dat: „au mijlocit părinții clerici dă m-au miluit numitul cu taleri 40 să nu rămâiu dă totul scârbită“¹⁶⁵. Tocmeala acceptată de bărbat presupune recunoașterea culpabilității masculine și micșorează întru câtva vina feminină. „Pata“ rămâne pe obrazul ei, chiar dacă nu este marcată cu fierul roșu. Gura lumii îl va pune în gardă pe orice bărbat ar accepta-o cu privire la aventurile ei, care au traversat

¹⁶⁵ BAR, mss. 643, f. 51^r.

comunitatea la un moment dat. Că lucrurile stau astfel ne-o spun angajamentele în care претендентii unor astfel de fete se angajează ca pe viitor să nu le „reamintească nimic din trecutul lor“, lipsa virginității să nu devină subiect de ceartă sau de bătaie. În fapt, acești bărbați sunt obligați să șteargă din memorie o parte neplăcută din viața acestor fete. Chiar dacă ar vrea s-o facă, ceilalți membri ai comunității sunt acolo pentru a le aduce aminte cu cine s-au însurat.

Printr-un proces, părinții încearcă să obțină cel puțin un ajutor material, un preț al virginității. Șansa de a se căsători cu altcineva scade considerabil, din acest motiv fata și părinții insistă pe o despăgubire materială cât mai mare care prin cuantumul ei să atragă totuși pe cineva. Pierderea unui astfel de proces aduce cu sine nu numai pierderea unor recompense materiale, dar și defăimarea fetei și a neamului ei: „să rămâie fata lor ca o curvă“, sună sentința mitropolitului în procesul dintre Maria fata și Pavel flăcăul din Izvoare, județul Vlașca¹⁶⁶.

Onoarea bărbatului are de suferit numai atunci când ocupă o poziție socială diferită de cea a acuzatoarei sau atunci când are un renume în comunitate. O jalbă este precedată de zvonurile și bârfele care circulă în parohie pe seama legăturii amoroase existente între cei doi. Uneori, chiar femeia lansează aceste zvonuri pentru a-l șantaja pe acuzat în speranța că acesta de rușinea lumii nu va ajunge la un proces și va continua s-o întrețină. Astfel Ilinca, prostituată renumită, din mahalaua Poarta Târgului de Afară, profită de relația ei cu Andronie vameșul pentru a stoarce de la acesta cât mai mulți bani. „Ca să nu mai categorisească numele pârâtului, fiind om cinstit“, mitropolitul îi recomandă să-i dea femeii ceva

¹⁶⁶ BAR, mss. 638, f. 151^r.

bani. Dar aceasta nu are de gând să renunțe atât de ușor și dă altă jalbă, știind bine că Andronie ține foarte mult la reputația lui. Așadar, „cunoscându-l cu putere de chiverniseală și om cinstit, socotise ia că cu acest fel de pornire îl va înfricoșa de a-i da oricât îi va cere dă cheltuială ca să nu-și strice ipolipsisul“¹⁶⁷.

Văduva Arghira din mahalaua Colțea din București cunoaște foarte bine avantajele unei „bune politii“, încrâncenarea cu care fiecare individ încearcă să și-o apere, dar și vulnerabilitatea ei. Fostă amantă a ciubuciului Ispas, ea îl șantajează ori de câte ori are ocazia amenințându-l cu scandal în public, cu jalbe la mitropolit și la domn. „Ipochimen de cinste“, cu casă și prăvălie, Ispas cedează într-o primă fază și, pentru a evita scandalul și dezonoarea, îi dă 50 de taleri. Știind că poate obține mai mult, văduva creează scene după scene pe care le aruncă în joc în funcție de context. Aflând că Ispas s-a căsătorit, Arghira îi face o vizită. Iată cum o descrie reclamatul: „m-am pomenit la săptămână cu numita la casa mea, unde după ce înaintea soției mele, luați de o săptămână, m-au ocărât și m-au necinstit căutând am sparge casa“. Nu se descurajează când jalbele ei sunt respinse rând pe rând atât la Mitropolie cât și la divan, ci merge mai departe mizând pe impactul vizual al scandalului și pe defăimarea cotidiană. Așa că îl „înfricoșează“ cu „supărări și necinste la prăvălia lui“. Dimineața devreme îl pândește când deschide obloanele și sosește și ea când clientela începe să se adune pentru a-și arunca acuzațiile, insultele și blestemele. Scenele adună trecătorii și mai ales vecinii care nu scapă nici un detaliu: „ducându-se pârâta Arghira la prăvălia lui în târgu, și el prinzând de veste, fiindu-i rușine de neguțatori s-au ascuns, iară pârâta l-au necinstit cu feluri de ocări nesuferite, făcându-l de rizil

¹⁶⁷ BAR, mss. 3934, ff. 8^v–9^v, 3 martie 1802.

în mijlocul neguțătorilor, în uliță, căutându-l și păn prăvălie, și încă cu mare strigare întru auzul și al soți[i]i lui, și a mușteriiilor dinprejur“. După toate aceste scene, Ispas se vede nevoit să facă apel la justiție care surprinde foarte bine jocul Arghirei: „[gânde] că cu acest fel de pornire îl va înfri-coșa pă jăluitor de a-i da oricând îi va cere de cheltuială ca să nu-și strice ipolipsisul“¹⁶⁸. Având ceva de apărat, reputația, negustori, căpitani sau chiar meșteșugari se tem vizibil de implicarea într-un scandal public. Ei se lasă șantajați numai pentru a evita o dezonoare publică, dar acceptarea îi împinge într-un cerc vicios care riscă să nu aibă finalitate imediată. Dar pentru bărbați reputația sexuală nu are aceeași importanță ca și pentru femei. Virilitatea este valorizată, ea este cea care contează mai mult în ochii celorlalți bărbați.

A-și pierde virginitatea este echivalent pentru o fecioară cu pierderea onoarei și devine cea mai gravă „greșală pe care o putea comite“¹⁶⁹. O fată dezonorată este „devalorizată“¹⁷⁰ în schimbul matrimonial și potențialitatea unei căsătorii scade considerabil. E adevărat că limitele sursei de care dispunem nu ne permit să observăm dacă aceste fete s-au căsătorit, cu cine, în ce moment și cum evoluează relația conjugală. Doar ceva mărturii ici și colo, fragmentare, când o astfel de fată, ascunzându-și deflorarea, ajunge să se căsătorească, iar soțul revoltat divorțează puțin după. Sau când, o fată sedusă, trecând apoi prin etapa prostituției, se căsătorește, dar din diverse motive se ajunge la divorț, iar soțul își argumentează jalba reluând și povestind toate aceste episoade din viața trecută a soției.

¹⁶⁸ BAR, mss. 3934, ff. 70^r–71^v, 17 iulie 1803.

¹⁶⁹ Véronique DEMARS-SION, *Femmes séduites et abandonnées*, pp. 163–164.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 173.

„Căsătorie cu ponos“

Din cele 210 cazuri în care fete, femei sau văduve au cerut cu tărie căsătoria așa cum bărbatul le promisese înainte de a le seduce, doar 34 au câștig de cauză și primesc ceea ce și-au dorit cel mai mult. Fiecare din cele 34 de căsătorii își are propria poveste plină de peripeții. Căsătoria a fost soluția propusă de mitropolit pentru toate cuplurile venite, fie că bărbatul era sau nu vinovat de toate acuzele aduse, fie că era sau nu el cel care avusese sau nu relații apropiate cu jăluitoarea. Dar insistențele mitropolitului sunt dozate în funcție de problemele fiecărui cuplu, de gravitatea acuzațiilor. Atunci când nu există motive serioase, când tinerii sunt apropiați ca vârstă, stare socială și au mai avut și dragoste înainte de a ajunge la tribunal, soborul și Prea Sfinția Sa nu mai pot fi convinși că soluția optimă pentru cei doi nu este căsătoria.

Într-o primă fază bărbatul respinge căsătoria, dar după „sfaturile primite de la părinții clerici“ el pare convins și acceptă. Odată întors în sat, refuză să ducă la bun sfârșit nunta promisă și sfătuit de data aceasta de familie, fuge așteptând potolirea lucrurilor. Iată-l pe Oprea din București, îndrăgostit de fata căpitănesei Ioana, care acceptă în fața instanței s-o ia în căsătorie, dar „când au fost să se cunune au făcut rugăciune ca să i să dea soroc dă 3 zile până va înștiința pă tată-său ca să să afle la nuntă, fiindcă lui nu i se întâmplă de cheltuială“. Crezându-se în bunele sale intenții, holteiul primește sorocul cerut. El profită însă, fuge și se ascunde. Nici mama văduvă, împovărată cu alte fete de măritat, nu se lasă păcălită de tertipurile holteiului, și insistă la spătărie să-l găsească pe „tâlhar“. Adus din nou la Mitropolie, tânărul își reia promisiunea, dar din nou cere un răgaz necesar venirii tatălui său la nuntă. Bineînțeles că se folosește de acest nou răgaz pentru a fugi și a se ascunde, ajutat de această dată chiar

de tată. Când a treia oară apare la judecată, clericii îl întreabă ce are de gând. Indecis între înzestrare și căsătorie, Oprea alege în cele din urmă să se însoare¹⁷¹.

Staico holteiul este și mai încăpățânat. După câteva zile de închisoare promite că se va căsători și cere răgaz până după post, „fiind în păresimi“. Dar postul terminat, termenul trecut, băiatul nu are de gând să treacă la fapte, așa că Stanca se plânge din nou marelui agă. Chestionat din nou, iată ce răspuns dă: „că de luat o voi lua, dar casă cu mine nu va face, zicând eu că nu va scăpa zdravănă din mâinile mele sau cu viață și încă voi lăsa-o și voi fugi“. Din nou cele câteva săptămâni petrecute la gros îl fac să se răzgândească și „decât să pier la închisoare am primit fără nici un fel de pricină și voesc ca să mă cunun cu numita Stanca“. Soborul îl obligă să adauge în angajamentul său următoarele: „toată viața mea să am a trăi bine cu dânsa“¹⁷².

Pentru a evita astfel de situații, bărbatul se obligă în scris că va face nunta, i se fixează soroc și se merge mai departe prin stabilirea cu precizie a datei: „și ne-au pus soroc ca după Paști să ne cununăm“, mărturisește Neculai din Târgul Cucului, după ce înainte mitropolitul îl obligase să schimbe inele de logodnă cu fata sedusă, în prezența membrilor soborului pentru a pecetlui simbolic acordul încheiat¹⁷³. Pentru alții găsește chiar naș și-i obligă să officieze cununia în București, convins fiind că odată întorși la casele lor aprobarea dată de frică poate fi retractată și conflictul reînceput.

Dar cum „dragoste cu sila nu se poate“, cum „taina nunții“ este un lucru foarte important, Biserica nu insistă. Nu același lucru se întâmplă în spațiul laic unde judecătorii sunt mult mai tranșanți, mult mai grăbiți să rezolve într-un fel sau altul

¹⁷¹ BAR, mss. 3932, ff. 76^v–77^r, 23 iulie 1800.

¹⁷² BAR, mss. 638, f. 194^v, 2 mai 1784.

¹⁷³ BAR, mss. 4024, f. 13^v.

o problemă atât de complicată cum este iubirea. Pe vremea domnului Nicolae Mavrogheni (1786–1790), bărbatul, vinovat sau nu, plătește mai degrabă pentru faptul de a se lăsa acuzat. Odată intrat în vizorul justiției domnești, nici una din „îngăduințele“ justiției eclesiastice nu-i mai este permisă. Simpla acuzație îl transformă în vinovat, iar neacceptarea împăcării cu femeia acuzatoare îi atrage pedeapsa: bătaie, ocnă, căsătorie silită. Cunoscându-i „faima“ și nevrând să ajungă la ocnă, o serie de flăcăi cedează acceptând orice compromis și chiar căsătoria cu forța.

Astfel Constantin Poenarul, mic boier de peste Olt, este silit să se căsătorească cu Maria, nepoata popii Cozma din Dărmănești, județul Prahova, deși răscumpărase fecioria fetei într-un proces anterior cu 40 de taleri și 2 grămezi de fân. Rudele fetei, profitând de faima domnului redeschid procesul și căsătoria se face. Vodă îl amenință pe tânărul june că „de nu o va lua, va să-i taie și capul“. Procesul se rejudecă peste 8 ani, când Maria îl aduce din nou în fața instanței pe motiv că a părăsit-o la 6 zile după căsătorie. Despărțirea este imediat acordată, dar mitropolitul Dositei nu se poate abține să nu-l apostrofaze cu următoarele cuvinte: „trebuia cum a lipsit domnul Mavrogheni din țară, să-și fi căutat dânsul izbrânirea acestei pricini, iar să nu o lase într-atâta curgere de vreme nădăjduind că-l are de bărbat.“¹⁷⁴ Se observă foarte bine această implicare a laicului în problemele individului, deși i le cedează Bisericii. În același timp este de remarcat grija Bisericii care încearcă să-și apropie nu numai cauza, ci și individul gata să-l ajute, gata să-l sprijine, gata să-i ofere o soluție.

Nunta este o taină administrată de Biserică și care trebuie să rămână în spațiul religios și nu trebuie batjocorită, mânuită,

¹⁷⁴ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. VI, pp. 421–423, 31 iulie 1794.

murdărită de laicii care nu-i cunosc importanța. Discursul ei se conturează din ce în ce mai clar pe măsură ce domni, boieri sau numai simpli slujbași se amestecă, decid, căsătoresc cu forța. La nivel local, mai ales, ispravnici și judecători se pronunță în acest sens, cununând și căsătorind cupluri în care bărbatul este amenințat, bătut, închis, în care consimțământul este obținut „în silnicie“. Astfel de situații sperie Biserica, care își sfătuiește slujbașii să cerceteze cu grijă și „cu mare luare-aminte“ fiecare caz, fiecare partener, fiecare jalbă. Dincolo de simpla cercetare, de simple sfaturi să nu se amestece, „să nu îndrăznească mai mult“. Dar mai presus de toate să încerce să evite implicarea politicului sau și mai rău să se purceadă la o colaborare cu acesta: „sau să dai vreo supunere zabitului locului politicesc a da vreo voie de a face căsătorie silită“. În plus, consimțământul tinerilor începe să capete importanță, iar Biserica să țină cont de acordul ambelor părți, de înclinarea fiecăruia, de dorințele exprimate sau nu cu voce tare. Taina nunții „este mare“ și hărăzită „numai acelor care întru plăcere și dragoste să însoțesc“, ea nu poate fi obținută prin „siluirea canoanelor“, prin „sminteală“ sau „năpăstuire“¹⁷⁵.

Alte procese rejudecate după mazilirea domnului Mavrogheni dovedesc că învoielile sau căsătoriile au fost acceptate de frica pedepsei cu moartea. Unii dintre ei au plătit sume mari de bani pentru a-și păstra celibatul, alții pentru a-și păstra reputația sau pur și simplu pentru a nu ajunge în închisorile puterii¹⁷⁶. Acuzațiile aduse de Anastasia din București lui Dumitrașco definesc cel mai bine maniera de a profita de pe urma unei practici cu valoare de normă. Anastasia îl acuză pe Dumitrașco că i-a înșelat fata, deflorând-o și dezonorând-o;

¹⁷⁵ BAR, mss. 4027, ff. 83^{r-v}, 16 iunie 1828; ff. 95^{r-v}, 12 februarie 1829.

¹⁷⁶ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. IV, pp. 105–108, 10 și 12 octombrie 1791.

vodă Mavrogheni propune fie s-o înzestreze, fie să se căsătorească cu ea. Băiatul fuge nemaiașteptând rezultatul cercetării, știind că „domnul Mavrogheni după cum îi era firea de atunci [...] cununa cu sila“. Surpriza se produce patru ani mai târziu, la 3 martie 1794, când mama insistentă reia procesul. De data aceasta acuzat este fratele flăcăului, neguțătorul Sfetco. Acuzațiile sunt destul de grave, că și-a ajutat fratele să fugă și că i-a mituit pe toți judecătorii pentru a-i acoperi dreptatea. Procesul este redeschis, vechile documente readuse la lumină, vechii judecători interogați. Păstrarea anchetei din anii '90 îi ajută pe părinții clerici să vadă că, de fapt, fata era fecioară, așa cum rezulta din raportul trimis de la schitul de maici unde fusese cercetată, așadar acuzațiile de acum fiind false¹⁷⁷.

„Căsătoria cu ponos“ se dovedește a fi un proces destul de anevoios în care răbdarea tuturor este solicitată, dar oamenii nu au răbdare, mai ales partea păgubită. Intențiile tânărului nu sunt niciodată clar definite, căci ele pot fi retractate, amendate, sporite. „Curtat“ de fată, de părinți, de clerici, el își poate spori pretențiile, își poate anula deciziile anterioare, într-un cuvânt este stăpânul jocului. Umilă, supusă, sedusă, fata așteaptă, „trage nădejde“, bate la porțile justiției atunci când lucrurile se schimbă mai repede decât prevăzuse. Părinții fetei strigă cu disperare că nu se poate „să o înșele cu vorbe și pă ticăloasa fii-mea să o lase cu zvon i cu copil dă gât și înșelată de un șiret ca el“¹⁷⁸. Tribunalul ecleziastic încearcă să fie împăciuitoare, să găsească de fiecare dată soluții, să stingă conflictul, să ofere sfaturi: „am mijlocit cu îndăstulă sfătuire pârâtului ca să o ia pă fată în căsătorie, mai vârtos aflându-se amândooă părțile iertați. Și pârâtul nicicum nu primi a o lua.

¹⁷⁷ DANIC, mss. 140, f. 141^v–142^v.

¹⁷⁸ BAR, mss. 3932, ff. 62^{r-v}.

La care ni să pare a fi cu cale, în vreme ce nu voește a o lua dă soție să fie silit a o înzestra.“¹⁷⁹

Nu trebuie deloc neglijată problema zestrei. Acceptarea unei astfel de căsătorii îi dă îndrăzneală bărbatului să se tocmească, să pretindă mai mult, să amenințe că de nu primește „zestre îndăstul“ o lasă și fuge. La rândul său, se vaită că el este sărac și n-are cu ce hrăni o gură în plus (sau două), dar dacă părinții fetei se îndură să-i dea boi, vaci și moșii, el o ia. Nunta făcută, acordul încheiat, ginerele își poate arăta din nou nemulțumirile: cu zestrea în brațe, soția este retrimisă la casa părintească cu vorbă să mai ceară peste ce-a primit¹⁸⁰. Sau cere și stabilește propriile reguli cu privire la comportamentul soției, vizitele socrilor, relațiile cu cumnații. Vrând, nevrând părinții sunt nevoiți să semneze „așezământ“ ce cuprinde „cum să se urmeze petrecerea traiului“ din care ei sunt excluși.

Se poate bine observa că astfel de căsătorii negociate în fața tribunalului nu sunt durabile și mai ales debutează deja cu un scandal. Siliți, sfătuiți, amenințați, încântați, bărbații cedează în cele din urmă și se lasă antrenați într-o căsătorie. Indiferent care ar fi fost sentimentele partenerilor înainte, traversarea unui proces unde s-au spus vrute și nevrute, unde s-au făcut acuzații false sau adevărate, grave sau mai puțin grave, unde denigrarea celuilalt a constituit miza, toate acestea

¹⁷⁹ BAR, mss. 3932, ff. 41^{r-v}.

¹⁸⁰ Vezi procesul dintre Costandin, fiul lui Moise vătaf și Voichița Cireșeanca Văleanca, mama Mariei. Seducătorul negociază la sânge, pretinzând aceeași zestre pe care o primise fiica cea mare la căsătorie. Mama încearcă să pună în lumină diferențele sociale, ea boieroaică de seamă în târgul Vălenilor de Munte, el fiul unor parveniți care ar trebui să se mulțumească cu ceea ce i se oferă și mai ales să fie recunoscător pentru mezialianța obținută „tâlharește“ prin seducerea și „îmborțoșarea“ tinerei. BAR, mss. 642, ff. 66^v-71^r, 14 iunie, 5 iulie, 16 septembrie și 3 octombrie 1795.

i-au schimbat iremediabil pe cei doi. Astfel încât ca soț și soție continuă disputa „la ei acasă“ sau abandonează fugind în lume. Multe dintre jăluitoare o recunosc: „că cununie cu sila nu să poate face, socotind că în urmă nu va fi viață bună între noi“ și preferă învoiala propusă de părinții clerici¹⁸¹.

Părinții și seducția

Părinții intră deseori în acest joc al seducției și de cele mai multe ori își poartă la tribunal propriile ambiții, propriile orgolii ignorând dorințele sau sentimentele celor pentru care se află acolo. Într-o primă etapă, ei încurajează relația dintre tineri, ba chiar insistă pe stabilirea celor doi împreună¹⁸². Ruperea bruscă a acestei relații apare pentru mulți dintre ei ca o dezonoare adusă familiei pentru că nu trebuie uitat că totul se joacă în mijlocul comunității, sub ochii vecinilor, mahala-giilor, sătenilor. Curtea făcută fetei are o anumită semnificație și îi îndepărtează pe ceilalți potențiali pretendenți odată ce aceasta și-a exprimat preferințele pentru un anumit partener. Neconcretizarea acestui ritual naște bănuieli, incită gura lumii să șușotească, să analizeze, să interpreteze. Explicațiile, reconcilierile și arbitrajele publice sunt necesare pentru a sparge reticența existentă între familiile implicate în „dragostea“ ce din motive diferite se transformă în litigiu. Părăsirea fetei devine un afront, iar fata, chiar dacă a greșit, este membră a grupului familial, onoarea ei este parte din onoarea familiei. Deflorată, însărcinată sau cu un copil, ea este admonestată, pedepsită, bătută de tați, frați sau unchi, dar în rare cazuri îndepărtată din familie. Problema ei solidarizează familia, rudele, prietenii care acționează într-un singur glas. Seducția

¹⁸¹ BAR, mss. 643, f. 93^r.

¹⁸² Vezi BAR, mss. 641, ff. 49^v–51^r, 30 februarie 1794.

devine o afacere a întregului neam, disputa fiind mutată din sat sau mahala în curtea Mitropoliei.

Există însă și relații pe care familiile nu le cunosc. Fata se îndrăgește cu un oarecare din sat și temându-se probabil de atitudinea părinților păstrează secretul. Unii dintre ei chiar declară că „n-au simțit când au avut întâlnire“ și află surprinși destul de târziu, când fata este însărcinată sau când holteiul se căsătorește cu o alta, iar fata abandonată cere cu disperare ajutor.

Rareori fata se prezintă singură la tribunal. Din umbră acționează mamele, tații, frații, mătușile, unchii și alte rude mai mult sau mai puțin apropiate familiei. Prezența lor poate fi dovedită de „semnăturile“ de la sfârșitul documentelor, chiar dacă pe parcursul desfășurării procesului existența lor este deseori ignorată. Cel mai adesea, fata este susținută în demersurile ei de către mamă. Existența unui bărbat în casă nu o împiedică pe mamă să preia inițiativa, să folosească toate micile relații de care dispune, să insiste să i se facă dreptate. Sau tați care construiesc jalbe, uitând să treacă numele fetei, iar deflorarea devine un afront adus lor, o ofensă ce nu poate fi îndreptată decât prin pedepsirea exemplară a „mișelului“ ce s-a obrăznicit, semețindu-se la cinstea sau zestrea ce i s-ar putea oferi. Să-l ascultăm pe Necula din satul Rașii, județul Ialomița, revoltat, furios că Tudor i-a sedus fata: „având o copilă de vârstă, cerând-o el și eu nevrând să o dau după dânsul, din pizmă și răutate au pus gând rău ca să-și bată joc de casa mea, fiindcă acum în trecutele zile găvind cu mult prălej, când eu lipsind la câmp după luncă, carele dinpreună și cu un Dobre tovarășu său viind noaptea și călcând casa hoțește, fiind fata singură, au intrat înăuntru și apucând-o și-au bătut joc de dânsa, stricându-i fetiia cu zoru ca un tâlhar. Din care această nesuferită urmare și siluire ce au făcut fetii atunci s-au spăimântat, și el tare sperindu-se

foarte dă jăluirea fetii după cum adevărul mărturiilor ce mi-au dat la mână arată. Și așa ticălosul, văzându-mă într-atâta necaz și nevoi, la vârsta și starea ce mă aflu acum cu casa și copila în ponosul oamenilor am căzut aici la Sfânta Mitropolie unde judecându-mă cu dânsul, fiind față și fata. După mijlociri dă isterisiri ce au lucrat mi s-au făcut mare năpăstuire și nedreptate, căci până a nu să face mai întâi vreo amăruntă cercetare, ori aici sau acolo la fața locului, după urmările lor, l-au apărât judecata făcându-l pă dânsul din vinovat bun și pe noi din drepti strâmbi.“ Respins la judecată sub pretext că aceste pricini nu se mai judecă conform nizamului ce fusese dat în 1805 (procesul se judecă în 1808), Necula nu se lasă și nici măcar nu-i trece prin cap să abandoneze o așa luptă. Acasă, în sat, conflictul este în plină dezvoltare: tatăl amenință, holteiul se laudă, rudele se aliază și scandalul se află pe buza prăpastiei. Câteva zile mai târziu, Necula dă jalbă la marele divan, reluând toată istoria și exprimând fără sfială întreaga sa furie împotriva celui care după părerea lui l-a necinstit, lamentându-se, improșcând cu insulte, oferind soluții, construind hiperbole: „dar însă cum au făcut acest vrăjmaș de om dă mi-au bastardășit noaptea casa ca un tâlhar precum arăt mai sus, ci la cele ce dă bunavoia lor să amăgesc și în urmă să căiesc, ci fiindcă el ca un dușman ce mi-au fost mai asupra-mi cele rele. Totdeauna să laudă în sat și își bate joc zicând că are bani și nu îi iaste voia să știe dă nimeni, că dă și să cortorosește. Dă aceia fierbinte mă rog marelui divan să să milostivească asupra ticăloșiei mele să fie prea cinstită poruncă spre a să orândui mumbașir strajnic dă unde să va cuveni ca mai întâi să facă cercetare în frica lui Dumnezeu acolo în fața locului prin vecinii dinprejur și alte mărturii dă faptele și urmările noastre. Și apoi să-l ia să-l aducă aici ca să stăm cu dânsul dă față să-mi aflu dreptatea, atât la aceasta, cât și lui să i să facă cuviincioasă răsplătire spre pilda și altora,

ca să nu calce altădată casele oamenilor și să împresoare noaptea fetele creștinilor să le batjcorească cu de-a sila, care nici turcii, nici alți ostași nu fac unele ca acestea.“ Nizam ne nizam, la cererea marelui divan, mitropolitul reia cercetarea și astfel constată că tinerii nu sunt nici unul, nici altul atât de nevinovați cum încercaseră să se prezinte: holteiul jurase strâmb deși se împreunase cu fata, iar fata mințise atunci când strigase în gura mare „că cu silnicie se întâmplase totul“, ci cu voia ei, în casă, noaptea, în prezența altor membri ai familiei; așadar dacă n-ar fi vrut ar fi avut toate mijloacele pentru a se apăra. Până la urmă tatăl reușește să scoată 150 de taleri de la holtei, ceea ce presupune o recunoaștere a vinovăției sale, vinovăție cunoscută, de altfel, de tot satul care tocmai descâlcise pentru părinții clerici natura relației¹⁸³.

De partea cealaltă, în familia holteiului, tatăl este cel care influențează decizia fiului. El este cel care-l sfătuiește să se opună, motivele fiind și ele diverse. În toamna anului 1795, conflictul dintre Matei și Belcin aprinde satul Cioacile din județul Râmnicu Sărat. Țăran înstărit, cu slugi și ceva avere, Belcin îi cere lui Ioniță să-și ducă la bun sfârșit promisiunile de căsătorie date fiicei sale, Voica, prin săvârșirea nunții. Cei doi s-au îndrăgit multă vreme și au început chiar o viață sexuală împreună, în secret. Când sarcina a devenit vizibilă, anturajul a reacționat imediat: tatăl și-a luat fiica și-a lăsat-o pe prispa casei seducătorului, cunoscut de tot satul. Ioniță și-a primit aleasa, știindu-se vinovat, dar sub presiunea familiei și mai ales a tatălui o alungă după numai trei zile. De rușine, de teamă, Voica se refugiază în pădure unde naște un copil, ucis, nu se știe din ce motive, de argatul ce-o însoțea. Este momentul care declanșează un adevărat război între cele două familii avându-i în frunte pe Belcin și Matei, tații și deci șefii clanurilor

¹⁸³ BAR, mss. 651, ff. 137^v–138^v, 27 octombrie 1808.

respective. Opoziția înverșunată a lui Matei îl poartă pe Belcin mai întâi la ispravnicii de județ, mai apoi la episcopia Buzăului și în sfârșit la Mitropolie. Înfruntarea dintre cele două familii este evident o înfruntare între capii familiilor pentru că tinerii se dovedesc gata să se căsătorească, dar nu pot trece la act din cauza dezacordului părinților. Soborul pricepe foarte repede că „toată pricina este din cauza tatălui“, adică Matei, și încearcă să favorizeze cuplul. În acest moment cuplul este cel care contează, dat fiind că nu există motive reale de neconstituire a unei familii, existând acordul de principiu al partenerilor. Amenințat că va fi dat pe mâna lui Vodă, dacă nu-și dă acordul, Matei se vede obligat nu numai să-și accepte nora și zestrea acesteia, ci și să alcătuiască o „zestre“ echivalentă pentru fiul său, mai mult, să participe la oficierea cununiei care urmează a se concretiza pe loc. Toate acestea sunt cuprinse în angajamentul său, din care iată un fragment: „fiindcă fii-miu Ioniță, din învățătura mea, nu vrea nici într-un chip a lua pă Voica, fata numitului Belcin întru căsătorie, să am a-i da toată voia a o lua, neoprindu-l întru nimic ca unul ce este și vinovat cu dânsa, dându-i și părțica ce i să va cădea din casă. Și să aibă a să cununa aici în București, cu numita fată, cum și după ce va merge acasă să-i las a trăi cu liniște neamestecându-mă întru nimic la traiul lor, ci încă să-l mai ajut cu ce îmi va mai da mâna după puteri.“¹⁸⁴

Diferențele sociale constituie un motiv temeinic pentru neacceptarea unei căsătorii, chiar dacă părinții nu s-au opus în mod evident frecventării tinerilor. Real sau ireal, statutul social pe care și-l construiește fiecare familie mai întâi în propria imaginație și apoi în comunitate joacă un rol important

¹⁸⁴ BAR, mss. 641, ff. 151^v–154^v, 16 și 18 februarie 1796. Pentru alte exemple spectaculoase vezi și BAR, mss. 636, ff. 109^v–110^r, 2 februarie 1782.

în antrenarea părinților în a-și manifesta vizibil opoziția. Deși abia perceptibile pentru istoricii de azi, pentru ei, cei din trecut, diferențele sociale sunt clare și fiecare familie ține la prestigiul ei, la statutul social pe care a reușit să-l impună în comunitate. Mitropolitul cunoaște orgoliile acestor familii și le „prelucrează” separat, oferindu-le argumente pro și contra în funcție de soluția pe care vrea s-o impună. Dacă diferențele sociale sunt într-adevăr foarte mari, el pune accentul pe necesitatea unei învoielii între părți. Dacă orgoliul este mai mare decât diferența socială presupusă, el se ocupă de familia care se opune, mergând de la sfaturi la amenințări.

Zapisul de împăcare angajează întreaga familie, „eu și rudeniile mele”, el fiind făcut în nume individual, dar și în numele familiei care se angajează să respecte toate clauzele înțelegerii. Aceste prevederi sunt luate pentru a evita reluarea plăngerii din îndemnul vreunei rude, dar și pentru a pune capăt vendetelor personale. Dacă procesul se desfășoară într-un cadru juridic aflat sub controlul puterii, răzbunarea antrenează familiile, rudele și prietenii afectând, de fapt, ordinea din comunitate.

Fuga fiului trece responsabilitatea procesului pe umerii capului familiei. Mai întâi, familia primește soroc de câteva zile spre a-și căuta și a-și aduce fiul la judecată. Dacă este de negăsit, după cum se întâmplă în toate cele șapte cazuri, tatăl preia greșeala fiului și îl reprezintă în instanță în fața familiei fetei. Opoziția atrage după sine pedeapsa. Popa Radu este aruncat în închisoarea Mitropoliei pentru fiul său care nu este de găsit, iar fata vrea cu orice preț căsătoria cu acesta și nu o învoială. Dar după ceva timp, când speranțe să mai apară nu sunt, ea acceptă cei 100 de taleri, iar preotul este eliberat¹⁸⁵. Tot tatăl execută și sancțiunea aplicată fiului, de

¹⁸⁵ BAR, mss. 4024, f. 79^v.

cele mai multe ori o învoială privind înzestrarea fetei, ceea ce înseamnă că el trebuie să se ocupe de plată în sorocul fixat în zăpis.

Copiii din flori

Bastarzii rezultați din aceste legături ilegite nu sunt lăsați la voia întâmplării de către instanța de judecată. De altfel, una dintre cerințele fetei-mame este aceea ca bărbatul să-și asume responsabilitatea creșterii copiilor. Dovedirea paternității se rezumă de cele mai multe ori la întrebări simple ce se pun presupusului tată asupra implicării lui în relație. Bărbatul neagă, într-o primă instanță paternitatea, aruncând întreaga vină asupra femeii pentru că, deși țiitoarea lui, nu și-a păstrat „cinstea împreunării numai cu el“, ci „a mers și cu alții“. Și în acest caz el nu mai poate fi sigur dacă copilul este sânge din sângele lui. În acest moment, acuzatoarei i se impune acceptarea probei jurământului. Safta jură, cu mâna pe Evanghelie, că copilul pe care îl poartă în pânțece este al lui Apostol cojocarul și că odată devenită femeia lui, ea și-a păstrat „cinstea“ și „n-a mai avut împreunare și cu alții“, așa cum o acuză bărbatul în încercarea de a scăpa de mamă și copil¹⁸⁶. Sarcina și nașterea unui copil constituie o etapă decisivă în supraviețuirea cuplului. Asumarea unor noi responsabilități îl sperie pe bărbat care alege acest moment pentru a se retrage.

Instanța încearcă să împartă responsabilitatea creșterii copiilor ambilor părinți, în ciuda faptului că nu sunt căsătoriți. Repartizarea acestora se face în funcție de reputația și puterea economică a fiecărui părinte în parte. Dacă mama se bucură de o proastă reputație în comunitate, ea păstrează copiii doar

¹⁸⁶ BAR, mss. 643, f. 124^v.

în primii ani de viață, după care vor fi încredințați spre creșterea tatălui. Dar dacă este femeie cinstită, tatăl are obligația de a-i plăti o rentă lunară numai și numai pentru creșterea copiilor până când aceștia vor fi capabili să muncească și să-și câștige singuri existența. În cazul fetelor, tot tatăl are obligația de a le înzestra și mărita. Astfel, Ilie croitorul din București recunoaște că este tatăl unei fete de un an, dar refuză să se căsătorească cu Zmaranda văduva. Femeia, împovărată cu alți trei copii, rezultați dintr-o căsătorie anterioară, pornește din nou jalbă, nemulțumită de întârzierea plății promise: „dar pentru creșterea copilei mică ce iaste netăgăduită la judecată de dânsul, la judecată au spus că iaste a lui, și ni s-au hotărât ca pentru creșterea copilii să-mi dea toată zioa zece parale, însă și pă anul trecut să-mi împlinească doiciia și cazna mea, după cum iaste știut ce trebuie la copil mic. Și până acum numitul zapciu nici o împlinire de bani nu mi-au făcut“. Instanța ecleziastică stabilește din nou atribuțiile tatălui, obligându-l ca în fiecare zi să-i plătească Zmarandei 10 parale până la măritișul fetei. Atunci el va trebui s-o mărite și s-o înzestreze „după starea și puterea lui“¹⁸⁷.

De cele mai multe ori, tribunalul înclină balanța către responsabilitatea masculină și îi încredințează în majoritatea cazurilor obligațiile economice ale creșterii și întreținerii unui copil, fixând lunar sau anual o anumită sumă. Ea variază: 5 taleri în primul an, 10 taleri în următorii doi ani¹⁸⁸. El poate primi chiar copilul, fie după ce a trecut de pericolul morții infantile, la trei ani, fie imediat la naștere: „când să va întâmpla a naște copil sau fată după socoteala vremi și a lunilor până la sorocul de nouă luni, atunci acel copil să aibă a și-l

¹⁸⁷ BAR, mss. 653, ff. 18^v–19^v, 25 iulie 1791.

¹⁸⁸ Este suma care se stabilește în procesul dintre Vlada și Dinu din satul Rădești, județul Muscel. DANIC, mss. 1558, ff. 37^v–38^r.

primi numitul Ioan ca să și-l crească“, se decide în cazul Feldei din Tingani, județul Teleorman¹⁸⁹. O astfel de măsură presupune recunoașterea din partea tribunalului ecleziastic a vulnerabilității poziției feminine: sedusă, deflorată, săracă, cu un copil în brațe, iată, așadar, o imagine care nu mai atrage lumea masculină, femeia iese în fapt de pe piața matrimonială și se poate îndrepta către prostituție, un pericol pentru ordinea socială. Din acest motiv, tribunalul încearcă s-o elibereze de sarcina unui copil, să-i dea o zestre minimă și s-o reintroducă în circuitul matrimonial, căci o fată măritată intră în același timp sub clopotul ordinii domestice.

Prezența unui copil este judecată de mamă ca o grea povară. Ea își poartă jalba pentru a cere ajutor în creșterea lui mergând până la abandonarea acestuia în brațele tatălui: „să-și ia copiii și să și-i crească“, reclamă unele dintre ele. Altele îi văd ca un real obstacol în propria lor supraviețuire, deoarece, mai ales în primii ani, le solicită toată energia, tot timpul, nemaiputând munci pentru a se întreține. Soluția încredințării nou-născutului la doică se practică mai ales în mediul urban unde mama, la rândul său, se angajează ca doică sau ca slujnică. Sarcina plății doicii este atribuită tot tatălui.

Veniți pe lume fără a fi doriți, „copiii din flori“, bastarzii sunt uneori respinși de ambii părinți. Pentru a evita un eventual infanticid, clericii se străduiesc să găsească cât mai repede o soluție viabilă: rudele, adopția și, în fine, Orfanotrofia. Dumitrana, din mahalaua sfântul Nicolae din Prund, își încredințează copilul spre „creștere la odobașa dă lipscani“. Nu-l poate păstra căci tatăl este soțul verei sale bune, așadar o relație incestuoasă¹⁹⁰.

¹⁸⁹ BAR, mss. 646, ff. 148^r–149^r.

¹⁹⁰ BAR, mss. 643, f. 33^r.

Neculae Mareș vs Ruxandra din București

Deja cu secolul al XIX-lea, analiza duhovnicescului departament devine din ce în ce mai sofisticată și mai atentă la toate elementele care ar fi putut să-l ajute să identifice sau măcar să stabilească responsabilitățile fiecărui părinte. Expertiza evoluează, probele se diversifică, iar discursul judecătorilor se pierde în comparații, analize, presupuneri, ipoteze. Tot acum, documentele devin mai vorbărețe, mai atente în a reține detalii, a prezenta fapte, și asta pentru că actorii se dovedesc mai inventivi, mai dornici să comunice, să-și etaleze întreaga viață, întreaga suferință.

Judecată și rejudecată, pricina dintre Neculae Mareș și Ruxandra (Lucsandra) ajunge să nu se mai termine, iar deciziile succesive și contradictorii miră chiar și instanțele ecleziastice. Începută sub Alexandru vodă Suțu (1819–1821), pricina este reluată în aprilie 1822, ca să se săvârșească abia în decembrie 1822. Motivul este același: cine își asumă grija copiilor? Fără să se căsătorească cu Ruxandra, Neculae Mareș o întreține ani buni ca țiitoare. „Într-acea lungire de vreme” s-au născut și trei copii „parte bărbătească”, pe care Neculae nu-i mai vrea și explică la judecată că are o oarecare bănuială: „apărându-se în jalba sa că nu ar fi copiii făcuți cu el, ci cea că ia fiind muere slobodă, iar fi dobândit cu deosebite obraze și că nu să îndatorează a crește acest fel de copii cu bănuială, nici a lua în silă muere care atâta vreme au trăit în chefurile sale, măcar că au fost și el unul dintre aceia cu care au făcut ia copil”. Atitudinea lui Neculae este contradictorie, incoerentă și mai ales inexplicabilă atât pentru mamă, cât și pentru judecătorii care în câteva rânduri tot încercaseră „să izbrănească” pricina, ba la dumnealor boierii divanului, ba la Prea Sfinția Sa episcopul Costandin al Buzăului, ba la părintele Troadas, vechil al Mitropoliei, și în sfârșit la Prea Sfinția

Sa episcopul Gherasim al Buzăului, proaspăt ajuns în scaunul episcopal.

Benedict Troadas adună „clirosul Sfintei Mitropolii“ și începe cercetarea, de față fiind atât jăluitoarea, pârâtul, cât și cei trei copii. Jalba Ruxandrei este citită cu voce tare: „Cu lacrimi jăluesc milostivirii Măriei Tale, că cruzimea copilăriei și multe făgăduieli ce și prin graiu și înscris mi-au dat Necula Mareș că va să mă ia dă soție m-am planisit de m-am înșălat cu numitu, avându-mă întocmai ca pre o soție. Deci am făcut trei feciori cu dânsul care câteștrei trăiescu și, în cea după urmă, văzându-mă împresurată dă copii și numitu cu pricinuiți dășarte apărându-să dă a să cununa cu mine, silită am fost de a mă jălui ca să-și împlinească făgăduiala și să-și poarte grija dă hrana și îmbrăcăminte copiii și de chiverniseala lor, fiind de acum înainte copii buni, dă învățătură. Și eu mijloc și putere de a-i îmbrăca și a plăti dascălul lor nu am.“ Judecătorul își începe interogatoriul și „la cuvântul ce zicea el că copiii sunt născuți cu bănuială și de adunătură, l-am întrebat de știe ia[r] pre altu cinevași care să fi fost încârdușit cu pârâta“. Mareș recunosc că nu știe, iar concluzia căzu cât se poate de simplu: „i se zise că dă vreme ce nu are nici o îndoială la aceasta să cunoaște că el este pricina nașterii acestor copii“, mărturie fără putere de contestare este „însuși tiposul lor“. Așadar asemănarea nu poate fi negată: nas, ochi, gură, urechi, bărbie sau sprâncene trădează ceea ce Neculae tot încearcă să nege. Cum pârâtul se apără cu înverșunare chiar și în fața evidenței declarate, i se cere Ruxandrei „vreo puțintică dovadă de împărînteasca atârnare către acești copii din partea lui“. Iar „puțintica dovadă“ se dovedi a fi o copleșitoare incriminare: trei scrisori trimise cu ocazia sau în preajma nașterii fiecărui copil: „din cea dintâiu, cu leat 815 aprilie 15, după ce ca un bărbat îi dă povățuiri de a să purta cinstit și credincios și a păzi dragostea neînpuținată

către dânsul, apoi o învață și mijloc cum să păzească acea dragoste, puindu-i înainte pă iubitul lor fiu, Vasilache, cel întâiu născut, că uitându-se la el să-și aducă aminte de ținerea sau legătura cu care i-au îndatorat nașterea lui. Iar în cea de a dooa, cu leat 818 octomvrie 29, arată cum că prin niște ipochimene i-au trimis taleri 53 pentru facerea unii sobe i pentru lemne de foc și poruncește să-l înștiințeze și pentru copii, de [ce] fac, de s-au mai împiciorogat Dumitrache (adică copilul cel de al doilea). În cea după urmă, aceluiași leat noembrie 30, zice că iar cu mare jelcuire că să va griji și pentru doica copilului al treilea a căruia naștere să apropia. Și era că după păcatele sale îi curge această împrejurare de copii și cum să roagă lui Dumnezeu cu hierbințeală pentru un prilej lesnicios al vieții lor și izbăvirea greșelilor.“

Scrisorile ni-l arată pe Neculae un tată grijuliu, dar deloc entuziasat. Dacă după primul copil se poate întrevădea o oarecare sensibilitate, cu cât numărul copiilor crește, cu atât se lasă copleșit de griji și mai ales de disperare. Se lamentează, se îndreaptă către Dumnezeu care l-a pedepsit pentru „păcatele sale“ cu atâția copii. De fiecare dată are însă grijă să le trimită bani, să se asigure că nu le este frig în prag de iarnă, să-i ușureze sarcina Ruxandrei cu angajarea unei doici. Respingerea copiilor și mai ales a Ruxandrei pare de neînțeles, deoarece scrisorile arată că totul se întâmplase „cu atâta legătură și ținere de dragoste de la unul către altul“, iar căsătoria poate că nu avusese loc din cine știe ce motive sau poate de „rușinea oamenilor“. Acestea sunt presupunerile și interpretările judecătorilor. Chiar dacă se apără cu „feluri de epita-uri“, cu „jălcuiri și năpăsturi“, Neculae nu-i poate convinge pe judecători că „izbăvirea“ pe care și-o dorea în finalul scrisorii nu este nimic altceva decât „dorirea ce avea el de săvârșirea cununii“, numai așa putea „să dobândească poftita izbăvire“. Fără să se țină cont de atitudinea bărbatului, se hotărăște

cununarea lor „joi ... fără dă a să da altă ascultare pricinuirilor lui cele dășarte“.

Cum socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg, nici hotărârea judecătorilor nu se respectă după ieșirea pe ușile tribunalului. Reîntors însurat și cununat în mahala, Neculae o instalează pe Ruxandra cu copii cu tot într-o casă cu chirie, le lasă ceva bani, nu prea mulți, 20 de parale pe zi, și pleacă la moșia sa în județul Sac. Vremurile sunt tulburi, turcii sunt în București, politia nu are stăpân, iar mama trebuie să se descurce singură, mai ales că tatăl nu mai vrea, după câteva luni, să plătească chiria casei. Abia instalat noul domn, Grigore Ghica (1822–1828), și o nouă jalbă i se adresează. Poruncă spre cercetare, răspuns că s-a cercetat și că sus-numitul ar trebui adus cu mumbașir de la moșie și obligat să-și vadă de nevastă și copii, mai ales acum în pragul iernii. Este 20 octombrie 1822. Din cine știe ce motiv, nici această hotărâre nu se respectă, iar la 4 noiembrie 1822, episcopul Buzăului, Gherasim, primește poruncă să cerceteze cazul și să găsească o soluție. Și tevatura reîncepe: aducere cu mumbașir, înfățișarea, întrebări și răspunsuri, explicații și argumentări, lamentări și năpăstuiuri, „plăsmuiri“ și „prihăniri dășarte“. Gherasim întocmește anaforaua către domnie despicând firul în patru, analizând la sânge fiecare amănunt: dacă un astfel de litigiu are legitimitate din moment ce astfel de „davale sunt ariditate cu dooă arhiereschi anaforale și hotărâri domnești“, cununia s-o fi făcut ea prin „judecată bisericească și prin hotărârea divanului“, dar în silnicie s-a făcut și fără acordul părților, dar „de vreme ce s-au și săvârșit cununia, sunt și trei copii la mijloc“, i se cere pârâtului „cu îndestule sfătuiri și îndemnare ca să o primească a o ținea soție“. Pârâtul respinge însă orice apropiere și „cu o mare sălbăticiune și urâciune asupra-i, zicându-i și vorbe aspre și zicând că [de să] va sili mai mult a o lua fuge într-alte țări străine, părăsindu-și patria“. Episcopul speră și cere ajutor prietenilor, rudelor, vecinilor puși să mij-

locească și mai ales să-l îmbuneze pe soțul „scelerat“, pe tatăl nemilos, dar nici gând, întrucât „urâciunea“ îl poate împinge la orice. Dacă îl scapă de căsătorie, acordându-i despărțirea, Gherasim nu-l poate absolve de grija copiilor, chiar dacă sunt făcuți „din curvie“. Termenii îndatoririlor paterne sunt clar stabiliți pentru a nu mai exista interpretări sau derogări: „iar pentru hrana, îmbrăcăminte și plata dascălilor și alte trebuințioase ale copiilor, găsim cu cale ca cu luminată poruncă a Măriei Tale, să fie silit numitul Neculae ca să dea pă fieșcare lună câte taleri 60, dând neguțător vrednic, de aici din politie, chezaș și răspunzător la vreme [pentru] numiți bani până ce vor veni copiii în vârstă de cinsprezece ani, când poate a să da la stăpân ca să chivernisească singuri. Sau să le pue capital de bani la o mână de neguțător sigur, epitropias sărmanilor copii, din carii să poată a lua această dobândă de taleri 60 pe lună pentru hrana copiilor“. Nu-l împovărează totuși cu creșterea lor efectivă, Ruxandra dovedind „mai multă milă“ la căutarea lor, așadar o soluție mult mai practică și mai eficientă¹⁹¹.

Se regăsește în povestea dintre Neculae Mareș și Ruxandra, întreaga lume de la cumpăna dintre cele două secole, cu problemele și interogările ei asupra viitorului unor astfel de copii, cu grija de a orândui astfel lucrurile încât ele să nu iasă din matcă. În asemenea legături pasagere, copiii nu sunt doriți și de cele mai multe ori nu sunt acceptați de parteneri, de familii, de comunitate, de societate, de putere. Fiecare încearcă să treacă responsabilitatea în tabăra cealaltă: mama în tabăra tatălui, tatăl în tabăra mamei, societatea cere să li se facă un rost, puterea se străduiește să-i responsabilizeze pe toți, întrucât ea nu are susținerea financiară și instituțională pentru a prelua o asemenea sarcină.

¹⁹¹ BAR, mss. 3935, ff. 227^v–230^v.

Iată, aşadar, un desen al dragostei în rândul norodului. Aşa cum am avertizat, el reţine numai anumite aspecte, lăsând în umbra vremurilor altele. La câmp sau pe uliţele mahallaelor, la porţile Mitropoliei sau la uşile divanului, femei şi bărbaţi rostesc „declaraţii de dragoste“ care capătă însă conotaţii diferite, în funcţie de mediu, de urechile cărora le sunt adresate, de stările şi umorile personajelor, de scopul şi cerinţele acţiunilor. Virginităţi pierdute şi abandonuri pe prispe, promisiuni efemere şi credulităţi infinite, pasiuni ardente şi jocuri naive, toate ne arată prezenţa din ce în ce mai agresivă a Erosului în inima comunităţilor. Parafrazându-l pe sfântul Pavel, Antim Ivireanul recomandă rezolvarea crizei sexuale, „încetarea pohtei cei trupeşti“, în interiorul căsătoriei¹⁹², aşadar circumscrierea actului sexual numai în cercul unei uniri legitime. Biserica rămâne fidelă acestei imagini şi se străduie pe cât posibil s-o şi pună în practică, însă oamenii cu sentimentele lor nu mai vor, nu mai pot să aştepte experimentarea unor trăiri afective într-o uniune ce deseori nu le reflectă dorinţele. Fetele îşi aleg iubiţii şi speră într-o căsătorie în care afecţiunea şi economicul să fuzioneze, holteii se lasă prinşi într-un joc al simţurilor, dar se sperie atunci când ajung în faţa unor responsabilităţi pe care nu ştiu cum să şi le asume, părinţii se trezesc prinşi între dorinţe, obligaţii şi autorităţi ce schimbă acum echilibrul social.

¹⁹² Antim IVIREANUL, *op. cit.*, p. 334.

PARTEA A II-A

Sexualitatea interzisă

Cu anii '80 ai secolului al XVIII-lea mărturiile despre existențele cotidiene ale oamenilor și pasiunile lor se înmulțesc. Este aici un efort concertat ce include necesitatea, curiozitatea, supravegherea, controlul, dorința de a cunoaște. Aspecte ce până acum sunt doar bănuite sau populează locurile comune, explodează dintr-odată, aglomerându-se în pagini de condici și documente de cancelarie, în acte private și memorii de călătorie. Bineînțeles că abundența lor ne face să credem că ar putea fi vorba de o „criză“ a societății din moment ce acum, dintr-odată, puterea se precipită în analize și represii în care sexul este personajul principal. Credem însă că această vizibilitate este dată mai degrabă de prezența din ce în ce mai activă a puterii. Domnia și Biserica își unesc eforturile în vederea preluării „monopolului violenței“ prin reiterarea necontestată a autorității. Că este vorba de un amplu proces de civilizare și modernizare sau de „criminalizare a omului modern“, că este vorba de afirmarea unui stat ce încearcă să-și consolideze propria autoritate, puțin importă¹⁹³. Ceea ce se observă este

¹⁹³ Michel FOUCAULT, *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Humanitas, București, 1997. Norbert ELIAS, *La civilisation des mœurs*, Calmann-Lévy, Paris, 1973; Robert MUCHEMBLED, *L'invention de l'homme moderne. Sensibilités, mœurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime*, Flammarion, Paris, 1988. Marjorie KENISTON MCINTOSH, *Controlling misbehavior in England, 1370-1600*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998; Karl WEGERT, *Popular Culture*,

începutul unei noi etape în care individul face din ce în ce mai des obiectul preocupărilor puterii politice și ecleziastice. O serie de pitace se adresează norodului care trebuie instruit, format, „civilizat“ în spiritul ordinii și al disciplinei sociale. Acestea ating aproape orice subiect legat de viața cotidiană a supusului: de la măturatul ulițelor până la sexualitatea fetelor, de la comportamentul preoților până la prestarea jurământului, de la mersul la biserică până la respectarea posturilor, de la cheltuirea averilor până la folosirea „sulimanurilor“¹⁹⁴. Sexualitatea este și ea unul dintre aspecte, discutat cu tenacitate și sub toate formele. Am văzut în prima parte o preocupare pentru introducerea în niște cadre bine delimitate a sexualității tinerilor din rândul norodului, cu sfaturi de mariaj precoce, cu responsabilizarea părinților, cu culpabilizarea tinerelor, cu amenințări și sancțiuni diferite. Ne vom opri în rândurile următoare asupra altor forme în care sexualitatea este supusă reprimării, întrucât de la formele sale simple de manifestare, concubinajul, până la cele grave, violul, ea este aspru pedepsită în coduri și reglementări.

Crime, and Social Control in 18th Century Württemberg, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1994.

¹⁹⁴ Vezi toate aceste măsuri în BAR, mss. 648, f. 6^r, [10 iulie 1810]; ff. 39^v–43^r, ff. 57^v–58^r; DANIC, mss. 141, ff. 99^v, 101^v–103^r; mss. 143, f. 194^v–195^v. V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. I, pp. 370–373, 401; vol. III, p. 48, vol. IV, pp. 101–105, vol. V, pp. 255–258, 294–296, 472 vol. VI, p. 741, vol. VII, pp. 144, 174–175, pp. 428–429; Dionisie ECLISIARHUL, *Scrieri alese. Hronograf, Predoslovii*, ediție critică, Natalia TRANDAFIRESCU, Editura Academiei Române, București, 2004, pp. 19–26; Nicolae IORGA, *Documente din Muzeul Gorjului*, în *Studii și documente*, tom VI, București, 1904, pp. 497–498.

Concubini și concubine

A fi împreună, a locui împreună nu înseamnă întotdeauna legitimarea unei relații prin punerea în practică a ritualurilor nupțiale și a ceremoniei religioase. Cu promisiuni sau fără promisiuni de căsătorie, femeia acceptă o relație sexuală care devine apoi permanentă, fără a se instala totuși împreună. Bărbatul o frecventează, o plătește chiar din când în când, îi face mici cadouri, uneori promite că de la o zi la alta relația lor se va concretiza într-o căsătorie. Anghel argintarul trăiește în concubinaj cu Stanca fără a locui totuși împreună. Se vizitează reciproc, iar actul sexual se consumă când la ea, când în prăvălia lui. Nici după nașterea copilului bărbatul nu se arată dornic să se „stabilească“, ci preferă s-o viziteze doar din când în când¹⁹⁵.

Instalarea împreună este dictată de vizibilitatea relației și mai ales de intențiile primare ale partenerilor. Din diverse motive – sărăcie, statut social diferit, opoziția părinților, relație de rudenie între parteneri, refuzul preotului de a-și da consimțământul – cununia nu se poate efectua și atunci cuplul se instalează împreună cu speranța că problemele lor se vor rezolva și într-o zi popa le va citi slujba. Grigore din Câmpina, județul Prahova, „se ține“ de doi ani cu fata polcovnicului Ioan din același județ, tot amânând nunta fără să aibă un motiv serios¹⁹⁶. De altminteri, această stare de provizorat este

¹⁹⁵ BAR, mss. 638, f. 11^v.

¹⁹⁶ BAR, mss. 642, f. 48^r.

surprinsă și de limbajul folosit pentru a-i desemna pe cei doi parteneri: „s-au ținut cu fii-mea ca la doi ani“, mărturisește un tată punând accentul pe verbul „a se ține“, cu alte cuvinte au locuit împreună; altădată se marchează această situație prin relațiile pe care le întrețin cei doi parteneri: „au ținut-o câteva luni și au avut-o ca pe o soție“. Ceea ce presupune că cei doi au trăit împreună împărțind aceeași casă, aceeași masă, același pat, dar fără a avea statutul de căsătoriți, întrucât ceremonia religioasă nu s-a efectuat. Diferența dintre cele două poziții sociale – căsătorie, concubinaj – este foarte repede și foarte bine sesizată de actorii sociali. Bineînțeles că termenul de concubinaj nu este niciodată utilizat, ci se preferă punctarea situației prin descrierea caracterului relației: „se ține cu...“, „s-a înădit cu...“, „a avut-o ca pe o soție“, dar în același timp nu-i este soție. Din nou trebuie menționată importanța ceremoniei religioase în dobândirea unui nou statut în ochii comunității. De asemenea, se folosesc termeni pentru a nominaliza statutul femeii în interiorul unui astfel de raport: *posadnică*, *ibovnică* sau *țiitoare*, în timp ce bărbatul este doar *ibovnic*.

Cum nu există un „contract“ care să-i lege, concubinii profită de libertatea oferită de această uniune, fie pentru a se amesteca în alte legături pasagere, fie pentru a ieși din combinație pur și simplu. Vasile logofăt „se ține“ cu Maria din București de șase ani, timp în care au avut și doi copii. Între timp însă Maria continuă să fie frecventată și de alți bărbați, așa cum făcuse și înainte de a se „înădi“ cu mai sus-numitul logofăt. De altminteri, aceasta este și cauza pentru care relația nu ajunge să se finalizeze niciodată, nici atunci când Maria o cere în fața instanței invocând presupusele și eternele promisiuni de căsătorie¹⁹⁷. Într-una din zile, când se mânie pe

¹⁹⁷ BAR, mss. 637, f. 17^r.

Preda, Ilie polcovnic fuge pur și simplu abandonându-și concubina cu care trăia de trei luni de zile „ca soț și soție“ în propria lui casă din satul Bârsești, județul Argeș¹⁹⁸.

Concubinajul este așadar o relație cât se poate de inegală și de pernicioasă. Bărbatul are dreptul să iasă din ea oricând dorește și sub orice pretext. *Îndreptarea legii* la glava 208, titlul „Pentru ceia ce țin posadnice“ descrie foarte clar caracterul acestui tip de raport: femeia-posadnică poate fi alungată, trebuie să fie gonită întrucât atingerea în sine constituie un mare păcat: curvia. În principiu, o astfel de legătură este interzisă: „Și iarăși poruncim, posadnice să nu ție nimenea în casa lui“, dacă totuși se întâmplă, bărbatul nu poate fi salvat decât prin căsătorirea cât mai grabnică, dar numai dacă „posadnica“ este „vrednică de dânsul“. Dacă trăiește totuși în concubinaj fără să se decidă ce vrea, pedeapsa merge până la excomunicare: „pre acela să nu-l priimești în besearică, nici prinoasele lui, până ce se va despărți de tot de dânsa“. Chiar și despărțit și reprimat în sânul Bisericii, bărbatul nu scapă de pedeapsa canonică¹⁹⁹. În practică, excomunicarea nu prea se practică, ci doar pedeapsa canonică, și acest lucru numai atunci când un astfel de cuplu ajunge să-și facă cunoscută poziția în fața instanței supreme: tribunalul ecleziastic. Iată și un exemplu concret: Stana, „cu mijlocirea și cu îndemnarea mume-sii, s-au făcut posadnică logofătului Radului“. După câțiva ani de conviețuire comună, Radu se decide să se îndepărteze „de păcatul acesta al curviei“ și „să-și ia soție pre lege“. Cum Stana se opune, soborul caută la „pravila politicească“, la Arme-nopol, la canonul sfântului Vasile și decide că Radu are dreptate s-o părăsească și „să-și ia soție pre lege“ nu înainte de a-și face canonul prescis²⁰⁰.

¹⁹⁸ BAR, mss. 640, ff. 3^v–4^r.

¹⁹⁹ *Îndreptarea legii*, p. 215.

²⁰⁰ DANIC, mss. 139, ff. 214^v–215^r.

O astfel de relație durează între șase luni și șase ani și de regulă partenerii au și copii împreună. Inițiativa ruperii îi aparține bărbatului care fără să se sfiască se logodește sau chiar se căsătorește cu alta, transformând concubinajul permanent într-un concubinaj periodic. Nemulțumirea vine din partea femeii; părăsită, ea dă jalbă cerând de multe ori revenirea la starea de provizorat de dinainte: „să o ție posadnică precum și mai nainte au fost“, cere Stana din cazul prezentat mai sus. De altfel, pentru o femeie viața în comun o îndreptățește să creadă că este de fapt, chiar dacă nu de drept, căsătorită. Petrecând împreună „ziua și noaptea“, tratând-o „ca pe o soție“, acestea sunt elemente care îi întăresc convingerile că nenumăratele asigurări se vor finaliza într-o bună zi. Unii dintre bărbați chiar se căsătoresc, alții se răzgândesc pe parcurs, se codesc, inventează motive, întemeiate sau nu²⁰¹, se îndreaptă spre alte partide judecate probabil ca fiind mai avantajoase, dar care le oferă în tot cazul ceva nou.

Cum este asociat cu curvia, așadar un păcat, concubinajul nu este văzut cu ochi buni de Biserică și atunci când astfel de cazuri i se prezintă spre analiză, înclină de fiecare dată balanța în favoarea bărbaților, aprobându-le opțiunea de a se căsători cu altcineva „vrednic“ și de „teapa lui“. La nivelul parohiei, preotul ar trebui să vegheze și să predice împotriva practicării unor astfel de relații. Dacă o face sau n-o face este mai greu de sesizat, în viața de zi cu zi însă concubinajul face parte din peisajul cotidian. Din când în când, protopopul plășii, aflând de un caz sau altul, având dreptul de a percepe gloaba, intervine, îi ridică la închisoare și îl sfătuiește pe bărbat:

²⁰¹ Vezi cazul lui Marin condoragiul care refuză s-o ia pe Zoița sub pretextul că-i iute la fire. BAR, mss. 646, ff. 64^v–65^r, 2 noiembrie 1803. Sau Iosif grămatic care după doi ani de concubinaj refuză căsătoria cu Nița, acuzând-o că se află slobodă, umblând de capul ei. BAR, mss. 646, ff. 93^v–94^r, 1 februarie 1804.

„ori să o ia soție după lege, or să să părăsească de dânsa”²⁰². Intervențiile de acest gen sunt însă sporadice și dictate de cele mai multe ori de dorința de a percepe gloabe, după care cuplul este lăsat în pace să trăiască după cum se pricepe mai bine. Cazurile sunt descoperite mai degrabă prin autodenunțare, când într-un moment de criză femeia își expune viața sau cel puțin o parte din ea în jalba adresată puterii.

Văduva tânără

„...fiind eu fâmie văduvă și tânără...” își începe discursul Ruxandra din Craiova la 5 august 1804. Văduva tânără reprezintă o categorie socială ce pune reale probleme instanței de judecată și mai ales Bisericii: tânără, așadar reprezintă încă o potențială pradă pe piața sexuală și o eventuală partidă în circuitul matrimonial, văduvă, așadar liberă și fără constrângeri în ceea ce privește viața ei sexuală, săracă și de multe ori fără familie, așadar în afara unei tutele, a unui control. Că este vorba de promisiuni sau nu, văduva se lasă mult mai ușor antrenată într-o relație sexuală, apoi într-un concubinaj și trece de cele mai multe ori de la un bărbat la altul, de la o stare de provizorat la altă stare de provizorat. Bărbații, holtei sau nu, se aventurează mult mai repede într-o relație cu o văduvă pentru că presupune mult mai puține constrângeri, iar faptul că nu mai este fecioară, că are deja o experiență le dă curaj. De altminteri, în aceste cazuri se trece mult mai ușor de la cuvinte la act, de la promisiuni direct la o relație sexuală.

Istoriile acestor văduve sunt totuși aproape identice cu cele ale fetelor. Ruxandra se lasă sedusă de Apostolache, ambii presupunem servitori „într-o curte” boierească. „Cu cuvânt

²⁰² Așa se întâmplă în cazul Zamfirei, văduvă de la Ploiești, județul Prahova, care trăia în concubinaj cu Dumitru bogasierul. Vezi *Acte judiciare*, pp. 813–814, 26 iulie 1779.

ce-mi zicea numitul că mă va lua de soție am rămas îngrecată“, reduce femeia întreaga istorie acceptând promisiunile direct în patul iubirii. Apariția copilului schimbă raporturile care se desfac la fel de repede, văduva fiind obligată să ceară instanței nu neapărat concretizarea promisiunilor, cât ridicarea de pe umeri a dificilei sarcini pe care o presupunea întreținerea unui copil. „Să-și ia fata să o dea spre creștere undevași, ca să am și eu ticăloasa mijloc ca să intru undevași la stăpân să-mi agonisesc hrana vieții“, sună discursul văduvei care se dovedește „une mère cruelle“²⁰³, practică și interesată mai ales de propria supraviețuire²⁰⁴.

Reîntoarsă în sânul familiei, văduva tânără solicită eforturile tuturor în ceea ce privește supravegherea; mult mai liberă decât o fată, cu altă experiență de viață, cu alte pasiuni, cu alte dorințe, ea se strecoară cu abilitate prin labirintul ochilor atenți, cere și folosește complicitățile mamelor, surorilor, fraților pentru a-și găsi un partener sau numai o aventură.

Șapte ani de văduvie sunt șapte ani de muncă grea în casa tatălui, șapte ani de îndurat autoritatea paternă și inconveniențele vieții de văduvă. Până într-o zi când în casa tatălui debarcă Iancul logofătul. Sunt de-ajuns câteva priviri în grabă și legătura e gata. Un an și jumătate durează concubinajul fără ca tatăl, Iordache ceauș, să fi „simțit“ ceva, dar când își vede fiica „grea“ imediat aleargă la soție și-o „cercetează“ de ce se întâmplă în casă în absența sa. „Cum am auzit, am și izgonit-o din casă și până astăzi în casă n-am mai primit-o“, afirmă Iordache, un tată aspru care ține la cinste și autoritate, alegând îndepărtarea fiicei dezonorate. Dar având complicitatea ma-

²⁰³ Expresia la Christiane KLAPISCH-ZUBER, *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, EHEES, Paris, 1990, pp. 249–263.

²⁰⁴ BAR, mss. 646, ff. 171^v–172^v.

mei, Maria găsește refugiu la una dintre surori unde concubinajul durează alte cinci luni și de aici împreună cu amantul se mută la țară în casa unui alt frate, fără ca legătura să se concretizeze, în ciuda copilului ce între timp venise pe lume²⁰⁵.

Răpirea și ordinea socială

Răpirea ca fenomen social creează o serie de neajunsuri societății a cărei ordine e pusă sub semnul întrebării. Practică din vechime, menționată în toate societățile²⁰⁶, ea ridică totuși o serie de probleme nu numai la nivel comunitar, ci și la nivel juridic. Delict important, el aparține domniei care judecă, analizează și soluționează cazurile în funcție de gravitatea lor²⁰⁷. Codurile de legi îi oferă îndrumare, deoarece „pravilele împreună învață de toate greșelile“. Pe parcursul a 46 de articole (zaceale) se trec în revistă situațiile posibile în care un răpitor se poate implica. Mai multe distincții sunt operate. Prima distincție vizează consimțământul fetei în jurul căruia se structurează pedeapsa: cu voia fetei, răpitorul este lăsat la voia judecătorului, fără voia fetei, răpitorul este certat cu moartea și își pierde „bucatele“. A doua vizează calitatea persoanei răpite, copilă (de până în 13 ani), fată curată, nevastă cinstită, cucoană, călugăriță, văduvă, curvă; plecând de la aceste poziții sociale se decide pedeapsa vinovatului. Dar și calitatea răpitorului contează pentru că dacă

²⁰⁶ Vezi Danielle HAASE-DUBOSC, *Ravie et enlevée. De l'enlèvement des femmes comme stratégie matrimoniale au XVIIIe siècle*, Albin Michel, Paris, 1999. Pentru Balcani vezi mărturiile călătorilor străini reunite de Paul H. STAHL, *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est. Une anthologie*, Monton Éditeur, Paris, 1974.

²⁰⁷ *Pravilniceasca Condică (1780)*, Editura Academiei Române, București, 1953, p. 178.

este „rob, sau năimit, sau slugoiu“, pe lângă moarte, trupul său va fi ars în foc. A treia distincție îi are în vedere pe susținătorii răpitorului, lista fiind destul de amplă și incluzându-i pe cei ce „l-au sfătuit“, pe cei ce „l-au ajutat“, pe cei ce „vor fi poslușit la aceia treabă“. Toți „se vor certa într-un chip ca și răpitorul“²⁰⁸. Pedepsele sunt la fel de aspre și în *Codul penal* de la 1783 unde pedeapsa capitală se menține pentru răpitor, în timp ce ajutoarele lui se aleg cu tăierea nasurilor, tundere și bătaie. Se admite un singur pretext pentru răpire: iubirea. Iar zaceala 39 din *Îndreptarea legii* glăsuiește astfel: „când se vor iubi amândoi, răpitorul cu fata cea răpită, și neputând într-alt chip să se împreune, iar pentru dragostea ce au la mijlocul lor se vor sfătui să se răpească, atunce, cum zic o seamă de dascăli, nu se va certa răpitorul, de vreme ce iaste un lucru cum ar fi *turbat de dragoste*.“²⁰⁹

În viața de zi cu zi, răpirea este o practică matrimonială destul de frecvent întâlnită. Existența unui obstacol – opoziția părinților, gradul de rudenie, opoziția tinerei – poate fi depășită prin apelul la această ultimă soluție. Scenariul este cât se poate de simplu: doi tineri, veri, cumnați, cumetri, care, datorită gradului de rudenie nu se pot căsători și au împotriva lor familia, comunitatea, Biserica, se decid să fugă împreună fie într-o comunitate vecină, fie peste Dunăre unde scăpați de sub tutela Bisericii ortodoxe sunt cununați de un preot local. Reîntorși în sat, după o anumită perioadă de timp, însoțiți de un copil sau doi, ei își pun familia, apoi autoritatea locală în mare dificultate²¹⁰. A le recunoaște căsătoria înseamnă a aproba păcatul amestecării de sânge, a-i despărți

²⁰⁸ *Îndreptarea legii*, glavele 259 și 260, pp. 259–264.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 262.

²¹⁰ Pentru detalii, vezi C. GHIȚULESCU, *op. cit.*, pp. 120–124. Vezi și T. NICOARĂ, *op. cit.*, p. 167.

este din nou împotriva principiilor ordinii sociale și religioase întrucât mai multe suflete ar rătăci stinghere în vremelnicia sortii. Hotărârea ia întotdeauna în calcul gradul de rudenie. În cazul rudeniei îndepărtate prin afinitate spirituală, soborul trece cu vederea și acceptă legătura celor doi. Atunci când sunt foarte apropiați, ei sunt urmăriți cu înverșunare, despărțiți, pedepsiți: holteiul cu bătaie, amendă și chiar ocnă, fata cu surghiun la mănăstire²¹¹.

Din dragoste, din rațiuni economice, din joacă, din răzbu-nare, la beție, bărbații derulează scenarii mai complicate sau mai puțin complicate pentru a fura pe aleasa inimii. Se profită de ocazii favorabile, de solitudine, de complicitățile celorlalți, de disponibilitatea femeii. Ivan Miau o fură pe Bălașa din crâng unde tăia lemne pentru că-i este dragă; tot din dragoste este răpită și Dumitrana de către Ion, din curtea căminarului Iordache unde aceasta este slujnică; fata lui Iordache Dolete se lasă răpită de Luca pentru a se opune astfel deciziei părintești de a o mărita cu Mareș mazilul care nu-i este pe plac²¹². Mult mai spectaculos este cazul proptopopului Sandu din județul Teleorman, derulat la 24 mai 1803. După ce a căzut la învoială cu popa Tudor din satul Baci, județul Vlașca, să-și căsătorească copiii, în ziua stabilită pentru facerea nunții, împreună cu nuntași și gătire aleasă, popa s-a îndreptat către casa numitului pentru „a ridica mireasa“ „după obicei“. Când ajunge însă în sat află cu stupeoare că Safta fusese răpită de unul Grăjdan, fiul popei Rizea din satul Ogrezeni, județul Vlașca, în timpul nopții²¹³. Nefiind rudenie la mijloc, neimplicând diferențe sociale, toate aceste cazuri ajung să se rezolve de

²¹¹ Vezi BAR, mss. 636, ff. 9^v–10^v și mss. 637, ff. 111^v–112^r; DANIC, mss. 141, f. 125^r.

²¹² BAR, mss. 638, f. 33^r, mss. 646, f. 59^v, DANIC, mss. 143, ff. 224^r–226^r.

²¹³ BAR, mss. 644, ff. 210^v–211^r.

la sine prin medierea unei terțe persoane care ajută familiile să cadă la o învoială, să accepte căsătoria tinerilor sau despăgubirea părților nemulțumite.

Tot dragostea este pretextul invocat de boieri atunci când răpesc o țărăncuță, o mahalagioaică sau pe sluga din casă. Chiar dacă pun în aplicare planuri de răpire, chiar dacă le reușesc, căsătoriile lor nu au prea mari sorti de izbândă întrucât întâmpină opoziția concertată a familiilor, societății, puterii. Vinovat este considerat întotdeauna cel mai slab, cel situat în clasa de jos, cel ce s-a lăsat ademenit de astfel de planuri, cel ce a visat măreția pentru o clipă²¹⁴. Când Stancul Târnoveanul pune la cale răpirea Elenei, sora medelnicerului Andrei Mavrodin din județul Teleorman, nimic nu-l poate salva de aspra pedeapsă: nici „libovul dragostei“ ce are cu fata, nici voința fetei care a aranjat și l-a sprijinit în organizarea răpirii. „Om prost și de nimica“, Stancu nu poate aspira la o „casă de om cinstit și de boieru“, este împotriva firii, este o trădare a încrederii stăpânului (Stancu este slugă în casa lui Mavrodin), este o semeție fără margini. Pedeapsa trebuie să fie exemplară și să lovească ambii parteneri pentru a constitui un exemplu, pentru a tăia pofta tuturor celor care ar cuteza să se amestece în astfel de fapte, pentru a potoli îndrăzneala altora ce visau, sperau, iubeau. Vinovată prin participarea ei la „necinstirea părinților și rudelor“, Elena este exilată la mănăstirea Dintrunlemn „să-și facă mătania ei pentru a se mai înfrâna“. Stancu Târnoveanu, sluga obraznică și nesupusă, se pedepsește cu „osânda ocnei“ pentru a i se aduce aminte de locul și îndatoririle sale în calitate de supus de „proastă categorie“. El este condamnat pentru intenția gestului, pentru planurile neduse la capăt, dar totuși gândite, premeditate,

²¹⁴ Vezi cazul boierului Răducan Topliceanu ce-o răpește pe fiica lui Iordache blănar de la Râmnicu Vâlcea, BAR, mss. 653, ff. 41^v–42^r, 10 februarie 1792.

periculoase prin însăși imaginarea lor²¹⁵. Diferențele sociale agravează actul, căci dacă pentru cei de „proastă stare“ se poate trece cu vederea sau se poate repede oferi o învoială, când balanța este inegală, individul nu mai trebuie iertat, ascultat, îngăduit.

Uța vs Dragomir Inimărea

Spuneam că răpirea unei femei presupune uneori scenarii complicate, necesare mai ales atunci când răpitorul nu se bucură de dragostea și sprijinul alesei. Are nevoie de complici, de idei, de planuri, de arme, de subtilitate, de noroc. Cunoașterea unui astfel de scenariu și mai ales a finalității lui ne dezvăluie întreaga panoramă cu cinismul și duritatea personajelor, cu picanterea și absurditatea atitudinilor, cu limbuțiile și tăcerile actorilor.

Satul Pucheni din județul Dâmbovița este martorul unui astfel de scenariu în octombrie 1794. Personaje principale: Dragomir holteiul Inimărea, fiul lui Micu, și Uța fata, fiica Mariei văduva. Vecini în satul Pucheni, Dragomir se îndrăgostește de Maria, sau cel puțin așa declară. Fata însă nu-i răspunde avansurilor lui amoroase sub pretext că el este „țăran, supus a face clacă veci pe a cui moșie va clăcui“, iar ea este „fată de slugă domnească, pogorâtă din bătrâni cu moșie de baștină, după care se chiamă chipu fată de boiernaș“. Mândră de originea sa socială, fata nu răspunde curții lansate de holtei, iar când acesta își ia inima în dinți și-o cere de soție, mama îl refuză fără să stea prea mult pe gânduri. Cum fata îi este dragă, holteiul clocește în capul său tot felul de planuri, cum s-o răpească, cine să-l ajute, cine să-i cunune. Ocazia i se oferă la începutul lui octombrie când pleacă să-și culeagă viile în

²¹⁵ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. IV, pp. 425–426, 17 și 23 iulie 1804.

Valea Scheilor, județul Saac; acolo întâlnește alți patru holtei cărora le mărturisește durerea inimii sale și le solicită ajutorul. La început băieții s-au temut, știind cât de greu se pedepesc astfel de fapte, dar când Dragomir i-a asigurat că își asumă întreaga responsabilitate în cazul în care fata nu-l vrea, l-au crezut, l-au încurajat; astfel Radu Rogojină, Istrate, Lepădat și Stan s-au declarat gata să-l ajute să-și împlinească visul. După ce „s-au gătit“, tinerii au pus la cale un întreg plan de atac, calculând fiecare mișcare și stabilind locul și rolul fiecăruia. Mai întâi și-au împărțit armele: „au luat Stan argatul o pușcă, i Radu Rogojină un pistol, i Lepădat un pistol și două cuțite măcelărești“ apoi care în căruță, care pe cai au plecat „sâmbătă seara către duminică“ să atace casa Mariei văduva unde se afla fata. Duminică, după ce au intrat în județul Dâmbovița și s-au apropiat de casă, s-au gândit că ar da de bănuît dacă ar apărea toți înarmați până în dinți pe ulițele satului, așa că Radu Rogojină a fost trimis emisar „ca să se arate cu chipu de călător și să găzduiască la dânsle până vor sosi și ei cu caru“ și mai ales „ca să mijlocească să scoată la vreme pe fată din casă“.

Nebănuind adevăratul motiv al sosirii acestui călător necunoscut la casa lor, mamă și fiică l-au primit cum se cuvine, l-au ospătat, iar seara i-au oferit prispa casei să-și odihnească oasele. Pe la trei dimineața, când tovarășii lui se instalaseră deja în posturile cheie din jurul casei, Radu Rogojină a strigat că-i este tare sete și-o roagă pe Uța să iasă din așternut și să-i aducă o cofă cu apă. De voie de nevoie, fata se scoală și iese în ușă întinzându-i cofa. În acel moment holtei ies de prin ascunzători, Radu o prinde pe Uța de încheieturi, Dragomir îi sare în ajutor. Țipetele fetei o trezesc pe mamă, dar Lepădat intră în casă, îi altoiește câțiva pumni „cu plăselele cuțitului“, o lasă lată, apoi îi încuie ușa cu „veriga“ astfel încât bătrâna rănită, năucă nu mai poate face nimic. Cum Uța strigă, se

zbate, zgârie, lovește, Radu și Dragomir se văd nevoiți să-i îndese un „peșchiru“ în gură, să-i lege mâinile la spate, apoi o aruncă pe cal și pleacă cu toții în grabă spre carul lăsat în pădurea de la marginea satului. Dar Uța nu se potolește și sparge liniștea nopții cu icnete, cu mici țipete de revoltă, cu plânsete. Cuprins de furie, Dragomir pune mâna pe un lemn și-i sparge capul, aruncând-o leșinată în carul ce-i aștepta în liniștea nopții. Spre dimineată iată-i ajunși din nou în apropierea viilor, cu fata amortită printre scoarțele din căruță, cu Dragomir gândindu-se că trebuie să facă rost d'un popă să-i cunune în grabă. Au cotit-o spre Tătărăi unde au dat de popa Gheorghe gata să-i cunune, Uța însă a prins curaj și-a început din nou să țipe și să se tânguie, să se opună. Speriat, popa și-a luat preoteasa și împreună au plecat în vecini la „mosafirlic“, lăsându-i să se descurce cum vor ști. Și s-au descurcat: Dragomir încuind ușa „au asuprit-o de i-au scricat fecioria“. Scăpată pentru o clipă de sub supravegherea răpitorului său, Uța iese în prag și strigă și povestește tuturor trecătorilor patima și amarul suferințelor sale. Țiganii îi sar în ajutor și-l pun în fiare pe Dragomir, care este apoi transportat la marele spătar. Repede sunt prinși și închiși și complicitii. Aventura se încheie aici, coșmarul începe. Invocate pravilele, se constată că „hrăpitorul“ este pasibil de pedeapsa capitală, „bucatele lui se vor da muierii ce s-au hrăpit; așisderea să se dea muieri bucatele și ale acelor ce vor fi fost în sfat sau i-au dat ajutor la hrăpire“. Soarta tuturor atârnă de bunăvoința fetei care îi poate ierta, acceptând căsătoria. De altfel, judecătorii o sfătuiesc să-l accepte că „doar este și el om slobod“. Nu se întâmplă așa, căci Uța n-a vrut înainte, nu vrea nici acum să accepte un „țăran“, ba mai mult ea cere sus și tare să i se facă dreptate, „să li se vândă avutu“, să primească zestre „îndes-tul“ „doară va găsi vreun om deopotriva ei ca să să mărite“. Și averea le este confiscată. Dragomir are un pogon de vie,

un alt pogon de țelină, doi boi, două vaci cu viței, Radu Rogojină are două pogoane de vie și-o pivniță, Istrate posedă doar un pogon de vie și-un cal, iar Lepădat doar un pogon de vie, Stan n-are nimic, așa că judecătorii n-au ce confisca. Dar cum nu pot scăpa doar cu atât, toți cinci sunt trimiși la pușcărie „în butuci”²¹⁶. Dragostea lui Dragomir s-a sfârșit așadar prost, nu numai pentru el, ci toți cei implicați au avut de suferit: fata dezonorată, prietenii și complicitii la pușcărie, chiar și preotul este pedepsit, căci prin neimplicarea lui s-a făcut părtaș la săvârșirea unei fărădelegi. Fărădelege care n-ar fi fost atât de gravă dacă fata ar fi acceptat căsătoria cu răpitorul ei, dacă i-ar fi împărtășit dragostea. Iată că refuzul și mai ales îndârjirea cu care își apără starea – fiică de boiernaș – ne oferă încă o dată posibilitatea de a observa falile ierarhiei sociale atât de fine, dar vizibile pentru acea lume. Judecătorii încearcă să șteargă aceste diferențe prin propunerea unui compromis care ar fi salvat averea și viața răpitorului, onoarea fetei. Aceasta însă le aduce aminte că un asemenea compromis nu poate fi făcut din moment ce poziția ei socială nu-i îngăduie, de vreme ce nu simte nici o „înclinare” spre Dragomir care i-ar fi îngăduit să uite locul lor în comunitatea valorilor sociale.

²¹⁶ V.A. URECHIA, *op. cit.*, V, pp. 210-213.

Violul: barbaria simțurilor

Unele dintre scenele de seducție descrise în jalbe le apropi foarte bine de viol, chiar și atunci când prin pasivitate femeia participă la propria deflorare. „Siluite“, „stricate“, „deflorate“, femeile dau însă interpretări diferite actului, în funcție de interesul imediat și de finalitatea pe care ele o imprimă acțiunii ca atare. Puține vorbesc de violență în comiterea faptei și mai puține vorbesc de rezistență, de lupta dusă pentru a se salva, pentru a-și păstra onoarea. Atunci când aduc în discuție violența o fac totuși pentru a se disculpa, pentru a ajunge cât mai repede la o învoială, pentru a obține totuși ceva.

Pravila face distincție între stricarea fecioriei cu sila și stricarea fecioriei „cu dezmierdăciune și cu zburdăciune și cu dări și cu făgăduințe“, prima se pedepsește cu moartea, cea de-a doua se lasă la libera alegere a judecătorului.²¹⁷ Cu făgăduieli sau fără făgăduieli, procesele de seducție analizate până aici n-au dus niciodată la pedeapsa capitală, n-au implicat decât în doar câteva cazuri ocnă, iar aceasta a ținut mai degrabă de încăpățânarea acuzatului în dorința sa de a-și apăra libertatea, decât de violența comiterii actului sau de prevederile legii. Să fie vorba de o ignorare a violenței, de o banalizare a violenței actului sexual într-o epocă în care ea face parte din viața cotidiană? Cel puțin aceasta este părerea multora dintre sociologii, antropologii sau istoricii care au studiat epoci și

²¹⁷ *Îndreptarea legii*, p. 254.

fenomene apropiate de subiectul nostru²¹⁸, toleranță difuză, favorizarea tăcerilor și a înțelegerilor, tratament infrajuridic, care duc la imposibilitatea de a reclama stăpânul sau o persoană cu influență²¹⁹.

Într-o zi din Săptămâna Luminată a anului 1781, Rafail călugărul trece pe lângă bordeiul lui Filimon sârbul, în prag o fată, fără să stea prea mult pe gânduri „i-au dat brânci în bordeiu și s-au apucat de dansa să păcătuiască, adică să facă fapta curviei“. Auzind țipete și strigăte, vecinii se strâng, iar unul dintre ei, Panait Datco, își face curaj și se apropie de bordei. Prea târziu însă, căci călugărul își trage sutana, sare din bordei, grăbindu-se să părăsească locul și să fugă cât mai repede. Urmărit, dat pe mâna marelui agă, călugărul este imediat ridicat la gros, iar victima, după ce povestea îi este ascultată, are aceeași soartă. Bineînțeles că povestea ei n-a fost crezută, mai ales că în joc se află reputația unui călugăr, așadar are nevoie de martori, are nevoie de probe pentru a obține până la urmă o învoială și nu o pedeapsă²²⁰. Singurătatea, liniștea dimineții (totul se petrecea „marți pă la zece ceasuri din zi“), prezența fetei i-au stârnit dorințele unui călugăr care s-a oprit o clipă din treburile lui pentru a se amuza.

Drumurile, crângurile, pădurile, podurile, lanurile, noaptea, solitudinea, pustietatea favorizează astfel de scene. Maria povestește cum plecând noaptea de la București la Craiova, împreună cu stăpâna, pe drum căruța le este atacată de cârjali

²¹⁸ Vezi în acest sens Georges VIGARELLO, *Istoria violului, secolele XVI–XX*, Amarcord, Timișoara, 1998; Cecile DAUPHINE, Arlette FARGE (dir.), *De la violence et des femmes*, Albin Michel, Paris, 1993; Norbert ELIAS, *La dynamique de l'Occident*, Calmann-Lévy, Paris, 1975; Robert MUCHEMBLED, *La Violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècles*, Editions Brepols, 1989.

²¹⁹ G. VIGARELLO, *op. cit.*, p. 69.

²²⁰ BAR, mss. 636, f. 37^r.

(haiduci), iar sluga și stăpâna sunt bătute și violate. În urma acestor evenimente Maria se alege cu „o patimă la inimă”²²¹. Violențe cotidiene, violențe banalizate prin povestirea sau uitarea lor, prin integrarea în obișnuințele vremurilor. Petrecute în mijlocul comunității, ele sunt condamnate de vecinii care sar în apărarea victimelor. Ajunse la cunoștința puterii politice, ele încep să-și piardă din importanță, victimele înseși începând să fie suspectate de participare, de incitare, de „neastâmpăr”. De altfel, chiar Panait Datco vorbește de „fapta curviei” și nu de „stricare de feciorie”, iar la sfârșitul narațiunii adaugă, anulând de fapt întreaga mărturie: l-a văzut pe Rafail călugărul ieșind din bordei, a auzit țipete și strigăte, a văzut-o pe fată toată în lacrimi și răvășită, dar nu poate ști dacă „fapta împreunării” s-a întâmplat cu adevărat.

Băjeniiile, cu refugierile în munți, mănăstiri sau oriunde numai pentru a se ascunde antrenează alte violuri. Iată ce povestește Drăguna despre o astfel de pribegie în războiul ruso-turc din 1802–1806. La începerea războiului, „văduvă săracă fiind pă vremea răzvrătirii cu fii-sa fugare în băjenii și că după rea întâmplare cu sila un flăcău ar fi stricat fecioria fie-sii, *după cum ajunsese vremea*”. Reîntoarsă din băjenie, Drăguna își reia viața trecând peste episodul de care trebuie să-și amintească totuși în momentul măritării fetei prin avertizarea generelui²²².

Războaiele cu invaziile, retragerile și refugiul populației antrenează o serie de violențe suportate de populația cucerită. Turci, nemți, ruși și chiar autohtoni profită de starea de confuzie generală pentru a jefui și a se amuza cu fete, neveste, văduve, prostituate. Violența sexuală din timpul războaielor este ceva obișnuit, acceptat tacit, tolerat; fiecare încearcă să

²²¹ BAR, mss. 646, ff. 33^{r-v}.

²²² BAR, mss. 644, ff. 190^{r-v}, 20 martie 1803. Vezi și cazul Anei din București, prezentat mai sus.

scape, să se protejeze, să se apere împotriva pericolului comun, fără să protesteze însă, fără să denunțe după. Frica este o stare permanentă, dar care se accentuează pe buza unui eveniment și atinge proporții nebănuite în mințile oamenilor a căror singură preocupare devine salvarea în orice condiții. După nici un război, și au fost numeroase în tot secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, nu s-au înregistrat plângeri împotriva soldaților, dar mărturii asupra comportamentelor lor sunt reținute de cronicarii vremii sau de memoria colectivă. De o parte, se înregistrează plângerile soților sau vecinilor speriați de acceptarea rapidă și voluntară a acestor ocupanți de către femei și neveste, ce fără să țină cont de culoarea uniformei trec dintr-o tabără în alta, practicând prostituția temporară și „cu cine s-o nimeri“, dacă tot este război. Pe de altă parte, se desprind mărturiile indirecte, marcând practicile vremurilor tulburi în care totul este permis, iar pericolul amenință în special femeile singure. „Și m-au lăsat singură în vremea răzmeriței trecute“, „vrea pă mine să mă izgonească [...] mai ales într-acea vreme a turcilor de foc“²²³ se vaită neveste abandonate și lăsate de izbeliște în fața pericolului ce amenință. Altele își aduc aminte cum așcherlii împărătești intrând în țară aveau obiceiul de „a lua neveste de lângă bărbați“ și pentru a se apăra și proteja, încearcă să se refugieze în sânul familiei²²⁴.

Dionisie Eclisiarhul reține următoarele despre războiul ruso-turc din 1769–1770 care a implicat ocuparea Valahiei: turcii „îș luasă mueri rumânce, și făcea copii cu ele, și făcea sâlnicie copiilor și fetelor, și pe unii din oameni îi făcea scăunași la trebile lor; și acei scăunași ce era slugi turcești făcea

²²³ Discursul Lucsandrei din București la 28 august 1823, BAR, mss. 3935, ff. 273^v–274^r.

²²⁴ Amintirea Ioanei Hurezeanu de la 15 ianuarie 1828, BAR, mss. 649, ff. 104^v–106^r.

mare nevoie oamenilor, făcându-se mai rău decât turcii“²²⁵. Tot turcii apar ca agresori cunoscuți și la cronicarul Dobrescu. El descrie pătrunderea lor în capitală la 1822 pentru a înlătura armata lui Tudor ca pe un episod din care femeile, fetele și copiii cad primii victime: „curvele cu sila le cununa după care cădea păcatu, niște mascaralâcuri; pân toate conacele turcești mueri țiitoare. Le omora și pă gârlă le da. Și n-avea ce le face, silă le cădea. Iar băeți turciți și mueri, singur hoguea al lor au mărturisit că prin mâna lui au trecut până la 1860.“²²⁶

Tot despre acea perioadă și tot despre turci relatează un alt document de la 14 septembrie 1827. La 1822, Necula se afla „fecioară curată“ în casa tatălui ei, popa Ioan din satul Berceni, județul Ilfov. Intrarea armatei otomane în sat determină fuga populației și mai ales ascunderea fecioarelor și nevestelor tocmai de teama de a nu fi violate. Necula reușește să se ascundă, dar tatăl ei nu. Prins de turci și torturat chiar în ograda casei, popa Ioan provoacă, prin vaietele și țipetele lui, intervenția fiicei: „ar fi auzit ia de unde ar fi fost ascunsă și alergându ia să-l scape, turcii atunci ar fi lăsat pă preot și ar fi împresurat pă ia săvârșindu împreunarea din care ar fi rămas și grea făcând un copil“. Violată, Necula își poartă rușinea timp de nouă luni, când aceiași turci intervin, cununând-o cu sila după un sătean: „și că lăhuză cu zilele facerii neîmplinită, iarăși acei turci fiind șazători acolo ar fi luat cu sila pă numitu Stoica să-l cunune cu ea și el nevrând l-ar fi și bătut, luându-i taleri 100 gloabă. Apoi, când și ei ca să gătească a merge să să cunune, ia ar fi zis că nu-l ia, iar atunci ar fi tras sabia și la dânsa, luându-i și ei taleri 100. Și așa fără vrerea nici unuia i-ar fi cununat“. Căsătoria durează cinci

²²⁵ Dionisie ECLISIARHUL, *Scieri alese*, p. 14.

²²⁶ Ilie CORFUS, „Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)“. *SAI*, VIII, 1966, pp. 351–352.

ani, dar fără locuință comună și mai ales fără „nici o împreunare“. Cu sufletul betejit de întâmplarea violentă din vremea turcilor, Necula refuză orice apropiere venită din partea soțului, cerând voie a se călugări la capătul a cinci ani de chin²²⁷.

Lucrurile sunt destul de amestecate la 1821 și alături de turci, regăsim mercenari, panduri, sau simplu slujbași implicați în crime, furturi, violuri.

Răzmerița pandurilor lui Tudor Vladimirescu a lăsat alte mărturii despre violențele comise asupra populației. Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu le consemnează în amintirile sale după ce notează atmosfera de chef perpetuu ce cuprinsese Bucureștii: „cât putea să bea, bea, cât nu, să vărsa de sta pivnițele tot pline și umbla turbați ca câini pă ulițe de mare beție, slobozind armele... îți venea să nebunești de cântece oltenești, de trăsnete de pistoale. Toți nebuni de vin“. Nebuni de vin, pandurii și amăuții trec la jefuirea și agresarea populației. „Cine poate să ia socoteala jafurilor ce să făcea de dînșii în toate părțile și batjocoriturile ce să făcea de ei în lume, dar mai mult la partea boerească. Că, deaca îi prindea, nu numai că-i jăfuia de-i lăsa în piei, ci pre bărbați, pre unii îi și omora, iar pă cocoane și pre fetele lor le batjocoriia, cum le era voia, mai cu asupra decât turcii, ca câini, pre amândoa părțile.“²²⁸ Episodul rămâne întipărit în mintea populației astfel încât el este preluat și valorificat de Nicolae Filimon în romanul său *Ciocoi vechi și noi*. Într-unul din dialoguri, Dinu Păturică întreabă cu seninătate un amăut: „Câte femei s-au siluit?“ Răspunsul amăutului nu se lasă mult așteptat: „Zece, dintre care două au murit, neputând suferi până în sfârșit caznele amăuților și ale pandurilor.“ Intrarea armatelor lui Alexandru Ipsilanti aduce alte brutalități suportate tot de populație. Mai jos

²²⁷ BAR, mss. 649, ff. 7^v–8^v.

²²⁸ Ilie CORFUS, „Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu...“, pp. 359–360.

același amăut precizează: „le-am mai spus că ostașii lui Ipsilanti sparg biserici, necinstesc femei și Ipsilanti se prefacă că nu știe nimic...”²²⁹ Se pare că Tudor Vladimirescu încercase să stopeze violurile soldaților săi prin pedepsirea vinovatului cu tăierea capului, fără prea mare succes însă²³⁰. Ceva mai aproape de eveniment, Naum Râmniceanu redă în versuri toate neajunsurile „zaverii” de la 1821: „Au batjocorit fecioare / Și femei între bărbați, / Au necinstit orice stare.”²³¹

Informațiile prezentate nu trebuie nici să surprindă, nici să indigneze. Pandurii lui Tudor sunt înainte de toate soldați, or ca orice soldat ei știu că au dreptul să comită astfel de acte, deoarece comandanții le trec cu vederea prin acceptarea tacită. Astfel, violul devine în aceste situații limită „un act organizat ce însoțește până la simbol, posedarea unui teritoriu”²³², admisibil în caz de război, chiar dacă el este scos în afara legii în toate națiunile civilizate²³³. Bineînțeles, nu trebuie să gândim sau să ne imaginăm că fiecare război este un viol colectiv, ci doar să admitem că fiecare „răzmeriță” sau „zaveră” produce agresiuni sexuale, mai ales împotriva femeilor și copiilor. Populația cunoaște acest fenomen și din acest motiv încearcă să fugă cât mai departe, cel puțin o vreme până când armata se instalează și-și potolește furia primară. „*După cum ajunsese vremea*” ne reamintește mama ce a privit neputincioasă la violarea fiicei în timpul unei astfel de răzmerițe. Plângerile sunt foarte puține, cinci pe tot secolul, iar condamnările

²²⁹ Nicolae FILIMON, *Ciocoii vechi și noi*, EPLA, București, 1959, pp. 249–250.

²³⁰ *Ibidem*, p. 252.

²³¹ Naum RÂMNICEANU, *Plângerea și tânguirea Valahiei asupra nemulțumirii streinilor ce au derăpănat-o*, Buda, 1825, apud Alexandru Piru, *Literatura română premodernă*, Editura pentru literatură, București, 1964, p. 184.

²³² G. VIGARELLO, *op. cit.*, pp. 18–19.

²³³ *Ibidem*, p. 19.

sunt și mai puține. De fapt, în toate cele cinci cazuri se ajunge la mici înțelegeri sau pur și simplu la ignorarea acuzațiilor. Fenomen prezent, fenomen ancorat în însăși inima societății, el nu stârnește întotdeauna reacții fiindcă victima preia o parte din rușinea și din scârnavia faptei. Femeia violată, femeia „stricată” de alții poartă amprenta acestui act, chiar dacă s-a opus, chiar dacă s-a zbatut, chiar dacă a strigat. Ea își pierde „valoarea” pe piața matrimonială, fiind întotdeauna asociată cu fapta rușinoasă la care a luat parte. Orice pretendent ar vedea în ochii ei mai întâi de toate scena violului, puritatea pângărită de un oarecare, de soldați, cârjali sau stăpâni. Că este așa o demonstrează Tudor cojocar care la cinci săptămâni de la nuntă îi pretinde Crăciunei alți 100 de taleri zestre pe lângă cei 200 de taleri dați inițial pentru a uita „faptele ei”²³⁴. Acesta ar putea fi unul din motivele pentru care fetele păstrează secretul cu înverșunare, nedezvăluindu-l decât în situații critice, silite, amenințate, bătute, șantajate.

²³⁴ BAR, mss. 644, ff. 190^{r-v}.

Spurcata sodomie

Potrivit *Îndreptării legii* sodomia este un păcat de moarte: „sodomleanii nu se ceartă numai cu moarte, ce și după moarte trupurile lor le bagă în foc de le ard.”²³⁵ Sodomia primește o definiție foarte largă: „când se împreună neștine peste fire cu vreun dobitoc“, „când se împreună neștine cu fiecă obraz parte bărbătească“, când un bărbat se împreună cu copii sau „cela ce să va împreuna cu muiarea peste fire“ sau „cela ce face vărsare cu mâna lui“ (masturbarea), toate acestea „să chieamă că face sodomie“²³⁶. Dar sodomitul are și corespondentul său feminin: sodomleanca. Astfel, „oricare muiare va meșteșugi de va merge la altă muiare, ca un bărbat, cu meșteșuguri ca acealea cum am scris și mai sus, și frecându-se eale acolo de va arunca sămânța una la alaltă, ce să zice de vor face acel lucru desăvârșit să se stâmpere de poftă, atunce pre amândoaă să le omoară.”²³⁷ De asemenea, „care muiere va face în loc de bărbat cu vreun copil, aceia să-i facă moarte ca unii sodomleance“²³⁸. Sub o largă pălărie sunt condamnate pedofilia, homosexualitatea, lesbianismul, indiferent de sexul „sodomitului“, pedeapsa fiind foarte grea: moartea prin tăierea capului și prin arderea trupurilor. Fiind vorba despre un păcat și un delict în același timp, sodomitul este judecat și

²³⁵ *Îndreptarea legii*, p. 304.

²³⁶ *Ibidem*, pp. 304–305.

²³⁷ *Ibidem*.

²³⁸ *Ibidem*.

condamnat mai întâi de „judecătorul bisericii“ care îl afurisește, iar apoi de „judecătorul mirenesc“ care-i „face moartea“²³⁹.

În documentele vremii, sodomia nu are vizibilitate decât în anumite contexte: în cuplu, în prăvălie și în interiorul mănăstirilor.

Sodomia în cuplu

Condamnată este sodomia comisă în interiorul cuplului. Glava 181, zaceala 1 cuvântează astfel: „Poate muiarea să ceară voe de la beserică să se despartă de bărbat când-l va învăța diavolul meșteșugul lui spurcat și urât ce să zice să nu se împreune cu fâmeaia-și cumu-i fire, ce afară de fire. Dece atunce besearica-i desparte până în puțină vreamă, până doară s-ar pocăi bărbatul de acest păcat spurcat, ce să zice de sodomie.“ Termenul de sodomie se referă, în vocabularul teologic creștin, la o serie de practici sexuale care înglobează pe lângă relațiile intime între indivizi de același sex și raporturile sexuale anale sau orale comise în interiorul căsătoriei²⁴⁰. În interiorul sau în afara relației maritale înclinațiile homosexuale sunt condamnabile și sancționabile. Educate de mame și urmând sfaturile preotului, soțiile nu acceptă decât poziția clasică – bărbatul deasupra femeii culcate pe spate – atunci când este vorba de îndeplinirea obligațiilor conjugale. Este de altfel poziția recomandată și de părinții Bisericii²⁴¹. Orice „inovație“ venită din partea soțului este privită cu suspiciune,

²³⁹ *Ibidem*.

²⁴⁰ Jacques SOLE, *L'amour en Occident à l'époque moderne*, Editions Complexe, Bruxelles, 1984, p. 207.

²⁴¹ Jean DELUMEAU, *Păcatul și frica. Culpabilitatea în Occident (secolele XIII-XVIII)*, Polirom, Iași, 1998, vol. I, p. 255; Jean-Louis FLANDRIN, *Le sexe et l'Occident. Evolution des attitudes et des comportements*, Seuil, Paris, 1981, pp. 125–130.

orice cerere trezește nemulțumire și refuz. Suspicioase, credincioase, temătoare, femeile se opun și încearcă să reziste unor astfel de cereri bizare totuși, dacă ținem cont de ceea ce gândeau despre sexualitate. Iar sodomia este întruchiparea păcatului, a răului, a deviantului, pângărind nu numai pe cel care cere, ci și pe cel supus. Și dacă acceptă din teamă, silite de o bătaie zdravănă, șantajate, primul lucru pe care îl fac aceste femei este să meargă să se spovedească, să povestească totul preotului, atât pentru a mărturisi și a fi absolvite de păcat, cât și pentru a cere ajutor. De altfel, Antim Ivireanul în manualul său plasează sodomia printre întrebările chestionarului pe care preoții ar trebui să-l utilizeze la spovedania creștinului. Prima întrebare pusă unui enoriaș se referă la masturbare: „Spune-mi fiule, au doară ți-ai stricat curăția ta cu malachia (masturbarea)?“ Sodomia, un alt păcat grav, vine din urmă, abia apoi apar curvia și adulterul. Se poate comite un păcat și în interiorul unei relații maritale, atunci când bărbatul cere mai mult decât i se dă și insistă să se împreune cu soția lui „peste fire, afară din fire“²⁴². Teamă de pedeapsă i-a făcut pe mulți probabil să treacă peste aceste „greșeli“ și să nu le confeseze duhovnicului sau poate că ele nici nu sunt cercetate de către preoți așa cum îi sfătuiește mitropolitul. Unele femei, asaltate de astfel de cereri, îngrozite de păcatul comis, înfricoșate de „chinurile“ din patul conjugal, aleargă chiar de a doua zi la părintele duhovnic. Stanca din București susține că soțul ei, Gheorghe logofăt, „s-ar fi năvălit numitul și în alte netrebnicii cu urmări în fapte de preacurvie din care s-ar fi și bolnăvit dă sfrânție dânsa“, iar „dă patima beții aflându-se biruit“ „ar fi săvârșit cu dânsa în sâlnicie și faptă peste fire“. Cum n-o răbda inima să ascundă o astfel de „scârnăvă faptă“ „prin ispovidanie au și făcut-o știută duhovnicului său“. Certat și canonisit de preot, Gheorghe promite să se îndrepte, dar per-

²⁴² Antim IVIREANUL, *op. cit.*, pp. 206–207.

sistența o obligă pe Stanca să ceară ajutorul puterii²⁴³. Anastasia face mare vâlvă în mahalaua Sf. Ecaterina după o noapte când soțul îi cere „să facem împreunare amândoi pe dinapoi”; speriată și „temându-să de altă faptă fără de lege n-au primit”, iar refuzul este însoțit de o bătaie soră cu moartea. Reclamat la Mitropolie, soțul se vede nevoit să promită că nu va mai face astfel de cereri, întrucât ele se consideră că nu fac parte din „orânduiala cea obișnuită”²⁴⁴. Stana vine tocmai din satul Costești, județul Vlașca, să-și reclame soțul ca sodomit²⁴⁵; Barbul din Dobrotești, județul Dâmbovița, se află la al doilea zapis prin care promite că nu-și va mai înspăimânta soția cu „cereri scârnave” de sodomie²⁴⁶. Maria din București se vaită de bărbatul ei, Gligorie bărbierul, „că ar fi cu totul pornit la partea sodomiei și că de multe ori ar fi năvălit a săvârși cu ia și nu s-ar fi lăsat, știută fiind acea a lui urmare și de cătră stărostie pentru carele l-au certat și cu bătaie”²⁴⁷.

Biserica a considerat întotdeauna aceste tipuri de raporturi ca păcate foarte grave, deoarece puneau în pericol scopul primar al actului sexual: procreația. „Sodomia nu naște rod”, cuvântează Pravila²⁴⁸. Iar „cela ce se va împreuna singur cu muiarea lui într-alt chip, iară nu cumu-i obiceiul muerilor, aceluia răspunsu lui iaste de ispravă să-i facă moarte”²⁴⁹. Tre-când peste aceste prevederi, Biserica se arată totuși destul de indulgentă și așa cum recomanda o altă zaceală a Pravilei îi dă șansa de a „se pocăi” și îndrepta. Cu un zapis de angajament, cu aplicarea unui canon, bărbatul scapă.

²⁴³ BAR, mss. 647, f. 136^v. 10 mai 1813.

²⁴⁴ BAR, mss. 638, ff. 107^r, 17 iunie 1783.

²⁴⁵ BAR, mss. 638, f. 15^r, 22 iunie 1782.

²⁴⁶ BAR, mss. 638, f. 122^r, 18 august 1783.

²⁴⁷ BAR, mss. 4027, ff. 104^v–105^r, 15 ianuarie 1830.

²⁴⁸ *Îndreptarea legii*, p. 305.

²⁴⁹ *Ibidem*.

În prăvălie

Abia când înclinațiile lui se manifestă în comunitate, punând în pericol însăși ordinea stabilită, sodomitul este pedepsit. De Panait cojocarul se plânge mai întâi soția, Ivana, că la un an de la căsătorie „au început a o bate și a o căzni, având obicei a face păcatul sodomii pentru care scârnăv lucru nesuferind, nesupuindu-se au mai fost jăluit“. A doua jalbă este dată tot de soție care îl acuză că „el (soțul, *n.n.*) având un ocenic copil la prăvălie au căzut în păcatul sodomiei cu dânsul“. A treia jalbă este dată de tatăl numitului „ocenic“, Panciul tufeciul, care povestește următoarele „că având un copil, anume Hrizea, l-am dat la un Panait cojocar ca să-l învețe meșteșugul cojocăriei și eu, din porunca Măriei Sale lui Vodă, fiind trimis la Țarigrad când am venit am găsit copilul acasă. Am întrebat pă mumă-sa de ce l-au luat de la meșteșug, copilul au spus cum că stăpână-său l-au silit de au făcut cu dânsul păcatul sodomiei“. Reclamat la marele agă, Panait este întemnițat, globit și bătut; dar pentru că tatăl copilul, acuzatorul principal, îl iartă și cade la pace cu el pentru 10 taleri, este eliberat. Dar dacă ar fi să ne raportăm la ceea ce spune și legiferează Pravila, pedeapsa ar fi fost moartea, având în vedere că Panait cojocarul și-a sodomizat întâi soția și apoi ucenicul. El scapă destul de ușor de acuzațiile unui tată indulgent: „s-au sculat doi, trei neguțători (fiindcă-l închisese) ca să-l iertu și l-am iertat pentru rugăciunea neguțătorilor, lăsându-l în plata lui Dumnezeu. Și au dat copilului 10 taleri“. Nu îl iartă însă Ivana care acum are motive temeinice să ceară separarea pe care mitropolitul i-o acordă, sprijinindu-se pe lista 147, cap 181, zaciala 10, ce zice: „de să va afla bărbatul ce face sodomie nu o face numai cu muiarea lui, ce și cu alta striină sau și cu alt obraz, atunce muiarea va cere voie de la biserică să se despartă.“²⁵⁰ Ceea ce surprinde este atitudinea destul de

²⁵⁰ BAR, mss. 636, ff. 55^v–57^r, vezi și *Îndreptarea legii*, p. 178.

tolerantă a celor din jur: trei negustori, tovarăși de-ai lui cu siguranță, îi sar în ajutor și intermediază pe lângă tatăl copilului o înțelegere, trecând peste gravitatea actului comis, fiind poate obișnuiți cu astfel de raporturi ce se țin în mijlocul prăvăliei între calfă și stăpân; tatăl, la rândul lui, cedează foarte repede în schimbul unei mici sume de bani, lăsându-l pe vinovat în voia lui Dumnezeu și considerând probabil că pedeapsă mai mare decât cea divină nu are cum să primească. Biserica îl canonisește și-l livrează „judecătorului mirenesc“, dar marele agă acționează asimilând sodomia celorlalte păcate trupești sancționate de cutumă și lege cu plata gloabei, bătaie, închiisoare. Acceptarea unei învoieli între părțile aflate în litigiu, existența unor chezași, care să garanteze pentru schimbarea vinovatului, îl ajută pe acesta să-și recapete libertatea.

La o primă vedere, am avea impresia că Biserica și societate se arată foarte tolerante cu astfel de păcate grave: chiar și sunt dacă ne gândim la ceea ce prevede Pravila și mai ales la ceea ce se întâmplă în alte civilizații. Pozițiile sunt însă diferite și destul de nuanțate. Să le luăm pe rând. Biserica Ortodoxă a încercat de-a lungul secolului mai degrabă să găsească un compromis astfel încât să restabilească pacea în sânul unei comunități de fideli și mai puțin să respecte Pravilele, mai degrabă manual și autoritate, invocate tocmai pentru a înfrânge „rezistențele“ tuturor celor ce n-ar fi vrut să asculte de „aranjamentele“ deja trasate de Prea Sfinția Sa. În plus, politica de clemență și toleranță se crede a fi mult mai productivă la nivelul evidenței imediate decât aspra pedeapsă. Biserica își propune să „îndrepte“, să „reducă“, să pedepsească cu mijloacele blânde sau mai puțin blânde de care dispune decât să taie răul de la rădăcină: între arderea pe rug și speranța că în fiecare suflet se ascunde un filon de bunătate, preferă să-i acorde fidelului păcătos o a doua șansă. Pedeapsa canonică are importanța ei ce nu trebuie nici de fel neglijată, mai ales atunci când ea are implicații importante asupra bunei desfășurări a vieții unei persoane în parohie, pentru că individul este înainte de

toate creștin, pentru că Biserica este parte implicită și indispensabilă în supraviețuirea cotidiană.

Societatea nu este atât de tolerantă cu astfel de devieri, dovada clară că le și denunță odată ce le cunoaște duhovnicului, preotului din parohie, vecinilor, celorlalți. Deviantul este stigmatizat și chiar dacă i se trece cu vederea, insulta se va găsi pe buzele tuturor și va fi aruncată peste gard atunci când ocazia se va ivi: „sodomitul“ va fi apostrofat, batjocorit, umilit în uliță sau la cârciumă. Solidaritățile se nasc și se întrețin la nivel de grup, este cazul lui Panait cojocarul, dar asta nu ne spune mare lucru despre ceea ce s-a întâmplat cu el în interiorul propriei comunități, cum a fost privit, cum a fost acceptat, cum a reușit să se împace cu cei din jur. Tolerat, sodomitul va fi totuși sancționat prin bârfă și insultă, unelte importante în reglarea conflictelor, dar mai ales în auto-controlul societății.

Călugărul și sodomia

Despre homosexualitatea călugărilor din mănăstiri s-a tot vorbit și se vorbește încă, mai mult pe la colțuri, decât într-o analiză riguroasă cu susținere documentară. Documentația nu este foarte bogată, dar ea este spectaculoasă, pitorească și surprinde cum această lume, aparent liniștită și presupus spirituală, se lasă antrenată în jocul „diavolului“ care cu „meșteșugul lui spurcat și urât“ o pervertește, o urâțește, o înscrie în lumea celor laici, „proști“ și „păcătoși“. Abstenența, cuviința, evlavia sunt doar câteva dintre calitățile pe care un călugăr ar trebui să le „îmbrace“ odată cu rasa, dar nu întotdeauna ele se și potrivesc cu persoana ce a renunțat la lumea păcătoșilor pentru a se ascunde în pocăință și rugăciune între zidurile unui schit sau ale unei mănăstiri.

În spațiul public, călugării sunt foarte vizibili datorită adopțării unui anumit „costum“, unei anumite fizionomii: sutană

neagră, potcap, barbă, plete. Poate puțin numeroși, ei sunt reperați foarte repede de către populație și datorită faptului că li se atribuie o conduită cuviincioasă, chiar dacă n-o au, chiar dacă n-o practică. Întâlniți prin cârciumi, pe poduri, prin cafenele, la masa de joc, în bordeluri, ei sunt sancționați prin bârfă, zvon, denunțuri la autoritatea bisericească. La 2 iunie 1798, mitropolitul se sesizează în legătură cu ieromonahul Acachie care de patru ani umblă prin București „după milostenii“, dar „abătându-se la rele petreceri, umblând pe la locuri netrebnice, prin cafenele i prin cârciume, după beții i mișalii cu cântece i jocuri, umblând pă poduri, în desfrânări care sunt spre defăimarea cinului preoțesc“. În aceeași situație se află și Dionisie monahul, paraclisier la mănăstirea Sfântul Ioan, sau Gherasim monahul, venit de trei ani de la „țara arăpească“, șezător la Sfântul Gheorghe cel Nou, dar hoinar „din loc în loc, prin cârciumi și pe la alte locuri netrebnice, pricinuind gâlcevuri și sfăzi [...] făcând defăimare cinului bisericesc“²⁵¹. Sau călugărul Agapie de la mănăstirea Sărindar, amant al soției lui Petre croitorul botezatu, timp de trei ani, prins cu sus-numita când în chilia lui, când la alte „gazde“²⁵². Biserica se apără, închizându-i pe neisprăviți la mănăstirea Snagov să-și ispășească pedeapsa, dar mai ales să-și plângă păcatele. De altfel, ea încercase prin diverse pitace din anii 1790 să impună un control asupra circulației acestor monahi, a căror identitate și comportamente se lasă cu greu descifrate²⁵³.

Lucrurile nu stăteau prea bine nici în interiorul mănăstirilor unde călugării sunt și mai greu controlabili dacă starețul nu are autoritatea necesară sau dacă el însuși se lasă antrenat în tentațiile lumii pământești. Un caz este arhidiaconul Ștefan de la mănăstirea Cotmeana, fost călugăr la mănăstirea

²⁵¹ DANIC, mss. 140, ff. 30^{r-v}.

²⁵² DANIC, mss. 140, ff. 69^r–70^r, 9 iulie 1799.

²⁵³ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. III, p. 347.

Mihai-Vodă din București, se pare chiar slujbaş în cancelaria Mitropoliei. Ștefan este o figură aparte întrucât adună la un loc toate păcatele acestei lumi: hoț, sodomit, gâlcevitor, pizmaș, semeț. Mai întâi fură „niște minée“ ale mănăstirii Mihai-Vodă, apoi tot ce găsește prin biblioteca și cancelaria Mitropoliei: „am găsit la dânsul multe cărți de ale sfintei Mitropolii, furate de dânsul, și pecetea răposatului întru Isus Hristos, fratelui nostru kir Ștefan mitropolitul și alte multe mărunțișuri“, notează anchetatorii. Ajuns la Cotmeana, Ștefan se lasă atras de doi dintre „oamenii“ egumenului și „ca un porc de câine au sărutat pe un cafegiu al nostru, om striin fiind și de altă lege carele l-am adus noi la pravoslavnica credință, încă și pre altul și le-au grăit cuvinte blestemățești“, povestește egumenul Grigore. Cafegiul, care tocmai îmbrățișase pravoslavnica credință, se indignează de comportamentul călugărului, întrebându-se probabil dacă nu cumva greșise atunci când se lăsase convins de egumen să-și lase legea sa pentru o „astfel“ de ortodoxie. Puși față în față, înaintea soborului, Ștefan ascultă mărturisania victimelor. Cafegiul și cealaltă slugă „așa au mărturisit cum că nu numai că i-au sărutat cu râvnă curvească, ci încă le-au grăit și cuvinte asemenea sărutării“. Sunt susținuți de călugării, preoții și slugile mănăstirii, întrucât Ștefan le poartă pizmă, „mozavirindu-i“ pe unde se poate²⁵⁴. Trimis la Snagov, spre pocăință, monahului sodomit și mozavir i se oferă șansa de a reflecta și mai ales de a se îndrepta. Dar dacă arhidiaconul Ștefan nu mai apucă să-și pună în aplicare pornirile sale, nu același lucru se întâmplă cu Teofil, proegumenul de la mănăstirea Căldărușani. Acesta este dovedit „că au făcut sodomie cu țigani, însă țigani făcând sodomie cu el“ și asta timp de doi ani cât a fost egumenul mănăstirii. „Pentru această faptă rea și spurcată“, Teofil este decăzut la rangul de monah prost

²⁵⁴ DANIC, mss. 139, ff. 208^{r-v}.

și trimis surghiun la mănăstirea Tismana unde „să-și plângă păcatele”²⁵⁵. Din nou aceeași distanță între normă și practică, din nou aceeași clemență care convertește moartea în închi-soare, păcatul în canon.

Chiar din secolul al XVIII-lea se observă cum conduita desfrânată a călugărilor devine un loc comun. Crearea toposului este dată și de statutul social al călugărului în interiorul unei comunități: prestigiu, onoare, cinste, dar care datorită anumitor circumstanțe pot fi foarte ușor contaminate cu atribute negative. Homosexuali sau numai simpli, afemeiați, bețivi sau cheflii, cartofori sau împătimiți ai dansului, călugării invadează cotidianul și odată cu ei imaginea, ce se creează în jurul lor, se difuzează cu rapiditate în interiorul societății. Se ajunge astfel la manipularea facilă a acestui stereotip, facilitate întreținută de bârfă, zvonuri incontroleabile lansate în comunitate, purtate pe uliță și care se sparg până la urmă de zidurile Mitropoliei. Instituția ecleziastică trebuie să le controleze indiferent de falsitatea sau veridicitatea lor, căci însăși faima Bisericii este atinsă. Imaginea controversată, plasată între două extreme atât de diferite – cinste, desfrânare –, intră în jocul șantajelor de tot felul, se dilată și se înnegrește fără să existe prezumție de nevinovăție, căci există deja toposul ce o ia înaintea realității.

Două cazuri ne arată cum se structurează și cum funcționează mecanismele unei astfel de imagini când adevărul este atât de aproape de minciună, când minciuna este însăși adevăr, iar realitatea nici nu mai contează în ultimă instanță. Înlănțuirea faptelor, contopirea poveștilor, granița fluidă dintre realitate și ficțiune contribuie la întreținerea și perpetuarea toposului.

Iarna lui 1799, unii dintre ȣiganii mănăstirii Butoiu îl acuză pe egumenul Ignat că ar fi încurcat cu ȣiganca Gherghina,

²⁵⁵ DANIC, mss. 139, f. 195^v.

relație care îi întunecă mințile făcându-l să săvârșească o serie de nedreptăți. Plângerea este reluată în luna mai, din același an, de alți trei ȝigani ai mănăstirii, Ghinea, Vasile și Nițu. Jalba este adresată de această dată la Prea Sfinția Sa părintele mitropolit susținând „cum că din pricina unii Gherghina ȝigancă nu putem noi trăi“. Imediat o comisie de cercetare în frunte cu părintele Nicodim este trimisă la fața locului, iar robii mănăstirii sunt chemați să-și spună păsurile. ȝigani înșă, cu excepția celor trei, se retrag în spatele neștiinței, mai ales că vechiul conflict din iarnă se terminase în defavoarea lor: „strângându-ne în mănăstire pe toți ne-au întrebat și pe noi de aceea jalbă de acum. Nici o știre n-am avut, nici că am îndemnat dă să să jăluiască. Căci după alt zapis ce de bunăvoia noastră am dat la părintele Climent astă-iarnă, că ne-am împăcat, nefiind nici o pricină între noi, încă cu zapis am luat și pe numita ȝigancă ce era la Târgoviște cu altă poruncă.“ Reîntoarcerea Gherghinei în ȝigănia mănăstirii a semănat zăzanie mai ales în rândul celor tineri, astfel încât bătrânii sunt trași la răspundere și dojeniți că nu știu să-și stăpânească odraslele. „Având datoria noi cei mai bătrâni să sfătuim pă toți ceilalți mai tineri spre bine și să fie supuși“ se angajează 31 de ȝigani în frunte cu vătafii lor, Nedelco și Stan²⁵⁶.

Zece ani mai târziu, mănăstirea Butoiu se află din nou în mijlocul scandalului: egumenul Constantin este acuzat de „fapte înspăimântătoare“, iar jalba este purtată de doi ȝigani „zurbagii“, Lepădat și cumnată-său, Stan, „zicând că este cu știrea a tuturor“²⁵⁷. Acuzațiile sunt foarte grave: „pentru egumenul

²⁵⁶ DANIC, mss. 141, ff. 125^v–126^r.

²⁵⁷ De altfel, egumenul Constantin, atunci când se apără îi acuză pe toți robii „carii suntrău nărăviți și zurbagii“, „nesupuși la trebile mănăstirii“, revoltați la fiecare egumen, „și la răposatul igumen ce au fost înaintea mea n-au încetat cu pâri neadevărate“. BAR, mss. 647, ff. 213^r.

Constantin multe pâri făcându asupra-i, că dă la o vreme încoace s-au apucat de curvii și că-i bate și-i căznește, tăindu-i și cu topor, arătând că sunt sluți mai toți; cum și pentru un copil de ȕigan că l-au apucat ca să-l siluiască și altele“. Imaginea călugărului zurbagiu este completă: pervers, pedofil, curvar, violent. Din nou ceilalți ȕigani sunt strânși „în fața bisericii“ unde li se citește jalba ce-i uimește, dacă ar fi să-i credem: „mai pe urmă citind și auzind ce coprindere are, cu toți ne-am spăimântat auzind lucruri care nici altădată nu s-au urmat.“ Protopopul plășii, popa Gheorghe, este însărcinat să facă o cercetare foarte dură nu numai printre robii mănăstirii, ci și în rândul călugărilor și preoților din județ. Aceași tactică din anii trecuți: ȕiganii se retrag în spatele unei neștiințe totale, preoții și călugării așijderea. Ȑapi ispășitori rămân Lepădat și Stan, neastâmpărați, iubitori de zavistie și zurbă²⁵⁸.

Greu de spus astăzi ce s-a întâmplat la mănăstirea Butoiu între 1799–1809, dată fiind informația lacunară oferită de documente. Se observă însă construirea unor acuzații care duc la intervenția puterii ecleziastice: atât egumenul Ignat, cât și egumenul Constantin au intrat în conflict cu ȕiganii de pe moșiile mănăstirii, motivele ar fi putut fi diverse și multiple, dar cei care îi acuză se servesc de ceea ce prinde cel mai repede și cel mai bine: desfrâul și sodomia. Pe de altă parte, acuzațiile ȕiganilor ar putea fi cât se poate de reale, dar desfășurarea anchetei, sub presiunea fricii, putea să-i facă pe toți ceilalți să se desolidarizeze de purtătorii curajoși ai jalbei și să se ascundă în spatele neștiinței. Aliniați în curtea mănăstirii, în plină iarnă, interogați „unul câte unul“, ȕiganii mărturisesc ceea ce li se cere, ceea ce anchetatorii ar vrea să audă, știind că aceștia vor pleca, ei vor rămâne tot în mănăstire, iar soarta

²⁵⁸ BAR, mss. 647, ff. 217^{r-v}.

lor ar putea fi la mâna egumenului, indiferent care ar fi acesta²⁵⁹. Pedepsa aplicată „zurbagiilor“ a fost de fiecare dată publică pentru a servi de exemplu. Ei au, aşadar, în minte nu atât ruşinea, cât durerea fizică. Aşa s-a întâmplat şi de data aceasta, Stan şi Lepădat sunt bătuţi la tălpi în faţa celorlalţi, abia apoi puşi să dea zăpăsi la mâna egumenului prin care „să-şi mărturisască învinovăţirea lor şi că vor face părăsire“.

Una din acuzele aduse celor doi egumeni este şi aceea că umblă cu bucătărelele mănăstirii. Anchetatorii explică legătura ca pe una pur necesară şi nu neapărat desfrânată: „muerea ce zice că mănâncă mănăstirea [...] este o prioteasă văduvă bătrână ce-i spală rufe, nevoind a le da la ȝigance, ferit a nu-i [fi] zvon ponos“, se justifică în cazul egumenului Constantin²⁶⁰. Cert este că prezenţa femeilor în mănăstiri, sub pretextul preparării bucatelor sau spălării rufelor, va genera alte şi alte tensiuni, astfel încât mitropolitul Grigorie reacţionează destul de caustic la 1828 atunci când refuză să-şi dea acordul pentru cuvântarea pregătită de Eufrosin Poteca cu ocazia sărbătorii sfintelor Paşti. El notează pe manuscrisul ce propunea „învăţatură pentru preoţi“ următoarele: „Să vă îndreptaţi cu toţii, şi apoi să îndreptaţi. Să dobândiţi năravuri bune, apoi să învăţaţi de năravuri. Să goniţi muerile ce le numiţi bucătărese. Să fiţi cu toţii sfinţi sau aproape sfinţi, precum era dascălii cei mai de mult într-acel loc.“²⁶¹

*

Forme diferite de manifestare a sexualităţii, forme diferite de interpretare a lor de către actorii sociali, forme diferite

²⁵⁹ BAR, mss. 647, ff. 211^{r-v}, 13 şi 21 februarie 1809.

²⁶⁰ BAR, mss. 647, ff. 211^r.

²⁶¹ Apud Paul CORNEA, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatura între 1780–1840*, Minerva, Bucureşti, 1972, pp. 651–652, nota 75.

de judecare de către judecători și mai ales de către cei ce asistă ca spectatori la derularea lor. Societatea românească din epoca modernă va tolera unele dintre ele (concubinajul, răpirea), va exila în spatele zidurilor altele (violul, pedofilia, homosexualitatea), va reglementa prin legi și reguli aproape orice aspect al sexualității, va aduce în dezbaterea publică sexul ca „rău necesar”²⁶².

²⁶² Vezi în acest sens, de exemplu, numeroasele dezbateri și reglementări din jurul prostituției: Ionela BĂLUȚĂ, „Surveiller et punir: les médecins et la réglementation de la prostitution dans la seconde moitié du XIXe siècle roumain”, în I. BĂLUȚĂ și C. VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs*, pp. 173–212; Lucian DĂRĂMUȘ, „Mœurs, normes et pratiques de l’entre-deux-guerres. Expériences des femmes: les prostituées et «l’enjeu» identitaire”, în *ibidem*, pp. 213–234.

PARTEA A III-A

Teatrul iubirii

Arta galanteriei și „maeștrii ei“

Elita aristocratică experimentează un alt mod de „a iubi“. El este mai sofisticat, mai „teatral“, utilizează o întreagă recuzită: flori și bomboane, oftaturi sub ferestre și tarafuri de lăutari, bijuterii și șaluri de Persia, versuri și scrisori parfumate, voaluri și transparența corpurilor. Se cultivă erotismul, senzualitatea, pasiunea prin poezie, care mai de care mai împănătă de versuri fierbinți, de inimi arzând, de văpăi, lecturile cât mai incitante prin rândurile lor incendiare ce tulbură sufletele sensibile predispuse să se abandoneze în iubire, cântecele de dor și melancoliile bolnăvicioase capabile să trezească sufletul celei mai insensibile cucoane.

Literatura inspiră și oferă zeci și sute de personaje și eroi, metode și maniere de exprimare a iubirii, soluții – cât se poate de originale sau banale – de seducere și cucerire a celuilalt, de punere în scenă a sentimentelor, de interiorizare a suferințelor. Sau pur și simplu creează stări și plăceri, mobilizând simțurile: Costandin Racoviță descoperă din întâmplare, „într-o miercuri, în 13 ale lui ghenar“ (1826), în casa boierului Costache Clinceanu povestea dintre Filerot și Antusa și „îndulcindu-mă de ale lor patimi și răbdare îndelungată“, cere manuscrisul spre lectură, hotărându-se să-l copieze pentru sineși²⁶³. Se traduc și se citesc mai ales povești de dragoste, fie că este vorba de cărțile populare, fie că este vorba de noile „romanțuri“ ce

²⁶³ Gabriel ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, vol. I, pp. 307, 309.

invadaseră cotidianul și pe care se pare că tinerii „evgheniți“ (boierii) le preferau celor care le-ar fi vorbit despre „politi-ceasca ocârmuire“ sau despre „împodobirea năravurilor“²⁶⁴.

Iubirea, legitimă sau ilegală, secretă sau publică, consti-tuie miezul romanelor, pieselor de teatru, versurilor, reflec-țiilor. Stăpână peste „ținutul dragostei sau regatul erosului“, femeia stabilește în *Istoria galantă după Evmenia și Sapphiade* „câștigul și dreptul dat jocurilor de dragoste“²⁶⁵. Un joc al dragostei în care se dezvoltă un limbaj al corpului, un cod al amorului, iar cuvintele au un rol mult mai puțin important și lasă locul trupului să se lanseze într-o aventură periculoasă, dar excitantă. Ochii, buzele, mâinile, sânii, culorile dau tonul în acest ritual și capătă semnificații aparte în funcție de actori și situații. O lecție despre cum să guști din plăcerile iubirii, în care fiecare privire, fiecare atingere, fiecare cuvânt provoacă plăcere, fiori, dorințe. Cititorii află cum pot fura „puțină pa-timă“ numai „prin mișcări perfide ale ochilor“, cum o scenă de respect, aparent nevinovată, oferă senzații nebănuite: „mama, de evlavie, s-a aplecat să-i sărute dreapta după obicei și dându-i el palma ca să-i arate mai multă cinste i-a atins obrazul cu degetele și ieșindu-i focul dragostei din inimă, fața ei s-a făcut ca macul, roșie la culoare, și zbatându-i-se inima, a simțit nevoia să-și dezgolească cumva pieptul.“²⁶⁶ Iar Evmenia cea îndrăgostită de Gheorghe se lasă purtată de valul excitant al senzualității „întâlnindu-se ochii Evmeniei cu ai lui și trimițând

²⁶⁴ Paul CORNEA, *Originile romantismului românesc*, p. 630, nota 81. Cartea oferă informații și analize esențiale cu privire la lecturile din această perioadă. Vezi și Cornelia PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Literatura în limba greacă din Principatele Române (1774–1830)*, Minerva, Bucu-rești, 1982. Despre influența literaturii asupra „moravurilor“ vezi Denis de ROUGEMONT, *L'amour et l'Occident*, Plon, Paris, 1939, pp. 147–204.

²⁶⁵ Lia BRAD CHISACOF, *Antologie de literatură greacă din Princi-patele Române*, Pegasus Press, București, 2003, p. 110.

²⁶⁶ *Ibidem*, p. 132.

Eros săgeți din amândouă părțile, au prins drag inimile lor. / Fiecare dintre părți ascunzându-și gândurile perfide de rușine, fura câte puțină patimă”²⁶⁷. Infidela Evmenia continuă jocul ori de câte ori are ocazia: „Pe ascuns, când găseau prilej, se bucurau de rodul dragostei, atât cât îngăduia timpul și locul, sărutându-se cu sărutări ciudate, se măguleau, se îmbrățișau, se strângeau, împreunați își schimbau între ei pornirile acelo-rași patimi ale trupului. Ochii le orbeau trimițându-și de la unul la altul săgeți aprise, de la o jumătate la cealaltă a feței și suspinele înflăcărate pornind din piept aprindeau pojar în sufletele lor, cerând mereu timp, știință și loc ca să se răcorească în apa mulțumirii cu dragostea lor.”²⁶⁸ Literatura greacă, sau în limba greacă, este însoțită de literatura franceză care aduce eliberarea prin dragoste, după cum se justifică un personaj în fața reproșurilor soției cu privire la legăturile lui amoroase: „Cine e învățat cu Europa vrea să se simtă slobod.”²⁶⁹

Prin intermediul acestor lecturi se dezvoltă poezia erotică, bahică, cântecele de lume, căci ce este poezia „decât o mișcare a simțirii, o patimă sufletească și o naștere a fandasii”. „Năluc”, prins în mrejele amorului, îndrăgostitul „țese idei și păreri”, alcătuiește stihuri și se slujește de rime pentru a se face înțeles, pentru a seduce. Poezia, în calitatea sa de „organ muzicesc” este leacul, fiind „lucrul cel mai pătimas și mai simțitor la fire”, împreună având puterea „de a domoli veri ce inimă împietrită”²⁷⁰. Este așadar vremea versurilor: Ienăchiță Văcărescu le face pentru Zoița Moruzi, Costache Conachi pentru Zulnia Negri, Nicolae Văcărescu pentru Dafinica sau Vitorița, Alecu

²⁶⁷ *Ibidem*.

²⁶⁸ *Ibidem*, p. 135.

²⁶⁹ *Ibidem*, p. 168.

²⁷⁰ Paris Barbu MUMULEAN, *Rost de poezii adecă stihuri acum întâi alcătuite în limba românească dă Paris Barbu MUMULEAN, în București în cea de nou făcută tipografie*, 1820, p. 1.

Văcărescu pentru Lucsandra, Iancu Văcărescu pentru oricine, Anton Pann pentru Anica, Heliade Rădulescu pentru Marița. Unele devin atât de cunoscute că se pierd în folclorul popular și sunt preluate în cântecele lăutarilor sau copiate în colecții numite „Cântece de lume” sau „Stihuri de dragoste și de lume”. Totul devine poezie, suferința: „Inimă! Me ia mirare / Cum mai poți avea răbdare/ Pururea în foc arzând! / Neavând nici mângâiere / Nici vreo milă de durere / De la nimeni așteptând”²⁷¹, tristețea: „Cât mi-e urât când sunt fără tine / Toate pre pământ moarte sunt pentru mine”²⁷², divinizarea: „Oglinda, când ți-ar arăta / Întreagă frumusețea ta; / Atunci și tu ca mine / Te-ai închina la tine.”²⁷³, dorința: „Tu ești puișor canar / Nu te hrănești cu zahar, / Nici măcar cu cânepioară / Ci hrăpești o inimioară / Ce-ai făcut-o jertfă ție / Ce-ai cu ea de gând nu știe”²⁷⁴, nebunia iubirii: „Dă lacrimi vărs pâraie / Cu groaznică văpaie, / Și sufletul îmi iese / Dă ohtaturi adese. / Un ceas nu văd odihnă / Nu dorm vreodată-n tică, / Durerile-mi sunt hrană, / Și mângâieri la rană. / Mă arz peste măsură! / Slăbesc fără căldură! / Sunt bolnav în picere, / Și mor făcând tăcere! / Când nu te văz am chinuri / Și când te văz leșinuri; / Ș-un ceas nu-mi prisosește/ Să-ți spui ce mă trudește!”²⁷⁵

Se dezvoltă până la paroxism serenadele sub balcoanele aleșelor în miez de noapte și promenadele cu tarafuri de lăutari și masalale pe sub sacnasiu. Sub Grigore vodă Ghica, noapte de noapte mahalalele răsună de cântece și chiuituri, de veselie și țipete, de câini și pistoale. În frunte, chiar Vodă „plecat

²⁷¹ Anton PANN, *Spitalul amorului sau cântărețul dorului*, Râmnicu Vâlcea, Tipografia Oprea Demetrescu, 1891, pp. 9–10.

²⁷² *Ibidem*, p. 12.

²⁷³ *Poezie românească de la începuturi până la 1830*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 122.

²⁷⁴ Alexandru PIRU, *Poezii Văcărești*, p. 40.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 59.

să dăzmierde pă nevasta lui Pavel“ prin mahalaua Colentinei cu „plimbări de lăutari“²⁷⁶. E urmat de beizadea Costache Caragea, de fiul său Iancu, de Bărcănești sau de Bărbucică Caragea²⁷⁷. Pe buzele tuturor se află un vocabular plin de voluptate: sâni și trandafiri, amorezi și săgeți, „picături din roa fericirii“, „lanțul dulce al iubirii“, „robia iubirii“, „Afrodita și sărmanul Amor“, „inimă, credință, adorare“, „locaș al grațiilor și cuib al amorului“, lacrimi și suflete tremurând²⁷⁸.

Aceeași literatură oferă locuri ale flirtului – petreceri și baluri, comedii și chefuri de noapte, teatru și dans, chioșcuri și grădini –, aici „calea dragostei poate fi deschisă“, „vorbele tainice“ împărtășite, „vâlvătaia pomirilor“ răcorită, „poftitele fructe“ în sfârșit gustate.

Baluri, muzici și cadriluri

De la 1780 până la 1830, în vremuri de ocupație militară sau de acalmie, balurile devin un mijloc eficient de socializare pentru aristocrația românească. Că sunt ținute de către ofițerii ruși sau austrieci, de către consulii francezi sau englezi, de către domn sau un mare boier, întreaga elită a Bucureștiului se adună să danseze, să asculte muzică, să afle ultimele bârfe, să vadă și să fie văzută, să joace cărți, să „vâneze“ o jună nobilă sau un tânăr ofițer. Atunci când ele sunt organizate de străini, sunt un bun prilej de a vedea și imita gesturi și maniere, haine și coafuri, mobile și tacâmuri, dansuri și muzici.

²⁷⁶ *Însemnările Androneștilor*, publicate cu un studiu introductiv de Ilie CORFUS, București, 1947, p. 47.

²⁷⁷ Ion GHICA, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, EPLA, București, 1953, pp. 66–71.

²⁷⁸ Vezi versurile lui Alexandru Văcărescu și *Cântecul trandafirului* scris de Nicolae Văcărescu. Ion VÂRTOSU, *Corespondența literară între Nicolae și Iancu Văcărescu, 1814–1817*, București, 1938, pp. 46–49; Al. PIRU, *Poezii Văcărești*, pp. 55–56.

Dionisie Eclisiarhu¹ notează cu minuțiozitate toate aceste evenimente mondene derulate cu venirea fiecărei armate, cu trecerea fiecărui sol către Poartă, cu instalarea unui nou domn. Războiul din 1789–1792: „Nemții, după ce s-au așezat în București și în Craiova, s-au apucat de muzici și de baluri, după obiceiul lor, și nu prea grijiia de războiu. ... Și înbiia și boerii, mai vartos muerile, muzicele și balurile nemțești, că să aduna cu ei la ceale veselitoare.“ Atât de frecvente deveniseră încât boierii ajunseseră să se teamă, văzând că nemții „stau de trac-tiri la baluri“ în loc să fie vigilenți și preocupați de purtarea războiului²⁷⁹.

La acest sfârșit de secol, petrecerile sunt un amestec între noutățile aduse de „noii cuceritori“ și vechile obiceiuri orientale ale boierilor autohtoni: anterie și giubele, ișlice și calpace, rochii de ghermeșut și iminei se învârt în pași de dans, se leagănă alene în hore și în sunetele tarafurilor de lăutari țigani. Dar războaiele și mai ales deschiderea de consulate la Iași și București vor schimba foarte repede această stare de lucruri. Ruși, austrieci, francezi, englezi sau prusaci aduc cu ei la București o altă lume. O etalează pe străzile orașului atunci când își fac vizite sau când ies pur și simplu la plimbare, când organizează baluri și petreceri, când participă la cele ale boierilor sau domnilor. Iar femei și bărbați se lasă contaminați de această nouă lume atât de diferită de a lor: femeile cu avânt și exuberanță, tinerii plini de curiozitate, bătrânii cu reticență, dar nu foarte convingători.

Mai întâi se învață dansul: la 1784 John Pety, soția și fiica, oferă lecții de dans boierilor și boieroaicelor adunați să sărbătorească o nuntă. Iată povestea: „Sala era plină de lume. Erau multe doamne îmbrăcate după moda românească și cea

²⁷⁹ Dionisie ECLISIARHU, *Scrieri alese. Hronograf. Predoslovii*, pp. 49–50.

grecească; găteala lor era foarte bogată și împodobită din belșug cu diamante și alte pietre scumpe... Nevastă-mea și fiică-mea au dansat menuete, iar după aceea cadriluri foarte iuți. Pot să vă asigur că nu-mi puteam stăpâni râsul văzând pe domnii aceia cu bărbile lor impunătoare siliți să se țină de dans în tempoul dat de nevastă-mea. În cele din urmă, grecoaicele s-au însuflețit grozav și s-au străduit să danseze ca englezoaicele.²⁸⁰ Heinrich von Reimers îi învață, nouă ani mai târziu, pe boierii de la Iași și București, poloneze, contradanțuri, cadriluri. Și de data aceasta tot cucoanele se dovedesc mai receptive, gata să învețe noile ritmuri și noii pași: „balul ambasadorului a fost deschis, după obiceiul din patria noastră, cu o poloneză. Dansul acesta, deoarece nu cere în sine prea multă artă, a fost dansat de doamnele de aici fără nici o greutate; dar abia le-am invitat la un dans englezesc, că am primit de la toate același răspuns: «nu știu», până când, în cele din urmă, hotărâte de soții lor, au primit și s-au lăsat învățate de zor.”²⁸¹ Jocurile „naționale” și muzicile țiganilor ocupă încă marea parte a serii de bal, iar consulii sau ofițerii trebuie să țină cont de acest lucru atunci când îi invită pe autohtoni: „ambasadorul însă, pentru a-și distra oaspeții cu jocurile lor naționale, a adus și lăutari țigani din localitate.”²⁸² Urmează atracția către limba franceză din dorința firească de a comunica cu toți acești străini, apoi dorința de a avea hainele lor, manierele lor, civilitatea lor.

Ocupația rusă din 1806–1812 va fi decisivă în această direcție. Dintr-un oraș asediat de turci, Bucureștiul, eliberat de armatele ruse în frunte cu generalul Miloradovici, devine un loc

²⁸⁰ *Călători străini despre țările române*, Editura Academiei Române, M. HOLBAN, M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, P. CERNOVODEANU (coord.), București, 2000, vol. X, partea I, p. 669.

²⁸¹ *Ibidem*, vol. X, partea II, p. 1155 și 1168–1169.

²⁸² *Ibidem*, p. 1155.

al aventurilor de tot felul. În scurt timp și odată cu reîntoarcerea boierilor refugiați prin Transilvania, balurile și petrecerile reîncep, iar „capitala a ajuns brusc lăcașul plăcerilor“, mărturisește generalul Langeron, martor al acestor evenimente²⁸³. La Iași, București, Craiova, rușii se instalează ca la ei acasă. Iubitori de petreceri, de jocul de cărți, de femei, balurile se succed unul după altul, unele organizate chiar de domnul țării pentru a le intra în grații: „domnul Ypsilantu încă să aduna cu ghenerarii la zăefeturi și Măriia sa încă le făcea zăefeturi.“²⁸⁴ Boierii țin intrigă, taberele nu întârzie să apară, filoturci și filoruși se înfruntă pe teritoriul politicii și al amorului. Dragostea dintre armata de ocupație și ocupanți începe de sus în jos. Generalul Miloradovici se aprinde repede, repede, după fata marelui boier Constantin Filipescu. Fără a fi o frumusețe, dar cu însușiri plăcute, tânăra Filipescu reușește să-l subjuge pe generalul rus care cedează întreaga administrație în mâinile tatălui amantei sale, el fiind cu totul „orbit, zăpăcit, înnebunit“. Relația are acordul tatălui care, pentru a controla întreaga politică, are tot interesul „să întrețină această pasiune“²⁸⁵. În plus generalul promite tinerei că o va lua de soție, ceea ce nu avea să se întâmple atunci când pleacă din București²⁸⁶. Relația este atât de vizibilă și creează atâta vâlvă că până și Dionisie Eclisiarhu află, notând următoarele în *Hronograful* său: „Miloradovici rămânând comandir, nezăticnindu-l

²⁸³ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1821), G. FILITTI, B. MARINESCU, Ș. RĂDULESCU-ZONER, M. STROIA, P. CERNOVODEANU (coord.), Editura Academiei Române, București, 2004, vol. I, serie nouă, pp. 320–321.

²⁸⁴ Dionisie ECLISIARHU, *op. cit.*, p. 123.

²⁸⁵ Despre această poveste vezi relatările generalului Langeron, în Hurmuzaki, vol. III, supliment I, pp. 117–159 și *Călători străini*, vol. I, serie nouă, pp. 324–339.

²⁸⁶ Informație transmisă de generalul Langeron, dar contrazis apoi de Dionisie Eclisiarhu.

nimenea, s-au însurat și au luat pe fata banului Filipescu că și mai nainte au avut a face cu casa Filipescului priteșug și să robise cu pofta muerească și sta numai de baluri și tractații.”²⁸⁷ Are dreptate, căci și alți generali se lasă prinși în ale amorului. Bătrânul general Isaiev, de pildă, întreține o amantă „grecoaică”²⁸⁸, iar prima grijă a generalului Kutuzov, odată numit la București, este „să-și caute o amantă” unde se pare că nu-i „greu să găsești așa ceva”, spune același general Langeron. Pe toți îi uimește alegerea sa, ținând cont că generalul avea deja 70 de ani: „s-a oprit la o copilă de 14 ani, nepoată a lui Varlaam, căsătorită cu un tânăr boier numit Guliano. Kutuzov a plăcut-o și, cunoscându-i pe români, i-a spus soțului să-și aducă nevasta și acesta s-a executat. A doua zi, Kutuzov ne-a prezentat Dulcineea și s-a așezat cu ea în public.”²⁸⁹ Lucsandra Bărcănescu, căci despre ea este vorba, a reușit în scurtă vreme să-l domine pe bătrânul general și „nu s-a mai jenat de nimic. S-a dat celui mai rușinos desfrâu, sfidând în chipul cel mai scandalos orice urmă de respect uman. Și-a transformat casa într-un adevărat lupanar. A lăsat deoparte orice pudoare și orice bună cuviință până într-atât încât a răpit-o în mod public soțului ei pe această mică româncă... A făcut din ea metresa oficială, sultana favorită. Venea la el în fiecare seară și-și permitea cu ea, în fața tuturor, familiaritățile care degenerau în indecență, scandalizându-i pe toți oamenii cinstiți siliți să se ducă la el. Când era invitat la dejun trebuia poftită și Madame Guliano și după masă se închidea cu ea în cabinet... La baluri, în cluburi, în locuri publice mica nerușinată era văzută tot timpul alături de el. Se așeza adesea pe genuchii amantului ei de 70 de ani, se juca cu decorațiile lui și se lăsa sărutată hohotind de râs.”²⁹⁰

²⁸⁷ Dionisie ECLISIARHU, *op. cit.*, p. 145.

²⁸⁸ *Călători străini*, vol. I, serie nouă, p. 343.

²⁸⁹ *Ibidem*, p. 349.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 355.

Exigentul Langeron redă atmosfera din capitala Țării Românești cu cancanurile și intrigile sale, atmosferă întreținută de boieri, dar mai ales de boieroaice, unele înlănțuite cu adevărat în arta iubirii cu ofițerii ruși, altele doar așa, să-și mai omoare plictiseala. Cert este că retragerea armatei ruse n-a fost apreciată de acestea din urmă, dar dorită de bărbații lor și mai ales de populația împovărată cu întreținerea ei. Impresia lăsată de această armată lacomă și grăbită să se înfrupte din tot este una negativă, iar Dionisie Eclisiarhu o înregistrează cu năduf: „S-a făcut o oarecare liniște în țară, după ce s-au văzut lăcuiorii izbăviți de greotățile și năcazurile oștilor muscălești cari poezisă ca lăcustele, de nu le mai ajungea casă sau loc a încăpea, supărând foarte greu cu mâncarea pe lăcuiitori, că așa îi orânduisă de la domnie să-i hrănească lăcuiorii țării; și nu-i mai putea sătura și încă și fura tot ce găsiia, o, vai! Ce pătîmiia toți lăcuiorii[i] de obște.“²⁹¹

Schimbările sunt evidente după acest moment. Când contele de Lagarde ajunge la București în iarna lui 1813, femeile sunt deja îmbrăcate după moda de la Paris și Viena, au gust și cochetărie, ca și doamnele din capitalele occidentale, cântă la harpă și la pian, vorbesc cu ușurință franțuzește. El însuși se lasă sedus de fermecătoarea și frumoasa văduvă Catinca Slătineanu²⁹². Din acest moment, drumul este deschis: apar „cluburi publice“ unde, mai ales în timpul iernii, „se dau de trei sau patru ori pe săptămână baluri mascate, care atrag foarte multă lume“²⁹³. Există chiar și un „Club boieresc“, după cum mărturisește William Wilkinson, consul al Marii Britanii la București în perioada 1814–1818, foarte frecventat către sfârșitul carnavalului²⁹⁴. Hora este încet-încet exilată spre

²⁹¹ Dionisie ECLISIARHU, *op. cit.*, pp. 170–171.

²⁹² *Călători străini*, vol. I, serie nouă, pp. 565–570.

²⁹³ *Ibidem*, p. 641.

²⁹⁴ *Ibidem*.

popor, iar „dansurile europene” câștigă aristocrația, mai ales tinerii se întrec în „cadrilul englezesc, mazurca leșească și valsul nemțesc”²⁹⁵. Prezența armatei ruse în anii 1828–1834 nu face decât să continue balurile oprite cu 20 de ani în urmă, ba mai mult, terenul este deja pregătit, boierii deja inițiați în arta dansului, cluburile publice prezente mai peste tot, astfel încât cucoanele sar în sus de bucurie când, la 1829, armata rusă pătrunde în București: „Intrarea lor fu pă podul Mogoșoarei pă la opt ceasuri după prânz, toate casele pă lângă uliță era pline de privitori după ferestre, cocoanele nu știa ce să mai facă de bucurie, mulțămind lui Dumnezeu că au scăpat de toate relele, unile să uita să-și vază prietenii cei vechi, pentru că de vo cincisprezece ani era de când avuseseră nenorocirea să fie fără ruși”, povestește Eufrosin Poteca²⁹⁶.

La șosea

Orașul atrage ca un butoi cu miere. Boieri și boieroaice, negustori și meșteșugari se grăbesc să se așeze, holtei și fete sărace se ascund în anonimatul ulițelor, cerșetori și prostituate roiesc în jurul locurilor publice – cârciumi, cafenele, cluburi, teatre, biserici. Nu-i sperie decât ciurma și invaziile militare, dar odată pericolul trecut se reîntorc în orașul care poartă cu el lumina, noutățile, curiozitățile, moda, muzica, amorul, tentațiile, în fine, viața.

Țița Clinceanu nu dorește cu nici un chip să locuiască la Târgul Jiu, acolo unde Nicolae are slujbă și casă, moșii și afaceri, și din prima zi a căsătoriei se mută în București cu mare cheltuială, că doar trebuia să fie tot timpul la curent cu toate cele ale vieții mondene. Și așa curge viața lor timp de

²⁹⁵ P. SAMARIAN, *O veche monografie sanitară a Munteniei*, p. 117.

²⁹⁶ BAR, mss. 1564, f. 13^v.

18 ani, el la Târgu Jiu cu slujbe și grijă pentru agoniseală, ea la București împrăștiind bani în stânga și-n dreapta pe frivolitățile cotidiene, el cu ofuri și economii, ea cu „pohte“ și petreceri. Și-o duseră așa până ajuseră la fundul pungii. Abia atunci, Tița se înduplecă sfătuirilor bărbatului și se întoarce la Târgu Jiu, dar mintea îi este tot la petrecerile Bucureștiului ce „nici într-un chip n-ar fi voit a le uita“ și uite așa, într-o seară, puse caii la trăsură și sub pretext că-și vizitează rudele luă drumul orașului ce avea încă atâtea să-i ofere²⁹⁷. Dar ce-i oferea acest oraș pe lângă baluri și muzici?

Plimbările la șosea devin o adevărată modă după 1812. În zilele frumoase de primăvară sau sub soarele verii, boierii ies la preumblare, dar nu la pas și sub umbreluțe, ci înghesuiți în trăsurile poleite aduse de la Berlin sau Viena. Pe înserat, promenada pe ulițele orașului începe: în sus și-n jos se preumblă cucoane gătite și însoțite uneori de câte o slujnicuță, în sus și-n jos se plimbă boierul acompaniat de valeti și vizitii. Cu echipaje asemănătoare celor din marile orașe ale Europei, boierii se lasă zdruncinați pe podinile proaste ce acoperă ulițele orașului aproape în fiecare zi. Uneori ajung până la Băneasa, Colentina și mai ales la Herestrău, loc de întâlnire unde toată lumea coboară din trăsură. Plimbările la pas încep în jurul lacului, pe cărări deja știute, printre copaci și iarbă, boierii se opresc la cafeneaua din mijlocul parcului, se desfată cu cafea și înghețată, cu băuturi răcoritoare. Preumblarea este reluată, iar cucoanele își expun rochiile, bijuteriile, farmecele, schimbă priviri galeșe sau încruntări furioase, bârfesc pe cei absenți, discută ultimele noutăți. Spre seară se grăbesc spre casele lor, iar sute de trăsură ce ridică nori de praf se ciocnesc și ciondănesc, blocând drumul, creând aglomerație, punând la grea încercare nervii vizitiilor, dar mai ales pe cei ai boierilor.

²⁹⁷ BAR, mss. 649, f. 39^v–40^v, 13 aprilie 1829.

Pe timpul iernii, locul trăsurilor este luat de sănii, iar sărbătorile impun un alt ritual: „vizitele de felicitare“ la curte și pe la prieteni pentru a-și ura reciproc „sărbători fericite“ și „la mulți ani“.

Trupe de artiști trec cu regularitate prin oraș, iar în 1817 o trupă germană este încurajată să rămână și să înființeze un teatru care, cu ajutorul domniței Ralu Caragea, devine un teatru regulat. Se joacă piese în germană, italiană, greacă, franceză, română. Deși mulți boieri nu înțeleg germana, spectacolele își găsesc întotdeauna spectatori, astfel încât la 1826 piesele se mai jucau încă în această limbă, stârnind mâhnirea boierului Dinicu Golescu²⁹⁸. Dar teatrul este înainte de toate un loc al sociabilității, un loc unde cucoanele își etalează rochiile și bijuteriile, boierii cunoștințele, tinerii noutățile și experiențele, în fine este un loc „de întâlnire generală a societății“, mai mult decât o „atracție pentru scenă“, după cum îl califică consulul englez Wilkinson²⁹⁹.

Viața se concentrează așadar în inima orașului, ieșirile în afară, „la țară“ sau „la moșie“ nu sunt prea gustate, chiar dacă doctorul Constantin Caracaș, medic al capitalei între 1800–1828, le recomandă „pentru aerul curat“ și necesitatea „mișcării corpului“³⁰⁰. Boierii însă nu iubesc astfel de preumblări și nu părăsesc reședința din capitală fie iarnă, fie vară. Totuși pe moșiile lor ridică conace frumoase dotate cu toate cele necesare unei locuințe ce ar trebui să fie gata să-l primească pe stăpân la orice oră³⁰¹. Există bineînțeles și excepții,

²⁹⁸ Dinicu GOLESCU, *Însemnare a călătoriei mele, Costandin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, postfață și bibliografie Mircea IORGULESCU, Minerva, București, 1977, pp. 111–112.

²⁹⁹ *Călători străini*, serie nouă, vol. I, p. 642.

³⁰⁰ P. SAMARIAN, *O veche monografie sanitară a Munteniei*, p. 114.

³⁰¹ Și consulul englez Wilkinson constată această concentrare a aristocrației românești în capitală. *Călători străini*, serie nouă, vol. I, p. 641.

un Dinicu Golescu ce deplânge această stare de fapt impusă mai ales de dorința de a fi cât mai aproape de putere și de a se împărtăși astfel din „resturile“ oferite de stăpânire. Explicația este valabilă mai ales în cazul boierilor, dar situația convine de minune și jumătăților lor, întrucât numai orașul le furniza soluții împotriva sastiselii. Se înfiripă acum, cu boierii Văcărești și apoi cu Golescu, o idealizare a vieții la țară, curent deja prezent în scrierile franceze sau engleze³⁰². Pentru boierul Dinicu Golescu, viața la țară nu poate fi decât „împărătească“, „odihnită“, „veselă“, altfel zis: „dobândind aerul cel curat, am fi mai sănătoși, am avea putere și sânge mai curat, am gândi mai bine“³⁰³, dar pas de te înțelege cu cucoana ce nu vrea nici în ruptul capului să-și petreacă vara la moșie departe de baluri și cluburi, de teatru și șosea, de modă și prăvălii.

Luxul – nebunia cucoanelor

Pentru a intra în noua lume, arginții răsunători sunt puși la bătaie. Se golesc pungi pe taraba negustorilor, banii se scurg printre degete în fața marchitanilor sau mămularilor ce umblă din zori și până în noapte pe ulițele mahalalelor, se topesc averi în dughenele bijutierilor, se aruncă cu inconștientă groși și florini pe butci și trăsură. Luxul se afișează pe ulițele orașelor, antrenează domni și doamne, cucoane și boieri, jupânese și negustori, mahalagii și mahalagioaice. Risipă, ostentație, „lux deșănțat“, strălucire, echipaje splendide – călătorii străini sunt unanimi în a descrie opulența în care trăiesc boierii români³⁰⁴.

³⁰² Keith THOMAS, *Dans le jardin de la nature. La mutation des sensibilités en Angleterre à l'époque moderne (1500–1800)*, Gallimard, Paris, 1985.

³⁰³ Dinicu GOLESCU, *Însemnare a călătoriei mele*, pp. 116–117.

³⁰⁴ *Călători străini*, serie nouă, vol. I, pp. 334, 638, 679.

Pentru a fi în ton cu noua modă, Ienăchiță Văcărescu comandă argintărie și porțelanuri la Viena; printre acestea se regăsesc „solnițe“, ibrice cât mai specializate – „pentru zahăr“, „pentru muștar“, pentru oțet“, „pentru untdelemn așa cum obișnuiesc europenii“ – „cutie pentru zahăr /zaharniță/, așa cum fac europenii cu cleștele, care ia zahărul și îl pun în căni“, furculițe de argint „de tip englezesc“, farfurii „de Viena“, și totul trebuie să fie după gustul „nobililor din Europa“³⁰⁵. Nicolae Dudescu își pune la bătaie întreaga avere pentru a-l convinge pe Napoleon de cauza românilor; odată ajuns la Paris extravagantele încep: diamante și rubine pentru Mme de Récamier și Mme de Staël, zahăr și sănii în plină vară pe Champs-Élysées³⁰⁶. Tarsița Filipescu sfidează ordinul domnului Caragea și în plină zi se plimbă pe sub geamurile curții domnești îmbrăcată din cap până în picioare în atlas alb, culoare rezervată prin pitace domnești numai familiei princiare³⁰⁷. Negustorii se prind și ei în această artă a cheltuielilor: Dumitrache Papazoglu își ridică trei rânduri de case, Hagi Moscu își comandă mobilă vieneză, Hagi Stan Jianu este interesat de orice „lucru raritet“³⁰⁸. Sunt urmați de boiernași, ca acel Dumitrache Gheorghiu, sluger ce nu se teme a-și rotunji capitalul prin furt din casa marelui negustor Hagi Moscu. Însurat, Dumitrache începe să-și arate măreția cu „foarte mari cheltuieli, cu case cum să văd, gevaeruri, haine, galantomii, împrumuturi și căldărâmuri“

³⁰⁵ Mihai CARATASU, *Documentele Văcăreștilor*, Litera, București, 1975, pp. 59–61.

³⁰⁶ ELIADE P., *Influența franceză asupra spiritului public în România*, p. 194.

³⁰⁷ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. X, pp. 298–299.

³⁰⁸ Gheorghe LAZĂR, „Lux și ostentație la negustorii din Țara Românească (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)“, *RI*, tom XV, nr. 3–4, 2004, pp. 171–178.

mirând pe toată lumea, întrucât până atunci se dovedise ca „foarte plecat oamenilor“³⁰⁹.

Femeile mari și mici nu se lasă mai prejos și cer haine și trăsuri, conduri și bijuterii chiar și atunci când banii nu există, căci negustorii folosesc „răbojul“ și apoi scot la mezat moșiile mofluzilor. Pe rochii, pe degete, în păr, pe brațe se revarsă o ploaie de diamante și rubine, de smaralde și mărgăritare ce se îmbină cu ornamentele brodate cu fire de aur și argint, cu poalele acoperite de hermină, jder sau vulpe. Pe înserat sau în plină zi defilează care mai de care pe ulița mare; hainele luxoase ascund diferențele sociale, caracterele, stârnesc invidii, provoacă isterii la cele ce numai privesc. Jupânesele cojocarilor Dedu și Ciochină, elegant îmbrăcate, se plimbă în caleașcă nouă cu telegari aduși de la Viena pe sub ferestrele doamnei Caragea, stârnindu-i invidia, nemulțumirea și inevitabila intervenție. Cojocarii sunt chemați la ordine de domnul Caragea: „Ce sunteți voi, bre?... Baroni, prinți ori negustori cu capitalul vostru băgat în mărfuri? Apoi mâine când vi se va trage polița din Viena sau din Moscova și nu veți avea să-i faceți față, o să vindeți oare caleașca și caii și hainele jupânelor voastre, care au întrecut pe ale doamnei mele, ca să vă plătiți datoriile?“ Dialogul redat de Dumitru Papazoglu în a sa *Istorie a fondării Bucureștiului* reflectă tocmai această beție a luxului³¹⁰. Iar Dinicu Golescu explică foarte bine vârtejul cheltuielilor: „ale noastre (în opoziție cu damele din Viena, *n.n.*) sunt destul de sărace, căci toată marfa să ia pă răboj, până începea a-ș pune moșiile la mezat, dar sunt stăpânite groaznic de lux. Mai bucuroase sunt acasă să le moară copiii de foame, decât să iasă la plimbare făr' de a avea pe

³⁰⁹ *Însemnările Androneștilor*, pp. 52–53.

³¹⁰ Alexandru ALEXEANU, *Mode și veșminte din trecut*, Meridiane, București, 1987, vol. II, pp. 269–270.

rochie alte o sută de bucățele în felurimi cusute, ce le zic garnituri, carele este o îndoită cheltuială.”³¹¹ Legile somptuare se străduie să limiteze ruinarea familiilor și risipirea averilor pe lucruri atât de futele, dar pitacele sunt de fiecare dată ignorate, butcile poleite cu aur continuă să sosească, rochiile de catifea sau de mătase cu horbote și funde să fie cerute, ceasornicele englezești și mănușile fine, umbreluțele și evantaiele să facă parte din toaletele „damelor” Bucureștiului.

Luxul devine un mod de exprimare a noilor aspirații: mahalagioaica se inspiră de la surata ei negustoreasa, aceasta o imită pe boieroaică ce dorește la rândul ei să fie ca „nobilele cele mari ale Europei”. Această dorință de a fi ca celălalt și poate chiar mai mult reprezintă în fapt calea de impunere a noii „civilități” cu copiile și rezultatele imperfecte de la o categorie socială la alta.

³¹¹ D. GOLESCU, *Însemnare a călătoriei mele*, pp. 58–59.

Liubovul – stăpânul sufletelor

Sentimentele, afecțiunea, sensibilitatea pătrund din ce în ce mai mult această societate. Descoperirea iubirii este de fapt cucerirea acestei perioade³¹². Ea se exprimă, se simte, se trăiește. Boier și țăran, preot și meșteșugar invocă din ce în ce mai des dragostea ca pretext, cauză, scop, mijloc, instrument în construirea unei relații, în afirmarea unei cerințe, în acceptarea unui compromis. În fața opoziției părinților, în fața căsătoriilor aranjate, bărbați și femei se apără invocând dragostea, dorința, pasiunea, plăcerea de a iubi. În fața pragmatismului economic și social, tinerii, poezii, lăutarii conjugă iubirea fiecare cum se pricepe mai bine, mai romantic sau mai puțin romantic, simplu sau complicat, patetic sau sentimental. Tineri și tinere, amanți și amante, soți și soții creionează iubirea fugară, iubirea pasiune, iubirea interzisă, iubirea conjugală.

Urâciunea ce „se încuibează“ în sufletul unei ființe n-o poate convinge să meargă mai departe într-o relație ce nu cunoaște afecțiune, efuziune, sentimente. Cuplul se sparge, se separă de fapt, chiar dacă nu de drept, și două destine paralele se zbat să-și găsească alinarea. Când unul se agață cu disperare de legalitatea legăturii divine, celălalt ripostează cu ură, se îndepărtează, se ascunde în întunericul amorului ilicit.

³¹² Așa cum am mai spus, iubirea, pasiunea, plăcerea, fericirea, nefericirea sunt ideile dominante ale culturii europene din această perioadă. Vezi în acest sens bibliografia.

Când unul revendică „dragostea“ ca o datorie conjugală, celălalt se refugiază în umbra unei mănăstiri sau în negura prostituției. Când unul cere iubirea supusă, celălalt se revoltă căutând propria iubire aiurea.

Îndrăgostită de Costandin croitorul, Pae ovreica este dispusă să accepte orice sacrificiu. Trece foarte ușor peste faptul că bărbatul iubit este prins într-o legătură legală, trece foarte ușor peste clevetirile vecinilor, peste bârfa mahalagiilor. De dragul lui se convertește la „pravoslavnică credință creștină“ și într-o zi prin „luminarea sfântului botez“ devine Elena. Tot de dragul lui este gata să-și abandoneze lumea ei, familia și să fugă departe, oriunde o dorește iubitul. La rândul său, Costandin se arată la fel de îndrăgostit, la fel de prins în vârtejul iubirii, insensibil la cerințele soției, surd la presiunile familiei, orb în fața unei lumi potrivnice. Fugiți la Iași, găsiți de zabiți, aduși la București și deferiți justiției, cei doi se apără, își declară iubirea, protestează. Elena refuză toți partenerii propuși de tatăl ei și strigă că toată dragostea ei este „pornită asupra lui Costandin“ și „că dă nu i să va da acela pă altul nu ia“. Bărbatului i se reamintește datoria sa de soț, valoarea tainei nunții ce trebuie păstrată, respectată, menținută. Soția îi strigă și îi cere să revină acasă, să se întoarcă la copii. Nimic nu-l convinge, nimic nu-l sensibilizează, căci o „neîncălzită răceală“ îi cuprinsese deja inima, făcând unirea imposibilă, iar dragostea fusese demult dăruită ovreicei Pae³¹³.

Iubirea pentru o femeie transformă bărbatul într-un nebun, într-un lunatic, într-un pierdut pentru societate. Ea se dovedește periculoasă și poate să-l „robească“ pe cel prins în mreje, să-l subjuge, „să-l scoată din minți“, „să-i schimbe firea“. O femeie ce reușește să fie iubită cu disperare este acuzată că a obținut această dragoste prin farmece diavolești, prin

³¹³ BAR, mss. 4027, ff. 201^v–202^r, 29 ianuarie 1830.

vrăji drăcești, prin poțiuni și unguente, prin descântece și incantații. Soțiile încearcă cu deznădejde să-l scoată de sub influența malefică a ibovnicei. Aleargă la rândul lor la vrăjitoare și moașe și când constată cu indignare că vraja nu se rupe, se îndreaptă către Mitropolie unde nu cer decât ajutor pentru a-l readuce „pe drumul cel bun“ pe pierdutul soț în lumea ireală a iubirii. Stana se roagă cu „lacrimi fierbinți“ ca Prea Sfinția Sa să aducă de față pe blestemata de Maria care „să fie silită dă a desface farmecile cu care au stricat pă bărbat-mieu“. Bărbatul ei, Dinu pescarul era „înnădit“ cu acea Maria de multă vreme, încă înaintea căsătoriei lor și nimic n-a putut să-i separe, nici nenumăratele înfățișări la tribunalul ecleziastic, nici angajamentele din condică, nici bătaia, nici închisoarea de la agie³¹⁴.

Iubirea naște, se dezvoltă și se strecoară prin labirintul interdicțiilor de tot felul. Familia, societatea, Biserica încearcă s-o sufoce, s-o exileze între pereții unei legalități controlate. Din când în când își afirmă neputința și lasă loc iubirii acolo unde mai întâi au făcut totul pentru a o strangula. Ea este mai întâi vizibilă la nivelul de sus al ierarhiei sociale, iar versurile, corespondența, mărturiile din epocă, confesiunile dezvăluie această „infuzie amoroasă“.

Negustorii, meșteșugarii Bucureștiului se lasă apoi și ei „corupți“ de acest val de sminteală, iar iubirea începe să fie din ce în ce mai des conjugată: amoraș, amarez, hamor, erote, eros, Cupidon. „Bileturile“ ascund versuri și declarații de iubire, parfumate sau fade, pe hârtie proastă sau pe „papier“, scrise stângaci sau înflăcărâte, mesaje practice și seci sau încărcate de erotism și speranțe, cu promisiuni concrete sau deșarte, amestecând cuvinte românești, expresii franțuzești și fraze grecești. Ele devin un semn al iubirii, chiar dacă deseori

³¹⁴ BAR, mss. 646, f. 177^r, 18 august 1804.

cucoana nu știe descifra slovele, chiar dacă uneori dumnealui se lăsa ajutat în compunerea epistolei de o terță persoană, mult mai abilă în suspine și declamări retorice. Matache Bărbătescu „se corespondisește cu dumneai Lucsandra Periețeanu“ chiar și din închisoare, Catinka Ghica și baronul Uxküll își exprimă pasiunea nebună prin „bileture“, „răvașele“ Catincăi Crețescu cad în mâinile cui nu trebuie, în timp ce dascălul Rafail îi strecoară în sân bileture cu versuri prea iubitei lui Sevastița. Iată o mostră din ce și-ar fi putut scrie: „Îți sărut ochisorii. Vai Cleopatra, psihi mu, scrie-mi repede, dacă se poate, tremur, sărmanul de mine și-ți duc grija, știu că ești simțitoare. Dacă pot, vin deseară să te iau cu caleașca și iar sufletul o să ni se risipească.“³¹⁵ Sărmanul Constantin Năsturel Herescu, căsătorit cu Elencu Băleanu, suspină după matura, dar poate frumoasa Cleopatra Ghica³¹⁶.

Suspine și oftaturi amărăsc inimile ce așteaptă, dulceața primului sărut creează nostalgii, atingerea dă viață epidermelor înghețate în obișnuințele supunerilor, declarațiile și jurămintele înfierbântă imaginațiile. Dragostea schimbă oamenii și-i zugrăvește după chipul și asemănarea ei: cu trăsături senine și melancolice, cu priviri galeșe și timide, cu roșeață în obraji și „fierbânțele“ în vârful urechilor, cu nebunia gesturilor și necugetarea simțurilor, cu dărnicia și abandonarea în efemeritatea cuvintelor.

Cât de frumoasă este Sevastița atunci când se abandonează în brațele ofițerului muscal încartiruit în casa lor! Dragostea o face să fie ceea ce nu putuse fi, iubirea îi înfrumusețează chipul, îi îndulcește gesturile, îi așază zâmbetul pe buze. Se

³¹⁵ L. BRAD CHISACOF, *op. cit.*, p. 457.

³¹⁶ Identificarea personajelor la Andrei PIPPIDI, „Ultima piesă de teatru din epoca fanariotă“, în *Cornelia Papacostea-Danielopolu. In Memoriam*, București, 2002, pp. 123–131.

privește poate în oglindă de sute de ori pe zi, se gătește poate și se sulemeneste pentru a seduce și a fi sedusă, cântă poate cu bucurie din zori și până în noapte. Nici un efort nu este prea mare, nici o dorință nu poate fi refuzată, întreaga ființă se îndreaptă spre mulțumirea și răsfățarea celui alt: „îi trimitea dulceturi și murături, iar în casa ei nu ar fi pus mâna pe cel mai mic lucru să rădice, iar la muscal și focul în sobă îi făcea și-i scutura și-i deretica în casă până și șamantanu; și el dă multe ori i-ar fi dat confeturi, mere, cum și o cutiuță lungă cu livet și altele ce ar mai fi fost într-acea cutie. Și că întâmplându-să să plece acel muscal i-ar fi fript o găină până în zioă și seara ar fi șazut la muscal în casă de ar fi băut ceaiu cu dânsul. Dimineața când ar fi plecat muscalul l-ar fi petrecut până la poartă. Și muscalul ducându-se, ia s-ar fi întorsu plângând unde vreo trei zile ar fi plânsu mereu ferindu-să numita dă orice. După câteva diiastimă întorcându-se muscalul iarăși la București la alt cvartir ar fi venit de s-ar fi întâlnit cu dânsa și ia ar fi trimis a doao zi slujnica să-l caute pătutrindenea și ar fi vrut a fugi și cu muscalul îndemnând și pă slujnică.“ Ascunsă printre ungherele odăilor, Sevastița și-a plâns iubirea ceva vreme, după care și-a găsit alinare într-o altă aventură a sufletului, căci din fructul oprit mușcase deja cu voluptate, iar gustul plăcut îi rămăsese ușor pe buze stârnindu-i pofta ori de câte ori dascălul Rafail, chemat să educe copila, se apleca asupra ceaslovului și-i şușotea la ureche povești, apoi îi recita versuri grecești și-i strecura în sân hârtiuțe cu cuvinte pătimeașe. Și aventura lor s-a târât prin întreaga mahala, ea cu basmaua în cap alergând să găsească soluții spre îndepărtarea soțului nedorit, Rafail cu iscusință plastografiind acte și zapise astfel încât să-și asigure averea și soția amărâtului rival³¹⁷.

³¹⁷ BAR, mss. 4027, ff. 235^v–238^v, 7 iunie 1830.

Iubirea cere abandonare, dăruire, poezie, disponibilitate, nebulie și mai ales porți deschise ale sufletului pentru a fi primită. Și iată că porțile se deschid, larg, cât mai larg și pentru cât mai mulți...

Amanții

Amorul, problemă complicată a sufletului, naște și renaște în momente neașteptate și între persoane cât mai diferite. E de-ajuns un cuvânt, o privire, un gest, o stare de spirit pentru a aprinde inimile celor gata să iubească. Cupluri cât se poate de nefirești, blamate de societate, interzise de canoanele bisericești, sancționate de morala creștină încearcă să se ascundă în întunericul ilegimității, apoi să apere cu disperare sensibilitatea lor interioară. Regăsim astfel, flagelați de săgețile lui Cupidon, fini și nașe, cumnați și cumnate, unchi și nepoate, nurori și socri, soacre și gineri. Legături deviante, legături „murdare“, legături ce ar trebui stărpite încă înainte de a încolți în inimile sau mințile firave ale copiilor. Li se adaugă alte cupluri, mai puțin blamate, dar la fel de periculoase, între boieri și țigănci, între stăpâni și slujnice, între stăpâne și calfe, între preoți și enoriașe, între vecini și vecine. Cu cât secolul avansează, cu atât dragostea, pasiunea, suferința în iubire încep să-și facă loc în labirintul vieții cotidiene. Se construiește acum, la început de secol, o altă imagine despre iubire în care sentimentele și sensibilitățile ocupă locul principal. Se iubește cu pasiune, se iubește cu voluptate, se iubește cu dăruire. „Vrăjmașul de amarez“ devine dușmanul bărbaților însurați și aman-tul fidel al femeilor din toate categoriile sociale. De altfel, femeia este de cele mai multe ori cea care nu se sfiește să-și declame dragostea, s-o susțină, să se sacrifice pentru ea, să accepte bătaia, surghiunul, temnița, dar să nu renunțe la iubire. Bărbatul este încă prins în prejudecățile epocii, mult mai puțin

dispus să renunțe la sine pentru un ideal, o cauză, o pasiune. Unii o fac, dar îi vedem iubind și retractând, atunci când comunitatea îi arată cu degetul, cucerind, seducând, dar fără să se abandoneze cu totul, păstrând încă rațiunea momentului, străduindu-se să găsească elemente de legătură cu lumea reală. Și unde altundeva se putea naște această iubire decât în afara cuplului, căci căsătoriile aparțin încă familiilor, ele sunt încă dominate de ideea economică, de necesitatea strategiilor politice și sociale. Temnițe pentru unii, ele devin loc de emancipare pentru alții.

Femei și bărbați construiesc punți cât mai sus în dorința de a fugi de concretul menajului. Dragostea îi ține împreună, iar cuplul ilegitim încearcă să reziste presiunilor celor din jur, se zbate cu disperare în oprobriul general. Ura familiilor se revarsă asupra amantelor bănuite că țin planuri diavolești pentru a distruge „liniștea” iluzorie a unui menaj, că vor să-și însușească prosperitatea unei case, să ia pâinea de la gura copiilor și soției legitime, să se îmbogățească pe spinările cocoșate ale celor ce muncesc. De altfel, întreaga familie se solidarizează și acționează într-un singur glas împotriva acelor și aceloră ce atentează la propria securitate. Copiii denunță amantele taților, după ce au încercat singuri să-și facă dreptate³¹⁸, soțiile strigă și reclamă pierderea suportului material al bărbatului, soții acuză dezonoarea și ruina morală a propriei familii³¹⁹.

Disperarea de a fi împreună îi împinge la orice sacrificiu, îi face să uite conveniențele sociale, să treacă peste orice

³¹⁸ Dumitrache postelnic se plânge lui Vodă de tatăl său, Mihalache vătaf, că s-a lăsat robit de dragostea pentru slujnica, devenită în scurt timp adevărata stăpână a casei. V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. VIII, pp. 55–56.

³¹⁹ Vezi C. GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 298–302.

obstacol. Despărțit de iubita lui, trimis căpitan la Mărgineni, tocmai în județul Prahova, Ioniță Roată caută orice pretext pentru a se apropia de București și a se întâlni cu Marica Greceanu. Având interdicție de a nu părăsi căpitania, ibovnicul inventează pretexte: ba că trebuie să-și viziteze viile „la deal“, ba că trebuie să-și recupereze banii de pe la datornicii de la „podul Vălenilor“, iar apoi se îndreaptă spre București sub cuvânt „că are să ia bani de aici“. Călătoria în sine devine o adevărată aventură, căci căruța „se frânge pe la Creața“, abia reparată, după o bucată de drum se rupe iar pe la Afumați. De data aceasta nu mai poate aștepta să treacă orele și minutele fără să avanseze, și lăsând căruța și pe slujbașul ce-l însoțea în mijlocul drumului „au încălecat pă o iapă fără șă și au plecat înainte la București“. Dar ce bucurie când sâmbătă dimineața Marica îl aștepta la casa știută, și cât de bine au petrecut împreună până luni dimineață, departe de orice intenție bună sau rea a unei lumi ancorate în respectarea convențiilor sociale³²⁰.

Deși căsătorit cu Marica Periețenu, Matache Bărbătescu se îndrăgostește de sora acesteia, Lucsandra pităreasa. Legătura lor debutează încă din prima zi a nunții, la început în secret, apoi din ce în ce mai vizibil și mai public. Abandonată și rănită în propriul orgoliu, Marica se vaită și se lamentează că „fără rușine de oameni și frică de Dumnezeu“ Matache are „spurcată înclinare“ cu sora dumneaei, iar pe ea, soția lui legitimă, „ar fi catandisit-o ca o slujnică, bătută și ocărâtă“. Familia încearcă să le reamintească celor doi ce mare păcat comit, să-i culpabilizeze, să le impună niște principii morale în care datoria este mai importantă decât dragostea. Dar toate

³²⁰ BAR, mss. 638, ff. 115^v–116^r, 212^v–213^v, 22 iunie 1783, 13 iulie 1783. Ioniță Greceanu și Maria Greceanu l-au cununat și apoi au botezat toți copiii lui Ioniță Roată. Așadar cei doi erau înrudiți spiritual ca naș și fin.

acestea nu cântăresc prea mult în fața amorului. Disperată, Marica părăsește casa Lucsandre și se refugiază la altă rudenie, de aici tocmai la Brașov, sperând că distanța îi va potoli pe amanții îndrăgostiți, că timpul va atenua văpaia sentimentelor. Chiar dacă acceptă despărțirea cerută de familie și prescrisă de societate, amanții încearcă să se reîntâlnească, să se revadă și să se caute fără încetare în tot și în toate. Matache își lasă soția la Brașov și revine în goana calului la iubita lui. Anunțată, Lucsandra nu mai are răbdarea așteptării și pune caii la trăsură să-i iasă în întâmpinare cât mai repede posibil. Se întâlnesc pe la satul Tămădău în casa unuia, Ștefan vânătorul, și „să sărută“, și se iubesc, și „să culcă într-o plapumă amândoi“. Nimic surprinzător pentru gazde, nimic surprinzător pentru preotul satului, mai ales că boerii par a fi soț și soție, din moment ce Lucsandra intră în pat alături de Matache ca și cum „i-ar fi bărbat“. După care își promet să nu se mai despartă în veci, să trăiască împreună până la adânci bătrâneți. Se mută împreună la Ploiești și uită de soție și soră și petrec „fără sfială“ în văzul tuturor. Până într-o zi când Marica cere ajutorul străjii pentru că preferă să-l știe la închisoarea spătăriei, decât în pat cu soră-sa. Din nou despărțiți, din nou departe unul de altul, amanții încearcă toate mijloacele pentru a fi împreună, gratiile nu-i sperie, ci doar solitudinea. Îndrăgostit până peste cap, și pentru că „nu l-au răbdât inima“, Matache „să corisponderisește prin scrisori“ cu Lucsandra, cu complicitatea spătărelului pus să-l păzească. Surprins de soție, ajuns în fața judecății, soțul neagă la început orice legătură, apoi se justifică dând vina pe sărăcie, sfârșind prin a recunoaște că „pă jăluitoare (Marica) ar fi luat-o cu urât și silnic“, așadar că nu are nici o tragere de inimă să meargă acasă. Ceea ce îi face pe clericii soborului să tragă concluzia „că el ar fi avut aceea înclinare cu ia (Lucsandra) mai denainte“, iar orice

încercare de reconciliere, orice sfat duhovnicesc, orice amenințare nu-i pot schimba părerea³²¹.

Inventarea și găsirea de pretexte, cât mai plauzibile astfel încât să nu dea de bănuț nimănui, fac parte din această artă a iubirii ascunse: dumneai se vaită că este bolnavă și nu poate să-l însoțească pe dumnealui la moșie; dumnealui spune că are de treabă la București, dumneai că trebuie să ajungă în târg pentru cine știe ce rochie. Amanții nu trebuie să creeze suspiciuni, trebuie să-și ascundă adevăratele sentimente, să inventeze la infinit noi locuri de întâlnire cât mai ferite de ochii și mai ales de gurile celorlalți, să trăiască în tensiunea și în teama de a fi descoperiți în orice clipă, să joace onestitatea pentru privirile celorlalți și să se arunce în vârtoarea iubirii în singurătatea ascunzătorii. Iubirile secrete, iubirile discrete cer singurătatea nopții, solitudinea casei, complicitatea slugilor. Întâlnirile sunt aranjate cu mare grijă: când dumnealui este plecat să-și culeagă viile la deal sau când dumneai se află la biserică, când dumnealui este dus la târg sau când dumneai a ieșit să-și ridice o rochie de la prăvălia din mahala, când dumnealui sforăie fără griji pe divanul din „sofragerie“ sau când dumneai se chinuie să potolească în miez de noapte plânsetele copiilor. Se preferă locurile neutre, îndepărtate de casă, de pericolul de a fi surprins: pivnițe, poduri, casele prietenilor, hanurile din afara orașului, conacul de la vii, maidanele, colțurile ulițelor, cușetele trăsurilor. Întâlnirile fugare, întâmplătoare sunt exploatate la maximum pentru a-și arunca câteva priviri galeșe, pentru a se pune de acord, pentru a nu se uita, pentru a-și reafirma iubirea. Când întâlnirea a fost fixată, în „țigănia mahalalei Târgului de Afară, în casa unuia Marin țigan ciocănesc“, de exemplu, iobovnicii

³²¹ BAR, mss. 4027, ff. 90^v-91^v, 19 septembrie 1828.

cumpără complicitatea gazdelor și au grijă să nu vină și să nu plece împreună. Fiecare își construiește pretextul său, drumul său prin mahala, amanta înfășurată în giubele și anterie, acoperită cu voalurile secretului pentru a nu fi recunoscută. Costache Crețulescu și Elena Bălăceanu își potolesc focul inimilor cu scrisori incendiare de amor, cu întâlniri secrete în voluptatea misterioasă a nopții. Cei doi amanți se ascund de ochii gelosului soț, aga Matei Cantacuzino, în spațiul inconfortabil al trăsurii și în promiscuitatea mahalalelor unde rămân împreună „până la patru ceasuri din noapte“, și chiar „până la cinci ceasuri din noapte“. Când frigul nu le-a mai îngăduit să-și trăiască amorul sub dulcele cer al verii, cucoana se decide să ia casă cu chirie, și necazurile încep. Cuibușorul lor din mahalaua Târgului de Afară e abandonat după numai trei întâlniri, „din pricina unui șanț“ pe care vizitiul nu-l putea trece, iar cucoana și dumnealui, obligați să meargă pe jos, ajung în patul iubirii înnămoliți până în gât și fără prea mare chef de poezie. De aici trec la dumneaei cucoana Duduca, dar același noroi le vine de hac, după care primăvara îi regăsește sărutându-se când „pe maidan“, când „în dosul grădinii“, când „la deal“³²².

Orașul cu mahalalele și ulițele lui, cu bordelurile și cafelele, cu cârciumile și târgurile reprezintă o permanentă tentație atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Amorul ilegitim este o afacere insidioasă, vizibilă și invizibilă în același timp, în care plăcerea, dorința, curiozitatea, distracția se amestecă. Legături pasagere, legături firave ce se înnoadă între vecini și vecine, între calfe și slujnice, între bărbați și femei, dar și legături durabile ce rezistă timpului, căsătoriilor, bârfelor, presiunilor sociale.

³²² Șt. GRECEANU, *Genealogiile documentate ale familiilor boieresti*, București, 1911, 12 februarie 1828, vol. I, pp. 220–221.

Și apoi urmează nebunia geloziei și scenele hilare, caraghioase, rușinoase, ridicole ale trupurilor goale abandonate în fierbințeala gesturilor fără ca îndrăgostiții să gândească un minut la pericolul ce-i pândește și ce-i surprinde până la urmă în intimitatea animalică a plăcerii trupești. Priviri ce se revarsă din spatele ferestrelor, pe gaura cheii, prin gura podului. Urechi ce ascultă cu atenție gemete, icnete, foieli și scârțaituri de paturi și lavițe. Trupuri goale alergând la lumina lunii sau în negura nopții pe ulițele mahalalelor pentru a scăpa de urmărirea soților înșelați, trupuri goale expuse în plină zi pe ulițele parohiilor pentru a fi stigmatizate astfel pentru greșeala de a fi iubit nevasta altuia. Pânde și urmărirea nebunești în haosul nopții, câinii sărind pe la garduri și peste garduri, noroaie și șanțuri de netrecut, poduri fără scări și scări fără poduri, pivnițe încuiate și hăitași furioși, toate acestea se regăsesc în povestirile tuturor.

Știe de vreo cinci ani că soția dumnealui, Ruxandra, are un amant, dar n-a îndrăznit nici măcar să creadă până într-o noapte când Niță Calinic se pune la pândă și: „în cele după urmă la trei ceasuri din noapte vrând Dumnezeu a arăta dreptățile ar fi prins-o pă dânsa cu vrajmașul de amarez, cu Costache Bucșan, fiind culcați și dăzbrăcați.“ Urmează spectacolul: țipete, câini furioși ce trezesc mahalaua, lumânările se aprind, vecinii ies speriați afară și sar în ajutorul soțului încornorat. Nițu se repede la Ruxandra și-i cârpește două palme, Ruxandra țipă și se văicărește, soacra țipă „prinde hoțul“, Costache își ascunde goliciunea în spatele mormanului de haine pe care nu mai are timp să le pună pe el, căci acum un singur gând îi vine în minte, să scape. Și fuge cu disperare, abandonând haine, bani, totul. Sare cu iuțime peste garduri, dar în grădina uneia Maria văduva este asediat de vecini furioși. Se luptă să scape, imploră, nimeni nu vrea să mai asculte. Și-apoi rușinea supremă: trupuri goale lucind incandescent în luminile

lumânărilor și în privirile curioase, ironice, batjocoritoare ale mahalalei³²³.

Suspiciuni și bănuieli macină sufletul bietului individ ce se ferește să nu creadă ce vede cu ochii, ce se străduiește să nu ia în seamă ce aude cu urechile. Clipele trec însă greu și gelozia se întinde ca o molimă doborând bietul suflet. Nu-i nevoie de prea mult pentru a construi o lume a nălucilor, pentru a imagina scenarii și a privi cu teamă sub plapumă și sub pat, în grădini și cămări, în umblătoare (toaletă) și pivnițe, în ochii plecați sau pe buzele viclene. Miez de noapte, stolnicul Grigore Grădișteanu se trezește speriat poate de o adiere de vânt. Dumneai cucoana Catina Crețescu nu se află în pat și imediat intră la bănuieli, cunoscându-i umbletele și mai ales răvașele. „Lipsind dă lângă dumnealui și eșind să o caute pre sală, ar fi văzut ușa sălii deschisă și pă unul îmbrăcat nemțește sărind ulucile și întrebând-o unde au fost, i-ar fi răspunsu că ar fi fost să-și facă trebuința firii.“ Explicațiile nu-l mulțumesc și cu disperare, în miez de noapte, pune casa cu fundu-n sus, totul este răsturnat, scuturat, cercetat și, victorie: două chei ascunse pe fundul unei lăzi sunt scoase la lumină. El o acuză că înlesnește intrarea amorezului pregătindu-i cheile casei, ea se apără că nu știe cui aparțin, el se jură că nu sunt ale lui și că-i pentru prima dată când le vede în fața ochilor, ea, sătulă de bănuielile lui, abandonează lupta și cere separarea³²⁴.

Mărioara și Panteleon Zalichis

Dacă până acum am vorbit despre el și ea prinși în iubirea pătimașă, irațională, egoistă, vă propun să ne oprim și asupra celorlalți, personaje secundare care fără să vrea se trezesc

³²³ BAR, mss. 4027, ff. 243^{r-v}, 4 august 1830.

³²⁴ BAR, mss. 648, ff. 139^v–140^v, ianuarie 1818.

amestecați într-o poveste complicată. Soții și soți înșelați se revoltă fără să încerce să înțeleagă, strigă, cerând respect pentru sfânta instituție a căsătoriei, își adjudecă proprietatea asupra persoanei și a actelor sale, etalează onoarea și cinstea terfelite, evocă atribuțiile și îndatoririle conjugale, șantajează făcând apel la mila pentru copii. Am văzut revolta Maricăi Periețeanu, neputința lui Ioniță Greceanu, furia lui Matei Cantacuzino. Ei reprezintă atitudinea societății care promovează cu frenezie iubirea, o cântă în versuri, o fredonează sub balcoane, o preamăresc, dar în același timp o blamează, o sugrumă impunându-i interdicții de tot felul de parcă ar spune: „iubire să fie, dar nu la casa mea“. Timid se întrevăd și primele mărturii despre frământările interioare ale soțului înșelat, frământări care evidențiază propriile lui trăiri, disperările și explicațiile căutate cu tenacitate în comportamentul celuilalt.

Dragostea zăpăcește, dragostea scoate din minți, dragostea schimbă caracterele. O recunosc cei îndrăgostiți, o afirmă anturajul, o susțin faptele, gesturile, atitudinile convertite și pervertite odată ce inima s-a grăbit să declare iubire cuiva. Pasiunea ce cuprinde trupurile, focul ce chinuiește sufletele sunt mai presus de rațiune sau de dorințele celor din jur, de cerințele decenței, de respectul atribuțiilor conjugale. Confeșiunile lui Panteleon Zalichis, negustor în București la începutul secolul al XIX-lea, desenează stările și suferințele celui înșelat, celui ce iubește și rabdă, soțului ce speră că răul nu este atât de rău, că iubirea nu poate fi meschină, că iubirea nu poate și nu trebuie să urâtească. Martor și actor în propria dramă, Panteleon surprinde trăirile soției infidele și încearcă să le înțeleagă, evocă propria durere, marchează schimbările de atitudine atunci când inima ei nu i-a mai aparținut, se revoltă atunci când este înlăturat.

Căsătorit la leat 1815 cu Mărioara, fata lui Alexandru Costandin și a Sofiei, Panteleon o acceptă că-i este plăcută,

deși se află „sărmană de părinte și într-o desăvârșită sărăcie“. Timp de cinci ani nu are de ce se plânge, căci fiecare își vede de propriile atribuții și viața curge cu cinste și cu pace, ea cu ale ei, el silindu-se cu „trebile și enterezele casii și la creșterea a trei vârstnici copii“. Dar încă de atunci simte viermele necredinței, vede în caracterul ei infidelitatea ce-i lucește în ochi, pasiunea ce i se citește pe buze, dorința ce-i freamătă în trup. Încearcă să-i găsească scuze, pretexte, argumente. Nu-i ea de vină, ci exemplul văzut acasă, „necinstitele urmări și pildele mume-sii“ s-au transmis parcă prin sânge, iar Mărioara lui s-a trezit cu „moștenitoarea voință către nesățioasele pohte trupești“ care au făcut-o să nu-i mai placă „nevinovata și cinstita viață“, împingând-o să-și „calce sfânta datorie a căsnicieii“. Așa că, urmând „pilda părintească“, Mărioara s-a aruncat în iubire „spre mulțămirea fericitei voinți a nesățioasele pătimitoare pohte și a relelor urmări“.

Deși își urăște soacra și cumnatul, Panteleon nu are timp de ei, nu-i cosmetizează decât trecător, ici colo o tușă de negru, un adjectiv sau o insultă; confesiunea se concentrează în jurul chinurilor sufletului său, în jurul nedreptății acestei lumi ce-i răpea dintr-un foc două ființe ce-i fuseseră, ce-i mai sunt încă, cu toate că nu vrea să recunoască, dragi: soția și fratele. Grigorie Zalichis³²⁵, „fratele meu cel bun“, sosește de la Paris

³²⁵ Andrei Pippidi sugerează că acest Grigorie Zalichis ar fi acel Grigore Zalic (Zalikus, Zalikoglu) care îl traduce pe Rousseau din franceză în greacă și pomenit atât de Dumitru POPOVICI, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 80, cât și de C. PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Literatura în limba greacă din Principatele Române*, pp. 51 și 81. Se pare că nici el nu a sfârșit prea bine: la 1826 se afla într-un sanatoriu din Viena, bolnav de nervi (l-o fi smintit Mărioara sau poate remușcărilor!), iar soția sa, aflată la Paris, primea înștiințare pentru a-l aduce în capitala Franței. Documentele din 19 august 1826, 12 decembrie 1826 și 16 decembrie 1827 în Arhivele Naționale Franceze, C724/41, 44. Informații oferite de Andrei Pippidi căruia îi mulțumesc.

la leat 1820, iar Panteleon îl primește cu brațele deschise „ca un frate mai mare, ca pre un părinte, ca pre un desăvârșit prieten, ca pre un om însurat cu muiere și copii“, fără să gândească măcar o clipă că el ar putea fi sursa întregii sale nefericiri, o recunoaște cu naivitate, cu patos, afirmând că: „fară de să aibă bănuială de cea mai mică nedreptate și dărăpănare despre partea lui. Vai de mine ce am făcut, nu am știut nici vreodată nu aș fi socotit cum că el va să fie pricina spargerii casii mele, nu am știut cum că el va să râvnească la Mărioara, muierea frățină-său și cum că Mărioara va să râvnească la acesta fratele cel bun al bărbată-său și că o să catandisească în scurtă vreme la înșălătorul erote sau mai vârtos a zice la preacurvie și să să facă de răsul lumii, omenirii osândă și pravoslavii rușinare.“ Instalarea iubitului frate mai mare în casa lor declanșează drama ce-i va pierde până la urmă pe toți.

Nici nu trec trei luni la mijloc și Panteleon începe să remarce o serie de schimbări în comportamentul Mărioarei care din „duioasă mumă și supusă copilă și nemărginită prietenă și evlavistă creștină“ a devenit „crudă soție“, ba mai mult „dragostea ei s-au schimbat în dușmănie, blândețea inimii [și] cuvintele cele dulci și mângâioase în ocări nesuferite și cum că viața noastră cea bună în cea mai înfricoșată rea viețuire“. Pasiunea Mărioarei pentru Grigorie îi ia cu totul simțul rațiunii, o transformă, o chinuie, ajungând să renunțe la tot ce o definește pentru el, ajungând să renunțe la sine pentru el, ajungând să-i renege pe toți numai pentru a fi cu el și astfel se leapădă „de soție, de copii, de mumă, de prieteni și rude, de toate aceste sfinte“ pentru a asculta numai și numai de „învățăturile [și] voințele fratelui bărbată-său“. Nu mai vrea să știe de nimeni și de nimic, iar oftaturile și dojenirile sărmanului Panteleon o scot mai rău din minți, o întărâtă împotriva lui. Se ceartă cu mama, cu fratele, iar de soț fuge cum poate, singura „mulțămire era ca să fie cu dânsul și să șază pre genunchile

lui“. Panteleon privește cum fața i se înseninează când îl știe în preajmă pe Grigorie, îi vede ochii ce se aprind când se întâlnesc, îi simte emoțiile atunci când se privesc, remarcă bună-tatea și plăcerea ce o arată față de iubitul lui frate. Înșelat, abandonat, uitat, Panteleon se plânge și se vaită de așa „viață rea și vrednică de jale“, mirându-se cum de mai poate răbda o așa „viață tiranică“, cum de Mărioara poate avea o inimă atât de crudă. Și răbdă, și înghiți, și tăcu până la 13 august, leat 1820, când „nu am vrut să trec cu vederea ca să doarmă amândoi singuri într-o odaie“, și scandalul izbucnește și găl-ceava explodează. Deși certată cu ai ei, Mărioara își părăsește soțul și copiii și găsește refugiu la mamă-sa, îmbunată se pare de ibovnicul Grigorie în speranța că acolo se pot vedea nemijlocit „pentru scoposul lor cel rău“. Sărmanul Panteleon, rămas în casa goală, cu trei copii mărișori în jur, fără nevastă și fără frate, s-a simțit vinovat, a crezut că poate n-a văzut bine, că poate dracu' i-a întunecat mințile, că poate toate cele auzite nu erau decât aiureli și i s-a muiat firea și i s-a făcut milă de ea, de copii, de el, de toți. Așa că se hotărî să uite „uni-rea cea eglimatească“ dintre Mărioara și Grigorie și „pohtea sufletul meu să nu crez cât cu ochii vedeam și cum auzeam“. Hotărât să uite, hotărât să ierte, Panteleon ceru totuși jurăminte de îndreptare, făgăduieli, promisiuni. Le primi cu larghețe, iar Grigorie chiar se căi că provocase fratelui cel mic așa netrai și așa supărare. „Un sfert de ceas“ atâta au durat toate, cât să alerge în brațele ibovnicului și coșmarul a reînceput: blândețe și îndulcire pentru Grigorie, înfricoșări și dușmănie pentru bietul Panteleon. Când, la începutul lui decembrie, prinde curaj și îndrăznește să-l dea afară pe Grigorie, „nemaiputându să-l sufer“, eforturile sale sunt zadarnice, întrucât acesta tot vine „în silnicie“ și în plus își atrage și mai rău ura Mărioarei, care „atâta s-au mâniat, atâta s-au sălbăticit încât cal turbat și cu spume la gură, au aruncat cu sfeșnicul să mă lovească și ne

nemerindu-mă îndată s-au înnăpustit ca o fiară flămândă și apucându-mi mâna m-au mușcat înfricoșat“. Reacția sa, „m-am arătat către soția mea ca un bărbat și cu dooă palme bune am vrut ca să o înfrânez“, o determină pe Mărioara să alerge plângând pentru a găsi refugiu în brațele iubitului. Nu ține cont de vreme, nu se gândește la copii, nu se gândește decât la el. Doar sărmanul Panteleon o căinează, încercând parcă să se scuze pentru cele două palme, încercând să se convingă de forța trăirilor pasionale ale soției: „dintr-aceia au găsit pricină să fugă la ibovnicul său; înfricoșata și urâta vreme a iernii, zăpada și noro[a]jile, vântul și frigul n-au putut să o embondisească și singură la dooă ceasuri din noapte alerga pă drumuri ca să ajungă la conacul doritului său cumnat“. O așteaptă să revină, numără minutele, ceasurile, zilele, nopțile, se interesează unde se află, nu are însă curajul să o caute, nu vrea să dea ochii cu ea. Prietenii, rudele, slugile îl informează că „cinci zile și cinci nopți au petrecut cu dânsul... fără de nici o sfială, dormea cu dânsul într-un așternut care o și crez pentru că în odaia lui era numai un patu“.

Iar naivul Panteleon continuă să spere, să se amăgească că nimic nu s-a întâmplat, chiar dacă în odaie nu era decât un singur pat, poate nu s-au iubit, poate mai aveau o fărâmă de rușine, poate... Cere ajutor părintelui mitropolit, o separă de el, dar n-o mai poate avea pentru sine, hotărându-se să rămână în casa mame-sii. Dragostea nu cunoaște totuși opreliști, piedici, obstacole; fără să asculte cuvântul prea sfântului părinte, amanții au continuat „să se desfete“ împreună, să se iubească „fără sfială“, să se afișeze „cu știrea și voia înrăutățitei Sofii“. Turbat, măcinat de chinuri și bănuieli, însoțit de patru negustori, tovarăși și prieteni, Panteleon pleacă să se convingă cu proprii ochi de este adevărat sau nu, de mai poate spera ceva sau totul este pierdut pe vecie. Pe 13 martie 1821, „la șase ceasuri din noapte“, face o descindere ad-hoc

la „conacul“ fratelui și: „am găsit pă Mărioara gata să se culce cu ibovnicul său, cumnat, cu fratele bărbatului său, cu unchiul a trei copii ai săi“. Dezamăgirea este cruntă, nu are timp însă să se dezmeticească că Mărioara și Grigorie fug la Brașov. A așteptat 14 luni, a aflat că ar fi făcut și un copil, după cum „mergea vorba“, s-a convins că nu se țineau numai de mână, ci că l-au înșelat, făcând „amestecare de sânge“, „desfătându-se ca niște cununați fără de sfiială“, s-a indignat și s-a revoltat în singurătatea sa, gândindu-se că n-o mai poate primi. Ura a crescut cu fiecare zi de așteptare, și-a revăzut de zeci de ori nefericirea, a blestemat-o cu fiecare minut și a rememorat toate relele pătimate de la „muerea care au ajunsu la starea cea mai înaltă a nerușinării, care s-au necinstitu, s-au lepădat de soție și de nevârsnicii copii, care nu are frica lui Dumnezeu, precum urmările ei o arată, care au despărțit îndată viața a doi iubiți frați, carea au catat rele sile pre bărbatul său la însuși ale lui trebuincioase enteresuri și cinstea ipochimenului său, avându-și acest fel de mumă pre spuma firii și dușmanul omenirii“. Apoi ura s-a îndreptat și asupra fratelui, acest „amisticător de sânge“, hotărând să nu-l mai vadă.

Jalba sa este incoerentă și pătimasă, plină de suișuri și coborâșuri în propria istorie, fără scop precis, fără vehemența necesară unei acuzații, fără ritmul alert al urii și pizmei soțului încornorat. Este mai degrabă o confesiune în fața unui duhovnic, o justificare a nefericitei sale stări, o fugă disperată după amintirea unei vieți tihnite care nu-i mai aparține. Ajunsă pe masa duhovnicescului departament, jalba stârnește mirare, confuzie, retorica se construiește cu totul diferit de ce se auzise până atunci, frazele sunt încâlcite, mărturisirile tânguitoare, iar grefierul trage concluzia sec: „nu am putut a lua nici o înțelegere din copriinderea ei fiind alcătuită cu ifos și chibzuiți rătănde la care nici putându pune noi vreun temei“.

La 3 iulie 1822, Mărioara și Panteleon se regăsesc, după mult timp, în fața instanței, el același iremediabil sentimental,

ea gata să se bată, să se apere, să se justifice, totuși cu muștrări de conștiință, fără aceeași convingere că nu făcuse rău cu nebunia iubirii ei. „Cu îndestulată iscusință de voroavă“, Mărioara reușește să răspundă la întrebări, să explice stări și sentimente, să se justifice, să arunce vina asupra „tiraniei“ vieți ce ducea cu pârâțul. Judecătorii poartă însă o luptă la fel de acerbă, dorind s-o înfunde, s-o prindă cu minciuni, s-o arate de vinovată și când ajunseră la episodul Brașov triumfară gândind că „cu toate acestea, povestirea și îndreptările sale au mers până s-au înfundat în Brașov“. Mărioara se dovedește totuși o femeie de-a dreptul inteligentă și abilă și cu „un ticluit silogismu s-au îndreptat și la aceasta“. Episodul este destul de grav, o recunosc judecătorii, acceptă pârâta care își dă seama că nu are cum scăpa de bănuiala ce o va urmări oriunde.

Complicat caz, complicată iubire, complicate personaje își spun părinții clerici, ce nu reușesc să-și dea seama cu exactitate unde se află realitatea, dacă ar mai avea vreo importanță acum când obraze de cinste, negustori, prieteni, rude au participat la amplificarea dramei, au narat bănuieli, zvonuri, bârfe. La capătul a doi ani de dispute, soții sunt secătuiți de puteri, neputincioși în fața unui timp ce i-a luat cu el. Panteleon vrea să pună capăt chinului fără ură, fără scandal, sau cel puțin așa apare el în fața instanței: „cererile jăluitoare Pandolion nu să cunosc a fi născocite din vreo vrăjmășie asupra soției sale după cum să întâmplă la alții ce numai și numai ca să scape de prihănirea amestecării de sânge“. Mărioara, „măcar că deși să vede îmbrobodită cu pricina răutății lui“, se înduplecă la cererile bărbatului „muștrată fiind de vreo știință de sineși“³²⁶.

Târâți de valul smintelii amoroase ce s-a infiltrat în inimile bieților creștini, amanți și amante se provoacă reciproc

³²⁶ BAR, mss. 3935, ff. 256^r–259^r.

în inventarea unei iubiri pasionale ce suspină prin băltoacele și noroaiele Bucureștiului, ce răsună sub balcoanele conacelor sau ferestruicile prăvăliilor, hăituită de câinii dimineții prin mahalale fără garduri, vânată de soți obezi și obtuzi, blestemată de bătrâni ancorați în tradiții și prejudecăți, adorată de tineri și femei dornice să respire aerul libertății ideatice.

Preotul – ibovnicul satelor

Preotul, stăpânul satelor și mahalalelor, puternicul comunităților se bucură de influență, prestigiu, putere. La biserică, în mijlocul mahalalei, pe câmp sau la cârciumă, el este o prezență vie. Sutana sa este vizibilă de departe, iar aparițiile sunt la fel de evidente, căci de multe ori el este sufletul comunității. Prezența sa este cerută cu insistență în multe din momentele cruciale ale vieții unei persoane: naștere, botez, nuntă, moarte, conflict, boală. În lumea rurală, mai ales, reunește totul sub aceeași sutană: preot, duhovnic, sfătuitor, scrib, medic, învățător, arbitru, naș, chezaș. La toate aceste atribute se adaugă încă unul la fel de frecvent întâlnit: ibovnic nevestelor frumoase și văduvelor tinere.

Un preot trebuie să se căsătorească înainte de a fi hirotonisit, dar numai o singură dată în viață și numai cu o fecioară. Așadar, dacă rămâne văduv la o vârstă destul de tânără, ceea ce se întâmplă destul de des, el nu se poate recăsători, fiind obligat să păstreze abstenența; lucru destul de dificil, de altfel. Profitând de prestigiul și puterea pe care i le dau slujba, popa face curte tuturor femeilor din sat sau mahala; bineînțeles celor pe care el le preferă. Pătrunde în gânduri, pătrunde în suflete, pătrunde în case, are dreptul să ceară, să impună, să pretindă. Raportul ce se țese între el și umila femeie păcătoasă este inegal.

La biserică: aruncă ocheade enoriașelor venite să asculte slujba, dar propunerea se concretizează în momentul spovedaniei, când singurătatea îi dă posibilitatea să facă pașii decisivi

și să-și atingă scopul. Popa Radu din satul Fundulea, județul Ilfov, îi propune scurt Voicăi, soția unui sătean, „când o ispo-
videa“ „să să aibă în liubovul dragostei amândoi“³²⁷. De alt-
minteri, chiar vodă Mavrocordat în a sa domnie din Moldova
a remarcat privirile insistente ale preoților asupra enoriașelor,
dar cronicarul ce relatează evenimentul le pune numai pe
seama călugărilor greci: „Iar Costandin-vodă, în Moldova,
domnè cu pace, apucându-să de capul preuților să-i înveț[e]
carte, frământându-i în tot chipul. Întâiaș dat[ă] au poruncit
de au scos pe er[o]monași, călugări greci, di pin mănăstirile
cele mari, orânduind preuți de mir, zicând că grecii când
tămâiază în bisărică, pe mueri, stau câte un minut înainte
fieștecăruie mueri de o tămâiază și o privește din talpe pân-în
cap, puind gând rău în capul lor asupra acelor mueri.“³²⁸

În parohie: aleargă zi și noapte, încrucișându-se cu eno-
riașii, și mai ales cu enoriașele, și pentru că este bărbatul ce
nu părăsește comunitatea devine de multe ori gardian al onoarei
soților călători în căutarea chiverniselii, ajutor, sfătuitor, duhov-
nic al soțiilor singure, sprijin al femeilor maltratate. Stabilitatea
slujbei îl leagă de ceilalți, în special de femeile comunității.
Situația îi dă o mai mare flexibilitate în înnodarea unei relații,
semeție în gesturi, dar și vizibilitate în manifestare. Popa Radu
din satul Frăsinet, județul Ilfov, rămas văduv, se încurcă cu
o săteancă. Pârât de săteni Prea Sfinției Sale, este avertizat
și iertat; dar odată ieșit pe poarta Mitropoliei, uită angajamen-
tul și se reîntoarce în patul amantei³²⁹. Nu același noroc are

³²⁷ BAR, mss. 764, f. 79^r–79^v, 14 august 1806.

³²⁸ Pseudo-Enache KOGĂLNICEANU, *Letopisețul Țării Moldovei de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constandin Mavrocordat voievod (1733–1774)*, ed. Aurora ILIEȘ și Ioana ZMEU, Minerva, Bucu-
rești, 1987, p. 15.

³²⁹ DANIC, mss. 141, f. 51^v, 3 august 1798.

popa Dumitrașco din satul Bărcănești, județul Ialomița, care prins în meandrele unei văduve din sat își pierde slujba, avutul și libertatea. Luat pe sus de zapciu, tuns, ras și călugărit cu forța la mănăstirea Căldărușani, Dumitrașco este sfătuit „să-și plângă păcatele și să-și spăsească sufletul”³³⁰.

Ibovnic pasional și înflăcărat: iubește și se aruncă cu frenezie în lumea bizară și fluidă a sentimentelor. Popa Zamfir de la Biserica cea Nouă se îndrăgostește de soția lui Constanda gelepu'; urmează vizite, curte, promisiuni și vorbe, sărutări și pupături cu „semne și vânătări în obraz”³³¹. Un alt popă Zamfir, o altă mahala, Precupeți, o altă amantă, dar și o soție geloasă și hotărâtă să-și păstreze bărbatul. Așa că trece la atac: dragostea preotului Zamfir pentru văduva Merica, din ulița Herăstrăului, este explicată de Maria preoteasa prin puterea farmecelor diavolești. „Cursele” și „drăciile” acestei vrăjitoare i-au „izmenit” bărbatul, l-au scos „din ființa minților sale cele întregi”, „l-au băgat în iad, pierzindu-și sufletul său”. O „nefericită victimă” a amorului, preotul Zamfir trece în planul doi al conflictului pentru că actorii principali sunt cele două femei ce se urmăresc și se amenință reciproc, se ceartă, se ocărăsc și se păruiesc pe ulițele mahalalelor și-n auzul vecinilor. Și iată că, „marți la 27 ale aceștii [luni] (martie 1815) zioa”, după „spionlâc”, Maria află că popa se găsește iarăși în patul amantei. Lasă totul „jos”, își pune basmaua pe cap și pleacă spre ulița Herăstrăului. Pe măsură ce se apropie, revolta interioară crește și explodează în momentul în care găsește „poarta curții încuiată”. Strigă în gura mare: „ca să nu poată intra nimeni la dâșșii”. Urletele ei adună mahalaua care o urmărește cum sare peste gard, se apropie odată cu ea de ușa casei, „năvălește” în cămară unde bieții amanți își ascund

³³⁰ BAR, mss. 634, f. 159^{r-v}.

³³¹ BAR, mss. 645, ff. 224^{r-v}, 10 mai 1819.

goliciunea trupurilor în spatele unui fes prea mic pentru o rușine atât de mare³³².

La cârciumă: băutor de vin și de rachiu, preotul este un client obișnuit al tavernelor, cafenelelor, bordelurilor. Costumul și înfățișarea, barbă și/sau pletele, îl propulsează în prim-planul scenei cotidiene, individualizându-l în marea masă a petrecăreților. Amestecul său printre enoriași și cu enoriașii la masa de băut, la jocul de cărți, la bătai și scandaturi, la curve și desfrâu atrage oprobiul general, revolta membrilor comunității, sancțiunea instituției ecleziastice. Deseori faptele sale ajung să fie cunoscute tocmai datorită acestei implicații publice a comunității care își exprimă indignarea prin denunț, bârfă și zvon³³³. Biserica intervine pentru fiecare caz în parte, dar și prin pitace atunci când fenomenul se umflă și explodează. Circulara mitropolitului Ignatie din iulie 1810: „unii din preoții politii Bucureștilor rău năvăliți fiind s-ar fi plimbând prin cârciumi și rachierii dându-să spre băutură de vin și de rachiu fără dă nici o rușine sau sfială că să află parte bisericească.“ Fiecare preot al politiei urma a fi instruit, sfătuit, amenințat³³⁴. Când în decembrie 1815, diaconul Nicolae este ridicat de doi arnăuți dintr-un bordel din mahalaua Gorganului, mitropolitul se grăbește să-l condamne răspopindu-l și trimițându-l la mănăstirea Snagov „ca să nu se mai preumbe prin oraș, pricinuind poate și spargerii de case și mai vârtos spre pilda altora“³³⁵; tot cu celetnice, jocuri de cărți și cu „adunări cu oameni netrebnici pre la locuri necuvioase“

³³² BAR, mss. 648, ff. 103^v–104^r, 20 aprilie 1815.

³³³ Asupra acestei probleme vezi Constanța GHIȚULESCU, „Preoți și enoriași în Valahia secolului al XVIII-lea“, *RI*, nr. 1–2, 2002, pp. 121–136; C. VINTILĂ-GHIȚULESCU, „Vecini, reputații și control social în societatea românească...“, *art. cit.*

³³⁴ BAR, mss. 648, f. 6^r.

³³⁵ BAR, mss. 648, f. 105^v, 31 decembrie 1805.

își petrece timpul și popa Radu din mahalaua Lucaci, dar care este osândit doar la canon, iertat de răspopire grație copiilor³³⁶.

Cum locul ocupat în parohie se bazează în mare parte pe reputație și mai puțin pe autoritate, cum deosebiriile dintre el și restul membrilor comunității se structurează tocmai în jurul cinstei, cum trăiește în mijlocul turmei sale, preotul (și preoteasa) devine ținta predilectă a bârfelor, zvonurilor, denunțurilor puse în circulație de rivali, săteni, mahalagii și destul de frecvent de soțiile geloase. Această alunecare printre bărbați și femei, acest amestec permanent între interior și exterior, această ubicuitate perpetuă naște suspiciuni și rumoare, ține treze vigilențele soților, stârnește pasiuni în rândul nevestelor, generează disensiuni chiar în sânul familiei preotului. În virtutea slujbei circulă cu ușurătate prin spațiu și timp, în miez de noapte sau în zori de zi, în intimitatea odăilor sau în solitudinea văduvelor, schimbă vorbe cu oricine la colț de uliță, în curtea bisericii sau la fântână; familiaritatea raporturilor îi sporește prestigiul, dar îi induce o mare doză de instabilitate. Un cuvânt, un gest, o privire, o intenție exprimate în public pot primi interpretări diferite din partea celor ce privesc și atunci totul se risipește grăbindu-se să se coaguleze la extrema cealaltă, iar preotul devine victima propriului statut. Prins în această capcană îi este foarte greu să se apere, întrucât bârfa atinge sfere dificil de demonstrat și are în centru tocmai imaginea deja înscrisă în memoria colectivă: cea a preotului ca amant, iubitor de plăceri trupești și mare chefliu. Când suspiciunea unei preotese se infiltrează în mijlocul comunității, nu-i trebuie prea mult pentru a deveni bârfă pe buzele tuturor. Trei comunități, mahalaua Popa Soare, mahalaua Sârbilor, satul Mitreni, trei preoți, Pashalie, Iordache, Florea, trei preotese (numele lor n-au fost consemnate), același zvon, umbletele

³³⁶ BAR, mss. 646, ff. 358^v–359^v, 18 noiembrie 1805.

preoților cu femeile din comunitate. Autorii zvonurilor: preotesele în primele două cazuri, un alt preot, tovarăș de parohie și rival în cel de-al treilea caz (aici bârfa atinge atât reputația preotului, cât și a soției sale). Zvonul devine repede bârfă, se propagă cu repeziciune și inundă urechile tuturor. În nici unul din cele trei cazuri nu există ochi și urechi care au văzut, auzit, controlat veridicitatea acuzațiilor și cu toate acestea preoții sunt repede depuși de îndată ce zvonul ajunge la cunoștința instituției ecleziastice. Toți trei au suținerea comunității care, după ce a propagat, rumegat și digerat bârfa, se grăbește să afle prin explicații oferite anchetatorilor mecanismele declanșării, supraviețuirii și mai ales aura de credibilitate ce a reușit să-i țină prizonieri în cercul efemerității și incontrollabilității vorbelor. „Dihonia“, „zavistia“, „răutatea firii fămeiești“ sunt cauzele declanșării, credulitatea și mai ales probabilitatea producerii unor astfel de fapte sunt la originea menținerii și forței cu care domină mințile tuturor³³⁷.

Înșiruire de cazuri în care preotul este personajul principal. Este legitim să ne punem întrebări asupra extinderii fenomenului, frecvenței unor astfel de cazuri, importanței lor în viața unei comunități. Reamintesc că pentru sursa principală, arhivele tribunalului ecleziastic, devierile și scandalurile constituie principalul obiectiv, că ajung între copertele condicilor numai cei ce într-un anumit context au intrat în conflict cu normele unei comunități sau cu regulile unei instituții, fie că este vorba de desfrâu, beție, insulte sau simple dispute cotidiene, fie că este vorba de amestec cu enoriașii în revolte împotriva stăpânirii, plastografieri de acte în favoarea țăranilor, zvonuri și bârfe ale rivalilor etc. Se construiesc astfel diversele fațete ale locului și rolului preotului în mijlocul parohiei, iar cea de ibovnic este una la fel de constantă și de vie.

³³⁷ DANIC, mss. 143, f. 56^r–57^v, 210^r–211^r.

Eufrosin Poteca și cărările iubirii

Eufrosin Poteca este bine cunoscut în istoriografia românească datorită implicării sale în mișcările mai mult sau mai puțin „revoluționare” din anii 1821–1830, dar foarte puțin cunoscut pentru trăirile sale sentimentale. Născut în satul Nucșoara, județul Prahova, în 1788, Dimitrie devine călugăr la 26 de ani sub numele de Eufrosin. Prins în efervescența unei epoci averse de prefaceri și modernizări de tot felul, Eufrosin se alătură tinerilor, plecând la studii mai întâi la Pisa (1820–1823), apoi la Paris (1823–1825). Viața călugărului Poteca este în sine o aventură. Romantic, permanent îndrăgostit de viață, natură, poezie, femei, scrie pagini sentimentale și pline de patos. În același timp, exersează meseria de profesor, scrie și traduce cărți de teologie, filozofie, susține în permanență necesitatea luminării preoților și dezvoltării învățământului românesc, aspecte analizate în istoriografie asupra cărora nu vom insista³³⁸.

Veșnic îndrăgostit, statornic în iubirea sa pentru femei, Poteca nu se sfiește s-o afirme: „dar eu pe lângă celelalte neputințe trupești am pățimit foarte de o boală sufletească în carea de multe ori am căzut de când sunt, aceasta este boala dragostii fetelor.” Boala a început de timpuriu, pe la șapte ani, iar explicația este cât se poate de simplă, dacă ar fi să-l credem pe îndrăgostitul Poteca: „eu am fost crescut între fete,

³³⁸ Vezi G. Dem. TEODORESCU, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, București, 1883; Ioan BIANU, „Întâii bursieri români în străinătate. Scrisori de ale lui Eufrosin Poteca”, 1822–1825, în *Revista Nouă*, nr. 11, 1888, pp. 421–431; Ion VÂRTOSU, „Pagini din autobiografia lui Eufrosin Poteca”, în *BOR*, 1937, nr. 7–10, pp. 3–19; Alexandru PIRU, *Literatura română premodernă*, Editura pentru literatură, București, 1964, pp. 263–264; George CĂLINESCU, *Istoria literaturii române*, Minerva, București, 1982, pp. 120–122; Paul CORNEA, *op. cit.*, Sorin ANTOHI, *Civitas imaginis. Istorie și utopie în cultura română*, Litera, București, 1994.

întâmplându-se să am numai surori. Apoi unde sunt fete mai vin și altele, așa venea la noi și toate mă iubea și cele mai mari și cele de vârsta mea. Pentru aceasta dar și eu totdeauna am iubit fetele, le iubesc și le voi iubi cred în toată viața.“ Crescut între fete, aplecat spre iubire, sensibil și sentimental, Poteca se prinde în jocul amorului ori de câte ori are ocazia, suferind, pătimind și slăvind femeia, îngerul, iubirea trimisă de Cel de Sus. În fapt, Eufrosin Poteca iubește mai presus de toate iubirea, suferința dulce-amară indusă de această stare, când se lasă copleșit de sentimente și trăiri, de gesturi insignifiante ce capătă amploare și îl tolesc în efuziuni lirice și fizice, ce-l încâtușează într-o lume a sensibilității sufletului. El reușește, ca nimeni altul, să sesizeze nuanțele dintre dragostea platonică, dragostea pasiune și dragostea carnală. Fiecare îi oferă muritorului Poteca senzații plăcute și îi pune în mișcare simțurile, îl trezește din amorțeala impusă de sutană. Bolnav de „dragostea fetelor“, recunoscând și dându-și seama că nu se poate opune acestei patimi, Eufrosin Poteca se lasă târât în aventura sufletului sau mai bine zis o caută în fiecare moment, în ochii fiecărei femei întâlnite, o dorește cu disperarea unui înecat, este însăși esența vieții care altfel n-ar merita trăită. Eternul îndrăgostit este, așadar, gata oricând să guste din „focul amorului“, să „se aprindă“ în fața unei femei, să cunoască văpaia iubirii, să sufere dulcele-amar al așteptărilor, să transforme orele în minute și minutele în ore, să se întristeze de dor, iar femeia iubită să devină „dumnezoaea“ visurilor sale. În lumea sa, realitatea se amestecă cu iluzia, cu minciuna, cu dorința de a iubi iubirea.

Prima iubire, mărturisită în jurnalul său, este mai degrabă una platonică, fără șanse de a se exprima carnal, în primul rând din cauza diferențelor de vârstă – copila avea doar șase ani –, apoi din cauza rătăcirii prin lume a celor doi protagoniști. Peste ani însă se reîntâlnesc: fata coaptă și puberă la

15 ani, Poteca matur, la vreo 30 de ani. Întâlnirea reaprinde instantaneu inimile celor doi: „când mai după zile, ani ne-am văzut, eu numaidecât am simțit într-adâncul inimii focul amorului“, mărturisește surprins de „frumusețea iubitei“ lui. Lecțiile oferite, în calitate de profesor particular, sunt un bun prilej de a trăi iubirea și mai ales de a-și face cunoscute sentimentele. Cu „inima aprinsă de dragoste“, cu sufletul chinuit de pasiune, obligat să se controleze, să se „prefacă“, „profesorul“ face pași repezi atât în cucerirea tinerei, cât mai ales în pierderea propriului trup și suflet în această patimă: „O greotăte bătrânească, o frumoasă și cinstită purtare, precum să cuvenea la haractirul amândurora pentru că ia era din treapta celor mari și eu preot și profesor. Dar ce să spui, focul amorului dintr-acest feliu de prefaceri să mai învăpăia din zi în zi. Mă uitam la dânsa ca la o floare din raiu, ca la o lumină, ca la o dumnezeire. Și acestea nu că doar aveam vreo nădejde sau scopos trupesc spre dânsa, ci cunoșteam bine câtă nepotrivire era la noi, și după stare și după vârstă, eu preot, ia fecioară din rangul celor mari, eu în vârstă bărbătească însemnată de căruntețe, ia cu adevărat floare. Dar ce taină este amorul eu nu poci spune, atâta numai că inima mea era la dânsa zioa, noaptea, pă ia o aveam în minte, pă dânsa o vedeam înaintea ochilor. Ci aș fi voit să-i slujesc neîncetat, ceasul lecțiilor mi să părea minut; inima mea era aprinsă neîncetat de un foc negrăit și de o frumusețe luminoasă ce vedeam strălucind“.

Ce poate fi mai frumos decât intensitatea trăirii, valorificată până la extaz! Ce poate fi mai excitant decât așteptarea unui minut de „patimă“ ce redă tinerețea, forța, fericirea muritorului! Eufrosin Poteca știe să trăiască, individualizându-și stările, bucurându-se cu nesaț de fiecare secundă de iubire, de fiecare suferință ce este până la urmă o parte din plăcerea iubirii. Nu are nevoie de exprimarea sexuală, căci suferința îl excită mult mai mult decât actul sexual în sine. Iubirea se

consumă în forul interior, trece prin fiecare por al ființei, îi obsedează fiecare mușchi, îi aprinde privirea și îi ia mințile inducându-i reveria, beatitudinea abandonării de sine într-un paradis ce nu poate fi cunoscut decât de cei ce știu să-l vadă. Experiența se termină însă brutal prin descoperirea amorului de către părinții fetei și concedierea redutabilului amorez.

Petrecându-și iarna „*aprints de dragoste*“ și filozofie, Poteca se hotărăște să plece la Pesta, în vara lui 1828, orașul care-i va aduce flirtul, pasiunea camală, suferința, nefericirea. Instalat la croitorul Sipoș, cu 50 de florinți pe lună, Eufrosin are asigurate: o cămară a sa, prânzul și cina, plus curățatul cizmelor și, ceea ce este cel mai important, o companie plăcută formată din nevasta gazdei, „de treabă și frumoasă“, și fete reunite într-o școală improvizată unde învățau cusutul, cititul, cântatul, jucatul. Fără să vrea, intrase în Paradis. Flirtul debutează din prima clipă și hârjoneala iubirii se țese cu fiecare zi, fetele sunt frumoase „ca niște flori îmbobocite“, tinere, naive, inocente de 12 și 14 ani. Pentru „dragostea lor“, Eufrosin rămâne în casa lui Sipoș, deși nu prea înțelegea nemțește și nimeni nu știa franțuzește. Și totuși asta nu-l împiedică să se îndrăgostească de o mică unguroaică, „frumoasă și voinică“, cu care flirtează timp de patru luni – o dragoste platonice cum mai cunoscuse Poteca cu un an în urmă. Din nou, un întreg arsenal de gesturi, în aparență „fără răotăte“, este etalat pentru a obține plăcerea, pentru a întreține pasiunea: priviri, apropieri în timpul meselor, atingeri inocente, amor.

Cu regret, părăsește casa croitorului, perindându-se prin diferite alte locații. Umblând aiurea, în căutarea unei case, focul amorului îl săgetează din nou într-una din zile, când zărește două fete lucrând în cadrul unei ferestre. Ca o boală ce doboară și chinuiește, Poteca se aprinde, clocotește, nimeni nu-l mai poate salva. Pătrunde în casa fetelor timid, cu inima fremătând, gata să se arunce într-o nouă aventură. Kati îi

deschide ușa și îl pofteste să se așeze. Se așază, o fată cântă încetișor, privește cu luare-aminte: Kati îi place mai mult decât cealaltă pentru că „era și mai tânără și mai frumoasă și mai nobilă“. Privirile i se ațintesc asupra celei alese, imaginând scene dintr-o iluzie a fericirii fără seamă: „gândeam întru sine-mi nu care cumva era aceia vreo fată de nobil (nemeș) și venise acolo ca să să întâlnească cu iubovnicul său pentru că cu adevărat era foarte frumoasă ca o floare noo de trandafir, ca un înger, ca o dumnezeoae.“ Gândurile se prăvălesc năvalnic, „trandafirul“ seamănă totuși puținel la ochi, sprâncene și frunte cu însuși Poteca, dar gura este „fără asemănare de frumoasă“, pieptul și mâinile sunt „albe ca laptele“. Insistența privirilor sale declanșează jocul: Kati îi atinge mâna, suficient pentru nefericitul Poteca, ce pe dată se aprinde, urmând-o hipnotic pe aleasă într-o cameră special pregătită pentru „dobândirea amorului“. Deși „practicos“ în „păcatele trupești“, după cum încearcă să ne convingă³³⁹, singură Kati îi oferă ocazia de a cunoaște plăcerea de a face dragoste, senzație pe care actul sexual pur și simplu nu reușise până atunci să i-o reveleze. Pe pagini întregi își cântă fericirea: „Acuma, eu nu mai știam ce să fac de bucurie, ce plăcere, ce dulceață. Aceasta fu pentru mine cea mai mare plăcere și dulceață trupească din toată viața mea până în vremea aceia deacă poate să să numească acest feliu de amor dulceață și plăcere trupească. Mă miram numai să stau uitându-mă la dânsa sau să o îmbrățișez. Întâiu m-am uitat bine la dânsa, apoi o întrebaiu

³³⁹ Iată mărturia: „Acuma cetind cineva aceasta va gândi că eu aș fi fost speriat de dânsa ca și cum n-aș mai fi știut de muere, dar nu este așa, că eu eram destul practisit într-acest feliu de trebi, ci această fată era cu adevărat ecstraordinară; nu zic pentru nobilitatea politicească, ci pentru darurile cele firești“, BAR, mss. 1564 Eufrosin POTECA, *Ideile faptelor mele pã anul 1828 până la aprilie 1829*, f. 23^v.

cine te-au făcut așa frumoasă, eu gândeam la prea frumosul făcătoru Dumnezeu. Ia, cunoscând un ce deosebit în mintea mea, își răzima obrazul cel frumos pre pieptul meu și vrea să lăcrimeze, și ia și eu. Acest feliu fu începutul dragostei mele cu acea fată misterioasă. Atuncea dar așa fiind-o eu câtva în brațe, cu ochii mai mult lăcrimați ai amândurora, ne culcărăm în pat și gustărăm o dulceată, o plăcere care, cât pentru mine, mie mi să părea că aceea era o răsplătire mie de la Dumnezeu pentru toate necazurile ce suferisem în lumea aceasta până atunci. Această fată (anume Kati) după ce era numai de 18 ani tânără și frumoasă ca o floare, avea și un temperament ceresc cu totul după gustul meu. Din gură pare că curge miere și lapte.“

Dragostea îi aduce bucurie și „duh“, poftă de citit și de scris, îi alungă boala și durerea, îl îmbogățește sufletește. Prins cu trup și suflet în această patimă, crezând cu inocență și dăruire în originea nobilă a tinerei, orb la ceea ce realitatea concretă îi transmite, Poteca nu mai are răbdare și se avântă pe cărările iubirii. Nimic nu-i schimbă sentimentele și statornicia amoroasă: nici când descoperă că de fapt Kati nu este decât o „muere de obște“, nici când probabil bolnavă de sifilis, aceasta se ascunde să-și tragă sufletul, nici când risipește banii pe care îi dăduse în repetate rânduri. Dimpotrivă, o caută cu înverșunare atunci când dispare, o îngrijește pe patul de boală, suferă alături de ea, dorește să ia cu el amintirea femeii iubite, rugând-o să-și zugrăvească chipul, rugăminte susținută financiar în două reprize, căci Kati are alte cheltuieli mai importante decât un banal portret. Pentru el, Kati reprezintă perfecțiunea iubirii pentru care se lasă înșelat, amăgit cu bună știință. Femeia este îngerul de care nu se îndoiește și, din acest motiv, nu poate fi decât nobilă chiar și atunci când o găsește într-un bordel. Conștient că nu este decât o „muere de obște“, în iluziile sale, Kati continuă să fie o nobilă doamnă, un trandafir,

un înger, o „dumnezeoaie“. Astfel o descrie, astfel o prezintă în amintirile sale pentru că așa crede, așa simte, așa și-a construit chipul iubirii.

Iubirea este însă cu bune și rele, iar Poteca a cunoscut pe lângă fericire și suferință, întristare, nefericire. Experiența îi arată că „întristările“ sunt mult mai multe decât plăcerile, dar le-a suportat cu stoicism nu numai pentru a le cunoaște, ci și pentru a le povesti, devenind prin expunerea lor o învățătură pentru toți cei tineri, pentru toți cei ce iubesc: „am voit să învăț mai bine patima amorului ca știind eu prin cercare să poci vreodată a îndrepta și pre alții.“ Astfel, îi sfătuiește pe cei ce nu-și pot potoli patima inimii fie să se însoare (o soluție mai ales pentru asigurarea nevoilor sexuale), fie să nu se prindă „în cursa dragostei cei moralicești a sufletului“, pentru că aceasta nu se rezumă la simpla dorință, ci înseamnă „evlavie“, „respect“ și ancorarea întregii ființe în sufletul celui alt. Sănătatea, averea, cinstea, mintea, sufletul, toate sunt aruncate în cursa iubirii și toate au de pățimit într-un fel sau altul, atunci când ființa umană se abandonează cu voluptate în „focul amorului“. N-a făcut așa, dar recomandă tuturor bărbaților ce nu pot „fugi de mueri“ să-și păstreze mintea slobodă, acceptând sexul și respingând dragostea. Construiește astfel o întreagă teorie în jurul necesității caselor de toleranță mai ales în marile orașe, plecând de la „ancheta“ efectuată în Pesta, anchetă prilejuită, de altminteri, de legăturile lui cu frumoasa Kati: de-o parte sunt fetele sărace care fără venituri nu se pot căsători, iar odată intrate în această rutină nu mai sunt dorite de nimeni, de cealaltă parte se află „mulțimi de ostași și de popi fără mueri“ care au nevoie de aceste „fetișoare“ pentru a-și potoli pornirile umane atât de firești. „Muerile de obște“ nu sunt decât „jărtvă pentru liniștea celor măritate“, rolul lor în asigurarea ordinii sociale revine acum

la Poteca, după ce fusese punctul central al menținerii bordelurilor în Europa dinaintea Renașterii³⁴⁰.

Poteca este o figură aparte în peisajul românesc nu atât prin încălcarea repetată a regulilor monastice, cât mai ales prin recunoașterea cu seninătate și asumarea fără ipocrizie a unei condiții umane atât de aproape de tentația păcatului. Să-l judece ceilalți pentru că nu respecta postul, că „nu păzea băbește la biserică“, că „să uita cu dragoste la fete“, dar el nu se vede nicidecum vinovat pentru acest mod de viață, practicat de „toți oameni cei înțelepți“, ce i se potrivea de minune. Poate că i-ar fi fost iertate toate acestea dacă nu ar fi propovăduit în același timp „legea dreptății, iertarea robilor și învățătura preoților“³⁴¹, principii cu care a rămas consecvent întreaga sa viață, deși stârnește nemulțumirea mitropolitului Grigore și a unora dintre tovarășii săi³⁴². În 1848, îl regăsim egumen la mănăstirea Gura Motrului, bătrân și bolnav, probabil încă îndrăgostit de natura feminină, același înverșunat opozant al postului și al liturghiilor obositoare din mănăstire³⁴³.

³⁴⁰ Jacques ROSSIAUD, *La prostitution médiévale*, Flammarion, Paris, 1988.

³⁴¹ BAR, mss. 1564, ff. 1^r–27^v.

³⁴² La 1828, înainte de a pleca la Pesta, Eufrosin Poteca merge să-și ia rămas-bun de la mitropolitul Grigore, dar acesta îl primește foarte rece: „iar mai ducându-mă să-mi iau ziua bună, mi-au zis numai du-te, dar mâna nu mi-au dat-o să i-o sărut, nici nu să uita la mine. Eu eram foarte păcătos înaintea lui, nu atâta pentru că mâncam și beam, nu pentru că nu păzeam la beserică băbește, nu pentru că mă uitam cu dragoste la fete, pentru că așa trăiesc toți oamenii cei înțelepți, ci pentru că propovăduiam neîncetat legea dreptății, iertarea robilor și învățătura preoților.“ BAR, mss. 1564, f. 16^v. Cu un an în urmă același mitropolit refuzase să-și dea acordul pentru cuvântarea ce urma a o susține cu ocazia Paștelui.

³⁴³ I. VÂRTOSU, *Pagini*, p. 7.

În căutarea fericirii și dragostea conjugală

În toată această agitație și sminteală ce a cuprins societatea românească la cumpăna dintre cele două secole se remarcă crearea unui discurs în jurul dragostei conjugale. Rădăcinile pot fi surprinse ici și colo pe tot parcursul secolului în scrisori sau testamente unde solidaritatea familială se transformă încet-încet în afecțiune.

Refugiu pentru zile senine, dar mai ales pentru zile furtunoase, familia capătă în mentalitatea oamenilor noi forme, noi contururi. Îndatoririle conjugale sunt regăsite de nenumărate ori în recomandările și sfaturile Bisericii, ele sunt reiterate de soți aflați în litigiu, rememorate de bărbați arțăgoși, dorite de femei maltratate. De cele mai multe ori aceste îndatoriri sunt reduse la simple formule: bărbatului i se cuvine să fie cu chiverniseala, iar femeii cu supușenia. Atunci când își acuză soțul „că nu o are ca pe o soție“, soția se referă la neglijarea ei din punct de vedere economic, așa cum reiese din explicațiile date în continuarea formulei. Cerința este aceeași de sus până jos în ierarhia socială, o revendică Catinka Alexeanu la 1776, atunci când afirmă că Hristea căpitanul, mare iubitor de vin și femei, a părăsit-o, lăsându-i întreaga grijă a casei și a copiilor: „iar de chiverniseală numai eu știu cum pătimescu și ceia care văd traiul, lipsa și amarul mieu. În 14 ani dă când m-au luat nu s-au învrednicit să-mi facă o basma sau o păreche de încălțăminte.“³⁴⁴ O strigă acuzator

³⁴⁴ BAR, mss. 638, ff. 155^v–156^v.

Zoița Fălcoianu, abandonată și „muritoare de foame și pe ușile altora“ în timp ce soțul, Nicolae logofătul, se îngrijește să-și întrețină țiitoarea³⁴⁵. Vocilor acestor două boieroaice li se alătură vocile sutelor de femei din rândul norodului, iar asigurarea „hranei vieții“, a „ceva de îmbrăcat și de încălțat“ este condiția principală. Dragostea între casnici, din sfaturile părinților clerici, nu este nici ea prea departe de aceste principii și are în centru mai degrabă înțelegerea, prietenia, ajutorul, responsabilitatea economică a bărbatului, supunerea femeii. La fel o rezumă și vodă Caragea în pitacul său din 25 septembrie 1815: „sunt datori cei după lege luați în căsătorie a avea unul către altul deopotrivă dragoste și credință și între dânșii, însă bărbatul a fi cu otcârmuirea și muerea cu supunerea.“³⁴⁶

Scrisorile vistierului Ion Dedulescu ne dezvăluie toate aceste forme ale „dragostei conjugale“, la care se remarcă încă ceva în plus, afecțiunea, tandrețea. Pribeag în Transilvania, vistierul își lasă familia în grija rudelor și mai ales a lui Dumnezeu; considerat „hiclean“, Dedulescu nu se poate întoarce atâta timp cât principe al țării se află Nicolae Mavrocordat (1719–1730). Din Brașov, el întreține o corespondență asiduă cu familia sa: sora Zamfira, cumnați, unchi, dar mai ales cu soția. Astfel, de la 12 august până la 12 septembrie 1726, „poșta“ poartă scrisorile cu gândurile, regretele, sfaturile, recomandările, dorurile boierului Dedulescu adresate soției și copiilor. „Prea iubită mea soție, Mario, cu mult dor îmbrățișându-vă împreună și pe toți copilașii. Vă rog de la milostivul Dumnezeu multă sănătate și fericire. Pintru mine viți ști că dintru a sa prea bogată milă mă aflu sănătos până acum“, în această manieră începe una dintre scrisori. Depărtarea, situația incertă în care se află, dorul de copii contribuie la sensibilizarea boierului, dornic să afle cât mai multe despre ai săi sau despre

³⁴⁵ DANIC, mss. 143, ff. 220^v–221^v.

³⁴⁶ V.A. URECHIA, *op. cit.*, vol. X-2, p. 255.

situația averii, rămasă la cheremul lui Vodă. Se bucură atunci când află de învățătura copiilor, dar cere amănunte – „pintru copii îmi pare foarte bine căci învață, numai să știu ce dascăl au“ –, se emoționează atunci când mititelul Ioniță „umblă călare pe oiște“ și regretă că nu este acolo să participe la acest eveniment: „crez că așa umblă coconii vistierilor celor mari ai lui Nicolae vodă, la care să dea Dumnezeu să umble și copiii lui ca copiii noștri“. Le trimite sfaturi și mai ales întreaga lui afecțiune părintească: „Prea iubiților mei fii, Maricuțo, Neculae, Zoițo și mititelule Ioniță și ticăloasă Bălășico, soră ce easte mie, și nevârsnicii miei, darul lui Hristos Domnul și mila lui cea prea bogată să fie cu voi, păzindu-vă întru toate zilele vieții cu viață fericită și îndelungată. Să nu vă întristați feții miei, căci nu vă las un fel de stăpânire, nici să fiți mârniți asupra mea, căci nu sunt eu pricina stingerii voastre, ci domnu pământului nostru care m-au și prădat și m-au și izgonit din pământul mi[e]u, de-l va judeca Dumnezeu și-i va face plată după faptele lui. Ci cu o gură și cu o inimă să vă rugați lui Dumnezeu pintru mântuirea mea și acela ce v-au lăsat în lume acela vă va da și stăpânire și vă va avea și de grijă ca un puternic. Și eu încă în loc de stăpânire vă dăruiesc părintească blagoslovenie care să vă fie păzitoare și folositoare spre toate cele de folosul și binele vostru. Pe muma voastră să o cinstiți și să o ascultați și dragoste și unire să aveți.“ Dar așa cum a deschis corespondența, afecțiunea, înțelegerea, speranța se îndreaptă către Maria, ea poartă pe umeri întreaga responsabilitate a casei, ea a rămas acasă să se lupte cu trimișii lui Vodă, cu podgorenii care îi vor culege viile, cu părintele vlădica ce ține moșia Puieștii fără dreptate, cu arăturile de toamnă, cu recuperarea cailor și cu multe altele. Ca semn al prețuirii, boierul, deși strâmtorat, îi trimite o serie de cadouri: „iată că-ți făcui un inel [...]”³⁴⁷

³⁴⁷ Indescifrabil în text.

și ți-l trimitu pe Târnoveanul, ci să-l porți sănătoasă cu veselii și cu bucurii, o pereche de cizme și doi papuci și cațaveică.“ Știind însă greaua sarcină ce a lăsat pe umerii bieteii Marii, însărcinată cu creșterea a patru copii, boierul îi cere cu duioșie iertare pentru toate neajunsurile pricinuite: „Și să nu-mi stârbești sufletul meu Mario, căci te las într-această datorii și năcazuri, nici să nu mă blestemi, te rog din tot sufletul meu ... crez ca pre o bună și pre[a] d[r]agă și înțeleaptă soție, ci să-mi dai iertăciune din suflet și din inimă.“ Toate aceste mici afecțiuni sunt strecurate printre recomandări referitoare la administrarea averii, „ce am mai avut a-ți scrie și învăța ca pe o bună soție ți-am scris“, și introduce o nouă îngrijorare afectivă: „să nu te întristezi pintru această călătorie ce facem, ci sunt roțile lui Dumnezeu.“ Și încheie: „prea iubitei soții mele, Mariia Dediulescu vistieressii, cu multă sănătate să să dea.“³⁴⁸ Scrisorile sunt numeroase, numai o mică parte ne-au parvenit, răspunsurile Mariei Dedulescu și ale celorlalți membri ai familiei nu le cunoaștem. Aici avem mai degrabă iubirea conjugală întemeiată pe înțelegere și susținere reciprocă. Este o solidaritate a familiei ce se grupează în jurul boierului Dedulescu într-un moment de răscruce în viața tuturor. Rândurile de tandrețe sunt determinate tocmai de această situație, dar exprimă în același timp trăirile sufletești ale boierului ce avea să nu-și mai vadă casa, soția, copiii.

Testamentul marelui ban Grigore Greceanu este și mai clar în această direcție. El desenează dragostea conjugală în care devotamentul, încrederea, prietenia sunt lucruri esențiale. În 41 de ani de căsătorie, Ilinca Obedeanu i-a arătat respect și mai ales supunere: „m-au ascultat la cele ce-i porunciam, mi-au fost supusă, den cuvântul meu n-au ieșit“. Au trecut împreună peste vremurile tulburi ale carierei politice, peste

³⁴⁸ DANIC, Fond Achiziții Noi, CLXXIX/2, 3, 4.

moartea celor șase copii, peste boli și întotdeauna i-a fost alături cu devotamentul unui câine fidel. Răpus de podagră (gută), boierul primește toate îngrijirile și toată afecțiunea soției. În fapt, ea suferă alături de el, mai ales că boala se manifestă cumplit: „cu dureri grele și nesuferite de mă chinuiam greu și zioa și noaptea“, povestește banul. Și în tot acest timp, Ilinca „să pedepsii și să chinuia cu mine denpreună și zioa, și noaptea, nemâncată și fără de somn și fără de odihnă“. Este convins că îi va fi alături și după moarte: „că sunt încredințat că ia cât va fi cu viață mă va pomeni, iar altul din neamul meu nu mă va pomeni.“ Se întristează c-o lasă singură, fără nici un ajutor și mai ales fără mângâiere la vreme de bătrânețe: „și aducându-mi aminte de durerea inimii cea multă ce au avut și are, pentru nenorocirea noastră cea multă ce ne-a venit din mulțimea păcatelor mele, de ne-au murit toți copiii și nu ne-au rămas măcar un copil să-l aibă mângâiere la întristăciunea cea mare și nesuferită a morții mele.“³⁴⁹

Cele două mărturii surprind această dragoste conjugală în care tocmai recunoașterea raportului de subordonare constituie pacea din interiorul familiei. Atât timp cât fiecare își asumă rolul trasat de tradiție, de societate, atât timp cât fiecare își respectă îndatoririle în interiorul cuplului, pacea conjugală și implicit dragostea sunt asigurate. Afecțiunea, tandrețea, iubirea se adaugă pe parcurs în funcție de comportamentul celuilalt, dar nu trec niciodată în prim-plan; ele rămân în plan secundar și înclin să cred că nici măcar nu sunt exprimate într-o manieră vizibilă, sunt mai degrabă subînțelese prin corelarea atitudinilor celor doi soți.

Un pas decisiv în gândirea acestei maniere de a iubi îl va face Constantin Caragea. Cititor de „gazete franțuzești“,

³⁴⁹ DANIC, Fond Documente Muntenesi, XXV/58, 18 mai 1748. Pentru detalii vezi C. GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 236–240.

boierul moldovean se va fi lăsat contaminat de ideile acelei lumi în care fericirea constituie „una dintre ideile majore care animă secolul și care se răspândește cu repeziciune în toate direcțiile”³⁵⁰, iar căutarea ei devine un scop, un ideal, o „obsesie”³⁵¹. Inspirat sau nu de obsesia secolului luminilor, Constantin Caragea lasă cea mai frumoasă mărturie despre construirea fericirii, în care un loc important îl ocupă iubirea conjugală³⁵². Sensibilitatea sa îl face să vadă, să descopere, să se bucure de natură, de micile și infimele plăceri ale vieții de zi cu zi. Pentru el fericirea nu poate fi cunoscută în oraș, înconjurat de haosul, datoriile și mulțimile zgomotoase ce tulbură liniștea, gândurile, simțurile, ci departe în lumea pierdută a florilor. Mazilirea și apoi căsătoria îl ajută să se îndepărteze de sociabilitatea curții și să regăsească refugiu la Pașcani, în singurătatea unui conac de țară. Viața fericită se construiește aici, „afară la țară”. Constantin este un poet pătruns de frumusețea naturii pe care știe s-o admira și pe care nu conținește s-o descrie. Drumul de la Iași la Pașcani este de fapt un prilej de încântare, de admirație a izvoarelor, a stâncilor, a copacilor, a florilor, a păsărilor, iar zece ceasuri trec ca clipa. Prea scumpa și prea iubită lui Ralița Ghica îi este alături pentru a se bucura împreună, pentru a gusta din plăcerile unei „vieți de minune”. Instalați în confortabilul conac al prietenului Iordache Balș, soții își construiesc o viață simplă, gustând cu voluptate din intimitatea fiecărui moment. Programul de fiecare zi este consacrat naturii, lăsând sufletul să rătăcească printre aroma cafelei de dimineață, parfumul trandafirilor, cântecul păsărilor,

³⁵⁰ Robert MAUZI, *L'idée du bonheur*, p. 13.

³⁵¹ *Ibidem*, pp. 80–81.

³⁵² Documentul a fost interpretat în acest sens pentru prima dată de Andrei PIPPIDI, „Bonnes et mauvaises mœurs: principes et expériences, balancement et enchaînement”, în I. BĂLUȚĂ și C. VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs*, pp. 38–39.

frumusețea culorilor, liniștea pietrelor. Nimic nu este mai revelator decât mulțumirea interioară ce străbate fiecare rând al amintirilor soțului îndrăgostit, boierului fericit de alegerea sa: „Ne sculam foarte de dimineață și ne beam cafeaua sau la cișmele sau sub trandafirii grădinii, ori în vreo altă parte, unde se sătura privirea noastră de frumusețile firii. Apoi ieșiam la plimbare uneori luând-o pe jos pe câmpie, alteori cu careta departe în păduri, unde rătăciam botanizând vreo două ceasuri. Apoi ne întorceam acasă și ne luam prânzul, care era alcătuit din cinci feluri, dar foarte delicate. După aceea ne odihnim puțin, cel mult un ceas, și apoi ne beam cafeaua afară și iar începea pe la chindie excursia sau îndeletnicirea casnică, adică eu cetiam, iar prea scumpa mea soție se ocupa cu cusături de casă și cu alte lucruri trebuincioase, și în chipul acesta petreceam vremea noastră minunată până seara.“ Orice îndeletnicire simplă le procură plăcerea de a trăi, le insuflă dorința nebună de a se bucura de fiecare lucru mărunț. Își oferă zile fericite, când prelucrarea trandafirilor devine o ocupație minunată. Și apoi ce plăcere să guști din dulceața pregătită cu atâta grijă sau să simți mirosul fin al esenței de trandafiri, trecută de trei ori prin alambic! Boierul se minunează de propria sa fericire, de timpul ce nu mai intră în cadrele cunoscute ale vremii și zboară luând cu el plăcerea fiecărei zile: „n-am mai știut când trecură vreo patruzeci de zile, și noi socotiam că ieri sosisem la Pașcani“. Totul este minunat, totul este frumos, totul este delicat: fericirea, plăcerea, singurătatea, natura, viața.

Patruzeci de zile de fericire, un timp furat muncii, grijilor, fricii, un timp aranjat în jurul plăcerii de a trăi pur și simplu, un timp ordonat în jurul activităților ordinare, care capătă totuși sensuri particulare prin practicarea lor în intimitate. Evocarea acestei perioade, evocarea gesturilor îi reamintește, odată reintegrat în tumultul vieții politice, bucuria de-a trăi, îi hrănește sufletul gata să reia aventura solitudinii în mijlocul

naturii. Va picta în memoriile sale frumusețea inimaginabilă a acelei epoci: „Aceasta a fost partea cea mai fericită a vieții mele, căci am gustat în cea mai mare tihnă și liniște a sufletului și a minții toate plăcerile și bunurile acestei lumi deșerte.“ Aprilie 1780 i-a deschis calea spre cunoașterea fericirii, din acel moment n-o va mai regăsi niciodată și acest lucru face ca primăvara aceea să se încrusteze adânc în amintirile boierului răătăcit în labirintul vieții. „Prea fericita petrecere în singurătate“ a suspendat timpul, moartea, durerea. Nu trebuie însă neglijat un lucru, participarea comună la construirea acestei fericiri, compatibilitatea sufletească dintre soți contribuind în fapt la cunoașterea ei. De altfel, Constantin o recunoaște mărturisindu-și neîncetat afecțiunea față de soția numită cu drag „prea scumpa mea Ralița“, „prea iubită mea Ralița“, „Ralița mea“³⁵³.

Corespondența dintre Ianache Văcărescu și Nicolae Văcărescu din anii 1814–1817 întregește acest tablou al tihnei patriarhale, în care fericirea se arată la Văcărești, Băneasa sau Draja, în conacele boierilor înconjurați de copii, soții, rude, prieteni. Alexandrina³⁵⁴ (Luxița, Luța, Thița) este tot timpul prezentă, fie în mesajul soțului, Nicolae, fie în răspunsurile nepotului, Iancu. „Thiți cu plecăciune mă închin, sărutându-i mâinile“, transmite nepotul. „Luța e bine acum, numai sarcina o cam supără cu vărsături, numai cam rar acum“, informează soțul. Chiar dacă își arată grija față de Luxița ce se chinuie cu o sarcină rebelă, apoi amorul patern față de micuța Măriuța, Nicolae Văcărescu afișează aceeași atitudine „duplicitară“ pe care Andrei Pippidi i-o atribuie fratelui,

³⁵³ Documentele Hurmuzaki, vol. XIII, *Scrieri și documente grecești, 1592–1837, privitoare la istoria românilor*, de A. PAPADOPULOS-KE-RAMEUS, traducere de G. MURNU și C. LITZICA, București, 1914, pp. 94–96.

³⁵⁴ Este vorba de Alexandrina Băleanu.

Alecu Văcărescu³⁵⁵. Viața privată și-o petrece cu liniște fie în „singurătatea” Bănesei, fie la Drajna (asemuită la un moment dat cu Parisul) alături de Luxița și Măriuța³⁵⁶, dar asta nu-l împiedică să aibă aventuri ici și colo. După o boala ce l-a ținut la pat mai bine de 30 de zile, boierul se arată viguros, „mă simțu că să întărescu puterile întru mine și au început a mi să umfla pantalonii dinnainte“, gata să se ia la trântă cu toți cei tineri, c-o lume întreagă – „eu lumea în pace nu o las, că ia pă mine mă supără. Și rînd tinerilor nu voiu da, că încă grindeiu mieu n-au albit, ci este negru ca un samur dă Moca!“ Așadar încă tânăr, încă viril, Nicolae Văcărescu își schimbă amanta: „pă Dafinica am părăsit-o, că i s-au spart traista dinna-inte“, găsește o alta, Vitorița care se dovedește mult deasupra celei vechi și pentru care este în stare să se dueleze cu oricine: „dă simții putere întru dumneata (Iancu Văcărescu, *n.n.*), a ținea cu mine la duelu, că eu sunt hotărât să-m pierzu viața pentru acest obrăjălu!“³⁵⁷

Preocupările literare ale celor doi protagoniști structurează și o altă idee de fericire, dusă dincolo de simplitatea vieții cotidiene, unde meditația, construcția literară, discuția, dialogul, corespondența, filozofia procură experiențe sufletești neănuite, excită simțurile. Iată entuziasmul lui Nicolae Văcărescu atunci când îi trimite spre lectură nepotului dedicația de la *Gramatica românească* a lui Ienăchiță Văcărescu: „Îl trimiț ca să-l vezi, îl trimiț ca să te invitez și să te ațâț, îl trimiț ca să te aprinz, să te fac să fii foc viu, mai mult decât ești, și apoi tot ce am pățit și eu, ca să te fac să-ți aduci aminte cu toată puterea și vîrtutia duhului și a inimi și a cugetului ce

³⁵⁵ Andrei PIPPIDI, *art. cit.*, p. 35.

³⁵⁶ Fiica celor doi soți, născută în 1815.

³⁵⁷ Ion VÂRTOSU, *Correspondența literară între Nicolae și Iancu Văcărescu, 1814–1817*, București, 1938, p. 37.

porți, ce au fost părinții noștri: tată-tău și moșă-tău.³⁵⁸ Sau plăcerea lui Iancu de a întreține această corespondență: „Oamenii toți aleargă, dar eu sunt fericit căci pociu să vorbesc cu dumneata, fie și puțin.”³⁵⁹ Totuși, cei doi amestecă fericirea și nefericirea într-un joc de cuvinte amețitor. Dezgustul, plictiseala, neliniștea, teama, suferința, teme de reflecție ale gânditorilor și scriitorilor din secolul al XVIII-lea³⁶⁰, revin în mesajele lor, transformând conacul de la Băneasa sau pe cel de la Văcărești în oaze solitare de meditație asupra sensului existenței: „Șăz într-un unghi de casă, uitându-mă și privind vârful nasului meu cu ochii amândoi, și întocmai ca gângăniile la vremea ernii, așa sunt; nici din deget nu pociu mișca.”³⁶¹

Trebuie spus că ideea forță în jurul căreia se coagulează dragostea conjugală rămâne raportul „otcârmuire” masculină—supunere feminină. Ceea ce se întâmplă cu Constantin și Ralița este o excepție fericită, se va fi întâmplat poate și în cazul altor boieri, nu atât de inspirați pentru a lăsa un semn al acestei experiențe. Se observă însă că această idee este reluată și completată de meșteșugarii și negustorii din oraș. Dorința pentru liniștea și pacea conjugală devine agresiv cerută de această clasă socială în formare. Familia devine oaza de liniște în care „burghezul” dorește să se regăsească, să se afunde, după părăsirea prăvăliei sau a slujbei, să se recunoască duminica la slujbă, să-i închine toate eforturile sale. Mărturie stau reflecțiile lui Ioan Dobrescu, confesiunile lui Panteleon Zalichis, analizele lui Ioan Jupaniotul și a altor zeci de soți. Dacă Ioan Dobrescu din mahalaua Batiștei, strâns legat de Biserică prin activitatea sa, promovează mai degrabă căsătoria

³⁵⁸ *Ibidem*, pp. 17–18.

³⁵⁹ *Ibidem*, p. 39.

³⁶⁰ Robert MAUZI, *op. cit.*, pp. 58–61.

³⁶¹ Ion VÂRTOSU, *op. cit.*, p. 11. Asupra corespondenței Văcăreștilor vezi și Paul CORNEA, *Originile romantismului românesc*, pp. 152–156.

creștină cu valorile ei³⁶², ceilalți încep să adauge noi cerințe. Panteleon Zalichis, negustor în București la începutul secolului al XIX-lea, căsătorit cu Mărioara, mai curând din plăcere decât din interes, dată fiind sărăcia părinților acesteia, revendică pe lângă cinste, respect, supunere, întreaga afecțiune a soției. Pentru el, căsătoria nu se reduce numai la „a se purta cu cinste“, „a se sili la trebile și la enteresurile casei“, „la creșterea copiilor“, ci implică și o latură afectivă exprimată de ambii parteneri prin „blândețea inimii“, „cuvinte dulci și mângâioase“ care transformă „viața bună“ în „dragoste“³⁶³. Tot despre dragoste vorbește și Lucsandra lui Dumitru băcanul din București, dar întotdeauna rămâne atașată, ca principală revendicare a acestei iubiri în interiorul cuplului: puterea economică. Căci pe ce pune accentul mai întâi de toate Lucsandra, atunci când descrie căsătoria ei cu Dumitru băcanul, dacă nu pe purtarea de grijă: „am mers la casa noastră trăind liniștită viață ca și întâi, iarăși cu toate cele trebuincioase“. Dezechilibrul dintre parteneri este evident mai ales în primii ani, când drumul spre consensul conjugal este plin de hârtoape în care se afundă când unul, când celălalt, iar duhovnicescul departament o recunoaște și-o punctează ca atare: „nu să coprinde nescai împotrivitoare fapte, ci numai niște lucruri care apururea să obicinuesc la mulți casnici în tinerețe și cu trecerea vârstei le și îndreptează“. Dumitru și Lucsandra cunosc aceste hârtoape, însă reușesc deseori să se reconcilieze și să meargă mai departe. După o astfel de ceartă, reacția lui Dumitru este următoarea: „și iarăși singur îmbrățișându-mă cu dragoste n-au vrut cu mine judecată, ci pace și iarăși cinstită liniște și cu toate cele trebuincioase bine am trăit iarăși câțeva vreme.“³⁶⁴ Ioan Jupaniotul

³⁶² Ilie CORFUS, „Cronica meșteșugarului Dobrescu...“, p. 342.

³⁶³ BAR, mss. 3935, ff. 256^r–259^r, 22 iunie 1822.

³⁶⁴ BAR, mss. 3935, ff. 273^v–274^r, 28 august 1823.

face un pas mai departe circumscriind căsătoria spațiului privat, ferită de ochii și urechile anturajului, vecinilor, rudelor. Ce este căsătoria? O oază de cinste, de „*viață plăcută*“, de tihnă, de înțelegere, un exemplu de bucurie oferit privirii celorlalți. Numai această latură trebuie să fie vizibilă, numai această latură trebuie să fie expusă, dedesubturile mai mult sau mai puțin murdare trebuie „îngropate“ în casă, rezolvate în sânul familiei. O astfel de viață a dus Ioan cu prima lui soție „multime de ani fără să-l știe lumea, fiind fămee înțeleaptă și cinstită“³⁶⁵.

Atât timp cât strategiile matrimoniale sunt conduse de părinți și dominate de ideile economice (zestrea fetei și averea băiatului), dragostea conjugală rămâne tributară acestor directive. Asta nu înseamnă că partenerii nu experimentează gesturi, atitudini, cuvinte care să-i apropie, asta nu înseamnă că soții nu încearcă să se iubească, plecând chiar de la acele forme primitive de supunere, respect, chiverniseală. Unii au și reușit, dovadă Constantin și Ralița Caragea, alții deloc, iar despre cei mai mulți nu avem informații suficiente. Și totuși marea iubire, pasiunea rămân în afara cuplului cel puțin la acest început de veac nou, în care modernizarea bântuie societatea românească.

³⁶⁵ BAR, mss. 4027, ff. 235^v–238^v, 7 iunie 1830.

Femeia pe drumul modernizării

Femeile sunt de departe principalul element în acceptarea noilor factori de schimbare. Ele reușesc mult mai ușor să asimileze diferențele dintre cele două lumi, să accepte uneori fără rezerve noul mod de viață, să renunțe cu lejeritate la vechile principii, să parcurgă mult mai repede etapele acestei „modernizări“. De la călătorii străini până la boierii și analiștii contemporani, toți remarcă acest decalaj ce se structurează acum între femei și bărbați. Este bineînțeles vorba de elită, iar către 1812 se poate spune că aceste diferențe încep să devină vizibile și la nivelul negustorilor și meșteșugarilor din mahalalele Bucureștiului.

Boieroaica intră în dans mult mai repede; cu abilitate și iscusință învață pașii de cadril și mazurcă pentru a trece imediat la adoptarea unei vestimentații adecvate. „Cea mai mare parte din femei dansează bine, dar bărbații [arată] foarte mare indiferență, veșmintele lor împiedicându-i de a le practica (dansurile – *n.n.*) într-un chip desăvârșit“, mărturisește W. Wilkinson. Medicul capitalei, Constantin Caracaș, se îngrijorează de această situație ce ar putea provoca boli destul de severe: „Atât bărbații, cât și femeile joacă cu multă eleganță și libertate, cu toate că pe bărbați îi încurcă foarte mult la dans hainele lor cele lungi, producându-le vătămări prin sudoarea excesivă din cauza lor. De aceea unii din tineri, ca să evite aceasta și-au făcut pentru dans haine mai fine și mai ușoare.“³⁶⁶

³⁶⁶ P. SAMARIAN, *O veche monografie sanitară a Munteniei*, p. 117.

Pentru a plăcea încep să gângurească în franceză, apoi își îmbunătățesc educația abandonând tricotatul și brodatul pentru a învăța să cânte la pian și la harpă. Frumusețea, cochetăria, eleganța devin atuurile unei boieroaiice care se arată în lume, participând la activitățile mondene, organizând astfel de activități, refuzând izolarea în spațiul restrâns al menajului. Iată mărturia lui Sir Robert Thomas Wilson în trecere prin București la 1812: „Aici, îmbrăcămintea femeilor este foarte veselă și am remarcat unul sau două modele foarte drăguțe; grija lor pentru îmbrăcămintă cu podoabe este o dovadă că sunt obișnuite să fie admirate. N-am citit niciodată despre frumusețile din Țara Românească, dar ele sunt rivalele de temut ale cunoscutei și lăudatei instituții a lui Venus.”³⁶⁷ Pentru W. Wilkinson, românele nu sunt prea frumoase, dar le recunoaște „multă grație naturală”, „o fire veselă” și „o deosebită eleganță de forme”³⁶⁸. Cert este că femeile știu să se pună în valoare, să amestece eleganța Occidentului cu misterul Orientului, să combine „moda europeană” cu „bogăția orientală”.

Dacă până atunci căsătoria fusese percepută ca o perpetuă tutelă a bărbatului asupra femeii, acum ea ar putea fi considerată ca un prim pas spre libertate și emancipare. Căsătorite la 14–15 ani, tinere și ignorante, cu o viață sexuală aranjată în jurul cerințelor soțului, de cele mai multe ori dezordonată, instabilă, supusă capriciilor bărbatului, soțiile găsesc o defulare a acestor porniri sexuale firești în afara cuplului. Bineînțeles că aceste aventuri feminine sunt mult mai vizibile decât cele masculine, întrucât în mentalitatea vremii, escapadele masculine sunt privite cu indulgență, ba mai mult ca un semn al virilității pe care, nu este așa, trebuie să știe s-o arate, cu care trebuie să se mândrească. Femeia este însă imediat sancționată,

³⁶⁷ *Călători străini*, vol. I, serie nouă, pp. 556–557.

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 640.

stigmatizată, deoarece onoarea ei se construiește în jurul purității sexuale și a fidelității conjugale, deoarece ea este purtătoarea legitimității descendenței cuplului. În interiorul menajului, ea începe să conteste statutul care i se atribuie, la început o revoltă surdă cu ecouri în subminarea relațiilor din interiorul cuplului, apoi din ce în ce mai vizibil și din ce în ce mai manifest în spațiul public. Are loc o treptată „individualizare a femeii în interiorul cuplului”³⁶⁹, care se extinde cu repeziciune incluzând mai întâi aristocrația, apoi pătura înstărită din oraș și în cele din urmă „prostimea”. Iar exemplul Maricăi Filipescu care, la 1741 a știut să-și înfrunte nu numai soțul, pe marele armaș Costandin Brezoianu, ci întregul sistem politic³⁷⁰, este urmat din ce în ce mai des de alte și alte surate. Această dorință de emancipare a femeii merge mână în mână cu procesul de modernizare³⁷¹, face parte din însuși procesul de modernizare a societății românești.

Cum se manifestă această „frondă casnică”³⁷² și care îi sunt consecințele? Viața de cuplu presupune respectarea binomului autoritatea bărbatului – supunerea femeii, binom ce structurează întreaga relație dintre soț și soție. Bineînțeles că relația depinde foarte mult de compatibilitățile dintre cei doi parteneri, de umorile și afectele fiecăruia, de „înțelepciunea” și nevoile fiecăruia, de capacitatea de a accepta compromisurile și mai ales de a-și asuma rolurile de cele mai multe ori impuse. Refuzul de a intra în tiparele unei societăți se manifestă în maniere diferite, abandonarea în brațele amorului nu

³⁶⁹ M-R. UNGUREANU, *Convertire și integrare religioasă...*, pp. 61–63.

³⁷⁰ Pentru Marica Filipescu vezi C. GHITULESCU, *În șalvari și cu ișlic*, pp. 308–320.

³⁷¹ M-R. UNGUREANU, *op. cit.*, p. 61.

³⁷² *Ibidem*.

este decât una dintre ele. Renunțarea la viața de familie intervine însă în momente diferite ale căsătoriei, probabil în funcție de gradul de suportabilitate al fiecărei femei, după șase luni sau după 24 de ani. Bineînțeles că trebuie marcate și tensiunile din cadrul cuplului, participative prin manifestările lor la astfel de alegeri: precocitatea căsătoriei, violența domestică, înfometarea, numărul crescând de copii, lipsa de educație. Nu trebuie uitat că evadările bărbatului în afara peisajului marital există și sunt judecate de vecini și vecine, de rude și anturaj, ca fiind cât se poate de normale. Inițiativa părăsirii domiciliului conjugal aparține însă femeii, atât atunci când alege divorțul, cât și atunci când alege să se distreze „în voile inimii ei“. Războaiele favorizează și chiar încurajează astfel de revolte, oferind nu numai soldați, ofițeri și generali la fel de dornici de aventură, cât mai ales creează „teatrul“ necesar desfășurării unor astfel de aventuri. Cu fiecare război, zeci de cupluri se rup, zeci de femei își iau atât la propriu, cât și la figurat lumea în cap. Femeile nu se gândesc la consecințele inerente unor astfel de relații, multe pasagere, fără să sfârșească cu o nouă căsătorie, ci cu o altă relație de scurtă durată. Din partener în partener, de pe maidan în pivniță, soțiile se aruncă în brațele amorului, rămânând după fiecare relație cu amintiri imposibil de uitat: un copil sau un sifilis. La 12 februarie 1792, Barbu dulgherul din mahalaua Podul Calicilor se vaită că Safta lui, după 24 de ani de căsătorie, s-a aruncat cu totul în patima curviei și fiecare război devine un adevărat coșmar. În vremea „răzmeriței trecute“ (războiul din 1768–1774) „a fugit din casa lui la muscali“, dar odată pacea încheiată, muscalii plecați pe la casele lor, Safta revine acasă, iar Barbu o iartă: „și după pace, primind-o iarăși de soție i-au trecut toate cu vederea și au ertat-o.“ Dar „numai trecând vreme multă la mijloc“ și un nou război (1787–1792) declanșându-se, noi soldați la

București, Safta trece în tabăra turcilor, pentru ca apoi, cu venirea „armii nemțești“, să nu se sfiască a se muta cu inima în tabăra acestora³⁷³. Iar ea nu este singura, evadarea din „temnița“ mariajului se dovedește mult mai facilă acum când supravegherea devine mai difuză, iar teama îi face pe mulți soți să se resemneze, să accepte micile escapade. Până la 1830, se tot reamintește că muierea cutărui mahalagiu „au fugit cu muscalii încă din răzmerița trecută“ sau că o alta „s-au încârdosît cu turcii“ sau „în zilele nemților, apucându-se ia de fapte netrebnice încă au și fugit cu nemții“. Mediul rural este oarecum protejat de acest tip de evadări, soldații sunt înlocuiți cu alt tip de legături, la fel de pasagere și la fel de nocive pentru stabilitatea cuplului: „au fugit cu un țigan lăeș“, „s-a înnădit cu unu Pavel ciobanu“ sau „a fugit cu unu Marin slugă“, reclamă soții, unii chiar nedumeriți și afirmând că nu înțeleg motivul abandonului, întrucât „o palmă nu i-au dat“ și „de capul ei au fugit“.

Boieroaicele se lasă și ele ademenite de noua situație și legăturile extraconjugale cu ofițerii ruși, francezi, austrieci sau suedezi se dovedesc la ordinea zilei: Marioara Văcărescu își lasă casa și copiii pentru un ofițer austriac, Mărioara Cantacuzino fuge și ea abandonându-l pe Matache Racoviță, Lucsandra Bărcănescu, soția logofătului Nicolae Guliano, cunoscută de „obște“ pentru umbletele sale³⁷⁴, este mai întâi amanta generalului Kutuzov, pentru a sfârși în brațele generalului Levendi. Catinca Ghica, soția lui Mihalache Ghica și cumnata domnului Alexandru vodă Ghica, „s-a amoretzat“ mai întâi de generalul Kisselef pentru a trece apoi în brațele

³⁷³ BAR, mss. 640, ff. 58^v–59^r.

³⁷⁴ La 9 iunie 1818, stolnicul Nicolae Guliano cere separarea de soția sa Lucsandra Bărcănescu, invocând „pricini știute de obște“. BAR, 648, ff. 147^{r-v}.

baronului Uxküll, căpitan de husari în armata rusă și căsătorit cu Anica Văcărescu. Energică, Furtunoaia³⁷⁵ prinde corespondența amantilor și deghizată în curier rusesc pătrunde în loja lui vodă Ghica și-i pune în brațe plicul cu „bilețuri“. Și pentru că Vodă nu este atent, „bilețurile“ se revarsă în sala de teatru zburând peste capul spectatorilor, oferind publicului dovada infidelității și subiect de bârfă pentru lung timp³⁷⁶. Baronul Rückman, numit consul la București, hotărât să impună politica Rusiei, devine în scurtă vreme din „leu neîmpăcat“ „miel“ blând datorită farmecelor exercitate de Mimica Bălăceanu, soția lui Constantin Glogoveanu. „Diplomația cea naivă, dar energică a românilor“, după cum o califică colonelul Lăcusteanu, se aplică și asupra consulului Titov, iar artileria grea formată din „adjutanți și curtezani“ este asmuțită asupra doamnei Titov „cu scop de a se amoreza de vreunul“. Speriat, „bietul Titov“ cere să plece oriunde, dar nu în Valahia unde ar risca să-și piardă nevasta³⁷⁷.

De aici și până la divorț nu mai este decât un pas. Până la 1800, boierii se regăsesc destul de rar în condicile de la Mitropolie, lăsând loc meșteșugarilor, prăvăliașilor, țăranilor, „prostimii“ cu alte cuvinte. După această dată, furia divorțurilor îi cuprinde și pe ei. Aproape toate marile familii boierești trec printr-un divorț: Ecaterina Herescu se desparte de căminarul Alexandru Ghica³⁷⁸, Tița Văcărescu de Ștefan Catargiu³⁷⁹, Catinca Crețasca de stolnicul Grigore Grădișteanu³⁸⁰,

³⁷⁵ Poreclă pe care a moștenit-o de la tatăl său vornicul Theodorache Văcărescu Furtună.

³⁷⁶ *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, publicate și adnotate de Radu CRUTZESCU, comentariu istoric de I.C. FILITTI, București, 1935, pp. 75–76.

³⁷⁷ *Ibidem*, pp. 79–80.

³⁷⁸ BAR, mss. 648, f. 21^v, 11 august 1812.

³⁷⁹ BAR, mss. 3935, ff. 121^v–122^v, 19 aprilie 1820.

³⁸⁰ BAR, mss. 648, f. 150^v, 15 februarie 1819.

Zoița Faca de Constantin Filipescu³⁸¹, Pulheria Ghica de comisul Mavru³⁸², Marghioala Prejbeanu de Scarlat Greceanu³⁸³, Mărioara Filipescu de Toma Crețulescu³⁸⁴ și exemplele ar putea continua. Motivele sunt cât se poate de diverse: Anica Florescu îl reclamă pe Nicolae Prisăceanu că nu-i poartă de grijă³⁸⁵, Elenca se plânge de trai rău și bătaie de moarte, în timp ce soțul, pitarul Manolache Bălăceanu se apără, dând vina pe tinerețe și pe „cruzimea minții” (aici cu sens de imaturitate)³⁸⁶. Spre deosebire de mahalagioaice, unele dintre soțiile boierilor nici nu se mai implică în dezvoltarea unei argumentații pentru a-și justifica cererea, ci pur și simplu afirmă că nu mai vor să locuiască cu dumnealui întrucât nu le mai este „plăcut”. Și pun în discuție simpla nepotrivire de caracter ce se ascunde sub termenul de urâciune: „și intrând urâciune între dâșii nu se mai pot uni”, conchide soborul atunci când Ecaterina Racoviceanu nu-l mai vrea pe serdarul Nicolae Lipănescu³⁸⁷. Consilierul Costandin Grădișteanu este foarte revoltat că dumneaei Catinca Știrbei a rămas la Viena, deși a pus mijlocitor pe generalul Costache Ghica a se îndupleca și a veni cu poșta măcar până la Brașov. Dar pas, cucoana iubește Viena și n-are de gând să plece, obligându-l pe consilier să fugă pe furiș și în taină către București unde îl așteaptă moșiile și politica. Nouă luni trec ca clipa, cucoana cu griji pentru zestre și corespondențe cu dumnealui vechilul Zaharia, boierul cu grija ca dumneaei să nu cheltuiască și ce i-a rămas pe mâini și să nu poată veni acasă. Și-i scrie, și-o cercetează, dar Catinca

³⁸¹ BAR, mss. 648, ff. 44^r–46^r.

³⁸² BAR, mss. 648, ff. 146^{r-v}, 5 aprilie 1818.

³⁸³ BAR, mss. 3935, f. 59^v, 27 septembrie 1819.

³⁸⁴ BAR, mss. 648, f. 89^r, 3 aprilie 1815.

³⁸⁵ BAR, mss. 648, f. 147^r, 7 iunie 1818.

³⁸⁶ BAR, mss. 4027, ff. 238^v–239^v, 18 martie 1831.

³⁸⁷ BAR, mss. 648, f. 138^r, 14 noiembrie 1817.

nu răspunde, și când îi cade în mâini corespondența ei, cu altul, se înversunează. Laconismul scrisorii – „să înțelege că l-ar fi avut însărcinat (pe Zaharia, *n.n.*) a-i căuta pricinile dumneaei de aici și-l roagă a să sili cum mai în grabă spre săvârșire, căci apoi îi vor fi zadarnice ostenele și să o înștiințeze cu de amăruntul pentru toate precum și pentru câte numai amândoi au vorbit“ – lasă bineînțeles loc de interpretări, bănuieli, supoziții, ceea ce și face consilierul, odată ce intră în posesia acestui răvaș, aprinzându-se numaidecât și strigând că dumneaei complotază „cu viclenie asupra avutului dumnealui unită fiind cu acel Zaharia“. Chiar dacă cucoana susține că „n-are bărbat de lăsat“, consilierul nu vrea să asculte și se crede îndreptățit să ceară separarea³⁸⁸.

Gelozie și bănuieli, urâciune și neunire, nepurtare de grijă și înfometare, motive reale sau imaginate sunt chemate să aducă libertatea partenerilor, să susțină orgoliile unei persoane, să ofere speranța unui nou început, încrederea într-o fericire necunoscută încă. Mitropolitul și soborul său se străduiesc să le arate că greșesc și-ar fi mai bine să se mai gândească ceva vreme, să reflecteze că doar, doar se vor uni iar în sfânta taină a cununiei, că „vinile și pârile“ ce și le aruncă nu sunt „destoimnice“, „ci numai niște pricinuri deșarte și fără temei la amândouă părțile“. Dar nici gând să se împace, când dumnealui acceptă, dumneaei strigă sus și tare că a făcut-o de „rizil“ și nu poate nici în ruptul capului a trece cu vederea, când dumneaei spune că „nu are bărbat de lăsat“, dumnealui se împotrivește și „nu vrea cu nici un chip s-o mai primească soție“. Mănăstirea, amenințările, sfătuirile nu mai sunt suficiente.

Această etapă nu poate trece neobservată de către contemporani. Cronicarul Ioan Dobrescu condamnă piepturile dezgolite, capetele goale și zulufii pe care „muerile“ nu se sfiesc

³⁸⁸ BAR, mss. 648, ff. 138^v–139^r, 17 ianuarie 1818.

să le afișeze în public. Dobrescu judecă aspru transformările petrecute în societate ce aduc femeia pe scena publică, în timp ce tradiția o expulzase în jurul vetrei și-nre pereții căminului. Schimbarea vechilor rânduieli nu poate atrage decât pedepse divine cât mai aspre: foamete, ciumă, cutremure, foc³⁸⁹.

Pentru unii, femeia devine diavolul în persoană, dracul amenințator ce ademenește și apoi pervertește, seduce și apoi pedepsește. Ioan postelnicelul, părăsit mai întâi de prima soție prin moarte, abandonat apoi de cea de-a doua prin iubirea pentru altul, se ridică cu înverșunare împotriva diavolului în fustă afirmând: „și în viața lui unde va vedea muere va socoti că este dracul și va ocoli-o căci tot omul fuge de dânsul ca de un ucigaș, iar el l-au băgat în casă cu lăutari“. Se arată speriat de femeia ce nu se sfiește, din dragoste pentru altul, să uite de cinste, să nu se teamă de Dumnezeu, să nu-i fie rușine de privirile oamenilor, să fie chiar capabilă a ucide pentru a asigura fericirea celui alt. „Muere când va vedea în ochi va socoti otravă și mai rea decât toate răutățile“ conchide Ioan, declarându-se celibatar până la moarte și dușman înverșunat al căsătoriei³⁹⁰.

Femeia se schimbase la 1830, dar bărbatului îi este încă greu să recunoască această evoluție și mult mai greu îi este să-i acorde locul pe care îl revendică cu atâta insistență. Prezența ei în spațiul public nu mai poate fi contestată, la șosea sau în sala de bal, la teatru sau la plimbare, pe potecile de la Herăstrău, în prăvălie sau pe Lipscani, femeia apare singură sau însoțită, se amuză, socializează și conversează, se lasă sedusă sau seduce. Își impune și afirmă personalitatea, promovându-și dorințele și apărându-le cu tărie, sfidează

³⁸⁹ Ilie CORFUS, „Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu“, p. 341.

³⁹⁰ BAR, mss. 4027, ff. 235^v–238^v, 7 iunie 1830.

autoritatea masculină și ordinea socială așa cum fuseseră gândite ele de bărbați până atunci. Procesul nu se oprește aici și nici măcar nu este terminat, el se va prelungi pe tot parcursul secolului, primii pași fuseseră însă făcuți³⁹¹.

³⁹¹ Vezi și Ionela BĂLUȚĂ, „Imaginea femeii în spațiul public: între realitate și simbol (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)“, *Analele Universității București, Științe Politice*, anul II, 2002, pp. 21–33.

Criză morală sau modernizare inevitabilă?

Modernizarea societății românești n-a fost nicidecum o etapă liniară și calmă. La începutul secolului al XIX-lea, mai multe lumi încep să se contureze din ce în ce mai vizibil: tradiționaliștii și conservatorii ce privesc încă spre trecut, „progresiștii” ce nu au în minte decât viitorul, iar între ei o categorie pestriță, dar numeroasă, debusolată care acceptă jobenul, dar respinge libertatea, care vorbește franțuzește, dar nu știe prea bine spre ce ar trebui să se îndrepte, care a călătorit la Viena, Paris sau Pisa, dar s-a întors totuși într-un loc unde schimbările se produc mult mai lent. Schimbări de veșminte, dar restanțe la nivelul mentalităților, schimbări de vocabular, dar restanțe la nivelul aplicării lui, schimbări de lecturi, dar neîncredere cu privire la valabilitatea ideilor transmise într-o lume atât de diferită. Contactul dintre civilizația islicului și cea a jobenului produce inevitabil mutații în interiorul societății, al familiei, în forul interior al individului. Vechile valori sunt puse sub semnul întrebării, noile valori stârnesc admirația și dorința de imitație. Oamenii sunt însă mult prea grăbiți pentru a judeca, a analiza, a se interoga cu privire la viabilitatea modelului imitat, la consecințele inerente. Războaiele bulversează vechile sisteme de gândire, deschid noi orizonturi, creează noi posibilități. Aristocrația, încătușată în modul de viață oriental, se dovedește avidă de libertate și adoptă fără rezerve tot ceea ce vine dinspre Vest. Așa că se înghit fără a fi rumegate veșminte și muzici, idei și comportamente,

literaturi și legi, instituții și sisteme politice, lăsând timpul să decidă asupra importanței acestora în evoluția și structura noii lumi. De pe la 1780 și până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, se derulează o perioadă de tranziție în care totul este experimentat, în care societatea încearcă să se reazeze, dar fără să cunoască calea. Din acest motiv, societatea românească trece prin convulsii care vor însoți în fapt modernizarea și progresul.

Amorul este un aspect important în construirea modernității românești, întrucât în jurul lui se inovează o serie de gesturi, de conduite, se îmbogățește vocabularul, se naște o altă muzică, se fabrică noi gusturi, provocând schimbări profunde la nivelul mentalităților. Criză de afectivitate, criză de sensibilitate, criză de moravuri, istoricii și sociologii³⁹² i-au dat diverse denumiri acestei etape de regândire a moravurilor românești. Să fie oare vorba de o criză sau numai de o evoluție firească spre altceva? O „relaxare a moravurilor”³⁹³ indusă de modernizare sau o „decădere”? O prefacere care a presupus inevitabil și convulsii, vizibile la acest început de veac nou. Românii nu sunt nici mai buni, nici mai răi decât alții, nu sunt nici mai morali, nici mai imorali decât confrății lor din Europa, chiar dacă sunt descriși în culori nu tocmai favorabile. Schimbările sunt totuși vizibile, declanșate de o serie de factori.

³⁹² Andrei PIPPIDI, „Amour et société: arrière-plan historique d'un problème littéraire“, *Cahiers roumains d'études littéraires*, 3, 1988, pp. 4–25; Șt. LEMNY, *Sensibilitate și istorie în secolul al XVIII-lea*, București, Meridiane, 1990, pp. 98–108; P. CORNEA, *Originile romantismului românesc*, pp. 35–196; L. LIVADĂ-CADESCHI, „Un mariage décidé en instance...“, pp. 113–115; Ionela BĂLUȚĂ, *Du «harem» au «forum». Réflexion sur la construction d'une nouvelle identité féminine dans la seconde moitié du XIXe siècle roumain*, teză susținută la EHESS, Paris, martie 2005 (în manuscris), pp. 87–96.

³⁹³ M-R. UNGUREANU, *op. cit.*, pp. 62–63.

Războaiele de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor ar putea fi considerate factorul principal în declanșarea acestor schimbări. Prezenți la Iași și București, ofițeri și soldați, consuli și diplomați, de origini și naționalități cât mai diferite, aduc cu ei o nouă lume sau mai precis o altă lume care atrage, stârnește admirație, invidie, dorința de a fi ca celălalt. De altfel, aristocrația intrase deja în contact cu civilizația Occidentului prin intermediul domnului fanariot, insuficient însă pentru a deveni un model dorit, copiat, imitat, propagat. Înființarea consulatelor, prezența repetată a armatelor ruse și austriece, dar mai ales ridicarea interdicției de a călători au drept efect o rapidă propagare a modelului „celeilalte lumi“, iar după lunga ocupație rusă din 1806–1812, preferințele pentru modelul european devin atât de vizibile încât nimeni nu se mai poate înșela cu privire la drumul ce urma a fi parcurs. Alegerea este ireversibilă în ciuda opozițiilor, contradicțiilor, confruntărilor și mai ales a convulsiilor. În plus, progresul este deja prezent de mult timp în multe din societățile Europei, iar acum, datorită unor împrejurări favorabile, bate și la porțile țărilor române fără să întrebe dacă este sau nu dorit, ci se infiltrează pur și simplu. Este de la sine înțeles că toate aceste schimbări ating mai întâi de toate boierimea, mai apoi orășenimea și destul de târziu țărănimea. Transformările ating însă toate palierele societății, de la politic la social, de la juridic la administrativ, de la mental la vocabular.

Femeia iese din „trupul“ familiei și sufletul ei rătăcește acum în căutarea unor repere care să-i aducă o oarecare îmbunătățire a situației. Iubirea este un semn al acestei dorințe de emancipare, un avertisment adresat societății, care încearcă s-o sufoce impunându-i respectarea unor constrângeri sociale și limitându-i posibilitățile de afirmare: prima care își schimbă veșmintele, prima care învață pașii dansului, prima care se abandonează în frenezia pasiunii. Situația nu rămâne fără consecințe, deoarece căsătoria devine locul de punere în scenă

a tuturor acestor revolte interioare, iar evadările sunt din ce în ce mai numeroase. Divorțurile se multiplică, iar „nepotrivirile“ dintre parteneri devin motive cât se poate de serioase de separare. Familia trece acum prin frământări interne, iar disputa se concentrează în interiorul cuplului. Autoritatea paternă continuă să dirijeze politicile matrimoniale într-o primă fază, dar dacă reușește să-i pună împreună pe cei doi parteneri, ea nu mai reușește să-i și țină împreună; controlează încă economic constituirea cuplului, dar nu poate controla exprimarea sentimentelor. Va mai fi însă cale lungă până la dominarea acestora în alegerea soțului/soției. Cu toate acestea germenii dragostei conjugale se întrevăd mai ales în sânul noii categorii sociale – burghezia – ce începe treptat-treptat să se individualizeze. Se dorește o dragoste conjugală în care intimitatea căminului să-i apropie pe cei doi soți, departe de privirile și mai ales de imixtiunile celor din jur.

Prefaceri și în pătura de jos a societății, printre mahalagii și țărani, printre meșteșugari și prăvăliași. Vechile precepte impuse de Biserică (virginitate, căsătorii precoce, fidelitate și supunere) nu mai pot fi respectate. Sărăcia, alteori însăși natura umană, creează debușee exprimării sentimentelor, astfel încât fetele nu mai așteaptă noaptea nunții pentru prima legătură sexuală, ci se abandonează atunci când ocazia se prezintă sau atunci când trupul, invadat de pasiune, nu mai poate opune rezistență. Jocul seducției scoate la lumină trăiri și pasiuni în care din ce în ce mai mulți tineri se lasă antrenați, ignorând valorile comunității, punând în discuție rituri, obiceiuri, cume. De altfel, o creștere a ilegalității are loc pretutindeni. E. Shorter vorbește chiar de o primă „revoluție sexuală“ indusă de industrializare³⁹⁴, J. Depaw de sărăcie³⁹⁵, J.-L. Flandrin

³⁹⁴ Edward SHORTER, *Naissance de la famille moderne*, Seuil, Paris, 1975, pp. 99–152.

³⁹⁵ J. DEPAW, *art. cit.*, p. 93.

de vârstă tardivă la măritiş, dar mai ales de existenţa şi manifestarea „dorinţei sexuale”³⁹⁶. Noile transformări, vizibile acum, la naşterea noului secol, nu pot fi considerate separat ci introduse în contextul prefacerilor economice, politice, sociale, culturale, demografice ce au loc în întreaga societate românească. Căsătoria este încă legată de zestrea feminină şi proprietatea masculină, or ele încep să fie asigurate din ce în ce mai puţin de către familiile din pătura de jos, întârziind pe cât posibil momentul mariajului. Chiar dacă virginitatea a constituit până târziu o valoare importantă pentru tânăra mireasă, tinerele încep să-şi afirme timid, dar sigur voinţa de a juca un rol în alegerea partenerului, încercând să deplaseze criteriul economic către criteriul sentimentelor. A se lăsa sedusă, a trece pragul unei curţi platonice permise ar putea fi o formă de manifestare a revoltei prin care tânăra (uneori şi tânărul) încearcă impunerea unui anumit partener.

În ciuda războaielor şi a ciumei, are loc acum o creştere demografică cu o populaţie ce se deplasează mai ales către oraş, acest „lăcaş al plăcerilor”, unde curţile boiereşti, casele negustoreşti, cârciumile oferă de lucru: un alt mediu, o altă lume, o altă manieră de organizare a vieţii sexuale. Oraşul devine un refugiu ideal pentru fetele-mame, un loc unde tentaţiile ademenesc, unde ruşinea se ascunde în spatele anonimatului, un loc unde individul se pierde şi se lasă pierdut. Tinereţea este, de altfel, gândită ca o etapă când simţurile stăpânesc sufletele mult mai mult decât în altă etapă a vieţii: „patimile tinereţii”, „obiceiurile tinereţii”, „păcatele tinereţii”, sintagme regăsite în justificările actorilor sociali şi care accentuează afirmarea plăcerii şi a sentimentelor; este, de altminteri, epoca lor dacă ar fi să plecăm de la temele ce domină filozofia, romanele, poezia.

³⁹⁶ Jean-Louis FLANDRIN, *Le sexe et l'Occident*, pp. 280–282.

Biserica nu mai reușește să țină pasul cu timpul și, în loc să se lase purtată de acest lung proces de modernizare, trage după ea încă un trecut închistat în niște valori care ajung să nu mai fie ale societății pe care o păstorește. Cedează pas cu pas locul politicului ce începe să se afirme acum din ce în ce mai agresiv. Ordinea tradițională controlată prin intermediul cutumelor și canoanelor (mă refer aici la familie și sexualitate) se destramă odată cu experimentarea diverselor sisteme legislative care, indiferent dacă sunt sau nu sunt puse în practică, știrbesc încet-încet din autoritatea Bisericii, incapabilă să se reformeze la rândul-i. Pierde treptat-treptat controlul asupra sexualității pe care reușise s-o cunoască până la 1800 cu ajutorul „ochiului public” și s-o sancționeze cu plata gloabei. Dar când statul interzice perceperea gloabei și mai ales reprimarea bisericească a „delictelor sexuale” (mă refer la seducție și adulter, în principal), Biserica nu dezvoltă o altă politică, nu oferă o alternativă, ci doar se mulțumește să înainteze interminabile anaforale către domn, în care să-i reamintească că din vechime, cei bătrâni și înțelepți mitropoliți aveau astfel de competențe, sau pur și simplu îi lasă pe protopopi să se bată la propriu și la figurat cu ispravnicii de județe în comiterea de abuzuri, sfidând și unii și alții pitacele domnești. Același lucru se întâmplă și în domeniul divorțului, chiar dacă se va mai bucura ceva timp de acest drept, Biserica nu mai poate schimba cursul unei dispute conjugale doar cu sfaturi duhovnicești și exemple biblice, întrucât individul arată din ce în ce mai des „semeție și nesupunere povățuirilor bisericești”. Critica împotriva Bisericii vine atât din interior, prin glasul lui Eufrosin Poteca, cât și din exterior, prin Mihail Kogălniceanu, de exemplu, care la 1859 cerea nu numai „îmbunătățirea familiei” ca prim pas în „moralizarea societății”, ci transformarea ei într-o instituție supusă

legilor civile și abia apoi celor religioase, ceea ce avea să se întâmple în anii următori³⁹⁷.

Și în sfârșit iubirea: cântată sub ferestre, versificată, teatralizată, trăită, experimentată. Hamor și amoraș, Eros și Cupidon se îngână la lumina masalalelor sub sacnasiu și în sunetele viorilor oferind iluzii fetelor, plăcere nemărginită nevestelor, fiori ibovnicilor, trezind dorințele popilor și curiozitățile călugărilor. Baluri, muzici, dansuri, preumblări la șosea, lux, tarafuri de lăutari deschid o nouă etapă și modelează noi comportamente. Și cum să nu-și dorească oamenii să se „prefacă“, când veacul cel nou le oferea plăcerea, le insufla dorința nebună de a trăi, le flutura sub nas speranța într-o „eră a libertății“ în care toate erau de făcut. Fiecare intră în noua epocă cu ce se putea: tinerii cu ideile și studiile în străinătăți, femeile cu hainele și pasiunea iubirii, fetele și holteii cu pierderea virginității, boierii și negustorii cu pungile goale și „răbojul“ plin de datorii. E un nou început, o nouă lume ce așteaptă să fie construită, cucerită, trăită. Și cine o poate spune mai frumos decât Paris Mumuleanu: „Nu voi să mor jindos, / De amor să n-am folos / Voi să trăiesc răsfățat / Și să moriu amurezat.“

³⁹⁷ Mihail KOGĂLNICEANU, *Opere*, vol. III, ed. Vladimir DICULESCU, Editura Academiei Române, București, 1983, p. 208. Vezi și comentariile lui Ioan STANOMIR, *Nașterea constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, Nemira, București, 2004, pp. 335–336.

GLOSAR

aba = postav de lână groasă.

abagiu = cel care face sau vinde abale.

Agia = devine spre sfârșitul secolului sediul poliției din capitală. Agia are judecătoria proprie și o închisoare, iar marele agă asigură ordinea în centrul capitalei, fără să se ocupe și de mahalale, acestea aflându-se sub jurisdicția marelui spătar. El are controlul piețelor, al cârciumilor, prevenirea și stingerea incendiilor, poliția moravurilor.

alagea = stofă orientală țesută în vergi, din fire de mătase, argint și în, în diferite culori.

anafora = raport întocmit de cancelaria mitropolitului sau de cancelaria unui alt departament de judecată cu privire la o problemă judecătorească prin care se comunica domnului rezultatul cercetării și se propunea soluția.

anteriu = haină boierească lungă pusă peste cămașă, lungă până la gleznă.

așcherliu = soldat turc.

belacoasă = stofă prețioasă italienească din fire de mătase și aur în diferite culori.

bogasiu = materie colorată și lustruită.

bogasier = cel care vinde bogasiu, negustor de mărunțișuri.

bulucbașă = comandantul unei unități militare cu efectiv de 50–70 de oameni.

butcă = caretă, trăsură cu 4 sau 6 cai.

cacom = hermină.

calpac = căciulă sferică de blană, purtată numai de boieri.

catandisi (catadicsi) = a găsi de cuviință.

cațaveică = haină de jupâneasă, lungă până la genunchi și îmblănită cu cacom sau vulpe.

celetnică = prostituată.

chelar = persoană care deține cheile cămării sau ale pivniței și care administrează proviziile unei case boierești.

condoragiu = cel care face și vinde pantofi.

dava = pricină, proces, judecată.

davagilâc (davagealâc) = învinuire

delibașă = căpitan de delii (gardă domnească alcătuită din amăuți); comandantul gărzii domnești.

diiatora = litigiu, pricină, neînțelegere.

diată = testament.

diiastimă = interval de timp.

embondisi = a împiedica

englimatic = penal.

epitrop = tutore, dar și executor testamentar.

fandasio = plăsmuire, fantezie.

galantomie = dare de mână, dărnicie.

gelep = cumpărător de oi.

ghermeșut = postav scump oriental de atlas înflorat.

ghiordie = haină scurtă femeiască croită pe talie, mai largă în poale cu mânecile strâmte, îmblănită cu sangeap sau samur.

giubea = haină lungă de postav cu mânecile despicate, lucrată din postav.

glavă = capitol de lege.

gros = pușcărie, închisoare.

horbote = dantele.

iminei = pantofi.

ipochimen = persoană.

ipolipsis = nume bun, renume.

isterisi = a pierde, a despuia, a păgubi.

işlic = căciulă orientală lucrată din miel, catifea sau samur.

işlicar = producător, dar şi vânzător de işlice.

izbrănire = desfacere, soluţionare.

jelcuire = jale.

leat = an.

masala = torţă.

marghiolie (marghiulie) = viclenie.

măglisi = a amăgi, a înşela.

marchitan = negustor de mărunţişuri.

mămular = mic negustor ambulant.

mofluz = falit.

mozavir = intrigant, cel care face calomnii.

mumbaşir = slujbaş judecătoresc însărcinat cu execuţii silite.

naramză = varietate de citrice, asemănătoare portocalei, cu gust dulce-amărui.

nizam = regulament, aşezământ.

Orfanotrofie = instituţie organizată prin hrisovul domnului Alexandru Ipsilanti din 1 martie 1781, urma a se ocupa de orfani.

peşchir = pânză de şters mâinile sau faţa.

pitac = act oficial domnesc.

planisi = a ademeni, a înşela;

plasă (plaşă) = unitate administrativă

politie = oraş, dar şi comportament, conduită.

posadnică = amantă.

preacurvie = adulter.

proci = şi altele.

sacnasiu = balcon închis cu geamuri.

sfrânţie = sifilis.

Spătărie = este un sediu al poliţiei capitalei pentru că şeful acestei instituţii are atribuţii de poliţie şi justiţie penală. Marele spătar are în grijă mai ales paza şi ordinea în cartierele mărginaşe ale capitalei, dar şi a celorlalte judeţe ale ţării. Printre atribuţiile sale se află

și aceea de a judeca pricini mărunte ca furt, bătaie, injurii, beție cu deosebire în mahalalele Bucureștilor. Pe lângă această instituție se găsește o închisoare.

teorisi = a cerceta.

teslim = predare, a preda, a transmite.

tivilichie = haină lungă femeiască fără mâneci, un fel de ilic.

tractir = cârciumă.

tufeciu = lefegiu în garda domească

zabit = comandant, agent executiv.

zapciu = executor executiv.

zaceală = paragraf, articol de lege.

zaiafet = petrecere cu ospăț.

zavistie = răskoală, răzmeriță.

zurbă = răskoală, răzmeriță.

Acest mic glosar a fost alcătuit cu ajutorul următoarelor lucrări: Al. ALEXEANU, *Mode și veșminte din trecut*, Meridiane, București, 1987; Ovid SACHELARIE și Nicolae STOICESCU (coord.), *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, Editura Academiei Române, București, 1988; Lazăr ȘĂINEANU, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, 1. *Vorbe populare*, 2. *Vocabularul*, Socec, București, 1900; H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I–III, București, 1903–1924.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse inedite

Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București
Fond Manuscrise

Manuscris 17 *Condica lui Nicolae Petru Mavrogheni Vv., de anaforale întărite și neîntărite, 1786–1789.*

Manuscris 139 *Condica de la sfânta Mitropolie, anii 1739 și până la 1805.*

Manuscris 140 *Condica de anaforale și porunci ce se vor trece de acum înainte cum înlăuntru să coprinde i proci.*

Manuscris 141 *Condica de poruncili ce să fac pă la protopopi pentru judecăți, 1793 august 1 (1763–1801).*

Manuscris 143 *Condica Mitropoliei București, de ordinele ce s-au dat pentru luarea socotelilor diferitelor mănăstiri și pentru scutirea unora de plata embaticului 1755–1794.*

Manuscris 1558 *Condică de judecățile ce s-au căutat de la iunie 27 și înainte cum arată. Sud Mușcel 1803 iunie 27.*

Alte fonduri consultate: Achiziții Noi, Documente Istorice, Documente Muntenesti, Episcopia Buzăului, Mitropolia Țării Românești. Pentru toate acestea cota, numărul și anul de emitere al documentului au fost trecute de fiecare dată când documentul a fost citat.

Biblioteca Academiei Române, București
Fond Manuscrise

Manuscris 634 *no 1 – 1675 până la leat 1774, în pricini de căsnicii și altele, zapise de împăciuire.*

Manuscris 635 *Condică de judecățile și pricinile ce să caută de soborul clericilor sfintei Mitropolii, dichemvre 1 dni 1777.*

- Manuscris 636 *În pricină de căsnicii de la leat 1780 până la leat 1782.*
- Manuscris 637 *Condică cuprinzând anaforale, zapise de căsnicii și altele de la anul 1781–1786.*
- Manuscris 638 *Condică de zapise de împăciuire între casnici și de alte feluri, cărți de despărțire și foi de zestre, leat 1782 până la leat 1784.*
- Manuscris 639 *Condică de judecățile soborului ce să caută de clerici la Mitropolie, 1788–1790.*
- Manuscris 640 *Condică de pricini ce să caută de clericii sfintei Mitropolii cu judecăți, 1791 ghenarie 20.*
- Manuscris 641 *Condică de judecățile soborului ce să caută de clericii soborului sfintei Mitropolii, cum înlăuntru arată, noemvre 7, 1793–1797.*
- Manuscris 642 *Condică de anaforale ce să fac de către Măria Sa Vodă, 1793–1798.*
- Manuscris 643 *Condica soborului sfintei Mitropolii dă cercetările judecăților ce să caută cum înlăuntru arată, 1799 septembrie.*
- Manuscris 644 *Condica soborului de anaforale și zapisele i pitacurile dă pă la departamenturi i de pă la spătărie i de la agie și de la dorobănție pă cum înlăuntru arată, de la leat 1801 până la leat 1803, 1801 august 6.*
- Manuscris 645 *Sud Vlașca. Condică orânduită din luminata poruncă a se afla pe la județe pentru multe trebuințe să se treacă zapise, anaforale cum și alte diaforale ale celor cari din tâmplari vor avea înfățișare aici la al Vlascii Isprăvnicat, leat 1801 ghenarie.*
- Manuscris 646 *Condica soborului Sfintei Mitropolii. 1803 august 1–1806.*
- Manuscris 647 *Condica Sfintei Mitropolii în carea să scrie pricinile de judecăți, ce să caută din prea cinstita poruncă a Prea Sfinției Sale părintele mitropolitul țării Dositheii, 1808 dichemvre 16.*
- Manuscris 648 *Condică de câte anaforale și alte pricini de judecăți înlăuntru arată, ghenarie 1810.*
- Manuscris 649 *Condică de anaforale în pricini căsnicești, epitropii de biserici și încredințări de jurăminte, de la leat 1827 până la 1828.*

- Manuscris 650 *Condică de anaforale în pricini căsnicești, dieți și altele din anii 1830–1834.*
- Manuscris 651 *Condica de anaforale ce se fac din partea Prea Sfinției Sale părintelui mitropolit către Măria Sa Vodă la pricinile judecăților ce să urmează aici la Mitropolie în zilele Prea Sfinției Sale chiriu Dosithei, leat 1805 maiu 1.*
- Manuscris 653 *Condica de anaforale, 1790 iunie 10, pentru pricinile ce să trimit de la stăpânire și să hotărî de mitropolitul Cozma.*
- Manuscris 663 *Condică de porunci ale Mitropoliei din București către diferiții preoți din anii 1801–1809.*
- Manuscris 764 *Condică de documente din anii 1806–1809 privitoare la pricini de căsătorie.*
- Manuscris 1336 *Canoane dă Englimatică alese din pravilile împărătești pentru prălej, 1783.*
- Manuscris 1564 Eufrosin POTECA, *Ideile faptelor mele pă anul 1828 până la aprilie 1829.*
- Manuscris 3292 *Condică cu copii de documente ale Mitropoliei Țării Românești, cuprinzând referate pe jalbe adresate domniei, în pricini de divorț, violuri, reclamații împotriva preoților, 1798–1802.*
- Manuscris 3294 *Condică cu copii de documente ale Mitropoliei Țării Românești, cuprinzând referate pe jalbe adresate domniei, în pricini de divorț, reclamări de zestre, prestări de jurământ și alte probleme în care era implicată Biserica, 1798–1808.*
- Manuscris 3935 *Condică de anaforale și alte pricini de judecăți ale Prea Sfinției Sale părintele mitropolit Dionisie către Măria Sa Vodă și alte pricini de judecăți precum înlăuntru să arată, 1 maiu 1812.*
- Manuscris 4024 *Condică cu documente ale Mitropoliei Țării Românești, originale și copii din București și județe cuprinzând pricini de judecată între soți, desfaceri de căsătorie, angajamente de îndreptare ale unor preoți deprinși la năravuri rele, judecări de grave acte imorale, cercetări privind respectarea unei dieți, 1797–1800.*
- Manuscris 4027 *Condică de anaforale și alte pricini de judecăți de la leat 1825 martie 10.*

II. Surse editate

- Acte judiciare din Țara Românească 1775–1781*, ediție întocmită de Gh. CRONȚ, Al. CONSTANTINESCU, A. POPESCU, T. RĂDULESCU, C. TEGĂNEANU, Editura Academiei Române, București, 1973.
- Amintirile colonelului Lăcusteanu*, publicate și adnotate de R. CRUTZESCU, comentariu istoric de I. C. FILITTI, București, 1935.
- Antim IVIREANUL, *Opere. Didahii*, ediție critică de G. ȘTREMPEL, Minerva, București, 1996.
- BRAD CHISACOF L., *Antologie de literatură greacă din Principatele Române*, Pegasus Press, București, 2003.
- CANTEMIR Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Minerva, București, 1973.
- Călători străini despre țările române*, coord. M. HOLBAN, M.M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, P. CERNOVODEANU, Editura Academiei Române, București, 2000–2001, vol. 9 și 10.
- Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1821), coord. G. FILITTI, B. MARINESCU, Ș. RĂDULESCU-ZONER, M. STROIA, P. CERNOVODEANU, Editura Academiei Române, București, 2004.
- CORFUS I., „Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)“, în *SAI*, VIII, 1966, pp. 309–403.
- Dionisie ECLISIARHU, *Scrieri alese. Hronograf, Predoslovii*, ediție critică, Natalia TRANDAFIRESCU, Editura Academiei Române, București, 2004.
- GHICA I., *Scrisori către Vasile Alecsandri*, EPLA, București, 1953.
- GOLESCU D., *Însemnare a călătoriei mele, Costandin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*, postfață și bibliografie M. IORGULESCU, Minerva, București, 1977.
- GRECIANU Șt., *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, București, 1911, 3 vol.
- D'HAUTERIVE A., *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie (1787)*, ed. I. Bianu și T. Orășanu, București, 1902.
- Îndreptarea legii (1652)*, ediție critică, Editura Academiei Române, București, 1962.
- Însemnările Androneștilor*, publicate cu un studiu introductiv de I. CORFUS, București, 1947.
- Legiuirea Caragea (1818)*, ediție critică, Editura Academiei Române, București, 1953.

- LIVADĂ-CADESCHI L., VLAD L., *Departamentul de cremenalion. Din activitatea unei instanțe penale muntene (1794–1795)*, Nemira, București, 2002.
- MUMULEAN Paris Barbu, *Rost de poezii adecă stihuri acum întâi alcătuite în limba românească dă Paris Barbu MUMULEAN, în București în cea de nou făcută tipografie*, 1820.
- Pravilniceasca Condică (1780)*, ediție critică, Editura Academiei Române, București, 1957.
- PANN Anton, *Spitalul amorului sau cântărețul dorului*, Râmnicul Vâlcea, Tipografia Oprea Demetrescu, 1891.
- PANN Anton, *Povestea vorbei*, Facla, Timișoara, 1991.
- RAICEVICH S.I., *Voyage en Valachie et en Moldavie, avec des observations sur l'histoire, la physique et la politique (1788)*, Paris, 1822.
- SAMARIAN P., *O veche monografie a Munteniei de dr. Constantin Caracaș (1800–1828)*, București, 1937.
- TEODORESCU G. Dem, *Poezii populare române*, București, Minerva, 1982.
- URECHIA V.A., *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din București, publicat sub direcția...*, București, 1891–1901, 13 vol.
- VÂRTOSU I., *Corespondența literară între Nicolae și Iancu Văcărescu, 1814–1817*, București, 1938.
- WILKILSON W., *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1821.

III. Lucrări și articole

- ALEXEANU Al., *Mode și veșminte din trecut*, Meridiane, București, 1987, 2 vol.
- L'amour à l'époque moderne. Actes du colloque du 1992 de l'Association des historiens modernistes*, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1994, Bulletin nr. 17.
- Amour et sexualité en Occident*, introducere de G. DUBY, Seuil, Paris, 1991.
- AMUSSEN S. D., *An Ordered Society: Gender and Class in Early Modern London*, Oxford, 1988.
- BARBU D. (coord.), *Firea românilor*, Nemira, București, 2000.
- BARBU V., „Ceea ce Dumnezeu a unit omul să nu despartă. Studiu asupra divorțului în Țara Românească în perioada 1780 – 1850“, *RI*, 11–12, 1992, pp. 1143–1155.

- BĂLUȚĂ I., „Surveiller et punir: les médecins et la réglementation de la prostitution dans la seconde moitié du XIXe siècle roumain“, BĂLUȚĂ I. și VINTILĂ-GHIȚULESCU C. (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui*, EDR, NEC, București, 2005, pp. 173–212.
- BĂLUȚĂ I., „Imaginea femeii în spațiul public: între realitate și simbol (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)“, *Analele Universității București, Științe Politice*, anul II, 2002, pp. 21–33.
- BĂLUȚĂ I., *Du «harem» au «forum». Réflexion sur la construction d'une nouvelle identité féminine dans la seconde moitié du XIXe siècle roumain*, teză susținută la EHESS, Paris, 2005 (în manuscris).
- BĂLUȚĂ I. și VINTILĂ-GHIȚULESCU C. (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui*, EDR, NEC, București, 2005.
- BOLOGNE J.-C., *Histoire du mariage en Occident*, Hachette, Paris, 1995.
- BRUNDAGE J.A., *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago-London, 1987.
- CAPP B., „The double standard revisited: plebeian women and male sexual reputation in early modern England“, *Past and Present*, nr. 162, 1999, pp. 70–100.
- CASTAN N., CASTAN Y., *Vivre ensemble. Ordre et désordre en Languedoc (XVIIe – XVIIIe siècle)*, Gallimard/Julliard, Paris, 1981.
- CASTAN Y., *Honnêteté et relations sociales en Languedoc (1715–1780)*, Plon, Paris, 1974.
- CERUTTI S., *Giustizia Sommaria: pratiche e ideali di giustizia in una società di Ancien Regime (Torino, XVIII secolo)*, Feltrinelli, Milano, 2003.
- CERUTTI S. și CAVALLO S., «Onore femminile e controllo sociale della riproduzione in Piemonte tra sei e settecento», *Quaderni storici*, 44, 1980, pp. 346–387.
- CORNEA A., *De la portulan la vederea turistică. Ilustratori străini și realități românești în secolele XVIII-XIX*, București, 1977.
- CORNEA A., „Primitivii“ picturii românești moderne, Meridiane, București, 1980.
- CORNEA P., *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840*, Minerva, București, 1972.
- CIUPALĂ A., *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea. Între public și privat*, Meridiane, București, 2003.

- DAUMAS M., *La tendresse amoureuse. XVIe-XVIIIe siècle*, Perrin, Paris, 1996.
- DAUPHINE C. și FARGE A. (coord.), *De la violence et des femmes*, Albin Michel, Paris, 1993.
- DAUPHINE C. și FARGE A. (coord.), *Séduction et société. Approches historiques*, Seuil, Paris, 2001.
- DĂRĂMUȘ L., „Mœurs, normes et pratiques de l'entre-deux-guerres. Expériences des femmes: les prostituées et «l'enjeu» identitaire“, în BĂLUȚĂ I. și VINTILĂ-GHIȚULESCU C. (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui*, EDR, NEC, București, 2005, pp. 213–234.
- DELUMEAU J., *Păcatul și frica. Culpabilitatea în Occident (secolele XIII–XVIII)*, Polirom, Iași, 1998, 2 vol.
- DEMARS-SION V., *Femmes séduites et abandonnées au XVIIIe siècle. L'exemple du Cambrésis*, ESTER, Lille, 1991.
- DEPAW J., „Amour illégitime et société à Nantes au XVIIIe siècle“, *Annales ESC*, nr. 4–5, 1972, pp. 1155–1182.
- DJUVARAN N., *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800–1848)*, Humanitas, București, 1995.
- DUȚU AI., *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, Editura pentru literatură, București, 1968.
- ELIADE P., *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Humanitas, București, 2000.
- ELIAS N., *La civilisation des mœurs*, Calmann-Lévy, Paris, 1973.
- ELIAS N., *La dynamique de l'Occident*, Calmann-Lévy, Paris, 1975.
- FARGE A., *Vivre dans la rue à Paris au XVIIIe siècle*, Gallimard, Paris, 1979.
- FARGE A., *La vie fragile. Violence, pouvoirs et solidarités à Paris au XVIIIe siècle*, Hachette, Paris, 1986.
- FARGE A., FOUCAULT M., *Le Désordre des familles. Lettres de cachet des Archives de la Bastille*, Gallimard, Paris, 1982.
- FAUVE-CHAMOUX F. (coord.), *Domestic service and the formation of European identity. Understanding the globalization of domestic work, 16th–21st centuries*, Peter Lang, Berlin, 2004.
- FILLON A., *Les trois bagues au doigt. Amours villageois au XVIIIe siècle*, Robert Laffont, Paris, 1989.

- FLANDRIN J.-L., *Familles: parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*, Hachette, Paris, 1976.
- FLANDRIN J.-L., *Le sexe et l'Occident. Evolution des attitudes et des comportements*, Seuil, Paris, 1981.
- FOUCAULT M., *Istoria sexualității*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.
- FOUCAULT M., *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Humanitas, București, 1997.
- FURTUNĂ D., *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Starea ei culturală și materială*, Vălenii de Munte, 1915.
- GAUDEMET J., *Le mariage en Occident. Les mœurs et le droit*, Cerf, Paris, 1987.
- GEORGESCU Val. Al., STRIHAN P., *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova, 1611–1831, partea I, Organizarea judecătorească*, Editura Academiei Române, București, 1981.
- GEORGESCU Val. Al., SACHELARIE O., *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611–1831. Partea a II-a Procedura de judecată*, Editura Academiei Române, București, 1982.
- GHITULESCU C., *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Humanitas, București, 2004.
- GOFFMAN E., *L'arrangement des sexes*, La Dispute/Snédit, Cahiers du Cedref/ADREF, Paris, 2002.
- GOWING L., *Women, Words, and Sex in Early Modern London*, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- GRIMMER C., *La femme et le bâtard. Amours illégitimes et secrètes dans l'ancienne France*, Presse de la Renaissance, Paris, 1983.
- Histoire des femmes en Occident*, vol. III (coord. A. FARGE, N. Z. DAVIS), Plon, Paris, 1991.
- Instituții feudale din țările române. Dicționar*, coord. O. SACHELARIE și N. STOICESCU, Editura Academiei Române, București, 1988.
- IFTIMI S., „Ipostaze feminine între medieval și modern“, *RIS*, nr. IV–VII, 1999–2002, pp. 37–51.
- JIANU A., *Women and Society in the Romanian Principalities 1750–1850*, teză susținută la University of York (UK), 2003 (în manuscris).
- KLAPISCH-ZUBER C., *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, EHEES, Paris, 1990.
- LAQUER T., *Corpul și sexul de la greci la Freud*, Humanitas, București, 1998.

- LASLETT P., *Family life and illicit love in earlier generations. Essays in historical sociology*, Cambridge University Press, London, 1977.
- LAZĂR G., „Lux și ostentație la negustorii din Țara Românească (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)“, *RI*, tom XV, nr. 3–4, 2004, pp. 171–178.
- LAZĂR G. *Naissance et ascension d'une catégorie sociale: les marchands en Valachie (XVIIIe–XIXe siècle)*, teză susținută la Universitatea Laval, Quebec, septembrie 2005 (în manuscris).
- LEMNY Șt., *Sensibilitate și istorie în secolul al XVIII-lea românesc*, Meridiane, București, 1990.
- LE ROY LADURIE E., *L'argent, l'amour et la mort en pays d'oc. Précédé du roman de l'abbé Fabre, Jean-l'ont-pris (1756)*, Seuil, Paris, 1980.
- LIVADĂ-CADESCHI L., *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, Nemira, București, 2001.
- LIVADĂ-CADESCHI L., „Un mariage décidé en instance: du concubinage au mariage en Valachie à la fin du XVIIIe siècle“, în I. BĂLUȚĂ și C. VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui*, EDR, NEC, București, 2005, pp. 111–128.
- LOMBARDI D., *Matrimoni di antico regime*, il Mulino, Bologna, 2001.
- LOMBARDI D., „Il reato di stupro tra foro ecclesiastico e foro secolare“, în S.S. MENCHI și D. QUAGLIONI (dir.) *Transgressioni. Seduzione, concubinato, adulterio, bigamia (XIV–XVIII secolo)*, il Mulino, Bologna, 2004, pp. 351–382.
- LOTTIN A., „Naissances illégitimes et filles-mères à Lille au XVIIIe siècle“, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, tom XVII, 1970, pp. 278–322.
- MARTIN-FUGIER A., *La place des bones. La domesticité féminine en 1900*, Grasset, Paris, 1979.
- MAUZI R., *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIIIe siècle*, Albin Michel, Paris, 1994.
- MAZA S., *Servants and Masters in Eighteenth-Century France*, Princeton University Press, 1983.
- MENCHI S.S., QUAGLIONI D. (dir.), *Transgressioni. Seduzione, concubinato, adulterio, bigamia (XIV–XVIII secolo)*, il Mulino, Bologna, 2004.

- MUCHEMBLED R., „Anthropologie de la violence dans la France moderne (XVe–XVIIIe siècles)“, *Revue de synthèse*, nr. 1, 1987.
- MUCHEMBLED R., *L'invention de l'homme moderne. Sensibilités, mœurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime*, Flammarion, Paris, 1988.
- MUCHEMBLED R., *La Violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècles*, Brepols, 1989.
- NICOARĂ T., *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități colective*, Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
- PAPACOSTEA-DANIELOPOLU C., *Literatura în limba greacă din Principatele Române (1774–1830)*, Minerva, București, 1982.
- PHAN M-C., *Les amours illégitimes. Histoires de séduction en Languedoc (1676–1786)*, CNRS, Toulouse, 1986.
- PIPPIDI A., „Amour et société: arrière-plan historique d'un problème littéraire“, *Cahiers roumains d'études littéraires*, 3, 1988, pp. 4–25.
- PIPPIDI A., „Ultima piesă de teatru din epoca fanariotă“, în *Cornelia Papacostea-Danielopolu. In Memoriam*, București, 2002, pp. 123–131.
- PIPPIDI A., „Bonnes et mauvaises mœurs: principes et expériences, balancement et enchaînement“, în I. BĂLUȚĂ și C. VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui*, EDR, NEC, București, 2005, pp. 19–42.
- PIRU Al., *Poezii Văcărești*, Editura Tineretului, București, 1966.
- PITT-RIVERS J., *Anthropologie de l'honneur. La mésaventure de Sicheu*, Hachette, Paris, 1983.
- POUMAREDE J., RAYER J.-P. (dir.), *Droit, Histoire et Sexualité*, l'Espace juridique, Toulouse-Lille, 1987.
- ROUGEMONT Denis de, *L'amour et l'Occident*, Plon, Paris, 1939.
- SHORTER E., *Naissance de la famille moderne, XVIIIe–XIXe siècle*, Seuil, Paris, 1975.
- SOLE J., *L'amour en Occident à l'époque moderne*, Albin Michel, Paris, 1976.
- STAHL, P.H., *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est. Une anthologie*, Monton Éditeur, Paris, 1974.
- STAHL, P.H., *Sociétés traditionnelles balkaniques. Contribution à l'étude des structures sociales*, Paris, 1979.
- STONE L., *The family, sex and marriage in England 1500–1800*, Oxford University Press, London, 1977, 2 vol.

- STANOMIR I., *Nașterea constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, Nemira, București, 2004.
- SZEKELY M. M., „Structuri de familie în societatea medievală moldo-venească”, *AG*, tom IV (IX), nr. 1–2, 1997, pp. 59–117.
- THOMAS K., „The double Standard”, *Journal of History Ideas*, vol. XX, nr. 2, 1959, pp. 195–217.
- THOMAS K., *Dans le jardin de la nature. La mutation des sensibilités en Angleterre à l'époque moderne (1500–1800)*, Gallimard, Paris, 1985.
- VINTILĂ-GHIȚULESCU C., „Discipline ecclésiastique – Discipline sociale: la prostitution au XVIIIe siècle à Bucarest”, *Studia Politica*, București, vol. IV, nr. 2, 2004, pp. 281–300.
- VINTILĂ-GHIȚULESCU C., „Vecini, reputații și control social în societatea românească (sec. XVIII)”, *RIS*, nr. 8, 2003–2005.
- VINTILĂ-GHIȚULESCU C., „Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine du XVIIIe siècle” în I. BĂLUȚĂ și C. VINTILĂ-GHIȚULESCU (coord.), *Bonnes et mauvaises mœurs dans la société roumaine d'hier et d'aujourd'hui*, EDR, NEC, București, 2005, pp. 77–111.
- UNGUREANU M-R., „Granițele morale ale Europei. Despre morala cuplului în societatea românească la începutul secolului XIX”, *Secolul XX*, 1997, pp. 94–115.
- UNGUREANU M-R., *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza», Iași, 2004.
- WALCH A., *Histoire du couple en France de la Renaissance à nos jours*, Editions Ouest-France, Rennes, 2003.

CUPRINS

ABREVIERI	5
INTRODUCERE	7

PARTEA I

„Cu dragostea la tribunal“: a iubi în rândul norodului

<i>Vocabularul iubirii</i>	17
<i>Seducătorul și victima sa</i>	21
<i>Retorica iubirii: femeia și „dragostea“ sa</i>	26
<i>„Amorul trăit“</i>	33
<i>În patul iubirii</i>	38
<i>Un timp pentru a seduce</i>	40
<i>Retorica iubirii: bărbatul și „dragostea“ sa</i>	43
<i>Amorul: „neguțătorie“ și plăcere</i>	46
<i>Lumea slugilor</i>	50
Biserica, Statul și Seducția	60
<i>Pitace, sexualitate și păcat</i>	64
<i>Gloaba pântecelui</i>	69
Practica juridică și inventarea de soluții.	77
<i>Semne și dovezi.</i>	82
<i>Martori, vecini și reputații</i>	85
<i>..., „și văzând că nu voi lua nimic“</i>	89
<i>Jurământul</i>	95
<i>Virginitate: onoare și dezonoare</i>	101
<i>„Căsătorie cu ponos“</i>	106

<i>Părinții și seducția</i>	112
<i>Copiii din flori</i>	118
<i>Neculae Mareș vs Ruxandra din București</i>	121

PARTEA A II-A

Sexualitatea interzisă

Concubini și concubine	131
<i>Văduva tânără</i>	135
Răpirea și ordinea socială	138
<i>Uta vs Dragomir Inimărea</i>	142
Violul: barbaria simțurilor	146
Spurcata sodomie	154
<i>Sodomia în cuplu</i>	155
<i>În prăvălie</i>	158
<i>Călugărul și sodomia</i>	160

PARTEA A III-A

Teatrul iubirii

Arta galanteriei și „maestrării ei“	171
<i>Baluri, muzici și cadriluri</i>	175
<i>La șosea</i>	181
<i>Luxul – nebunia cucoanelor</i>	184
Liubovul – stăpânul sufletelor	188
<i>Amanții</i>	193
<i>Mărioara și Panteleon Zalichis</i>	200
Preotul – ibovnicul satelor	209
<i>Eufrosin Poteca și cărările iubirii</i>	215
În căutarea fericirii și dragostea conjugală	223
Femeia pe drumul modernizării	235
Criză morală sau modernizare inevitabilă?	245
GLOSAR	253
BIBLIOGRAFIE	257

„...urmează nebunia geloziei și scenele hilare, caraghioase, rușinoase, ridicole ale trupurilor goale abandonate în fierbințeala gesturilor fără ca îndrăgostiții să gândească un minut la pericolul ce-i pândește și ce-i surprinde până la urmă în intimitatea animalică a plăcerii trupești. Priviri ce se revarsă din spatele ferestrelor, pe gaura cheii, prin gura podului. Urechi ce ascultă cu atenție gemete, icnete, foieli și scârțaituri de paturi și lavițe. Trupuri goale alergând la lumina lunii sau în negura nopții pe ulițele mahalalelor pentru a scăpa de urmărirea soților înșelați, trupuri goale expuse în plină zi pe ulițele parohiilor pentru a fi stigmatizate astfel pentru greșeala de a fi iubit nevasta altuia. Pânde și urmăriri nebunești în haosul nopții, câini sărind pe la garduri și peste garduri, noroaie și șanțuri de netrecut, poduri fără scări și scări fără poduri, pivnițe încuiate și hăitași furioși, toate acestea se regăsesc în povestirile tuturor.”

CONSTANȚA VINTILĂ-GHIȚULESCU

*Pe copertă: Prințesa Elena Șutu în 1819
(portret de Louis Dupré)*

ISBN (10) 973-50-1241-3
ISBN (13) 978-973-50-1241-0

